

รายงานสรุปสถานการณ์ความเคลื่อนไหวและองค์ความรู้

เรื่อง

ขบวนการสหกรณ์ในประเทศไทย

เล่มที่ 1

รวบรวมโดย

สยมพร โยธาสมุทร

สนับสนุนโดย

โครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

เมษายน 2546

รายงานสรุปสถานการณ์ความเคลื่อนไหวและองค์ความรู้

เรื่อง

ขบวนการสหกรณ์ในประเทศไทย

เล่มที่ 1

รวบรวมโดย

สยมพร โยธาสมุทร

27 ต.ค. 2546

เลขทะเบียน.....

00356

เลขเรียกหนังสือ.....

ROC
44

สนับสนุนโดย

๐๐๑

โครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

เมษายน 2546

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ชั้น 14 อาคาร เอส เอ็ม ทาวเวอร์

เลขที่ 079/17-21 ถนนพหลโยธิน แขวงสามเสนไทย

เขตปทุมธานี กรุงเทพมหานคร 10400

โทรศัพท์ 0-298-0435 โทรสาร 0-298-0476

web page : <http://www.trf.or.th>

email : trf-info@trf.or.th

คำนำ

ภายใต้สถานการณ์วิบากของชาติที่รุ่มล่อมด้วยวิกฤติซับซ้อนรอบด้านได้ปรากฏสองเส้นทางสำคัญที่พยายามหรือมีส่วนในการปรับเปลี่ยนสภาพดังกล่าว หนึ่งในแนวทางนั้น คือ การดำรงมั่นอยู่ในแนวนโยบายที่สืบสานผ่านนโยบายรัฐบาลชุดต่างๆ กันเรื่อยมา และยิ่งเข้มข้นในรัฐบาลชุดปัจจุบันที่เร่งใช้ของประชาชนทั้งในปัจจุบันและอนาคตไปในการพัฒนาให้สังคมไทยเป็นส่วนหนึ่งในทุนนิยมยุคใหม่ที่ได้รับการขนานนามว่าเป็น "ทุนนิยมกาสิโน" (Casino Capitalism) กันมากขึ้น เร่งกระจ่ายการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยม หรือ แบบพึ่งตลาดที่มีการเก็งกำไรเป็นช่องทางทำมาหากิน มองเรื่องการเพิ่มรายได้เป็นหลัก อีกหนึ่งแนวทางนั้น คือ แนวที่หันมาเน้นเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง เศรษฐกิจพอเพียง พึ่งพาตนเองกันมากขึ้น อย่างลดการพึ่งพิงจากภายนอก

อย่างไรก็ตาม มีการผนวกสองแนวทางนี้ให้เดินควบคู่กันไป ซึ่งการเดินเคียงคู่กันไปของทั้งสองแนวทางนี้นับว่าเป็นอีกสถานการณ์จริงที่ได้รับข้อเสนอและแนะนำมากมายจากสังคม เป็นข้อเสนอที่หวังในการคลี่คลายปัญหาวิกฤติทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และอื่นๆ ที่ยังคงซึบลึกอยู่ในสังคมไทยอย่างอยู่คู่กับโลก ซึ่งท่ามกลางข้อเสนอนั้น ปรากฏว่า "การสร้างความเข้มแข็งให้แก่สหกรณ์" ยังคงเป็นทั้งกลไกสำคัญและความคาดหวังที่สังคมเรียกร้องเพื่อการกอบกู้เศรษฐกิจและสังคมไทย

ปรากฏการณ์เช่นที่ว่านี้ หากใช้เพียงการนำสหกรณ์ที่เคยรู้จักกันมานานขึ้นมาปิดฝุ่นกันใหม่เท่านั้น แต่การปฏิรูปสหกรณ์อย่างจริงจังและปรับวิธีคิดใหม่เพื่อให้สหกรณ์เป็นพลังได้อย่างแท้จริงในสังคมไทยจำเป็นต้องให้บังเกิดขึ้นด้วย การผลักดันสหกรณ์และส่งเสริมสนับสนุนกันต่อไปนั้น นอกจากจำเป็นต้องขับเคลื่อนผ่านจากหลายฐานด้วยกันแล้ว ยังต้องเป็นไปด้วยกับความรู้อย่างมีสติและมีทิศทางที่ไม่ประมาท และหนึ่งในความรู้เหล่านั้นก็คือ การตระหนักรู้ถึงความเป็นมาที่สั่งสมขึ้นเป็นปัจจุบันของ สหกรณ์ และตำแหน่งแห่งที่ซึ่งสหกรณ์ไทยกำลังดำรงอยู่ อันย่อมจะมีความสำคัญต่อการจัดวางยุทธศาสตร์เพื่อการขับเคลื่อนต่อไป

ดังนั้น โครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย จึงริเริ่มให้มีโครงการจัดทำหนังสือประมวลสถานการณ์และองค์ความรู้ในเรื่อง สหกรณ์ โดยเริ่มจัดทำนับจาก "ปีรณรงค์การสหกรณ์ 2545" แต่ทั้งนี้ได้มีการรวบรวมเชิงสังเคราะห์ภาพรวมทั่วไปจากก่อนหน้านั้นไว้เป็นพื้นฐานในเบื้องต้นด้วย เพื่อให้เห็นถึงความเคลื่อนไหวจากอดีตที่เกี่ยวข้อง

รายงานสรุปสถานการณ์ความเคลื่อนไหวและองค์ความรู้ ว่าด้วยเรื่องขบวนการสหกรณ์ในประเทศไทย อาศัยการรวบรวมประมวลข้อมูลจากแหล่งต่างๆ และบางส่วนจากเวทีส่งเสริมการเรียนรู้ซึ่งจัดโดยภาคีความร่วมมือเพื่อการวิจัยและพัฒนาขบวนการสหกรณ์ อันมีสมาชิกเริ่มต้นประกอบด้วยผู้แทนจากหลายสถาบัน เช่น ภาควิชาสหกรณ์ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร คณะเกษตร มหาวิทยาลัยขอนแก่น, คณะธุรกิจการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้, สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.), สันนิบาตสหกรณ์แห่งประเทศไทย, สมาคมนักพัฒนาหมู่บ้านแห่งประเทศไทย, สำนักพิมพ์เกลียวเชือก, กรมส่งเสริมสหกรณ์, กรมตรวจบัญชีสหกรณ์ และมูลนิธิเผยแพร่ชีวิตประชาธิปไตย โดยที่เวทีดังกล่าวมีผู้เข้าร่วมจากองค์กรต่างๆ ที่มีลักษณะสำคัญ คือ

- ยึดหลักอุดมการณ์ของสหกรณ์
- ส่งเสริมการมีส่วนร่วม

- ไปโรงโสตตรวจสอบได้
- มีการสร้างผู้นำ
- ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้
- ริเริ่มสร้างสรรค์
- มีความเป็นขบวนการหรือเครือข่าย

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากในรอบปีที่ผ่านมาการดำเนินการรวบรวมข้อมูลเบื้องต้น บางส่วนผ่านเวทีส่งเสริมการเรียนรู้ เรื่อง "เราจะผนึกกำลังร่วมสร้างความเข้มแข็งให้กับขบวนการสหกรณ์ได้อย่างไร" ซึ่งจัดขึ้นระหว่างวันที่ 22 - 23 มีนาคม 2545 ที่จังหวัดเชียงใหม่ และวันที่ 11 - 12 พฤษภาคม 2545 ที่จังหวัดขอนแก่น ทำให้การสังเคราะห์สถานการณ์สหกรณ์รายภาคในเบื้องต้นนี้ จำกัดอยู่แต่เพียงสองภาคดังกล่าว คือ ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เท่านั้น แต่ถือได้ว่าเป็นปฏิบัติการเบื้องต้นที่จะติดตามสถานการณ์สหกรณ์ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง โดยเป็นที่คาดว่าจะได้มีการเจาะลึกและขยายฐานออกไปให้กว้างกว่านี้ในลำดับต่อไป

การจัดทำรายงานฉบับนี้สำเร็จลุล่วงลงได้ก็ด้วยการผ่านประสบการณ์ภาคปฏิบัติของ "ความร่วมมือ" ที่มีความหมายยิ่งจากผู้ร่วมภาคีฯ นักสหกรณ์ทั้งหลาย ผู้เข้าร่วมในการระดมความคิดในเวทีส่งเสริมการเรียนรู้ข้างต้น และบรรดาสหกรณ์ ตลอดจนองค์กรต่างๆ ที่ร่วมให้ข้อมูลเชิงลึกเป็นกรณีศึกษา รวมทั้ง "ความเอื้ออาทร" จาก ดร. สีลาภรณ์ บัวสาย คุณทรงพล เจตนาวณิชชัย จากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย รศ. จุฑาทิพย์ ภักธราวาท จากภาควิชาสหกรณ์ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และ "ความช่วยเหลือ" จาก อ.ดร. สมคิด แก้วทิพย์ และคณะทีมงานจากมหาวิทยาลัยแม่โจ้ อ. วีระ ภาคอุทัย และคณะทีมงานจากมหาวิทยาลัยขอนแก่น คุณสุทิน ศิรินคร และ คุณปิยะวดี สิงห์สุรีย์ จากสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา ตลอดจน "ความอดทน" ในการช่วยอำนวยความสะดวกหลายๆ ด้านเพื่อการนี้ จากคุณชยุตติณ พุ่มดอกไม้ ซึ่งผู้จัดทำขอขอบพระคุณทุกท่านมา ณ โอกาสนี้

ก้าวแรกมีความหมายต่อการเดินทางที่แสนไกลอย่างไรย่อมเป็นที่ทราบกันอยู่ และก้าวเล็กๆ ก้าวแรกในการติดตามสถานการณ์ของขบวนการสหกรณ์ไทยในรายงานฉบับนี้ก็หวังว่าน่าจะมี ความหมายต่อขบวนการสหกรณ์ไทยได้บ้างเช่นกัน และจากก้าวแรกนี้เอง ความบกพร่องและไม่ครบถ้วนในอีกหลายด้านย่อมมีอาจหลีกเลี่ยงได้ ซึ่งผู้จัดทำขอน้อมรับคำเสนอแนะทั้งปวงเพื่อร่วมกันสร้างสรรค์ขบวนการสหกรณ์ไทยต่อไป

สุมพร โยธาสมุทร
เมษายน 2546

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	(ก)
สารบัญ	(ค)
ส่วนที่ 1 สถานการณ์สหกรณ์ไทย	สุขุมพร โยธาสมุทร 1
1. ความนำ	1
2. วัตถุประสงค์	2
3. บันทึกช่วยจำย่อหน้าดัชนีขบวนการสหกรณ์ไทย	3
: กรณีแวดล้อมกำเนิดการสหกรณ์ไทย	3
: บททางแพร่แห่งอุดมการณ์	8
: ตามเส้นทางแผนพัฒนา	11
: หนุนสหกรณ์ไทยจากต่างมุม	16
4. ภาพรวมทั่วไปของขบวนการสหกรณ์ไทย	21
5. สถานการณ์สหกรณ์ในรอบปี '45	25
มิติเศรษฐกิจ : กิจกรรมที่คุ้นเคย	30
มิติสังคม : ส่วนที่ต้องการความชัดเจน	33
มิติวัฒนธรรม : เวกที่ถูกละเลย	35
6. สถานการณ์สหกรณ์รายภาค	38
7. คำถามสังคม : ปริศนาที่ต้องการคำตอบ	42
8. สถานการณ์งานวิจัย	44
9. ที่นี้การสหกรณ์ไทย : เดินหน้าหรือถอยหลัง	47
10. สู่การขับเคลื่อนขบวนการสหกรณ์ไทย	53
11. ความส่งท้าย	57
ส่วนที่ 2 สถานการณ์ขบวนการสหกรณ์ในภาคเหนือ	สมคิด แก้วทิพย์ และคณะ 59
1. พัฒนาการและความเป็นมา	60
2. บทบาทของสหกรณ์ในภาคเหนือ	61
3. จุดเด่นของสหกรณ์ในภาคเหนือ	63
4. ปัญหาและแนวทางแก้ไข	65

สารบัญ (ต่อ)

ส่วนที่ 3 สถานการณ์ขบวนการสหกรณ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

วิเคราะห์ ภาคอุทัย และคณะ	67
1. พัฒนาการและความเป็นมา	68
2. บทบาทของสหกรณ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	69
3. สหกรณ์ที่จดทะเบียน	70
3.1 จุดเด่นของสหกรณ์ที่จดทะเบียน	30
3.2 ปัญหาและแนวทางแก้ไข	74
4. สหกรณ์ที่ไม่จดทะเบียน	75
4.1 จุดเด่นของสหกรณ์ที่ไม่จดทะเบียน	75
4.2 ปัญหาและแนวทางแก้ไข	78
ภาคผนวก : บทสัมภาษณ์	วิเคราะห์ ภาคอุทัย และ เยาวลักษณ์ ศรีวรรณนท์ 79
บรรณานุกรม	86
ภาคผนวก	88
ผนวก ก : งานวิจัย/ วิทยานิพนธ์ด้านสหกรณ์ในประเทศไทย ระหว่างปี พ.ศ. 2533-2543	89
ผนวก ข : กรณีตัวอย่างสหกรณ์ในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่สร้างจุดเด่นในด้านต่างๆ	112
ผนวก ค : ลำดับข่าวและความเคลื่อนไหวในรอบปี 2545	117

1

สถานการณ์สหกรณ์ไทย

สถานการณ์สหกรณ์ไทย

สยมพร โยธาสุมทร*

1. ความนำ

ยุทธศาสตร์ที่สำคัญประการหนึ่งเพื่อการกอบกู้สังคมไทยจากภาวะวิกฤติรอบด้านก็คือ การสร้างความเข้มแข็งจากฐานรากด้วยการเรียกฟื้นคืนพลังและสร้างสรรค์ให้ภาคประชาชนมีความเข้มแข็งพอเพียงทั้งอย่างมั่นคงและยั่งยืน ซึ่งภายใต้การคัดกรองยุทธวิธีต่างๆ เพื่อการนี้แม้จะมีแนวทางและวิธีการหลากหลายรูปแบบ แต่สำหรับสหกรณ์ในฐานะยุทธวิธีที่เคยใช้สืบเนื่องมานับแต่อดีตก็หาได้ตกไปจากกรอบความสนใจไม่ "สหกรณ์" ยังคงได้รับการเรียกหาที่จะนำมาฟื้น ปรับปรุง เพื่อให้มีศักยภาพอย่างแท้จริงในการร่วมกอบกู้และคลี่คลายวิกฤติการณ์ดังกล่าว

อันที่จริงเมื่อเอ่ยถึงสหกรณ์ในเชิงแนวคิดหรือหลักการก็ตาม ดูเหมือนจะเป็นที่รู้ๆ กันอย่างมีพิกัดต้องสงสัยถึงคุณประโยชน์และคุณค่าอันงดงาม แต่หากพลิกภาพในเชิงปฏิบัติโดยเฉพาะที่ปรากฏในสังคมไทยแล้ว ความฝังใจต่อความอ่อนล้าของยุทธวิธีนี้นั้นยังคงติดตรึงตามมาด้วยเสมอ เพราะสังคมไทยเองก็มีประสบการณ์ตรงด้านการสหกรณ์มาแล้วเป็นระยะเวลาไม่น้อย สภาพความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นแก่การสหกรณ์ไทยที่ควบคู่กันไปบนเส้นทางแห่งกาลเวลาที่แปรเปลี่ยนไปนั้นนับว่ามีให้สังเกตเห็นได้ในหลายๆ ด้าน การขยายตัวในปริมาณสมาชิกก็ดี ปริมาณสหกรณ์ก็ดี หรือแม้แต่รูปแบบต่างๆ ของสหกรณ์ ตลอดจนการขยายกิจกรรมต่างๆ ที่ผลิตรายได้จากน้ำมือสหกรณ์ ฯลฯ บรรดาเหล่านี้ล้วนมีการเปลี่ยนแปลงและปรับเปลี่ยนอยู่เรื่อยมาจวบจนจนถึงปัจจุบัน แต่ท่ามกลางสภาพการเปลี่ยนแปลงซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นในเชิงรูปธรรมนั้นได้สร้างสรรค์ให้การสหกรณ์ไทยทำหน้าที่จนบรรลุจุดมุ่งหมายได้หรือไม่ หรืออย่างน้อยอย่างไร ยังคงเป็นประเด็นที่ต้องได้รับการทบทวนและตรวจสอบอย่างมีอาจหลักเสียงได้

การคำนึงถึงผลที่ได้รับจากการสหกรณ์อย่างพุ่งตรงลงไปสู่จุดหมายปลายทางย่อมจะช่วยประคับประคองมิให้เกิดอาการไขว่เขวหรือหลงประเด็นในการให้คำตอบ และการหยุดมองเพื่อย้อนกลับมาในความเป็นจริงเพื่อประเมินสถานการณ์ว่า จวบจนบัดนี้การสหกรณ์ไทยอยู่ ณ จุดใดบนเส้นทางสู่ที่หมายนั้น ย่อมจะมีส่วนช่วยในการตรวจสอบและระมัดระวังก้าวย่างต่อ ๆ ไป ของการสหกรณ์มิให้เป็นไปด้วยความประมาท ขี้ระอຍ ถอยหลัง หรือหลงทาง เว้นเสียแต่จะจงใจปล่อยไปตามมิตามเกิดหรือชักไปทางอื่น

* อาจารย์ประจำภาควิชาสหกรณ์ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ดังนั้น การหันมาทำความเข้าใจถึงสถานการณ์จริงของการสหกรณ์ไทยกันอย่างตรงไปตรงมา เปิดใจกันที่จะรับความจริงกันในแวดวงสหกรณ์ ไม่ว่าจะเป็นในส่วนดีหรือส่วนที่พร่องไป ส่วนที่งดงามหรือส่วนที่อับลัทธิก็ตาม ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้จำเป็นต้องได้รับการสกัดออกมาให้เห็นชัดเพื่อมิให้หลงติดอยู่กับมายาภาพหรือข้อเท็จที่บิดเบือนความจริง ทั้งนี้ก็เพื่อจรรโลงและสนับสนุนการสหกรณ์ไทยให้เป็นมรรควิธีที่ดำเนินไปอย่างตรงสู่จุดหมายปลายทางที่คาดหวังไว้ได้อย่างจริงจังสามารถสะท้อนภาพในภาคปฏิบัติเชิงรูปธรรมได้อย่างสอดคล้องเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับแนวคิดเชิงนามธรรมของการสหกรณ์เอง

2. วัตถุประสงค์

เนื่องจากบทความนี้เริ่มต้นขึ้นมาจากวงเสวนาที่ต้องการเห็นขบวนการสหกรณ์ไทยก้าวอย่างได้อย่างมั่นคงจากฐานองค์ความรู้ที่แท้จริง แต่การจะขยับก้าวต่อไปในอนาคต ทิศทางไหน และอย่างไรนั้น จำเป็นอยู่เองที่ขบวนการสหกรณ์ต้องสำนึกตัวตนในเบื้องต้นด้วยว่า ปัจจุบันตนกำลังอยู่ ณ แห่งใด อย่างไรด้วย อันเป็นที่มาแห่งการเริ่มต้นเพื่อสำรวจสถานการณ์สหกรณ์ ณ ตำแหน่งเวลาที่นับเอาปี 2545 อันเป็น "ปีรณรงค์การสหกรณ์" ให้เป็นปีฐาน

การดำเนินการสำรวจสถานการณ์สหกรณ์ไทยในรอบปี 2545 นั้น ได้พิจารณาแบ่งภาระงานออกไปในแต่ละภูมิภาค คือ ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออก และภาคใต้ โดยมีองค์กรคณะบุคคลที่ประกอบด้วยบุคลากรจากสาขาต่างๆ ในพื้นที่ เช่น ผู้นำสหกรณ์ทั้งที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียน นักเคลื่อนไหวทางสังคม นักวิชาการ เจ้าหน้าที่ของรัฐ และนักพัฒนาเอกชน ร่วมกันระดมความคิดเห็น วิเคราะห์ และสังเคราะห์ เพื่อสะท้อนภาพของสถานการณ์สหกรณ์ในแต่ละภาคนั้นๆ โดยการอาศัยผ่านเวทีส่งเสริมการเรียนรู้ในแต่ละพื้นที่ ซึ่งจัดขึ้นโดย "ภาควิชาความร่วมมือเพื่อการพัฒนาสหกรณ์" อันประกอบด้วยบุคลากรและผู้แทนสถาบันต่างๆ จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น มหาวิทยาลัยแม่โจ้ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน สันนิบาตสหกรณ์แห่งประเทศไทย สมาคมนักพัฒนาหมู่บ้านแห่งประเทศไทย สำนักพิมพ์เกลียวเชือก กรมส่งเสริมสหกรณ์ กรมตรวจบัญชีสหกรณ์ และมูลนิธิเผยแพร่ชีวิตประเสริฐ ภายใต้การสนับสนุนของโครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากในรอบปีที่ผ่านมา การดำเนินการรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นบางส่วนทำได้เพียง 2 ภาค คือ ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ดังนั้น การสังเคราะห์สถานการณ์รายภาคในเบื้องต้นนี้ จึงจำกัดอยู่แต่เพียงสองภาคดังกล่าวเท่านั้นในฐานะที่เป็นการนำร่อง แต่อาจถือว่าเป็นความพยายามขั้นต้นที่จะติดตามสถานการณ์สหกรณ์ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง โดยเป็นที่คาดหวังว่าจะได้มีการเจาะลึกและขยายฐานออกไปให้กว้างกว่านี้ในลำดับต่อไป

อนึ่ง เพื่อสะท้อนสถานการณ์สหกรณ์ในภาพกว้างให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ในที่นี้จึงมีอาจหลีกเลี่ยงที่จะต้องสืบสาวสถานการณ์สหกรณ์จากมุมมองอีกมิติหนึ่งที่เป็นความรู้เชิงปลดปล่อย (Emancipatory Knowledge) และยังลึกลงไปตามระยะเวลาอดีตก่อนหน้านั้นอย่างรวบรัด อันห้อมล้อมด้วยบริบทต่างๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม และเทคโนโลยี ซึ่งมิอาจปฏิเสธได้ว่า ส่งผลอย่างสำคัญในการปรุงแต่งสหกรณ์จนล่วงเข้าสู่สถานการณ์ปัจจุบัน ทั้งนี้เพื่อเป็นการปูทางให้เข้าถึงที่มาอันเป็น "สาเหตุ" ที่ทำให้ปรากฏ "สถานการณ์" สหกรณ์ดังที่เกิดขึ้นอยู่ในสภาพปัจจุบัน ถัดจากนั้นจึงจะเป็นประเด็นเฉพาะการสังเคราะห์สถานการณ์สหกรณ์ในรอบปี 2545 ทั้งนี้โดยมุ่งที่จะประมวลภาพรวมเพื่อให้เข้าถึงสหกรณ์อย่างเป็นองค์รวมทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม และขมวดลงที่บททดลองเสนอว่าด้วยแนวคิดและกลไกทางสหกรณ์เพื่อการขับเคลื่อนทางสังคม

3. บทบาทช่วยจำย้อนอดีตขบวนการสหกรณ์ไทย

หากพิจารณาขบวนการสหกรณ์ไทยอย่างรวบรัด มักจะเป็นที่รับรู้กันในเชิงปริมาณซึ่งไล่เรียงมาตามพัฒนาการที่มีการเริ่มต้นมายาวนาน โดยเท่าที่ผ่านมา มักได้รับการถ่ายทอดภาพของสหกรณ์ในฐานะที่มีการเปลี่ยนแปลงเชิงปริมาณ ไม่ว่าจะเป็นการขยายเพิ่มหรือลดลงของจำนวนสหกรณ์ ซึ่งนับว่าเป็นการวิเคราะห์จากเพียงบางแง่มุมของสหกรณ์และเน้นอย่างจำเพาะลงตามปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเท่านั้น โดยยังมิได้ล้วงลึกลงไปถึงสาเหตุเบื้องหลังที่โยงใยอย่างแน่นแฟ้นกับบริบทรอบข้าง ซึ่งด้วยบริบทที่เกี่ยวข้องและซับซ้อนอยู่กับภาวะการณ์ต่างๆ หรือปรากฏการณ์เหล่านั้น นับว่ามีส่วนสำคัญยิ่งต่อคุณภาพและความเป็นขบวนการสหกรณ์ของไทย อันจำเป็นที่จะต้องได้รับการคลี่ภาพซ้อนเหล่านั้นเพื่อความกระจ่างและเข้าถึงสหกรณ์ในมิติอื่นๆ ได้ชัดเจนขึ้น

: กรณีแวดล้อมกำเนิดการสหกรณ์ไทย

อันที่จริงประวัติศาสตร์ขบวนการสหกรณ์ไทยที่ได้รับการบันทึกอย่างเป็นทางการนั้น กล่าวได้ว่าเริ่มต้นขึ้นในช่วงที่โลกร้อนระอุด้วยการเผชิญหน้าต่อสู้กันระหว่าง 2 กระแสดุด่มการณ์ คือ ทุนนิยม (Capitalism) และสังคมนิยม (Socialism) ในขณะที่การคลี่คลายประวัติศาสตร์สังคมภายในประเทศเองก็มีบรรยากาศทางการเมืองที่เริ่มตึงตัวถอยห่างจากความสัมพันธ์ทางอำนาจแบบเก่าในระบบศักดินา อันเคยมีกระบวนการรักษาอำนาจและใช้อำนาจผ่านวิถีปฏิบัติทางวัฒนธรรม ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างผู้กุมอำนาจกับผู้อยู่ใต้อำนาจหาได้ถูกจัดไว้ในเชิงบังคับบัญชาตบๆ หรือปลาใหญ่กินปลาเล็กเสมอไปไม่ หากแต่สะท้อนถึงความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนแบบทางวัฒนธรรม แสดงการยอมรับความเหนือกว่าของอีกฝ่ายหนึ่ง โดยในทางปฏิบัติมักจะเน้นที่การยอมรับของผู้อยู่ใต้อำนาจมากกว่า¹ แต่ในช่วงสุมก่อนที่จะทอดเวลาเข้าสู่การเริ่มต้นสหกรณ์อย่างเป็นทางการนั้น ความสัมพันธ์เชิงอำนาจได้แปรเปลี่ยนไปอย่างชัดเจนในรูปแบบความสัมพันธ์ที่ถูกปักปันตามการกำหนดพื้นที่ เป็นการก่อรูปของรัฐประชาชาติ (Nation State) ที่เกิดขึ้นหลังจากได้นำเข้าความคิดที่ถือว่า กออย่างที่อยู่ ในพรมแดนเข้ามาล้วนอยู่ภายใต้อำนาจอธิปไตย กล่าวคือ มีการใช้แนวคิดแบบอำนาจอธิปไตย (Sovereignty) เหนือดินแดนเข้ามาแทนที่ระบบการปกครองที่ขึ้นต่อศูนย์อำนาจหลวมๆ แบบเก่า (Suzereignty)² ฉะนั้น การปกครองตามแบบแผนวัฒนธรรมดั้งเดิมที่เคยให้อิสระแก่ความหลากหลายและผูกการใช้อำนาจไว้กับจิตวิญญาณเชิงวัฒนธรรม จึงต้องถูกดัดแปลงเมื่อสังคมไทยไม่อาจอดเอื้อนที่จะก้าวเข้าสู่การเป็นรัฐสมัยใหม่ซึ่งแยกตัวออกจากสังคมได้

กล่าวสำหรับในมิติทางวัฒนธรรมแล้ว สังคมไทยได้ปรับเปลี่ยนหรือเบี่ยงเบนวิธีคิดในเชิงญาณวิทยาที่จะหันไปยอมรับภูมิปัญญาที่เป็นผลผลิตจากคนละซีกโลกกันมากขึ้นๆ ซึ่งในบริบททางการเมืองก็เช่นกัน การดำรงความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับผู้ตาม หรือฝ่ายปกครองกับประชาชนมีอันต้องพลิกขั้วจากการเน้นที่การยอมรับของผู้อยู่ใต้อำนาจ มาเป็นการเน้นไปยังผู้ใช้อำนาจซึ่งก็ต้องพยายามสะสมอำนาจให้มากขึ้นๆ มีความพยายามสร้างความเป็นปึกแผ่นด้วยการสร้างสำนักทางการเมืองในเรื่องชาติโดยการรื้อและรื้อถอนวัฒนธรรมดั้งเดิมเพื่อให้อยู่ใต้วัฒนธรรมเดียวที่รัฐเห็นชอบและเป็นผู้นิยาม อันเป็นอีก

¹ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. 2538. พัฒนาการของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : สถาบันพัฒนาและฝึกอบรมนักข่าว. หน้า 15 - 16

² เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. เพิ่งอ้าง. หน้า 27 - 28

ปีหนึ่งในการช่วยเสริมการรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง และมีส่วนสำคัญในการพัฒนาแนวคิดที่เป็นมรดกตกทอดสืบมา ว่าด้วยการผูกติดประชาธิปไตยเข้ากับการให้บริการของรัฐ และการเปิดช่องให้ดูเหมือนว่าเป็นความชอบธรรมที่รัฐจะต้องเข้าไปดูแลประชาชนในทุกด้านอย่างขัดแย้งยังต่อการดำรงและให้สิทธิพลเมือง

การพลิกผันดังกล่าวแม้จะไม่ใช่เป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลันชนิดจากหน้ามือเป็นหลังมือก็ตาม แต่ด้วยความสลับซับซ้อนที่ค่อยแทรกซึมและเบียดเบียนไปที่ละติบ ที่ละดอก ก็สามารถก่อให้เกิดเป็นภาพที่ชัดเจนของการแปลงร่องรอยของสิ่งเก่าเข้าไปในสิ่งใหม่ และสิ่งใหม่แทรกเข้าไปในสิ่งเก่า อันเป็นอีกสภาวะใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิม ที่ชัดเจนก็คือ ภายใต้บริบททางสังคมการเมืองและวัฒนธรรมดังกล่าว ได้เปิดช่องให้กับการสยบต่อศูนย์อำนาจรัฐและสมยอมตามคำชี้แนะภาครัฐ

วิถีชีวิตของชุมชนตามหมู่บ้านไทยที่มีลักษณะเป็นชุมชนบุพกาล มีความเข้มแข็งเพราะพอเพียงในตัวเอง ผลิตภัณฑ์ข้าวและทอผ้า ไม่มีชนชั้นที่แบ่งแยกกันในหมู่บ้าน มีลักษณะเป็นชุมชนที่สมาชิกช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แม้จะหาเศรษฐกิจที่มั่งมีได้ยากยิ่ง แต่คนอิสระที่ยากจนถึงต้องเป็นปาวคนอื่นก็ไม่มีเลยสักคนเดียว คงอยู่กันมาเช่นนั้นด้วยร้อยปีแล้ว เพราะเหตุว่าพวกชาวบ้านทำไร่ทำนาหาเลี้ยงตัวได้โดยไม่จำเป็นต้องใช้เงิน ความรู้สึกต้องการตัวเงินไม่รุนแรง³ แต่แรงผลักดันที่มาจากภายนอก จากการบีบบังคับของรัฐศักดินาที่ต้องการส่วยเป็นเงินเป็นทอง จากระบบทุนนิยมที่เป็นการค้าและทุนให้กู้ยืมเอาดอกเบี้ย ใช้การเอาผลประโยชน์ เอาเปรียบ ผูกขาด ฉ้อฉล บังคับ อันเป็นกระบวนการสะสมทุนขึ้นแรกเริ่มที่ทั้งรัฐและทุนมีเป้าหมายเข้ามายังหมู่บ้านเพียงเพื่อขนย้ายทรัพยากรออกจากหมู่บ้าน⁴ ได้ค่อยๆ เบนเข็มชุมชนจากลักษณะการผลิตเพื่อใช้เองและขายเป็นกิจกรรมเสริม มาเป็นการผลิตเพื่อขายอย่างเป็นล่ำเป็นสัน แปลงจากเศรษฐกิจแบบพอเพียงชีพที่สามารถคงอยู่และผลิตซ้ำได้ด้วยตนเองเป็นเศรษฐกิจพึ่งพิงการขายที่อิงกับอุปสงค์ของเศรษฐกิจทุนนิยมจากนอกประเทศ ปฏิบัติการต่อต้านเริ่มปะทุเป็นหย่อมๆ เช่น ขบถผู้มีบุญ ขบถหมอล้านน้อยชาตา ในภาคอีสาน ขบถเงี้ยวเมืองแพร่ ในภาคเหนือ ขบถผู้เสียและพระยาแขกเจ็ดหัวเมือง ในภาคใต้ แม้จะถูกปราบปรามอย่างราบคาบจากกลไกอำนาจรัฐ แต่ก็แสดงว่าการขบถทั้งหลายพยายามที่จะรักษาลักษณะการปกครองตนเองภายในและลักษณะพอเพียงชีพของหมู่บ้าน ทั้งหมู่บ้านมีแรงผูกพันภายในสูง ชุมชนเล็กๆ เหล่านี้ต่อต้านการเข้าไปของรัฐและระบบทุนนิยม ไม่ใช่ยินยอรับระบบทุนนิยมอย่างที่มักจะเข้าใจกัน⁵

สำหรับประเทศไทยแม้ยังไม่ประกาศตนฝักใฝ่ฝ่ายใดชัดเจน แต่ก็เริ่มขับเคลื่อนไปในทิศทางทุนนิยมนับตั้งแต่ลงนามในสนธิสัญญาบาวริง เมื่อ พ.ศ. 2398 ซึ่งเป็นสนธิสัญญาที่ร่างขึ้นบนพื้นฐานปรัชญาเศรษฐกิจเสรีนิยม⁶ โดยไทยได้ยอมรับหลักความคิดเรื่อง "การค้าเสรี" ตามที่อังกฤษผลักดันให้เกิดขึ้น

เศรษฐกิจไทยถูกเชื่อมเข้ากับเศรษฐกิจโลก และชาวไทยก็สามารถตอบสนองกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้เป็นอย่างดี ซึ่งไปด้วยกันกับกระแสความชำนาญเฉพาะด้าน ผนวกกับการแบ่งงานกันทำ ประเทศไทยก็ได้รับบทบาทเป็นผู้ผลิตข้าวเพื่อป้อนตลาดโลก โดยเริ่มจากการทยอยเลิกผลิตผ้าใช้เองมาเป็นปลูกข้าว เพื่อนำเงินมาซื้อผ้าจากโรงงานอุตสาหกรรมของอังกฤษ การหันมาปลูกข้าวส่งออกอย่างจริงจังทำให้วิถีชีวิตของชาวนาไทยค่อยๆ พึ่งพิงตลาดโลกมากขึ้น⁷ ซึ่งควบคู่กัน

³ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 5 อังใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2543. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 85

⁴ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2543. เพิ่งอ้าง. หน้า 7

⁵ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2543. เพิ่งอ้าง. หน้า 86

⁶ รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. 2544. "ทางเลือก ทางรอดของไทย ในยุคโลกาภิวัตน์" ใน บทสนทนนามหาวิทยาลัยเที่ยงคืน : วิกฤตโลก วิกฤตไทย อะไรคือทางรอด. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน). หน้า 162

⁷ พรณี บัวเล็ก. 2545. ลักษณะของนายทุนไทยในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2457 - 2482 : บทเรียนจากความรุ่งโรจน์สู่โศกนาฏกรรม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์พันธกิจ. หน้า 32

มาอย่างมีพื้นฐานที่รู้ตัว คือ การกร่อนวิถีคิดทางการผลิตของชาวนาไทยให้ถอยห่างจากการเป็น "ชาวนา" มาเป็นเพียง "ผู้ผลิตข้าว" ที่มุ่งเน้นต่อการผลิตและทะเยอทะยานเข้าสู่ค่ายกลของ "ตลาด" อย่างขาดสมดุลต่อการผลิตเพื่อยังชีพ ดังนั้น ประตุนำเข้าข้าวเสรีเพื่อเร่งผลผลิตจึงเริ่มเปิดแง้มขึ้น และค่อยกว้างขึ้นๆ มีการเติบโตทางเทคโนโลยีและเร่งขยายให้เท่าทัน

กระนั้น เมื่อสังคมไทยจำเป็นต้องให้ความสำคัญยิ่งต่อการประคับประคองตนเพื่อดำรงเอกราชและทิ้งระยะห่างจากอิทธิพลแห่งลัทธิอาณานิคมให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ แต่ด้วยภาวะการณ์เฉพาะหน้าที่เป็นความผิดพลาดเชิงเศรษฐกิจในประเทศที่ซ้ำเข้ามาอีก โดยประชากรส่วนใหญ่ซึ่งเป็นเกษตรกรต้องอยู่ในสภาพแร้นแค้นยากจน การทำนาข้าวซึ่งได้ถูกพลิกผันจากการผลิตเพื่อยังชีพเข้าสู่รูปแบบการผลิตเพื่อการค้าภายใต้การเติบโตของระบบเศรษฐกิจเงินตรา แม้จะกลายเป็นสินค้าหลักของประเทศ แต่ก็ไม่ได้กำไรเท่าใดนัก "ชาวนาโดยมากมีเงินเหลือแต่พอเลี้ยงชีพ และที่ได้ผลน้อยไม่พอเลี้ยงชีพไปตลอดปีก็มีเป็นอันมาก" ⁸ อันมีสาเหตุทั้งจากระบบการเพาะปลูกที่ขาดการชลประทานที่ดี ค่าเงินบาทลดและค่าครองชีพที่สูงขึ้น ซึ่งยิ่งซ้ำเติมให้ยิ่งขาดแคลนทุน การเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลางก็ยังมิอยู่ แต่กระนั้นการใช้จ่ายเกินฐานะตนเองก็ยังไม่เลิก หลายปัจจัยที่รุมล้อมเหล่านี้ทำให้ชาวนาที่ขัดสนยิ่งยากจนหนักขึ้น "หนี้ใหม่กับหนี้เก่ามากขึ้นทุกปีไป แรงที่ออกไปด้วยความเหน็ดเหนื่อยและความซึ่งต้องทรมาณกาย ...ก็ไม่ทำให้เกิดประโยชน์เป็นทรัพย์สินของตนเองขึ้นได้ เท่ากับออกแรงทำประโยชน์ให้ผู้อื่นฝ่ายเดียว" ⁹

หากมองอย่างจำเพาะลงมาในอาณาเขตแห่งดินแดนไทยแล้ว สถานภาพของชาวนาไทยในฐานะผู้ผลิตข้าวนั้นกลับต้องตกอยู่ใต้อำนาจของกลุ่มนายทุนพ่อค้าชาวจีนที่สามารถควบคุมธุรกิจข้าวได้ทั้งหมด ตั้งแต่การซื้อข้าวเปลือก สีข้าว และส่งออก ¹⁰ ยิ่งผนวกเข้ากับวิกฤตการณ์ข้าวในทศวรรษ 2450 การทำนาไม่ได้ผลติดต่อกันหลายปี สภาพทุนนายท่าไรหุดและเพิ่มภาระหนี้จึงกลายเป็นปัญหาเรื้อรังที่อยู่คู่กับชีวิตชาวนาไทย

อันที่จริงดำริที่จะช่วยแก้ไขปัญหามาได้มีมาตั้งแต่ครั้งปลายรัชกาลสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง โดยมุ่งไปที่การจัดสินเชื่อที่มีอัตราดอกเบี้ยต่ำให้เป็นทางออกสำคัญในการแก้ไขปัญหา ซึ่งบนเส้นทางนี้ก็มีทางเลือกอยู่หลายประการ เช่น การตั้งธนาคารเกษตร (Agricultural Bank) มีระบบสาขากระจายไปตามภูมิภาคเพื่อทำธุรกิจสินเชื่อดำเนินการให้เงินกู้แก่ชาวนา แต่ทางเลือกนี้ก็ไม่อาจเป็นไปได้ เพราะยังมีข้อขัดข้องในด้านเงินทุน หลักทรัพย์ค้ำประกัน และการควบคุมหรือป้องกันไม่ให้ชาวนาหนีหนี้ ที่ดินอันเป็นทุนธรรมชาติซึ่งชาวนาสามารถใช้สร้างเนื้อสร้างตัว เป็นที่ดินของชาติในครอบครองของ "พระเจ้าแผ่นดิน" ซึ่งเริ่มถูกขอย่อยเพื่อการระบุดำเนินการอ้างสิทธิมาตั้งแต่ พ.ศ. 2444 ก็เพียงอยู่ในระหว่างดำเนินการจัดระเบียบด้วยการออกเอกสารสิทธิ์ที่เป็นโฉนดและรับจดทะเบียนที่ดินเพื่อโอนจากสิทธิ์ที่เสมือนเป็นของชุมชนสู่สิทธิของปัจเจกชน ฉะนั้น จึงเป็นการง่ายที่ชาวนาผู้เป็นลูกหนี้กู้ยืมเงินอาจทอดทิ้งที่นาและหลบหนีไป ในเมื่อกลไกต่างๆ ทำนองนี้ยังไม่พร้อม ทางเลือกแบบนี้จึงตกไป

การนำเสนอวิธีการ "ทำการร่วมกัน" หรือ "โคออปอเรชัน" ที่เน้นหนักไปทางสหกรณ์ผู้บริโภค ตามที่ปรากฏครั้งแรกในหนังสือ "ทรัพย์สินศาสตร์" เมื่อ พ.ศ. 2454 โดยพระยาสุริยานุวัตร (เกิด บุญนาค พ.ศ. 2405 - 2479) ผู้บุกเบิกสาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ในไทย แม้จะไม่ได้รับการขานรับในเบื้องต้น แต่ในสภาพที่ชาวนาไทยในฐานะผู้ผลิตกลับอยู่ในสภาพที่ไม่สามารถล้มตาอำปากได้ อันเป็นสภาพที่ตรงกันข้ามกับนายทุนท้องถิ่นหรือพ่อค้าคนกลางที่ตั้งตนเป็นกระฎุมพีเอาเปรียบชาว

⁸ Ingram, James C. อ้างใน สยามพร โยธาสุมทร. 2526. การกำเนิดของสหกรณ์ในประเทศไทย. ภาควิชาสหกรณ์ คณะเศรษฐศาสตร์และบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. อุดรธานี. หน้า 2

⁹ พระยาสุริยานุวัตร อ้างใน สยามพร โยธาสุมทร. 2526. เพิ่งอ้าง. หน้า 5

¹⁰ พรหมณี บัวเล็ก. 2545 ลักษณะของนายทุนไทยในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2457 - 2482 : บทเรียนจากความรุ่งโรจน์สู่โศกนาฏกรรม. หน้า 36

บ้านกล้วยรุ่งโรจน์เติบโต เกิดการโต้เปรียบเชิงการค้าในธุรกิจการค้าข้าวของไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่พ่อค้าชาวจีนในฐานะนายทุนพาณิชย์มีเหนือกว่านักลงทุนตะวันตก¹¹ และท่ามกลางการคับคูลของจักรวรรดินิยมที่พยายามรุกคืบอยู่อย่างไม่หยุดยั้งนั่นเอง การขยายอำนาจและการรักษาประโยชน์ของชาวตะวันตกในเอเชีย ล้วนเป็นกรณีแวดล้อมอย่างเป็นเหตุเป็นผลเหมาะเจาะที่สมควรจะนำรูปแบบการจัดสหกรณ์ตามตัวอย่างจากประเทศอินเดีย หนึ่งในศูนย์กลางอำนาจของอังกฤษให้เข้ามาและจุดประกายขึ้นในประเทศไทย สภาพเช่นนี้ก็เฉกเช่นเดียวกับบรรดาสหกรณ์ส่วนใหญ่ในย่านเอเชียที่ต่างได้รับการแนะนำรูปแบบของสหกรณ์ผ่านมาจากอำนาจของนักล่าอาณานิคม¹²

อีกบริบทหนึ่งที่สำคัญในช่วงระยะเวลานั้นก็คือ ภาวะวิกฤติที่เกิดขึ้นกับธนาคารแห่งแรกของไทย คือ แบงก์สยาม-กัมมาจล (Siam Commercial Bank) ซึ่งกลายเป็นอิกกลไกหนึ่งที่ต่างชาติใช้เพื่อครอบ "สยาม" ด้วยเศรษฐกิจ โดยขณะนั้นเป็นธนาคารที่มีชาวเยอรมันพยายามผูกขาดการบริหารงานไว้ในมือ ไม่ยอมให้ตัวแทนฝ่ายไทยเข้าไปมีส่วนร่วมรับรู้และตัดสินใจ ครั้นเมื่อประกอบธุรกิจที่ไม่สามารถแข่งขันกับธนาคารชาติอื่นได้ จึงทำให้มีแนวคิดอีกวาทหนึ่งที่จะแปลงบทบาทจากธนาคารซื้อขายเงิน (Exchange Bank) มาเป็นธนาคารให้กู้ยืมเงิน (Loan Bank) ซึ่งก็สวมเข้ากันได้กับความคิดที่จะช่วยเหลือชาวนาด้วยสินเชื่อ

อย่างไรก็ตาม เงื่อนไขบางประการในช่วงนั้นยังไม่ได้รับการเปิดเผยและศึกษาค้นคว้าในเชิงลึกจริงจังมากนักถึงเหตุผลต่างๆ ในการนำรูปแบบสหกรณ์มาใช้ในประเทศไทย เจตนาที่ประกาศอย่างเป็นทางการก็เพื่อช่วยเหลือชาวนาที่ขาดแคลนทุน แต่จะเป็นไปได้หรือไม่ที่จะประจวบเข้ากับการประสานประโยชน์อย่างลงตัว โดยประการหนึ่งก็คือ การค้าสถาบันการเงินในประเทศเอง ขณะที่อีกประการหนึ่งคือ การสนองต่อความพยายามทอนอำนาจกระฎุมพีชาวจีนที่เป็นอุปสรรคสำคัญต่อการค้าขายและแสวงผลประโยชน์ของต่างชาติชาวตะวันตก รวมทั้งความพยายามลิดรอนอิทธิพลชาวจีนบางกลุ่มในสังคมไทย และอีกประการหนึ่งคือ การเบี่ยงเบนฐานคิดเพื่อเทน้ำหนักความสำคัญของทุนต่อการผลิต โดยเฉพาะทุนที่เป็นเม็ดเงินในรูปแบบสินเชื่อยกโจทย์แห่งการขาดแคลนทุนเงินตราขึ้นมาอย่างลดทอนคุณค่าทุนรูปแบบอื่น เช่น ทุนทางสังคม ทุนธรรมชาติ ฯลฯ ที่เอื้อต่อการผลิต ตลอดจนการเดินหน้าเปิดประตูให้เฉพาะการตั้งโจทย์ว่าด้วยการขาดแคลนทุนของชาวนาอีกเช่นกันให้เป็นโจทย์หลักกลบโจทย์จากสาเหตุเชิงโครงสร้าง ฐานคิด อำนาจ และอื่นๆ ที่สามารถส่งผลให้เกิดความยากลำบากต่อชาวนาไทยได้ไม่แพ้กัน ทั้งนี้เพื่อคงความสำคัญในการอาศัยกลไกและแนวทางการพัฒนาแบบทุนนิยมต่อไปอย่างไม่ต้องตั้งคำถามกันมากนัก

แต่ถึงกระนั้น หลังจากมีการตระหนักในปัญหาและคิดค้นหาคำตอบให้แก่เกษตรกรชาวนาเรื่อยมาเป็นระยะเวลาหนึ่ง การพยายามเข้าหาวิธีการสหกรณ์และเห็นชอบที่จะนำมาใช้คลี่คลายปัญหาการขาดแคลนทุนของเกษตรกรก็เริ่มต้นจริงจังมาตั้งแต่ พ.ศ. 2457 ซึ่งเป็นปีเริ่มต้นสงครามโลกครั้งที่ 1 (พ.ศ. 2457 - 2461) มีการเชื้อเชิญ เซอร์ เบอร์นาร์ด ฮันเตอร์ (Sir Bernard Hunter) หัวหน้าราชการแห่งมัทราช ประเทศอินเดีย เข้ามาให้คำแนะนำ ซึ่งก็เสนอให้จัดตั้งธนาคารให้กู้ยืมแห่งชาติ (National Loan Bank) เพื่อให้ชาวนากู้ ที่สำคัญก็คือ ยังเสนอแนะให้จัดตั้งสหกรณ์เพื่อมีส่วนในการเป็นกลไกควบคุมเงินกู้และเรียกเก็บเงินกู้ ถัดจากนั้น นาย เคเบิล (Mr. J.A. Cable) ที่ปรึกษากรมพาณิชย์ และสถิติพยากรณ์ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ก็เข้ามาช่วยสำรวจลู่ทางเพื่อการจัดตั้งสหกรณ์ด้วย

¹¹ โรงสีข้าวในประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. 2441 มี 41 โรง จากเจ้าของ 17 ราย ส่วนใหญ่เป็นของชาวจีน โดยมีที่เป็นของชาวจีนตะวันตกแทรกเข้ามาได้เพียง 3 โรง ในนามของบริษัท ต่อไปนี้ มากเวลด์กัมปนี, วินเซอร์กัมปนี, อาระกันกัมปนี

¹² The Encyclopedia Americana, Volume 7 .1974. Americana Corporation. p.748

ในที่สุด จากการที่ชีวิตชาวนาไทยได้ถูกกลืนเข้ากับระบบโครงสร้างที่ต้องพึ่งพิงทุน สหกรณ์แห่งแรก คือ สหกรณ์วัดจันทร์ ไม่จำกัดสินใช้ จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งอยู่ในรูปของสหกรณ์สินเชื่อก็ปรากฏเป็นรูปธรรมในฐานะเป็นกลไกหนึ่งของระบบ ที่ทราบกันว่าเพื่อแก้ไขการขาดแคลนเงินทุนของชาวนา

รูปของสหกรณ์ดังกล่าวเป็นรูปที่รัฐได้เลือกแล้วว่า ควรให้เป็นทำนองเดียวกันกับสหกรณ์แบบไรเฟอเซน (Raiffeisen) ซึ่งสมาชิกจะต้องรับผิดชอบร่วมกันและแทนกันในหนี้สินของสหกรณ์ จำกัดแดนดำเนินการอยู่ในวงที่สมาชิกคุ้นเคยและสามารถคุมกันได้ ตลอดจนเอื้อต่อการระดมทุนของสหกรณ์เองโดยการไม่แบ่งกำไรและกรรมการไม่รับสินจ้าง¹³ แล้วรัฐก็จัดการหาเงินมาจัดตั้งให้โดยผ่านการกู้เงินจากเบงกัลสยามกัมมาจล ในวงเงิน 3 แสนบาท โดยมีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติรับเป็นผู้ค้ำประกันให้

การหาทุนรูปธรรมสหกรณ์แห่งแรกที่พิษณุโลกเริ่มต้นเมื่อ พ.ศ. 2459 แม้สถานการณ์โลกจะยังไม่ประชิดดินแดนไทยขณะนั้น แต่งานสหกรณ์ที่เพิ่งจะเริ่มต้นก็มีอันต้องหยุดชะงักไปในปี่รุ่งขึ้น เพราะประเทศไทยประกาศตัวเข้าร่วมสงครามโลกด้วย และผู้เป็นพระบิดาสหกรณ์ไทย คือ พระราชวรพงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ (พ.ศ. 2419 - 2488) อธิบดีกรมพาณิชย์และสถิติพยากรณ์ที่มีงานสหกรณ์สังกัดอยู่ด้วย ก็ต้องเข้ารับภาระในการพิทักษ์ทรัพย์สินด้วยอีกโสดหนึ่ง

การได้รับการจัดวางในสถานภาพดังกล่าวก็ดี หรือแม้การโน้มเอียงในการให้ความสนใจต่อการศึกษาฐานะสหกรณ์ในประเทศอินเดียและพม่าซึ่งเป็นอาณานิคมของอังกฤษ แม้จะถือว่าเป็นประเทศเพื่อนบ้านก็ตามแต่ก็สะท้อนถึงการเลือกจุดยืนของไทยในเวทีโลกได้อย่างแจ่มชัดเช่นกัน

ที่สำคัญอีกประการหนึ่งในช่วงปีเดียวกันนั้นก็คือ การกระหน้าเข้าเติมสหกรณ์ที่เพิ่งจะเริ่มต้นเป็น "ทางการ" ลงในสังคมไทยด้วยอุทกภัยครั้งใหญ่และตามมาด้วยภาวะฝนแล้งใน พ.ศ. 2462 จนทำให้ผลผลิตข้าวเป็นปฏิภาคผกผันกับความต้องการข้าวในต่างประเทศที่มีอุปสงค์มากมายอันเป็นผลพวงสืบเนื่องจากภาวะสงคราม และส่งผลให้บรรดานายทุนในธุรกิจค้าข้าวสามารถสร้างผลกำไรได้อย่างงาม สภาพเช่นนี้ตรงกันข้ามกับชาวนาที่อยู่ในสภาวะเป็นหนี้สิน ขาดแคลนทั้งข้าวเพื่อบริโภคและทำพันธุ์ ต้องกู้ยืมเงินทุนจากนายทุนเงินกู้ ทำให้สภาวะการสูญเสียที่ดินขยายออกไปอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะบริเวณภาคกลาง สภาพแวดล้อมดังกล่าวมีผลให้การหยั่งรากของสหกรณ์เป็นไปอย่างลำบากยากยิ่ง และเป็นความชอบธรรมในมุมมองของรัฐต่อการจัดตั้งสหกรณ์ที่ติดตามมาให้ต้องค่อยเป็นไปอย่างระมัดระวังและควบคุมดูแลอย่างใกล้ชิด

อย่างไรก็ตาม ภายใต้วัฒนธรรมการรวมศูนย์อำนาจจากรัฐอันเป็นมรดกที่สืบทอดต่อกันมานั้น ยิ่งทำให้ภาพของสหกรณ์ในฐานะสหกรณ์ที่รัฐสนับสนุนมีความชัดเจนมากขึ้นๆ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสหกรณ์เป็นไปอย่างใกล้ชิดในเชิงของรัฐอุปถัมภ์และสหกรณ์พึ่งพิง

การสนับสนุนและส่งเสริมสหกรณ์ถัดจากนั้นยังคงค่อยดำเนินต่อไป รวมทั้งการอัดฉีดสหกรณ์ด้วยเงินกู้ภายใต้การค้ำประกันในนามหน่วยงานของรัฐสมัยนั้น คือ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ด้วยเล็งเห็นว่าเมื่อตั้งสหกรณ์ขึ้นก็ต้องใช้เงินทุน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อรูปแบบของสหกรณ์ที่เริ่มจัดตั้งขึ้นก็เพื่อช่วยเหลือในด้านเงินกู้แก่เกษตรกร ซึ่งแม้จะปรากฏในรายงานการจัดตั้งสหกรณ์ พ.ศ. 2469 ว่า สหกรณ์ที่จัดตั้งเริ่มแรกนั้นประสบความสำเร็จ แต่การนำวิธีการสหกรณ์เข้ามาใช้เพื่อเป็นหนทางให้ชาวนากู้ยืมเงินแทนกลุ่มนายทุนเงินกู้ชาวจีนอันจะเป็นการช่วยคลี่คลายสภาวะหนี้สินของชาวนาลง ก็กลับไม่ได้ผล¹⁴ และยังเมื่อหันมาพิจารณาในแง่สมาชิกแล้วปรากฏว่า การที่สหกรณ์อนุญาตให้ชาวนาที่ไม่มีที่นาเป็นของตนเองเข้าเป็นสมาชิกได้ โดยพิจารณาจากความประพฤติแทน กลับทำได้ไม่นาน เพราะการรับผู้ที่ขาดหลักทรัพย์ค้ำประกันนั้นไม่

¹³ สยามพร โยธาสุมทร. 2526. การกำเนิดสหกรณ์ในประเทศไทย. หน้า 6

¹⁴ พรหมณี บัวเล็ก. ลักษณะของนายทุนไทยในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2457 - 2482 : บทเรียนจากความรุ่งโรจน์สู่โศกนาฏกรรม. หน้า 169 - 170

สามารถสร้างเสริมความมั่นคงแก่สหกรณ์ได้ การรับสมาชิกจึงอยู่ในวงแคบไม่มีผลถึงผู้ที่เดือดร้อนจริงๆ ในแง่กรรมการดำเนินการก็เช่นกัน ความจำเป็นที่ต้องมีผู้อ่านออกเขียนได้เพื่อทำรายงานและบัญชีของสหกรณ์ ทำให้ตำแหน่งดังกล่าวมักตกอยู่ในกลุ่มผู้มีฐานะดี ผู้มีโอกาสได้ร่ำเรียน และจากการมีฐานะดีก็ย่อมเป็นโอกาสที่จะตั้งตัวเป็นพ่อค้าคนกลางหาผลประโยชน์จากการซื้อของมาขายสมาชิก สำหรับสหกรณ์ซึ่งขาดกรรมการที่มีการศึกษา เจ้าหน้าที่ของทางการก็เข้าไปในนามของการให้ความช่วยเหลือ หรือส่งเสริม เพื่อดำเนินการแทนคณะกรรมการ

แม้ประวัติศาสตร์และข้อเท็จจริงในช่วงบุกเบิกการสหกรณ์นี้ยังไม่ได้รับการเปิดเผยอย่างกระจ่างชัดนัก มีแต่เพียงการเขียนประวัติศาสตร์จากมุมมองภาครัฐเป็นส่วนใหญ่ก็ตาม แต่ก็พบข้อสังเกตที่สำคัญประการหนึ่งว่า การกำเนิดสหกรณ์ในประเทศไทยนั้น นอกจากอาศัยแนวคิดและวิธีปฏิบัติที่นำเข้ามาจากสังคมอื่นแล้ว การเริ่มต้นอย่างเป็นทางการก็เป็นรูปธรรมก็เป็นการผลักดันจากภาครัฐ โดยรัฐเป็นฝ่ายชี้แนะ ส่งเสริมสนับสนุนมาตั้งแต่ต้น ถึงแม้ว่าจะไม่ผลิผลสำเร็จรวดเร็วไปทั่วทุกพื้นที่ของประเทศ โดยพยายามอัดฉีดในเชิงความรู้ความเข้าใจเป็นสำคัญ แต่สภาพของประชาชนผู้เข้าเป็นสมาชิกในขณะนั้นก็นับว่าขาดความพร้อมอยู่มากในการที่จะรับความรู้และวิธีการที่รัฐกำหนด อันเป็นความรู้ "นอกภาคประชาชน" ซึ่งหากได้มีการวิเคราะห์ย้อนกลับมาจากภาคประชาชนเองแล้ว อาจเป็นไปได้อีกเช่นกันว่า ความรู้และวิธีการที่รัฐหยิบยื่นให้ ยังมีส่วนที่ไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของประชาชนเอง อันนับเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ยังรอการชำระประวัติศาสตร์ว่าจะเท็จจริงเพียงใด

อย่างไรก็ตาม หากปราศจากเจ้าเล่ห์ลักษณะอื่นๆ ในเชิงที่เป็นต้นทุนทางสังคมก่อนหน้านั้นที่จะสามารถรองรับวิธีการสหกรณ์ได้แล้ว ย่อมเป็นไปได้ยากที่อื่นๆ จะจับวางสิ่งอื่นให้ปักหลักตั้งฐานอยู่ในสังคมไทยได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทย ที่จำต้องเก็บตัวซ่อนลึกลงไปใต้กรอบแห่งวัฒนธรรมใหม่ที่ถูกนิยามขึ้น การมองจากมิติทางวัฒนธรรมโดยเน้นไปที่เรื่องของระบบวิธีคิดย่อมจะช่วยให้สามารถเชื่อมโยงประเด็นต่างๆ เข้าเป็นองค์รวม¹⁵ ซึ่งในประเด็นทำนองนี้ หากได้มีการเชื่อมโยงสาลิกอย่างย้อนเวลาลงไปได้มากอีกเท่าไร น่าจะทำให้เข้าใจถึงมูลเหตุความเป็นมาของขบวนการสหกรณ์ไทยได้ชัดเจนมากขึ้นเท่านั้น

: บททางแพ่งแห่งอุดมการณ์

เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 แล้ว ก็ยังปรากฏที่จะคงแนวคิดสหกรณ์มาใช้ในประเทศไทยอยู่ แต่ด้วยรอยปริแยกกระหว่างกลุ่มแนวเศรษฐกิจสังคมนิยมแบบอ่อนๆ กับกลุ่มแนวเศรษฐกิจบริวารโลกทุนนิยมเสรี เสริมแรงด้วยกับการใช้ชั้นเชิงทางการเมือง ทำให้ "การแบ่งงานออกเป็นสหกรณ์"¹⁶ และร่วมกันประกอบกิจการเศรษฐกิจครบตามเค้าโครงเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์ พ.ศ. 2443 - 2526) จำต้องถูกพับไป หลงเหลือไว้แต่เพียงร่องรอยแห่งความคิดเท่านั้น

สถานการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงจังหวะนี้ไม่อาจพิจารณาอย่างละเอียดลึกลงไปจากความสัมพันธ์เกี่ยวโยงกับบริบทโลกที่ดำเนินสืบเนื่องมาตั้งแต่ยุคแห่งจักรวรรดินิยม และทอดต่อสู่ความขัดแย้งระดับสงครามโลก ทั้งครั้งที่ 1 และ 2 หรือ 3 ในสงครามเย็นที่เกิดขึ้นถัดมา อันเป็นส่วนหนึ่งแห่งขบวนการกรุยทางกว้างเพื่อความมั่นคงและการพัฒนาทุนนิยม

¹⁵ อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2542. "การวิจัยแบบเครือข่ายและการวิจัยในมิติทางวัฒนธรรม" ใน การวิจัยในมิติวัฒนธรรม. อานันท์ กาญจนพันธุ์ (บก.). เชียงใหม่ : คณะอนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือและสำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. หน้า 40

¹⁶ เค้าโครงการเศรษฐกิจ โดย ปรีดี พนมยงค์ แบ่งออกเป็น 11 หมวด โดยมีหมวดที่ 7 ว่าด้วยการแบ่งงานออกเป็นสหกรณ์

เนื่องจากเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองดังกล่าว เป็นเพียงการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองบางส่วนเท่านั้น ไม่มีการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางการผลิต ความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบศักดินายังคงถูกสงวนไว้ ภายในระยะเวลาไม่นานนัก คณะผู้ก่อการหรือคณะราษฎรก็ถูกกลืนเข้าไปกับระบบในทำนองเดียวกันกับพวกเจ้าภาษีหากินกับระบบศักดินา¹⁷ ในแง่ของฝ่ายผู้กำเส้นเลือดใหญ่ของเศรษฐกิจไทย คือ เหล่านายทุน พ่อค้าคนกลางเชื้อสายจีนนั้น ก็หาไม่ใส่ใจที่จะค้าทุน สังคมไทยอย่างจริงจังไม่ ดังรายงานของ วิลเลียม อัลเฟร็ด มิลล์เนอร์ ดอลล์ (William Alfred Millner Doll) ซึ่งนาย ปรีดี พนมยงค์ เชื่อเชิญเข้ามาเป็นที่ปรึกษาทางการคลัง ได้ชี้ให้เห็นถึงปัญหาเศรษฐกิจของประเทศไว้ตั้งแต่ พ.ศ. 2480 ว่าอยู่ในสภาพขาดแคลนเงินทุน ในเมื่อชาวไทยเองก็ไม่นิยมทำการค้า ปล่อยให้กลุ่มพ่อค้า นายทุนท้องถิ่น หรือพ่อค้าคนกลาง ซึ่งร้อยละ 90 เป็นชาวจีน ทำการค้าในประเทศได้กำไรในรูปเงินบาท อันควรจะถูกเก็บออมไว้เป็นทุนภายใน (Liquid Domestic Capital) ก็นำเงินกำไรที่หาได้ในประเทศไทยกลับไปยังประเทศจีน คนกลุ่มนี้สร้างความสัมพันธ์ที่เอาเปรียบชาวบ้านโดยผ่านการซื้อ การขาย และการให้กู้ยืม ประเด็นนี้เป็นมุมมองของที่ปรึกษาชาวอังกฤษที่เล็งเห็นถึงภาวะเศรษฐกิจสภาพเล็ดไหลออกที่อาจสร้างวิกฤติที่ร้ายแรงต่อไปได้ อันเนื่องจากปัญหาของการที่ชาวจีนเข้ามากุมเศรษฐกิจของไทยและนำเงินกำไรที่หาได้ส่งออกนอกประเทศ ซึ่งในที่สุดก็มีข้อเสนอแนะที่สำคัญ คือการปฏิวัติระบบการค้าในประเทศ และการรณรงค์ระบบสหกรณ์มาใช้ในการแก้ปัญหา¹⁸

ดังนั้น หนึ่งในปฏิกริยาโต้ตอบต่อชาวจีน หรือ ที่ได้รับการขนานนามจากวรรณกรรมมาแต่ครั้งพระราชนิพนธ์โดยพระนามแฝง อิศวพาหุ ว่าเป็น "พวกยิวแห่งบูรพาทิศ" ก็คือการตอบสนองจากรัฐด้วยการเห็นชอบให้การจัดตั้งสหกรณ์เป็นงานเร่งด่วน กล่าวคือ "การแก้ปัญหาข้าวต้องกระทำดุจสายโซ่จึงจะแก้ปัญหาได้ เนื่องจากพ่อค้าชาวจีนควบคุมธุรกิจนี้อย่างครบวงจร โดยจะต้องมีการจัดตั้งสหกรณ์สำหรับซื้อข้าวจากชาวนา มีองค์กรขนส่ง ต่อจากนั้นต้องมีองค์กรซื้อ คือ โรงสีข้าวแบบทันสมัย ขนาดใหญ่ที่จะเสียดำโหล่น้อยที่สุด กับมีเครื่องกลไกขนข้าวเปลือกข้าวสารโดยไม่ต้องพึ่งแรงงานจีน"¹⁹ อันเป็นผลจากข้อสรุปที่ตรงกันจากภาคีรัฐต่อคนกลุ่มนี้ว่าเป็นกลุ่มที่สร้างปัญหาให้กับชนบทและเศรษฐกิจไทยมากที่สุด ซึ่งสะท้อนเหตุผลเบื้องต้นคือ การรังเกียจความไร้ศีลธรรม ปราศจากเมตตา จ้อโกง เห็นแก่เงิน ตลบตะแลงอย่างอุกฤษฏ์²⁰ ของกลุ่มกระฎุมพีชาวจีนบางส่วนในสมัยนั้น

การนำเสนอแนวคิดสหกรณ์ที่ใช้หลักของลัทธิโซลิดาริสต์ในช่วงต้นของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากเค้าโครงการเศรษฐกิจของ นาย ปรีดี พนมยงค์ ที่เจ้าของโครงการรับว่าเป็นนโยบาย "โซเซียลลิสม์ผสมลิเบอรัล" ประกาศและเค้าร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร ในหมวด 4 ว่าด้วยแผนเศรษฐกิจแห่งชาติ มาตรา 10 "ให้มีสภาขึ้นสภาหนึ่ง มีหน้าที่จัดการวางแผนเศรษฐกิจแห่งชาติ คือ กำหนดการประดิษฐกรรมซึ่งจะเป็นการ

¹⁷ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. 2533. ความคิด ความรู้ และอำนาจการเมืองในการปฏิวัติสยาม 2475. สถาบันสยามศึกษา. หน้า 19

¹⁸ พรรณี บัวเล็ก. 2545. ลักษณะของนายทุนไทยในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2457 - 2482 : บทเรียนจากความรุ่งโรจน์สู่ตกนาฏกรรม. หน้า 414 - 416

¹⁹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ อ้างใน พรรณี บัวเล็ก . เพิ่งอ้าง. หน้า 436

²⁰ อิศวพาหุ อ้างใน พรรณี บัวเล็ก. อ้างแล้ว. หน้า 427

กลไกกรรมและอุตสาหกรรมทั้งหลาย และการปฏิวัติกรรม คือ การขนส่งและการคมนาคม การจัดสร้างสถานที่อยู่ให้แก่ราษฎรทั้งหลายและจัดแยกการงานออกเป็นสหกรณ์ต่างๆ"²¹ คำโครงการดังกล่าวเป็นได้แต่เพียงตั้งเค้าเท่านั้นหาได้รับการตอบสนองในทางปฏิบัติไม่ ทำนองเดียวกับการแสดงแนวคิดตามเส้นทางที่ร่วมคล้อยไปทางเดียวกันนี้จากภูมิปัญญาชาวบ้าน เช่น ครูอำ บัญไทย (พ.ศ. 2445 - 2483) และ สด คุรุมะโรหิต (พ.ศ. 2451 - 2518) เป็นต้น ล้วนถูกกวาดให้เก็บอยู่ในมุมหนึ่งและในฐานะที่เป็นแนวทางซึ่งถูกเหมาเอามาว่าสะท้อนวิธีคิดแบบสังคมนิยมภายใต้กรอบการเมืองประชาธิปไตย ดังนั้น การโต้ตอบจากฝ่ายชีวบริหารโลกทุนนิยมเสรีจึงจำเป็นต้องตามติดมาอย่างกระชั้นชิด อาศัยปฏิภักิรยาในการกันอุดมการณ์หนึ่งประกอบกับการผันผวนทางการเมืองได้ส่งผลชัดเจนให้การเลือกใช้สหกรณ์ ไม่เพียงตกอยู่ในฐานะเครื่องมือในการรวมศูนย์อำนาจของรัฐเท่านั้น แต่ยังได้แสดงบทบาทเต็มที่ในการเป็นกลไกสังเคราะห์ทุนนิยม ซึ่งด้วยความเกร็งเกรงต่อแสนยานุภาพจากอำนาจภายนอกที่อาจแคลงใจในจุดยืนทางแนวคิดของไทย ประกอบกับทัศนะของผู้นำประเทศที่ตระหนักถึงพลังชนาปประเทศไทยโดย "เราอยู่ในฐานะที่ถูกบีบทั้งฝรั่งเศสและอังกฤษ ถ้าเราคิดแกล้งเรา"²² ตลอดจนความปั่นป่วนในหมู่ประชาชน หากไม่เข้าใจหลักการสหกรณ์ ส่งผลให้การดำเนินการเกี่ยวกับสหกรณ์ จำต้องตีกรอบไว้เฉพาะการขยายสหกรณ์ประเภทเครดิตและช่วยชาวนาหรือขยายร้านสหกรณ์เท่านั้น รูปแบบการใช้อำนาจจากฝ่ายรัฐลงสู่สหกรณ์ตามการวางแนวของ มหาอำมาตย์เอกพระยามโนปกรณนิติธาดา (ก้อน หุตะสิงห์ พ.ศ. 2427 - 2491) ผู้ดำรงตำแหน่งประธานคณะกรรมการราษฎร (นายกรัฐมนตรี) ในขณะนั้น จึงเริ่มต้นขึ้นด้วยการขยายสหกรณ์ ใช้วิธีประนีประนอมและให้ทุนแก่ชาวนา ขยายร้านสหกรณ์ให้ได้ซื้ออาหารและของใช้โดยราคาถูก ตั้งยุ้งข้าวรับซื้อข้าว และตั้งโรงสีข้าวที่สหกรณ์ส่งมาเพื่อจำหน่ายต่างประเทศ

ในการนี้ปรากฏการณ์ที่ตามติดด้วยการเร่งจัดตั้งสหกรณ์ในเชิงปริมาณได้แผ่กระจายอย่างรวดเร็วไปทั่วทุกหัวระแหงอย่างชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่ประเทศมุ่นมั่นในการสร้าง "รัฐ" มากกว่าการสร้าง "ชาติ" และสำคัญให้ยิ่งมากขึ้นอีกในยุคที่มีคมนของประเทศไทย โดยในช่วงเผด็จการมีการแผ่ขยายอำนาจหน้าที่และบทบาทของรัฐอย่างไม่เปิดช่องรับการมีส่วนร่วมจากพลังอื่นๆ บรรดาสหกรณ์ที่เกิดขึ้นล้วนเป็น "สหกรณ์จัดตั้ง" ที่เกิดจากความริเริ่มแรงของภาครัฐ ขณะที่ประชาชนเองยังไม่ทันจะเข้าใจถึงวิธีการสหกรณ์ดี แต่เหตุการณ์ดังกล่าวก็ได้รับการถูกบันทึกไว้อย่างชื่นชมว่าเป็นยุคการขยายตัวของสหกรณ์ โดยขาดการวิเคราะห์ยังลึกลงไปถึงเบื้องหลังแห่งความมั่งคั่งของปริมาณของสหกรณ์

แต่ภายใต้บริบทแห่งการเปลี่ยนแปลงการปกครองนี้เอง เป็นที่ปรากฏชัดว่าบทนิยามใหม่สำหรับภารกิจของรัฐก็ได้เกิดขึ้นติดตามมาด้วย นั่นคือ การรวบเอาสรรพหน้าที่ต่างๆ ที่นอกเหนือจากการปกป้องให้พ้นจากการรุกรานของภายนอกแล้วให้ถือเป็นหน้าที่ของรัฐด้วย ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การบริการสังคม การศึกษา การอนามัยสาธารณสุข การจัดการทรัพยากร หรือแม้แต่การสร้างกระแสวัฒนธรรม ฯลฯ ที่บรรดาต่างๆ เหล่านี้แต่ก่อนมา ล้วนเคยมีช่องว่างเป็นพื้นที่เปิดให้ประชาชนได้มีโอกาสในการดูแลตนเองอย่างอิสระ สามารถใช้ภูมิปัญญาแห่งตนโดยรัฐไม่จำเป็นต้องเข้าไปยุ่งเกี่ยวมากนัก แต่จากบทนิยามใหม่ได้สร้างให้รัฐขยายอำนาจ มีบทบาทและหน้าที่จนแทบจะทั่วด้านของชีวิตพลเมือง และการสหกรณ์ก็เป็นหนึ่งในจำนวนนั้นที่เป็นผลผลิตชนิดจากบนลงล่างหรือจากรัฐสู่ประชาชน การจัดตั้งสหกรณ์ใหม่ๆ ยังคงเกิดขึ้นอีกเป็นระยะๆ โดยทางการได้เข้ามาควบคุมอย่างใกล้ชิด และมีการเตรียมงานเป็นขั้นตอน ทั้งการเผยแพร่ เลือกท้องถิ่นที่จะจัดตั้ง จัดหาทุนให้

²¹ หลวงประดิษฐมนูธรรม. 2542. คำโครงการเศรษฐกิจ : หลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์). โครงการจัดทำสื่อเผยแพร่เกียรติคุณ นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบาลชวน หลีกภัย. หน้า 55 - 56

²² พระยามโนปกรณนิติธาดา. ใน หลวงอรรถสารประสิทธิ์ "รายงานการประชุมกรรมการพิจารณาคำโครงการเศรษฐกิจ" เพ็ญอักษร. หน้า 121

สหกรณ์ใช้ ทรัพยากรหมายและคัดเลือกพนักงาน โดยทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้เป็นที่ปรากฏชัดเจนว่า ทางกรได้เข้ามาควบคุมอย่างใกล้ชิด ไม่เพียงแต่เท่านั้นยังเป็นการเข้าทางตามแนวการส่งเสริมสหกรณ์ในแบบกลุ่มประเทศอาณานิคม นั่นคือ เป็นการสหกรณ์ที่รัฐควบคุม

ดังนั้น แม้ในแง่มุมหนึ่งหากเป็นการชื่นชมว่าสหกรณ์ได้รับการเผยแพร่ได้รวดเร็ว มีปริมาณมากมาย คือ 10,338 แห่ง ใน 65 จังหวัด เมื่อ พ.ศ. 2497 ที่ส่วนใหญ่กระจุกตัวอยู่ในภาคเศรษฐกิจหลักของชาติ คือ ภาคการเกษตร และมีบ้างที่ฉีกแนวออกไปในด้านธุรกิจบริการ อีกทั้งหน่วยงานภาครัฐที่มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงเกี่ยวกับสหกรณ์ก็แสดงออกถึงความเอาใจใส่อย่างยิ่งยวดที่จะรองรับปริมาณงานที่มากขึ้นๆ และให้ความสำคัญต่อการสหกรณ์ไม่เพียงระดับกรมเท่านั้น แต่ได้ขยายงานจนเป็นระดับกระทรวง คือ กระทรวงสหกรณ์ (พ.ศ. 2495 - 2506) มีการสนับสนุนให้มีสถาบันจัดหาทุนสำหรับสหกรณ์ คือ ธนาคารเพื่อการสหกรณ์ซึ่งเริ่มเดินเครื่องดำเนินงานตั้งแต่ พ.ศ. 2490 ก็ตาม การผสมผสานระหว่างสหกรณ์หรือการแสวงหาความร่วมมือระหว่างสหกรณ์เริ่มมีขึ้นประปราย แต่จากปริมาณสหกรณ์ที่มากมายนั้นกลับไร้พลังทั้งในเชิงเศรษฐกิจ โดยที่ธุรกิจของสหกรณ์หลายแห่งเอาตัวแทบไม่รอด ไม่ได้ขนาดในเชิงธุรกิจและไม่สามารถแม้แต่จะพยุงรักษาตัวเองได้ ส่วนในทางสังคมยังเป็นสิ่งที่ห่างไกลจากการรับรู้ ที่สำคัญก็คือ ทั้งหมดดังกล่าวนี้มีอาจหลีกเลี่ยงในการสร้างการรับรู้ถึงภาพของสหกรณ์ให้แก่เกษตรกรไทยและชาวไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาพของการเป็น "สหกรณ์จัดตั้ง" หรือ "สหกรณ์ฉบับทางการ" ที่มีได้เกิดจากความต้องการของเกษตรกร เป็นแหล่งเงินทุน เป็นหน่วยงานที่รัฐอุปถัมภ์ค้ำจุนและต้องรอรับความช่วยเหลือจากรัฐ รวมทั้งเป็นเรื่องที่ยุ้งยากซับซ้อนไกลตัว โดยไม่คำนึงแต่อย่างใดเลยว่า ภาพของสหกรณ์เหล่านั้นสะท้อน "ความเป็นสหกรณ์ที่แท้จริง" ได้บ้างหรือไม่ และมากน้อยอย่างไร

: ตามเส้นทางแผนพัฒนา ²³

เป็นที่สังเกตว่าหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2482 - 2488) ขณะที่ความขัดแย้งระหว่าง 2 ขั้วอุดมการณ์ยังคงคุกรุ่นอยู่ ปฏิกริยาหนึ่งที่ใช้ตอบโต้ความขัดแย้งเชิงอุดมการณ์ก็คือ การใช้กลยุทธ์ว่าด้วยกระแสการพัฒนา บรรดานานาประเทศล้วนรับเอากระแสของการพัฒนาอันเป็นกระบวนทัศน์สำคัญที่ครอบงำโลกมาใช้กันอย่างแพร่หลาย ผสมกับการชวนเชื่อโดยบรรดาองค์การระดับโลกที่กำลังเล็งเล็ดใหญ่ คือ เม็ดเงินในการพัฒนาประเทศด้วยแล้ว ยิ่งทำให้บรรดาประเทศต่างๆ จำนวนมากล้วนวิ่งเข้าสู่กระแสเดียวกัน เพียงแต่อาจมีรายละเอียดแตกต่างกันไปตามการปรับใช้ของแต่ละประเทศ ยิ่งเมื่อตอกย้ำด้วยการสร้างวิทยาการสาขาต่างๆ ที่ผุดขึ้นมาในช่วงขณะนั้นเพื่อกຽบทาง รองรับ และสร้างความชอบธรรมให้กระแสการพัฒนา จนทั้งหลายทั้งปวงล้วน โน้มนำในการสนับสนุนให้เข้าสู่การพัฒนาดังกล่าว

สำหรับประเทศไทยแล้วกระแสการพัฒนาดังกล่าวนับว่าได้รับการขานรับเป็นอย่างดีในช่วงระยะนี้เช่นกัน แบบแผนที่เกิดขึ้นมิได้แตกต่างจากที่นานาประเทศได้รับ โดยเป็นการคล้อยตามความสนใจขยายสวัสดิการทางการพัฒนาเศรษฐกิจตามท้องถื่นกระดับโลกให้ความสำคัญ มีการจัดหน่วยงานเฉพาะที่เป็นแกนกลางในการวางแผนบริการสังคม ซึ่งกรณีประเทศไทยก็เช่นกัน หน่วยงานลักษณะดังกล่าวได้ทรงอิทธิพลอย่างมากในการวางกรอบทิศทางของประเทศ กำหนดเส้นทางที่พยายามครอบคลุมให้ทุกวิถีชีวิตไทยเคลื่อนไปตามนั้นอย่างมีแผน ซึ่งในการนี้ก็รวมทั้งขบวนการสหกรณ์ไทยด้วย โดยแผนแม่บทที่สำคัญของประเทศคงไม่มีแผนใดทรงอำนาจในการชี้นำได้เกินไปกว่าแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งเป็นผลผลิตรูปธรรมที่สะท้อนถึงกระบวนทัศน์ของภาครัฐเอง

²³ สยมพร โยธาสมุทร. 2546. ขบวนการสหกรณ์ไทย. เอกสารประกอบการบรรยายพิเศษเวทีส่งเสริมการเรียนรู้ เรื่อง "เราจะผนึกกำลังร่วมสร้างความเข้มแข็งให้กับขบวนการสหกรณ์ได้อย่างไร" อัดสำเนา. หน้า 8 - 14

แม้การเริ่มต้นของแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 - 2509) นับเป็นจุดผันเปลี่ยนที่สำคัญในการปูทางให้ภาคอุตสาหกรรมเข้าร่วมในโครงการเศรษฐกิจ แต่ภาคการเกษตรก็ยังนับว่าเป็นหัวใจสำคัญอันดับแรก ที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นก็คือ สาขาเศรษฐกิจที่ได้รับความสนใจตามมาติดๆ นั้นเป็น "สหกรณ์" ซึ่งในการนี้ นับว่าหม่อมหลวง เดช สนิทวงศ์ (2411 - 2518) หรือหลวงเดชสหกรณ์ หนึ่งในฐานะอดีตกรรมการพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐมนูธรรม และอีกหนึ่งในฐานะบุคคลแรกผู้ดำรงตำแหน่งประธานคณะกรรมการสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ เป็นผู้มีนัยยะสำคัญต่อการนี้เป็นอย่างมาก

ขบวนการสหกรณ์ตามที่ปรากฏในแผนฯ 1 นี้ นับเป็นความพยายามอีกแง่มุมหนึ่งที่ปรากฏจากภาครัฐในการวางฐานเชิงแนวคิดให้สหกรณ์พึ่งตัวเอง ยึดหลักช่วยตนเองและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ตามหลักและวิธีการสหกรณ์ การจัดตั้งสหกรณ์ก็ตีหรือการขยายสหกรณ์ก็ตี ให้ยึดความเข้าใจของสมาชิกต่อหลักการและวิธีการสหกรณ์ก่อนเป็นเบื้องต้น เปิดโอกาสให้สหกรณ์ประกอบธุรกรรมอื่นที่นอกเหนือจากที่มีอยู่แล้วในขณะนั้น โดยวางบทบาทของรัฐไว้ในฐานะผู้ส่งเสริมเชิงวิชาการและอำนวยความสะดวกให้เท่านั้น แต่ในระยะแรกที่สหกรณ์จำเป็นต้องได้รับการอัดฉีดเม็ดเงินลงไปเพื่อใช้ดำเนินการนั้น รัฐก็จะให้ความช่วยเหลือเต็มที่ด้วยเงินทุนอุดหนุนดอกเบี้ยต่ำ

การที่รัฐยืนยันที่จะให้สหกรณ์ยึดหลักช่วยตนเองและช่วยเหลือซึ่งกันและกันมาใช้เป็นแนวปฏิบัติให้เคร่งครัดยิ่งขึ้น เช่นนี้ ในแง่มุมหนึ่งอาจสะท้อนถึงความเข้าใจของรัฐต่อธรรมชาติแท้จริงของสหกรณ์และการสร้างพลังการแก่สหกรณ์เอง ฉะนั้น การเริ่มต้นแนวดำเนินงานด้วยการให้ความรู้เพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจในหมู่สมาชิกจึงเป็นการเข้าถึงการวางรากฐานสหกรณ์อย่างตรงจุด ซึ่งรัฐก็ได้กำหนดแผนบทบาทของตนในส่วนนี้ด้วยการอบรมเจ้าพนักงานเพื่อให้ไปอบรมสมาชิกอีกต่อหนึ่ง โดยคาดหวังว่าในระยะยาวรัฐจะสามารถถอนห่างเพื่อให้สมาชิกได้มีโอกาสดำเนินการได้ด้วยตนเองหลังจากได้รับความรู้แล้ว

ภายใต้แผนดังกล่าวได้ก่อให้เกิดประสบการณ์ใหม่ในแง่ของปัญหาการแปลงนโยบายสู่การปฏิบัติ อันนับเป็นประสบการณ์ที่ยังคงถ่ายทอดต่อกันมาในทุกรูปแบบของแผนเชิงลยลักษณ์อักษรเช่นนี้ ซึ่งก่อให้เกิดวัฒนธรรมในวงราชการอีกชุดหนึ่งที่พยายามแอบอิงอยู่กับอักษร ลายลักษณ์อักษร อย่างละเลยเจตนารมณ์ของแผนหรือนโยบายนั้นๆ ฉะนั้น การฝึกรบอย่างผิวเผินจึงอาจได้รับการประเมินว่า เป็นผลสำเร็จตามรูปแบบที่บรรลุตรงต่อการระบุของแผน แต่ไม่สอดคล้องต่อเจตนารมณ์ที่มีอยู่ในแผนเดียวกันนี้ ซึ่งย่อมมีส่วนทำให้สหกรณ์ที่เกิดขึ้นหรือขยายต่อไปมีการบิดเบือนจากการเป็นสหกรณ์ที่แท้จริงได้ในที่สุด

เนื่องจาก จุดเน้นในการพัฒนาสหกรณ์ตามแผนนี้อยู่ที่ด้านเศรษฐกิจอย่างชัดเจน เพื่อให้มีส่วนร่วมในการสร้างความก้าวหน้าอย่างรวดเร็วโดยยึดเอาการเพิ่มผลผลิต การเพิ่มรายได้ อันเป็นแนวทางที่มีอาจปฏิเสธได้เลยว่า เป็นการซึมซับเอาแนวคิดส่วนหนึ่งในการพัฒนาเศรษฐกิจที่นำเอาความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นดัชนีชี้วัดความก้าวหน้าในการพัฒนาของประเทศ ดังนั้น ในเมื่อสหกรณ์เข้าสู่แผนนี้ในฐานะเครื่องมือหรือกลไกหนึ่งสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจ จึงทำให้จุดเน้นของสหกรณ์เป็นการมุ่งมั่นให้เกิดการเพิ่มผลผลิต เพิ่มรายได้เช่นกัน แต่เนื่องจากโดยภาวะของสหกรณ์ที่มีปริมาณอยู่มากมาย ก่อนหน้านั้นส่วนใหญ่อยู่ในภาคเกษตร ดังนั้น นโยบายของรัฐด้านสหกรณ์ที่สำคัญก็คือ ต้องประสานกับการพัฒนาเศรษฐกิจ เช่น โครงการเกษตร และติดตามมาด้วยการขยายพื้นที่เพาะปลูกหรือที่ทำกิน การจัดการชลประทานเพื่อสนับสนุนการผลิต ตลอดจนการปรับปรุงวิธีการผลิตและเทคโนโลยีในด้านเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งพันธุ์พืชและปุ๋ย เพื่อเพิ่มผลผลิต แต่เส้นทางการพัฒนาตามแนวทางเสรีนิยมเป็นเส้นทางซึ่งทำให้หน่วยเศรษฐกิจภายในประเทศต้องใช้ความชำนาญพิเศษ ต้องผลิตสินค้าตามความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบ ในการนี้ การผลักดันสหกรณ์ก็มิอาจยกเว้นที่จะต้องเดินตามเส้นทางดังกล่าว มีการดำเนินไปอย่างเป็นการบังคับกลายๆ ให้การผลิตในภาคการเกษตรมีลักษณะเป็นการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ซึ่งเหล่านี้ล้วนชักนำให้สหกรณ์ก้าวเข้าสู่การเป็นเครื่องมือสนองนโยบายของรัฐที่ล้มล้างวิถีการผลิตแบบดั้งเดิมของชุมชน

นอกจากนี้ เนื่องจากการคลี่คลายปัญหาหนี้สินของเกษตรกรกิติ การส่งเสริมให้เกษตรกรได้ปรับปรุงเทคนิคการผลิต กิติ ล้วนต้องใช้ทุนทั้งสิ้น ในขณะที่รัฐเองมีแนวคิดที่จะให้การสนับสนุนด้วยการให้กู้ยืมเงินทุนในอัตราดอกเบี้ยต่ำ เหล่านี้ล้วนเป็นปรากฏการณ์ที่ลู่ไปในทางเดียวกัน ที่ตั้งให้เกษตรกรไทยทิ้งห่างจากวิถีชีวิตจริงที่เคยผลิตเพื่อเลี้ยงชีพให้พอเพียงเป็นเป้าหมายหลัก จำต้องไหลเลื่อนไปตามคติทางเศรษฐศาสตร์สำนักนีโอคลาสสิก ที่มุ่งเน้นระบบตลาด กลไกราคา และปัจเจกชนนิยม ซึ่งต่างอำนวยให้ระบบทุนเข้ามามีอำนาจเหนือวิถีชีวิต

ธนาคารเพื่อการสหกรณ์ไดโอนกิจการเป็นธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร เมื่อ พ.ศ. 2509 แม้จะมี ส่วนช่วยแบ่งเบาภาระของสมาชิกสหกรณ์ในเบื้องต้นไปได้ และยังเป็นประโยชน์อยู่ แต่ในทางกลับกันก็เป็นไปได้ที่จะเกิดการ ก่อตัวของทัศนคติบางประการที่มีผลในการเหนี่ยวนำสหกรณ์ให้อยู่ในฐานะเป็นเพียงฝ่ายรับ หรือฝ่ายที่มีสิทธิรับการช่วยเหลือจากรัฐเป็นพิเศษ และลดสถานภาพแห่งความเป็นอิสระ ตลอดจนยังทำให้เป็นการถอยห่างจากการพึ่งพาตนเองตามหลักและวิธีการสหกรณ์ที่แท้จริง

สำหรับบทบาทเชิงสังคมตามที่ปรากฏในแผนฯ นี้ ก็คือ เสนอให้สหกรณ์มีบทบาทในการพัฒนาท้องถิ่น ซึ่งย่อมมีมิติ ทั้งเศรษฐกิจและสังคมผสมผสานร่วมกัน แต่อย่างไรก็ตามการขยายความในส่วนนี้ตามแผนกลับเป็นเพียงการให้สหกรณ์เข้าไปมีบทบาทดังกล่าวในด้านการให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง ดังนั้น ขณะที่กระแสนโยบายการพัฒนาท้องถิ่นใน สมัยนั้นเป็นลักษณะของการรวมศูนย์และชี้นำจากผู้อยู่นอกพื้นที่ คือ การสยบต่อทางการเมืองหรือเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง ตลอดจนจุดมุ่งหมายหลักของแผนฉบับนี้ก็เป็นการมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจเป็นสำคัญ จึงย่อมเป็นกรอบให้ความใส่ใจและหน้าที่สำคัญ ของกลไกรัฐเหล่านี้เน้นหนักแต่เชิงเศรษฐกิจเช่นกัน ด้วยเหตุนี้ แม้สหกรณ์จะได้รับการยกมาให้มีบทบาทบางส่วนในการ พัฒนาท้องถิ่น แต่ตามที่ระบุจากแผนฯ แล้ว กลับเป็นในลักษณะที่สหกรณ์ต้องถูกกำกับไว้ภายใต้กลไกดังกล่าวของรัฐ อันจะมีส่วนในการสร้างภาพลักษณ์ที่เสมือนว่าสหกรณ์ คือ หน่วยงานของรัฐไปในที่สุด ซึ่งก็เป็นการสวนทางต่อธรรมชาติที่แท้จริง และที่ควรจะเป็นของสหกรณ์

บทบาทที่เน้นหนักในเชิงเศรษฐกิจของสหกรณ์ยังคงดำเนินต่อมาอีกด้วยการปูทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและ สังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510 - 2514) ซึ่งเป็นแผนแรกที่ไม่เพียงพัฒนาประเทศเชิงเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ได้ประกาศ ที่จะมีการพัฒนาสังคมควบคู่ด้วย งานสหกรณ์ภายใต้แผนฯ นี้ ได้ถูกลดทอนลงมาให้เป็นแผนร่วมระหว่างสาขา คือ เป็นแผน เกษตรและสหกรณ์ ยิ่งไปกว่านั้นอำนาจแห่งวาทกรรม “สหกรณ์” ก็ได้เริ่มแสดงบทบาท โดยที่ช่วงนี้สหกรณ์ไม่เพียงถูกตึง ให้อยู่ในเฉพาะสาขาเกษตรเท่านั้น แต่มีบทบาทเป็น “สถาบันเกษตรกร” แบบหนึ่ง นอกเหนือจากกลุ่มเกษตรกร กลุ่มสมาคม ชลประทานราษฎร หรือกลุ่มอื่นๆ ที่อาศัยแนวคิดและวิธีการสหกรณ์มาดำเนินการ ที่สำคัญก็คือ หากกลุ่มทำนองนี้นำชื่อ สหกรณ์ไปใช้ หรือ เป็นส่วนหนึ่งของชื่อ โดยไม่จดทะเบียนเป็นสหกรณ์ ย่อมถือเป็นความผิด จริงอยู่แม้จะเป็นความพยายาม ป้องปรามและปกป้องเพื่อประโยชน์ของผู้ใช้บริการจากสหกรณ์ แต่ในทางกลับกัน ก็ได้สร้างบทเรียนราคาแพงที่ควร พิจารณาให้ไว้แก่ขบวนการสหกรณ์เช่นกันในการกีดกันบรรดากลุ่มที่มีแนวคิดหรือความเชื่อในทางเดียวกันให้เป็นอื่น

ในช่วงนี้ประเด็นปัญหาบางประการของสหกรณ์ที่เคยทับถมมาแต่อดีต โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านประสิทธิภาพเชิง ธุรกิจนับว่าได้รับการเหลียวแลจริงจัง การควบสหกรณ์เข้าด้วยกัน การจัดแบ่งประเภทสหกรณ์เป็นหมวดหมู่ ตลอดจนการ เห็นความสำคัญในการมีหัวขบวนของสหกรณ์เองด้วยการให้มีสหกรณ์ในระดับขั้นที่สูงขึ้น ล้วนได้รับความสนใจและพยายาม ผลักดันออกมาในเชิงรูปธรรม

เป็นที่น่าสังเกตเช่นกันว่า บรรดาอุปสรรคในขบวนการสหกรณ์ไทยที่เกิดขึ้นในระยะนี้ หากเกิดจากพลังขบวนการ สหกรณ์เองไม่ แต่เป็นการกำหนดและผลักดันจากภาครัฐ แม้การรับรู้ต่อการดำรงอยู่ขององค์การสหกรณ์เหล่านี้ที่ล้วนเป็นผล ผลิตจากนโยบายรัฐจะสามารถกระจายไปในวงกว้าง แต่การสร้างคามยอมรับยังต้องอาศัยเวลาพิสูจน์กันอีกมาก

สำหรับในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515 - 2519) สหกรณ์ถูกระบุให้เป็นเครื่องมือหนึ่งของรัฐในการรวมกลุ่มการผลิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเกษตรเพื่อการค้า เพื่อสนองต่อทิศทางหลักของแผนฯ ที่เน้นเร่งรัดการส่งออกเพื่อทดแทนการนำเข้า การสนับสนุนสหกรณ์ให้ดำเนินการแบบอเนกประสงค์เพื่อมุ่งเน้นประสิทธิภาพเชิงธุรกิจก็ยังคงดำเนินต่อไป ขณะเดียวกันปฏิบัติการในการแบ่งฝ่ายก็หันมาปรับกระบวนการใหม่ด้วยการจำแนกสถาบันเกษตรกรออกเป็นสหกรณ์และกลุ่มเกษตรกร

ถัดจากนั้นแนวคิดแสวงหาการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชนได้ปรากฏขึ้นในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 - 2524) แต่เป็นเพียงการเน้นในภาคสังคมเท่านั้น โดยในส่วนของสหกรณ์ก็ได้รับการประกาศฐานะอย่างชัดเจนเฉพาะด้านเศรษฐกิจว่า "เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนาการเกษตร" ทั้งนี้ด้วยการเข้าอยู่ในแผนส่วนที่เป็นการเร่งขยายการผลิตและปรับโครงสร้างสาขาเกษตร คือ ในฐานะเป็นสถาบันเกษตรกรหนึ่งภายใต้แนวทางการเร่งรัดพัฒนาการเกษตร โดยรัฐมีแนวคิดหลักที่จะปรับปรุงหรือยกระดับการบริหารของสหกรณ์ "เพื่อให้สหกรณ์มีบทบาทในด้านการค้า" ซึ่งก็ย่อมทำให้โครงการที่ติดตามมาเป็นไปในครรลองเดียวกัน แต่เนื่องจากขณะนั้นรูปแบบการรวมตัวของเกษตรกรมีต่างๆ กัน จึงพยายามที่จะกำหนดแนวทางเพื่อให้การรวมกลุ่มประเภทต่างๆ พัฒนาขึ้นเป็นระบบสหกรณ์มากที่สุด โดยการปรับปรุงโครงสร้างสหกรณ์ทุกระดับควรต้องเกิดขึ้น ทั้งนี้รัฐถือว่าจะต้องจัดส่งเจ้าหน้าที่ของรัฐเข้าไปแนะนำการบริหารงานอย่างใกล้ชิดและทั่วถึง

สำหรับการรวมตัวของเกษตรกรกลุ่มอื่นๆ นั้น รัฐก็กำหนดให้มีการพัฒนาเป็นสหกรณ์ในที่สุด ซึ่งสะท้อนถึงการที่รัฐมองปัญหาและตระหนักในการรวมกลุ่มเกษตรกรที่มีมากมายแต่ไร้พลัง โดยรัฐยังเล็งเห็นว่าการพัฒนาขึ้นเป็นระบบสหกรณ์จะก่อให้เกิดการขยายตัวของระบบสหกรณ์มากขึ้น

ดังกล่าวมาจะเป็นแนวคิดที่ดี แต่ก็ยังเปิดช่องโหว่ไว้มากมายอันเนื่องจากการเปลี่ยนผ่านจากกลุ่มเกษตรกรต่างๆ มาเป็นสหกรณ์ เพียงเพื่อให้มีอัตราการขยายตัวของสหกรณ์มากขึ้น ซึ่งหากเป็นสหกรณ์ที่มีคุณภาพย่อมเป็นการสร้างความแข็งแกร่งแก่ระบบโดยแท้จริง แต่หากการขยายตัวดังกล่าวเป็นเพียงเชิงปริมาณ ย่อมเป็นการซ้ำเติมให้เกิดปัญหาทับถมมากขึ้นอีกแก่ขบวนการสหกรณ์ไทย จนถึงขั้นที่ทำให้กลุ่มหรือองค์การอื่นๆ ที่ดำเนินตามหลักและวิธีการสหกรณ์แต่ยังไม่ได้จดทะเบียนเป็นสหกรณ์ต้องการตีจากจากขบวนการนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อรัฐเองก็มีแนวทางชัดเจนที่จะจัดส่งเจ้าหน้าที่ของรัฐเข้าไปแนะนำการบริหารงานอย่างใกล้ชิดดังกล่าวแล้ว จึงเท่ากับยิ่งสร้างให้เกิดการพึ่งพารัฐที่มากขึ้นเป็นลำดับ ผนวกกับการวางแผนขยายสินเชื่อผ่านสหกรณ์ซึ่งรัฐคาดหวังว่าจะเป็นสิ่งจูงใจเกษตรกรให้มีการรวมกลุ่มมากขึ้น กลับปรากฏว่าเป็นการบ่อนทำลายแรงจูงใจของเกษตรกรและก่อวิกฤตวิญญานสหกรณ์ให้หมดสิ้นลงโดยสิ้นเชิง กล่าวได้ว่าแนวทางปรับปรุงสหกรณ์นี้กลับเป็นการเร่งสร้างวัฒนธรรมแปลกปลอมในระบบสหกรณ์ คือ การพึ่งพิงรัฐ และการให้ความสำคัญต่อเงินตราเหนือคุณค่าของบุคคล ซึ่งเป็นการสวนทางต่อสหกรณ์ที่แท้จริงอย่างชัดเจน

เป็นที่สังเกตว่าแนวทางการพัฒนาในด้านอื่น เช่น การส่งออก การเสริมสร้างความมั่นคงของชาติ การพัฒนาชนบท แม้รัฐจะวางแนวทางอย่างผสมผสาน โดยให้ความสำคัญกับ "การรวมกลุ่ม" ด้วยก็ตาม แต่ก็ยังอยู่ในลักษณะของการแบ่งแยกชัดเจนระหว่างภาคเศรษฐกิจที่เข้มแข็งกับที่อ่อนแอ หรือชนบทกับเมือง โดยในส่วนการส่งออก รัฐจะให้การสนับสนุนพ่อค้าส่งออกในรูปของ "สมาคมหรือสภาการค้า" แต่ในด้านความมั่นคงและการพัฒนาชนบท รัฐสนับสนุนการรวมกลุ่มที่เป็น "การรวมกลุ่มเกษตรกร" ดังกล่าวมาจะไม่เป็นการกล่าวถึงสหกรณ์โดยตรง แต่โดยนัยยะก็เป็นการเริ่มบัญญัติศัพท์ที่ถือว่า "สหกรณ์" อยู่ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งจากการรวมกลุ่มเกษตรกร หรือบรรดากลุ่มเหล่านั้น ซึ่งในทางกลับกันก็สามารถพิจารณาได้ว่ารัฐเองก็เปิดรับในศักยภาพของกลุ่มอื่นๆ เหล่านั้นด้วย เพียงแต่ยังมีความเข้าใจที่แยกส่วน ว่ากลุ่มที่ไม่ได้ชื่อว่าเป็นสหกรณ์ก็หมายถึงว่าไม่ใช่สหกรณ์ ซึ่งสภาพเช่นนี้อีกเหมือนกันที่ทำให้กลุ่มและองค์การที่ดำเนินตามหลักและวิธีการสหกรณ์แต่ไม่ได้ขึ้นชื่อ "สหกรณ์" ต่างแสวงหาในการสร้างความเข้มแข็งเป็นปึกแผ่นด้วยตนเองอย่างไม่คาดหวังต่อการพึ่งพิงรัฐ

แนวทางดังกล่าวได้ดำเนินต่อมาอีกในแผนฯ ถัดมา คือ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530 - 2534) ซึ่งเน้นให้สหกรณ์เข้ามาเป็นรูปแบบหนึ่งในการสร้างพลังสำรองทางเศรษฐกิจ ครั้นเมื่อเข้าสู่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535 - 2539) การสนับสนุนบทบาทขององค์การประชาชนมีมากขึ้น แต่สหกรณ์ในที่นี้ คือ สถาบันที่รัฐเข้าไปสนับสนุนจัดตั้งขึ้นก็ยังคงย่ำอยู่กับที่กับการเพิ่มผลผลิต การตลาด และการจำหน่ายครบวงจร

ต่อมาเมื่อมีการเข้าสู่การปรับเปลี่ยนวิธีคิดในการวางแผนพัฒนาประเทศ โดยให้มุ่งเน้นคนเป็นศูนย์กลางในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 - 2544) ให้มีการพัฒนาแบบองค์รวม และสร้างยุทธศาสตร์ใหม่ที่จะพยายามเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างรัฐกับประชาชนโดยการใช้ระบบ "ความร่วมมือ" และ "การมีส่วนร่วม" จากทุกฝ่ายในสังคม เพื่อให้การพัฒนาที่เกิดขึ้นอยู่ในแนวทางที่ตรงตามวิสัยทัศน์ของประเทศ ซึ่งมุ่งสู่การสร้างสังคมไทยที่พึงปรารถนา คือ สังคมที่มีความสงบ สังคมที่คนมีความสุข เป็นสังคมที่มีสมรรถภาพ มีความยุติธรรม มีความเมตตากรุณา มีครอบครัวอบอุ่น มีชุมชนที่เข้มแข็ง และมีหลักธรรมศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวในการดำรงชีวิตของคนในสังคม แต่สำหรับส่วนที่เกี่ยวกับสหกรณ์ กลับไม่ปรากฏว่าจะเข้าไปมีบทบาทในยุทธศาสตร์อื่นโดยยกเว้น "ยุทธศาสตร์การเสริมสร้างศักยภาพการพัฒนาของภูมิภาคและชนบท" โดยจัดให้อยู่ในส่วนของความร่วมมือและเสริมสร้างศักยภาพชุมชน โดยมีจุดเน้นลงไปในเรื่องของเศรษฐกิจชุมชนเป็นสำคัญ แม้เป็นที่สังเกตว่าในแผนส่วนนี้เป็นกรกล่าวถึงกิจการสหกรณ์ที่ครอบคลุมไปถึงบรรดากลุ่มที่ดำเนินการโดยใช้หลักสหกรณ์รวมอยู่ด้วย แต่อย่างไรก็ตาม ผลที่สุดจากการที่ขยายกลุ่มไปถึงกลุ่มต่างๆ เหล่านี้ ก็เป็นเพียงการสร้างทางผ่านในการเอื้อประโยชน์ด้านภาษีต่อภาคเอกชนเท่านั้น ด้วยความคาดหวังที่จะได้รับการสนับสนุนจากภาคเอกชนร่วมด้วย

ล่าสุดท่ามกลางกระแสโลกที่ถือว่าอุดมการณ์พัฒนา และการทำให้ทันสมัยนั้นตกยุคไปแล้ว แต่ในสังคมไทยก็ยังคงแน่วแน้อยู่ในวินัยที่เดินตามเส้นทางแห่งการพัฒนา มีการผลักดันในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 - 2549) ที่ได้รับการระบุว่า เป็นอีกมิติใหม่ของการพัฒนา โดยยกเอาภูมิปัญญาไทยที่เป็นปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นพื้นฐานแนวคิด มีลักษณะเป็นการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวมมากขึ้นและมีลักษณะเด่นที่สำคัญ คือ การเสริมสร้างให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาทุกยุทธศาสตร์ แต่ในส่วนที่เกี่ยวกับสหกรณ์ แม้ดูเหมือนจะมีการปรับมุมมองที่ขยายจากเดิมด้วยการคำนึงถึงแนวคิดและกระบวนการสหกรณ์เป็นสำคัญ สนับสนุนกระบวนการสหกรณ์ให้เป็นองค์การเศรษฐกิจที่จะส่งเสริมการผลิตของชุมชน รวมทั้งเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองภาคประชาชน พร้อมทั้งสนับสนุนให้บรรจุในหลักสูตรการศึกษาเพื่อเผยแพร่แนวคิดนี้ออกไปให้กว้างขวาง แต่เมื่อเจาะลงลึกถึงสาระในแผนฯ แล้ว สหกรณ์กลับได้รับการวางบทบาทไว้แต่เพียงในเชิงเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านของเศรษฐกิจชุมชนเพื่อการสร้างเสริมความเข้มแข็งให้แก่เมืองและชุมชน แม้จะมีการขยายกลุ่มเป้าหมายที่กว้างขึ้นกว่าเดิม คือ ครอบคลุมทั้งผู้อยู่ในภาคเกษตรและนอกภาคเกษตร แต่ก็เป็นที่สังเกตว่ายังคงจำกัดอยู่ในธุรกรรมด้านสินเชื่อเป็นส่วนใหญ่ อีกทั้งยังคงมีแนวคิดเกี่ยวกับการใช้สหกรณ์เฉพาะกลุ่มคนยากจนซึ่งแม้เป็นกลุ่มใหญ่ที่เผชิญวิกฤติของปัญหาจริงๆ แต่ก็หาใช่กลุ่มเดียวที่พึงได้รับประโยชน์จากการสหกรณ์ไม่ รัฐยังคงมองข้ามการใช้โอกาสเดียวกันนี้ในการส่งเสริมสหกรณ์ไปยังผู้คนทุกระดับและทุกสาขาอาชีพ เพื่อการคลี่คลายปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม

กรณีการพัฒนาด้านสังคมและการปกครองนั้น แม้ตามแผนฯ จะเปิดให้ประชาชนมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นภาคประชาสังคมเป็นสำคัญ แต่บทบาทเท่าที่จัดวางไว้ให้แก่สหกรณ์ก็ยังคงวนเวียนแต่เฉพาะในเชิงเศรษฐกิจ คือ มีฐานะเป็นแหล่งสินเชื่อรายย่อยที่เอื้อต่อการประกอบอาชีพและการมีงานทำเท่านั้น

ทั้งหมดข้างต้นนี้ แม้จะเป็นเพียงการมองขบวนการสหกรณ์ผ่านจากองค์คณะที่มีส่วนในการสร้างและกำหนดแนวคิดของชาติในด้านเดียว แต่ผลจากพัฒนาการดังกล่าวได้ก่อให้เกิดเส้นทางสำคัญต่อความเป็นมาของสหกรณ์และบรรดาองค์การและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งบนเส้นทางที่กล่าวนี้ เป็นที่ยอมรับว่าได้มีส่วนในการพัฒนารักษาสหกรณ์ไว้ในสังคมไทยได้ส่วน

หนึ่ง แต่ปรากฏการณ์ที่ชัดเจนควบคู่กับการดำรงอยู่ของสหกรณ์หลายแห่งเหล่านั้น ก็คือ ความปรียกและคลุมเครือระหว่างกันในบรรดากลุ่มคนที่ดำเนินธุรกิจด้วยแนวคิดและวิธีการสหกรณ์ ทั้งนี้เพราะระบบคิดจากแผนพัฒนาของชาตินับเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งซึ่งนำต่อการแสดงบทบาทของบรรดาหน่วยงานและกลไกของรัฐเองที่มีต่อสหกรณ์ รวมทั้งมีบทบาทโดยตรงต่อสหกรณ์เอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการมุ่งมั่นต่อมิติเชิงเศรษฐกิจอย่างขาดสมดุต่อการให้แสดงบทบาทที่ควรจะเป็นของสหกรณ์อย่างครบถ้วน นอกจากนี้ยังสะท้อนถึงภาพรวมของขบวนการสหกรณ์ไทย ที่พลอยต้องมุ่งมั่นสู่จุดมุ่งหมายจำเพาะบางประการที่เริ่มถอยห่างจากจุดมุ่งหมายที่แท้จริงของสหกรณ์ออกไปเรื่อยๆ

แต่กระนั้นเท่าที่ผ่านมา ก็นับว่าการปรับเปลี่ยนและไหวตัวของระบบคิดดังกล่าว มีอยู่เรื่อยมา แม้จะค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งบางส่วนก็เอื้ออำนวยต่อขบวนการสหกรณ์ แต่บางส่วนเช่นกันก็ต้องหันมาพิจารณาทบทวนกันอีกอย่างรอบคอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการละทิ้งบทบาทของสหกรณ์ในเชิงของการสร้างเสริมจริยธรรมของผู้คน ประชาสังคม การเพิ่มพูนภูมิปัญญา การดำรงและสร้างสรรค์วัฒนธรรมที่ดีต่อวิถีชีวิตมนุษย์

: หนูนสหกรณ์ไทยจากต่างมุม

ความเป็นมาของขบวนการสหกรณ์ไทยอาจแตกต่างไปจากเท่าที่ปรากฏมา หากได้ดำเนินการบนเส้นทางของตนเพียงลำพัง ในความเป็นจริงแล้วขบวนการสหกรณ์ไทยหาได้เคลื่อนไปอย่างโดดเดี่ยว แต่เป็นผลพวงอีกส่วนหนึ่งจากบริบทที่ห้อมล้อม ขบวนการสหกรณ์ไทยได้รับแรงหนุน แรงเหวี่ยงจากหลายๆ ด้าน ความขัดแย้งหรือสอดคล้องกันระหว่างด้านต่างๆ เหล่านั้นก็ดี หรือทิศทางที่แต่ละด้านนั้นพยายามผลักดันสหกรณ์ก็ดี ล้วนมีส่วนเป็นได้ทั้งการหนุนนำและเหนี่ยวรั้ง ขบวนการสหกรณ์ไทยให้เป็นดังเช่นที่ปรากฏ ในที่นี้จึงพยายามที่จะรวบรวมแรงหนุนเสริมเหล่านั้นที่ล้วนมีผลต่อขบวนการสหกรณ์ต่างๆ ไว้พอสังเขป

หากค้นหาความเป็นมาของขบวนการสหกรณ์ไทยจากแง่มุมของกฎหมาย แม้จะพบว่าเริ่มแรกเป็นเพียงการให้สหกรณ์อาศัยการคุ้มครองชั่วคราวภายใต้ "พระราชบัญญัติสมาคมเพิ่มเติม พ.ศ. 2459" โดยภาวะสหกรณ์ในขณะนั้นเป็นเพียงการทดลองเท่านั้น แต่เมื่อมีพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2471 ซึ่งนอกจากจะมีสาระที่ครอบคลุมโครงสร้างและการดำเนินงานของสหกรณ์แล้ว ยังปรากฏพร้อมกับการตีตลาดของวาทกรรม (Discourse) ชุดหนึ่งว่าด้วย "สหกรณ์" ที่เป็นฐานแห่งการสร้างความเป็นอื่น (Otherness) ให้กับสหกรณ์ด้วยกัน อย่างน้อยที่สุดก็เห็นได้ชัดจากการตีวงจำกัดขอบเขต (Space) สำหรับสหกรณ์สัญชาติไทย ด้วยการกำหนดความหมายจำเพาะของสหกรณ์ว่าต้องเป็น "สมาคมซึ่งได้จดทะเบียนตามพระราชบัญญัตินี้หรือถือได้ว่าจดทะเบียนตามพระราชบัญญัตินี้" ซึ่งกฎหมายสหกรณ์ฉบับต่อๆ มานับถึงฉบับปัจจุบัน คือ พระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2542 รวมทั้งหมด 4 ฉบับ²⁴ ก็ยังคงยืนยันสหกรณ์ไว้กับการ "ได้จดทะเบียนตามพระราชบัญญัตินี้" หรืออาจกล่าวได้ว่า เป็นการสร้างความหมายฉบับทางการจากภาครัฐที่หดยืนยันให้แก่ขบวนการสหกรณ์ไทย การกำหนดตัวตนสหกรณ์อย่างมองข้ามบรรดาองค์การที่มีการกระทำอันเป็นสหกรณ์ให้ดูเสมือนไร้ตัวตน กลับสะท้อนสิ่งที่ครอบงำเหนือตัวบทกฎหมายอีกชั้นหนึ่ง นั่นคือ วิถีคิดของนักกฎหมายไทย ในห่านองเดียวกันกับกฎหมายฉบับอื่นที่ยังติดติดความคิดแบบตะวันตกและมองว่า ชุมชน ประชาคม หรือสังคมเป็นสิ่งลวงตาที่ไม่มีอยู่จริง สิ่งที่มีอยู่จริง คือ บุคคลหรือนิติบุคคลที่กฎหมายรับรองเท่านั้น²⁵

²⁴ กฎหมายสหกรณ์ 4 ฉบับ คือ พระราชบัญญัติสมาคมเพิ่มเติม พ.ศ. 2459, พระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2471, พระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2511 และ พระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2542

²⁵ ธีรยุทธ บุญมี, 2540. ปรัชญาแห่งการปฏิรูปการเมือง. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิไลยา. หน้า 46-47

ที่สำคัญกว่านั้นคือ ไม่ว่าขบวนการสหกรณ์ไทยจะมีประสบการณ์กับกฎหมายสหกรณ์และกฎข้อบังคับต่างๆ มาแล้วมากมายเท่าใด แต่ยังไม่วายที่จะเป็นเหตุสร้างความอึดอัดหรือแม้กระทั่งกักขัง "การสหกรณ์ไทย" กฎหมายแต่ละฉบับยังคงซ่อนบางแง่มุมที่ "หมกมุ่น" สหกรณ์อย่างขาดจิตวิญญาณแห่งการให้อิสระเสรีภาพอันพึงมีพึงได้แก่สหกรณ์ ดังจะเห็นได้ว่าไม่ว่ากฎหมายสหกรณ์จะได้รับการแก้ไขปรับปรุงมาแล้วกี่ฉบับ ก็ยังปรากฏว่ามีอีกมากมายหลายประเด็น หลายมาตรา ที่เป็นเสมือนโซ่ตรวนที่พันธนาการถ่วงสหกรณ์ไว้ให้ไม่อาจตามทันเกมส์โลกได้ ในการนี้นักวิชาการบางท่านได้ตั้งข้อสังเกตไว้บางประการเกี่ยวกับกฎหมายสหกรณ์ของไทยว่า มักเอาแบบมาจากกฎหมายสหกรณ์ในโลกตะวันตก และกระทำกันโดยมิได้คำนึงถึงสถานการณ์ทางสังคมและการเมืองของประเทศอย่างรอบด้านเพียงพอ แต่ก็ถูกนำมาใช้กำหนดโครงสร้างและหน้าที่ของสหกรณ์ในประเทศไทย²⁶

จริงอยู่แม้จะเป็นการยากและต้องใช้เวลาอีกมากที่จะหากฎหมายซึ่งสมบูรณ์เหมาะกับสหกรณ์ไทยได้อย่างแท้จริง แต่การมีกฎหมายที่มุ่งจะกำกับสหกรณ์ทุกกระบวนการ และตัดแต่งสหกรณ์ให้อยู่ในเครื่องแบบเดียวกัน ช่างพยายามสอดคล้องกับวัฒนธรรมบริษัทที่มีจุดมุ่งหมายต่างจากสหกรณ์ให้เข้ามาบังคับใช้ในวงการสหกรณ์ หรือแม้แต่การสร้างกฎเกณฑ์บางอย่างเพื่อเปิดทางและเป็นบันไดให้คนบางกลุ่มอย่างไม่โปร่งใส เหล่านี้ย่อมสวนทางกับการปกครองตนเองและความเป็นอิสระในระดับหนึ่ง อันเป็นอีกเงื่อนไขสำคัญในการรักษาลักษณะของสหกรณ์ ซึ่งนับเป็นสิ่งที่ต้องทบทวนอย่างยิ่ง

ทางด้านพัฒนาการของหน่วยงานที่รับผิดชอบงานสหกรณ์นั้นก็มีความน่าสนใจไม่แพ้กัน ดังปรากฏชัดว่าภาระงานด้านสหกรณ์จัดเป็นภาระรับผิดชอบที่สำคัญประการหนึ่งที่ภาครัฐเสนอตัวเข้ามารับผิดชอบ และจัดให้มีหน่วยงานของรัฐรองรับหน้าที่ดังกล่าวโดยตรงเรื่อยมา เริ่มต้นตั้งแต่ครั้งขึ้นอยู่กับการสหกรณ์ กรมพาณิชย์และสถิติพยากรณ์ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ จนมาเป็นกรมสหกรณ์สังกัดกระทรวงพาณิชย์ในพ.ศ. 2463 ซึ่งกระทรวงนี้ได้เปลี่ยนเป็นกระทรวงพาณิชย์และคมนาคมใน พ.ศ. 2469 และกระทรวงเศรษฐกิจใน พ.ศ. 2476 จวบจนมีการตั้งกระทรวงเกษตรธิการในพ.ศ. 2478 กรมสหกรณ์ก็โอนมาสังกัดกระทรวงเกษตรธิการ และปริมาณงานได้ขยายมากขึ้นจนถึงกับต้องยกเป็นกระทรวงการสหกรณ์ในพ.ศ. 2495 โดยมีนายกรัฐมนตรีในสมัยนั้น คือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม (แปลก พิบูลสงคราม พ.ศ. 2440 - 2507) ผู้ได้รับการจำแนกให้เป็นผู้นำสายอัตตาธิปไตย (Autocracy) รักษาราชการแทนรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการสหกรณ์ในระยะต้น ซึ่งต่อมาได้มีการเปลี่ยนชื่อเป็นกระทรวงสหกรณ์ ครั้นมีการจัดรวบรวมหน่วยงานเกี่ยวกับการพัฒนาประเทศขึ้นใหม่ บรรดากรมทั้งหลายในกระทรวงสหกรณ์จึงย้ายมาสังกัดกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติในพ.ศ. 2506 โดยแบ่งส่วนราชการออกเป็นกรมสหกรณ์ที่ดิน กรมสหกรณ์พาณิชย์และชนกิจ กรมตรวจบัญชีสหกรณ์ และงานอื่นเกี่ยวกับสหกรณ์ให้ขึ้นกับสำนักงานปลัดกระทรวงฯ ซึ่งในช่วงสังกัดกระทรวงนี้เอง รัฐได้มีการจัดแบ่งประเภทสหกรณ์ตามกฎหมายกระทรวงออกเป็น 6 ประเภท คือ สหกรณ์การเกษตร สหกรณ์นิคม สหกรณ์ประมง สหกรณ์ออมทรัพย์ สหกรณ์ร้านค้า และสหกรณ์บริการ หลังจากได้เคยจัดไว้อย่างหลากหลายก่อนหน้านั้น และนับตั้งแต่ พ.ศ. 2515 เป็นต้นมา คณะปฏิวัติได้ยกเลิกกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ และตั้งกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ขึ้น โดยมีหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องโดยตรง คือ กรมส่งเสริมสหกรณ์ และกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่า กรมที่เกี่ยวข้องกับสหกรณ์โดยตรง มักเติบโตมาจากกระทรวงในสายเศรษฐกิจ ขณะที่ภาระงานสหกรณ์ส่วนใหญ่ตกอยู่ในภาคเกษตร ซึ่งเป็นเศรษฐกิจสาขาหลักของประเทศก็จริง จึงสร้างให้เกิดความจำเป็นที่ต้องผูกกรมเหล่านี้ไว้กับกระทรวงเกษตร อันมีส่วนสำคัญในการลดทอนพื้นที่ของสหกรณ์มิให้ขยายหรือถ่างกรายเข้าสู่ภาคเศรษฐกิจสาขาอื่นได้เต็มทีนัก ยิ่งไปกว่านั้นก็เป็นอีกวิธีหนึ่งที่ง่ายตายในการจัดการความเป็นจริงต่อบทบาทที่ควรเป็นของสหกรณ์ในเชิงสังคมให้ต้องถูกกลบอย่างสนิท

²⁶ อภิชาติ พันธเสน. 2539. พัฒนารูปแบบไทย : สมุทัยและมรรค ตอนที่ 3. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน). หน้า 261

อย่างไรก็ตาม จากอีกแง่มุมหนึ่งที่ไม่ควรมองข้ามจากกระทรวงเจ้าสังกัด ก็คือ ภาพพจน์ของการคดโกง ทุจริต คอร์รัปชัน ที่แผ่แทรกตัวอยู่ทั้งในระดับนโยบายและระดับกลไกของกระทรวงเรื่อยมา ซึ่งย่อมสัมพันธ์และส่งผลบางประการต่อสหกรณ์ที่อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของหน่วยงานในสังกัดกระทรวงดังกล่าว จนอาจเป็นปัจจัยร่วมประการหนึ่งที่ทำให้หลายสหกรณ์ปรากฏอาการเบี่ยงเบนและไม่อาจรักษาสภาพความเป็นสหกรณ์เพื่อสมาชิกได้อย่างแท้จริง ยิ่งเมื่อผนวกด้วยการดำรงรักษาสหกรณ์ให้อยู่ในแถวตามเกณฑ์หรือมาตรฐานที่หน่วยงานเหล่านี้สร้างขึ้นเสมือนเป็นบรรทัดวัดสหกรณ์ภายในกรอบเกณฑ์คัดเลือกสหกรณ์อย่างเทน้ำหนักลงในเชิงธุรกิจ ก็ยังมีส่วนสร้างอาการเบี่ยงเบนลดทอนความเป็นสหกรณ์ได้ไม่แพ้กัน

นอกเหนือจากกรมส่งเสริมสหกรณ์ และกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ที่มีหน้าที่โดยตรงต่อกลุ่มเป้าหมายที่เป็นสหกรณ์ ตามนโยบายแห่งกฎหมายรัฐแล้ว รัฐยังมีหน่วยงานอื่นที่เป็นกลไกกำกับดูแลสหกรณ์ที่อยู่ในนามอื่นๆ เช่น กรมส่งเสริมการเกษตรดูแลกลุ่มเกษตรกร กรมการพัฒนาชุมชนดูแลกลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น ซึ่งจากการทำงานสหกรณ์อิงอยู่กับหลายหน่วยงาน แน่แน่นอนว่าทิศทางความสนใจหรือ นโยบาย หน้าที่ความรับผิดชอบ ตลอดจนลักษณะเฉพาะของหน่วยงานเหล่านี้ที่พัฒนาการมาในแต่ละช่วง ย่อมส่งผลอย่างสำคัญต่อทิศทางของบรรดาสหกรณ์จัดตั้งในสังกัดเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากพิจารณาจำแนกตามสายของเจ้ากระทรวงหลักที่เกี่ยวข้องกับสหกรณ์มาตั้งแต่ต้น และจากพัฒนาการของหน่วยงานมา จวบจนปัจจุบันจะเห็นได้ว่า ทิศทางและนโยบายของกระทรวงเหล่านั้นย่อมมีส่วนในการตีกรอบเส้นทางให้แก่สหกรณ์ในความรับผิดชอบด้วยเช่นกัน ซึ่งหากพิจารณาทางด้านหน่วยงานรัฐที่เดินควบคู่มากับขบวนการสหกรณ์ จะพบข้อสรุปที่สำคัญต่อ ขบวนการสหกรณ์ประการหนึ่งว่า ท่ามกลางการจัดกลไกภาครัฐที่จำแนกไปตามหน้าที่เฉพาะด้าน ปรากฏว่างานสหกรณ์ถูก กำหนดให้อยู่ในสายงานเศรษฐกิจเป็นส่วนใหญ่ แม้ในระยะหลังอาจมีกระจายไปยังหน่วยงานอื่นบ้าง แต่ก็คงทิ้งน้ำหนักความ สำคัญของ สหกรณ์ไว้อย่างแยกส่วนเฉพาะแต่ในเชิงเศรษฐกิจและการเป็นเครื่องมือของรัฐในทางการเมือง

ส่วนในด้านพัฒนาการการให้การศึกษาทางสหกรณ์ก็เช่นกัน เป็นที่ยอมรับกันว่าหัวใจในการส่งเสริมและสนับสนุน สหกรณ์นั้นอยู่ที่การให้การศึกษา โดยให้ทั้งผู้ที่อยู่ในวงการสหกรณ์ตั้งแต่ระดับฐานราก คือสมาชิก จนถึงฝ่ายบริหาร คือคณะ กรรมการดำเนินการและฝ่ายจัดการ อันเป็นบุคคลที่พึงต้องมีความเข้าใจถ่องแท้จนกระทั่งตระหนักและยอมรับสหกรณ์ ส่วน บรรดาผู้ให้การสนับสนุนสหกรณ์ตลอดจนผู้อื่นที่เกี่ยวข้องก็เช่นกัน สมควรที่จะต้องได้รับความรู้ซึ่งสอดคล้องกับแนว ทางสหกรณ์ จึงจะทำให้ความเกี่ยวข้องผูกพันที่เกิดขึ้นเอื้อต่อการสหกรณ์ได้อย่างถูกทิศทาง แต่สำหรับการให้การศึกษาที่ ผ่านมา เป็นบริการการศึกษาที่ภาครัฐกำหนดองค์ความรู้ และกำหนดกลุ่มเป้าหมายผู้เรียนรู้ โดยในช่วงแรกเน้นที่การสร้าง บุคลากรภาครัฐเองให้รู้เกี่ยวกับสหกรณ์ซึ่งตนเองก็ไม่คุ้นเคย การผลิตบุคลากรเหล่านี้เริ่มต้นในวงราชการและค่อยพัฒนาไป โดยผ่านจากการศึกษาในระบบ คือ ระดับวิทยาลัย ซึ่งขยายต่อเป็นอุดมศึกษา ที่พร้อมในการประสาธน์ปริญาให้ในระดับ ปริญญาตรี และปริญญาโท นอกจากนี้มีการบรรจุความรู้สหกรณ์บางส่วนลงในการศึกษาภาคบังคับตั้งแต่ระดับประถม สนับสนุนให้มีการฝึกภาคปฏิบัติด้วยการจัดตั้งสหกรณ์ในโรงเรียน แต่รูปแบบและวิธีการที่ใช้กันอยู่หาได้เข้าถึงวิถีชีวิตจริงไม่ จึงยังขาดสัมฤทธิ์ผลที่ควรจะเป็น

เป็นที่สังเกตว่าภายใต้กรอบวิธีคิดแบบศาสตร์แยกส่วน และบทบาทที่สหกรณ์ถูกวางไว้ในฐานะเครื่องมือหนึ่งในการ แก้ไขปัญหา เศรษฐกิจ ปัญหานี้สิน และการทำมาหากิน จึงทำให้องค์ความรู้ทางสหกรณ์ของไทยส่วนใหญ่ถูกบีบให้อยู่ในวง ของเศรษฐศาสตร์และการจัดการธุรกิจ แม้จะมีกระแสนี้กระสายแทรกอยู่ในสาขาอื่นบ้าง แต่ก็หาได้เจาะลึกเยี่ยงสายเศรษฐ ศาสตร์อย่างจริงจังไม่ นอกจากนี้หากพิจารณาในอีกแง่หนึ่ง การศึกษาและวิเคราะห์อย่างแยกมุมดังกล่าวโดยขาดบูรณาการ กับศาสตร์อื่นที่ล้วนเกี่ยวข้องกับสหกรณ์ เป็นต้นว่า ประวัติศาสตร์ จริยศาสตร์ สังคมวิทยา รัฐศาสตร์ นิติศาสตร์ ฯลฯ ย่อมมี อาจถือได้ว่าเป็นการให้ความรู้เบ็ดเสร็จครบถ้วนแก่การสหกรณ์ไทยได้ กอปรกับเมื่อสับสนด้วยการเกาะเกี่ยวพ่วงเข้ากับ ขบวนการความยิ่งใหญ่ของศาสตร์ (Science) และความเป็นวิทยาศาสตร์ ก็ยิ่งเป็นเสมือนโซ่ตรวนที่ตักทอนองค์ความรู้ทาง

สหกรณ์ให้อยู่ในขอบเขตเฉพาะ อย่างเบี่ยงสายตาให้มองข้ามและละเลยความเป็นจริงของสหกรณ์ในชุดองค์ความรู้ที่ฝังอยู่ในศักยภาพทางภูมิปัญญาของสังคมตนเองอีกด้วย

ที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ มีอาจปฏิเสธได้เลยว่าความพยายามเติบโตของสาขาสหกรณ์ภายใต้กรอบทางเศรษฐศาสตร์นี้เอง ที่มีส่วนอย่างยิ่งในการเบี่ยงเบนการให้การศึกษาทางสหกรณ์บางส่วนให้จำต้องถูกครอบงำด้วยวิธีคิดตามกระแสของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ที่ปัจจุบันได้รับการขนานนามว่าเป็น “เศรษฐศาสตร์เอ่อ” (Authistic Economics) ดังนั้น การทุ่มเทศึกษา ค้นคว้า วิจัยทางสหกรณ์ ในแง่มุมเชิงเศรษฐศาสตร์และการจัดการ ที่นับว่ามีปริมาณมากมาย จึงหาได้กล่าวได้ว่า จะตั้งปัญหาต่อกลไกและแนวทางการพัฒนาแบบทุนนิยมอันเป็นวิถีที่กำกับเศรษฐศาสตร์กระแสหลักไม่

เมื่อพิจารณาสถาบันสนับสนุนทางการเงินที่เป็นเสมือนกระแสโลหิตหล่อเลี้ยงขบวนการสหกรณ์ไทยก็เช่นกัน นับว่าเป็นสิ่งจำเป็นและจำต้องยอมรับอย่างมีอาจหลีกเลี่ยงได้ ในเมื่อประเทศไทยได้พยายามไปตามกระแสเศรษฐกิจเงินตรา เป็นที่สังเกตว่า ท่ามกลางการดำรงอยู่ของ “ทุน” ในรูปแบบอื่นๆ เช่น ความมั่งคั่งในทรัพยากรธรรมชาติ ความรุ่มรวยในทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ฯลฯ แต่ประเด็นเหล่านี้กลับถูกกลบอย่างมิดชิด หลงเหลือไว้เพียงประเด็นการขาดแคลนทุนที่เป็นเม็ดเงินซึ่งได้รับการมุ่งเน้นและยกขึ้นมาเป็นปัญหาสำคัญในหมู่เกษตรกรไทย

ดังนั้น ด้วยวิธีคิดที่แผ่ล้นปกคลุมเกษตรกรไทยเช่นนี้ ย่อมส่งผลอย่างสำคัญต่อการปรับฐานวิธีคิดและวิธีการในเชิงการผลิตของเกษตรกรไทยจำนวนไม่น้อย ซึ่งเมื่อยิ่งรู้ประเด็นการขาดแคลนเงินทุนมากเท่าใด แน่หนอว่าความสำคัญของทุนในรูปเม็ดเงินก็มีความเด่นชัดยิ่งขึ้นเท่านั้น อันเป็นการสืบทอดและสอดคล้องต้องกันกับสภาพปัญหาที่เป็นโจทย์แรกของเกษตรกรไทยนับตั้งแต่เริ่มแรกการสหกรณ์ซึ่งก็คือ การขาดแคลนทุนที่เป็นเงินตรา

อย่างไรก็ดี ในช่วงเริ่มแรกของการทดลองจัดตั้งสหกรณ์นั้น ปริมาณเม็ดเงินที่หล่อเลี้ยงสหกรณ์นั้นล้วนได้มาจากแหล่งเงินทุนภายนอก คือ “เงินกู้” จาก ธนาคารพาณิชย์แห่งแรกของไทย คือ แบงก์สยามกัมมาจล ทั้งนี้โดยอาศัยหลักทรัพย์สินของสมาชิกเป็นหลักประกัน และมีรัฐบาลเป็นผู้ค้ำประกันให้

อันที่จริงวิธีการในการอัดฉีดเม็ดเงินลงสู่ขบวนการสหกรณ์ไทยนั้น ในเชิงอุดมคติแล้วเป็นที่หวังกันว่าน่าจะมีองค์การกลางที่เป็นของขบวนการสหกรณ์เองทำหน้าที่ดูแลสะสมทุนและให้กู้แก่บรรดาสหกรณ์ทั้งหลาย แต่การสหกรณ์กรณีประเทศไทยก็เฉกเช่นเดียวกับในประเทศอื่นๆ ที่มีบรรดาสหกรณ์อยู่ในกำกับของรัฐ กล่าวคือ อาศัยสถาบันการเงินภายนอกเข้ามามีบทบาทสนับสนุนสหกรณ์นับตั้งแต่เริ่มต้น ซึ่งภายใต้นโยบายของรัฐในการส่งเสริมสหกรณ์ก็มีการอัดฉีดเม็ดเงินลงสู่สหกรณ์โดยวิธีที่ใช้กันมาในอดีตมีอยู่หลายแบบ เช่น การขอกู้จากธนาคารพาณิชย์โดยมีรัฐบาลเป็นผู้ค้ำประกัน ดังปรากฏในช่วงเริ่มต้นการสหกรณ์ในประเทศไทยดังได้กล่าวมาแล้ว การที่รัฐบาลเป็นฝ่ายเจรจาขอให้ธนาคารลดดอกเบี้ยเงินกู้แก่สหกรณ์ การจัดสรรเงินงบประมาณแผ่นดินเพื่อเป็นทุนสำหรับจัดสหกรณ์ การอนุมัติให้แบ่งกัชาติหรือธนาคารชาติออกพันธบัตรเงินกู้เพื่อการสหกรณ์ และสิ้นสุดลงด้วยการเล็งเห็นความสำคัญในการจัดตั้งธนาคารเพื่อการสหกรณ์เพื่อจัดหาทุนสำหรับสหกรณ์ ซึ่งก็มีการผลักดันทางกฎหมายให้ก่อตั้งและเริ่มดำเนินการธุรกิจเมื่อ พ.ศ. 2490 อันเป็นการผ่านเข้าสู่วัฏจักรใหม่บนเส้นทางของสถาบันการเงิน

การโดดเด่นเปลี่ยนแปลงของสถาบันแห่งนี้ คือ ธนาคารเพื่อการสหกรณ์ มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับนโยบายของรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามมุมมองที่ภาครัฐมีต่อประชาคมผู้ด้อยโอกาสทั้งเกษตรกรและผู้ยากไร้ ดังนั้น ในขณะที่ยังมีผลกีดกันการแก้ปัญหาให้แก่เกษตรกร โดยให้มีการรวมกลุ่มเป็นสหกรณ์ ธนาคารเพื่อการสหกรณ์ก็ได้รับการกำหนดขึ้นเป็นกลไกที่หนุนการขับเคลื่อนสหกรณ์ของเกษตรกร แต่ด้วยวิธีการสร้างความหมายจำเพาะอีกชุดหนึ่งให้แก่สหกรณ์อย่างไม่ยึดติดต่อความหมายกว้างและความหมายที่แท้จริงของสหกรณ์ จึงได้ส่งผลอย่างสำคัญในการตีกรอบกำหนดพื้นที่ให้แก่สหกรณ์ในความหมายจากภาครัฐ ดังที่เห็นได้ชัดจากในหมู่เกษตรกรด้วยกันที่จำต้องมีการแยกส่วนและกีดกันสหกรณ์ให้อยู่ในพื้นที่จำกัด โดยมีกลุ่มเกษตรกรเป็นอีกสถาบันหนึ่งที่รัฐนิยามขึ้นใหม่บนเส้นทางของแผนพัฒนา ซึ่งจากมุมมองดังกล่าวและการ

แบ่งแยกแล้วปกครอง จึงมีอาจหลีกเลี่ยงได้ที่ธนาคารเพื่อการสหกรณ์ต้องผันตนเองโดยการยุบและโอนกิจการมาเป็นธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ที่ขยายความรับผิดชอบมากขึ้นโดยครอบคลุมทั้งสหกรณ์และเกษตรกรทั่วไป ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) ก็เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ. 2509 พร้อมกับการจากไปของธนาคารเพื่อการสหกรณ์

ในการนี้หากพิจารณาในเชิงมุ่งเน้นองค์การ (Organization - oriented) ของธกส. ที่ต้องไปกู้ยืมจากแหล่งอื่นอีกทอดหนึ่ง อีกทั้งต้องเป็นอีกช่องทางหนึ่งในการแปลงนโยบายรัฐสู่การปฏิบัติ จึงจำเป็นต้องมีแนวทางที่ดำเนินการดำเนินงานของธกส. ต้องพยายามหลีกเลี่ยงความเสี่ยง ฉะนั้น ในเมื่อสภาพความอ่อนแอและปัญหาภายในขบวนการสหกรณ์เองก็มีอยู่มากมาย ความจำเป็นในการให้กู้แก่เกษตรกรโดยตรงจึงมีมากขึ้น อันเป็นตรรกะที่สามารถเข้าใจได้และจำต้องกระทำเพื่อความอยู่รอดและเติบโตขององค์การเฉกเช่นเดียวกับองค์กรอื่นๆ แต่ภายใต้เงื่อนไขแห่งสถานการณ์ดังกล่าว กลับส่งผลกระทบเชิงลบที่เป็นการกัดกร่อนความสำคัญของสหกรณ์ในภาคเกษตร ดังปรากฏเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนโดยตรง คือ ความศรัทธาเชื่อมั่นที่สมาชิกพึงมีต่อสหกรณ์ มีอันต้องลดถอยตีจากไปสู่แหล่งเงินทุนที่เอื้อประโยชน์และอำนวยความสะดวกต่อเกษตรกรเองได้มากกว่า

นอกจากนี้ นับตั้งแต่ พ.ศ. 2534 มีการผลักดันให้รวมกลุ่มบรรดาเกษตรกรลูกค้า ธกส. จัดตั้งองค์การสหกรณ์เป็น สหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาดลูกค้า ธกส. โดยมีสมาชิกประมาณ 2.7 ล้านคน หรือร้อยละ 81.21 ของจำนวนเกษตรกรลูกค้า ธกส. ทั้งนี้ก็เพื่อความสะดวกในการดูแลและติดตามการประกอบธุรกิจครบวงจรของ ธกส. เองด้วย ซึ่งดูเหมือนจะเป็นการตอกย้ำการแบ่งแยกกันเองในหมู่สหกรณ์ด้วยกัน แต่กระนั้นก็มีอาจปฏิเสธได้เลยว่า ธกส. มีบทบาทสำคัญในการเป็นแหล่งเงินทุนภายนอกแหล่งใหญ่ให้แก่ขบวนการสหกรณ์

ภาพของการปั่นเกลียวระหว่าง ธกส. กับ สหกรณ์การเกษตรหรือกับหน่วยงานของรัฐเองก็ตาม ยังเป็นภาพต่อเนื่องที่ชัดเจน ดังสมัยหนึ่งที่ผู้บริหารระดับสูงของธกส.เองก็ยังยอมรับว่า "ความขัดแย้งระหว่าง ธกส. กับสหกรณ์การเกษตรก็ติดหรือกับกรมส่งเสริมสหกรณ์ก็ติด ไม่ใช่ของใหม่ที่เพิ่งจะเกิดขึ้น" ²⁷ ในทางกลับกันจากมุมมองของสหกรณ์ที่ย้อนกลับมายังธกส. ก็ดูจะเป็นภาพของความเข้มงวดที่มีต่อบรรดาสหกรณ์เอง จนถึงกับต้องเข้ารวมตัวกันเพื่อเรียกร้องให้ ธกส. ผ่อนปรนเงื่อนไขต่างๆ ในการกู้ยืมลงบางประการ ซึ่งก็เป็นคำถามคาใจกันต่อมาว่า ในแง่ ธกส. เองควรให้การสนับสนุนทางการเงินในระดับใดจึงจะเป็นการเสริมสร้างให้สหกรณ์ยืนบนขาตนเองได้ หรือบางอย่างที่ท่ายุ่่นั้นเป็นการช่วยเหลือสหกรณ์เกินควรหรือไม่ จนอาจเป็นเหตุให้กลายเป็นความเคยชินในการให้สหกรณ์ยืมยิบหาหรือรับความช่วยเหลือจากภายนอก

อนึ่ง นอกจากขบวนการสหกรณ์จะเกี่ยวข้องกับสถาบันการเงินแล้ว ยังได้รับสิทธิพิเศษในการได้รับเงินอุดหนุนจากงบประมาณแผ่นดิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่สมทบเข้ามาโดยตรงในเงินทุนหมุนเวียนส่งเสริมสหกรณ์ ซึ่งภายหลังโอนมาเป็นกองทุนพัฒนาสหกรณ์ (กพส.) ตามพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2542 ซึ่งอยู่ภายใต้การดูแลของคณะกรรมการบริหารกองทุนพัฒนาสหกรณ์ ซึ่งมีปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เป็นประธาน โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อให้สหกรณ์กู้ยืมเป็นทุนหมุนเวียนในการดำเนินธุรกิจหรือเพื่อเป็นเงินลงทุน ภายใต้เงื่อนไขมาตรการดำเนินการที่ต้องปฏิบัติตามระเบียบ คำสั่ง และคำแนะนำ ของกระทรวงฯ นายทะเบียนสหกรณ์ อธิบดีกรมส่งเสริมสหกรณ์ หรือเจ้าหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ²⁸ ซึ่งแม้จะส่งผลดีให้แก่สหกรณ์ แต่ปัญหาสามเส้าระหว่างสหกรณ์ในฐานะผู้ใช้ที่เป็นธุรกิจ หน่วยงานราชการในฐานะผู้รักษากฎระเบียบทางราชการ และแหล่งทุนที่ต้องหลีกเลี่ยงความเสี่ยง ยังคงเป็นปัญหาเรื้อรังอีกมุมหนึ่งที่รอการแก้ไข

²⁷ จำลอง โต้ะทอง. 2524. ข้าพเจ้ากับ ธกส. กรุงเทพมหานครพิมพ์. หน้า 9

²⁸ กองทุนพัฒนาสหกรณ์ กรมส่งเสริมสหกรณ์. (On line). <http://www.cpd.go.th/kps/kps1.htm> หน้า 6

4. ภาพรวมทั่วไปของขบวนการสหกรณ์ไทย

อันที่จริงหากย้อนกลับเข้ามาพิจารณาเฉพาะในแวดวงสหกรณ์กันเองแล้ว การสืบค้นร่องรอยของขบวนการสหกรณ์ไทยที่สามารถสานต่อและย้อนลึกลงไปเกินกว่าช่วงเวลาแห่งประวัติทางการ น่าจะเป็นสิ่งที่ควรได้รับการคลี่คลายชุดกัน เพราะเหล่านั้นล้วนเป็นเหตุผลเชื่อมโยงถึงเรื่องราวของสังคมสหกรณ์ในเวลาต่อมา ซึ่งผลพวงจากอดีตไม่ว่าจะเป็นประเด็นเล็ก ประเด็นน้อย หรือสำคัญแค่ไหน ล้วนต่างมีส่วนช่วยในการแต่งแต้มให้ปรากฏเป็นภาพสหกรณ์ในยุคถัดมา

อย่างไรก็ตาม ณ ตำแหน่งเวลาก่อนย่างเข้าสู่ พ.ศ. 2545 อันเป็นปีซึ่งรัฐประกาศไว้ในฐานะ "ปีรณรงค์การสหกรณ์" ภาพตัวต่อ (Jigsaws) ต่างๆ ที่เป็นภาพย่อยสำหรับการประมวลเข้าเป็นภาพใหญ่ของขบวนการสหกรณ์ไทยนั้น มีทั้งที่เป็นภาพขาว และภาพดำ ทั้งที่เป็นภาพใหม่และภาพเก่า โดยในแต่ละภาพเองก็ล้วนมีรายละเอียดมากมาย โดยอาจจำแนกพอสังเขปได้เป็นกลุ่มภาพย่อย 4 กลุ่ม ซึ่งในที่นี้จะสรุปประเด็นไว้เป็นตัวอย่างพอสังเขปเพื่อสะท้อนถึงภาพแต่ละกลุ่มนั้นๆ ดังนี้

กลุ่มที่ 1 เป็นกลุ่มภาพที่สะท้อนจุดเด่น ความเข้มแข็งและโอกาสของสหกรณ์ เป็นต้นว่า

- ภาพแห่งความอยู่รอดของการสหกรณ์ที่สามารถฝ่าวิกฤติทางเศรษฐกิจ อย่างไม่บอบช้ำสาหัสสาครรจ์เยี่ยงธุรกิจรูปแบบอื่น แม้มาก่อนหน้านั้นสหกรณ์อาจเป็นเสมือนหญ้าแพรกท่ามกลางเศรษฐกิจฟองสบู่ที่กำลังพองตัวในขาขึ้น ต่อเมื่อไม่ใหญ่ของธุรกิจรูปแบบอื่นถูกกระแสน้ำแห่งวิกฤตการณ์พัดล้มระเนระนาด ความเชี่ยวชาญของหญ้าติดดินจึงเป็นสิ่งที่สังเกตชัด
- "สหกรณ์ก้าวไกล ด้วยน้ำพระทัยในหลวง" ภาพของสหกรณ์ที่อยู่ในความสนพระทัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 อย่างต่อเนื่อง การริเริ่มนำสหกรณ์เข้าในโครงการพระราชดำริจากสหกรณ์หุบกะพง เรื่อยมาจนถึงพระราชวินิจฉัยการบรรจุสหกรณ์เข้าเป็นส่วนหนึ่งที่สอดแทรกอยู่ในทฤษฎีใหม่ มีผลอย่างสำคัญในการกระตุ้นให้เกิดความใส่ใจต่อสหกรณ์ในด้านหนึ่ง และช่วยในการค้าจุนสหกรณ์ในอีกด้านหนึ่ง
- การให้ความสำคัญที่จะต้องคุ้มครองระบบสหกรณ์ โดยตราไว้ในกฎหมายสูงสุดของประเทศ ฉบับที่มีสาระสำคัญเป็นการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองและตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐเพิ่มขึ้น คือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 หมวดว่าด้วยแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ มาตรา 85 ความว่า "รัฐต้องส่งเสริม สนับสนุน และคุ้มครองระบบสหกรณ์"
- ภาพความเปลี่ยนแปลงในเชิงการเติบโตของธุรกิจสหกรณ์ทั้งในด้านปริมาณธุรกิจ การขยายตลาด ขยายสายผลิตภัณฑ์ การครอบครองส่วนแบ่งทางการตลาด
- การเสริมสร้างสมรรถนะของสหกรณ์ด้วยการอัดฉีดเพื่อเพิ่มพูนทักษะทางการจัดการและการรับผิดชอบต่อสมาชิก ขยายฐานทางเทคโนโลยีที่ทันสมัย ซึ่งมักปรากฏอยู่ในแวดวงสหกรณ์ที่มีฐานทางการเงินแข็งแกร่งเพียงพอ
- ภาพการขยายฐานการดำเนินงานของสหกรณ์ที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับ การจัดสวัสดิการสังคมบ้างเป็นบางแห่ง แม้โดยมากยังคงวนเวียนอยู่กับรูปของสวัสดิการในความหมายแคบ เช่น สวัสดิการยามสิ้นชีพ และยามเจ็บป่วย เป็นส่วนใหญ่ก็ตาม

กลุ่มที่ 2 ภาพกลุ่มนี้แม้เป็นภาพที่ขัดแย้งกับกลุ่มภาพข้างต้น ในฐานะเป็นข้อด้อย ความอ่อนแอ และอุปสรรค แต่ก็ก็เป็นความจริงที่มีอาจปฏิเสธได้ว่ายังกดแทรกตัวดำรงอยู่ในสังคมสหกรณ์ เป็นต้นว่า

- สหกรณ์ยังวนเวียนอยู่กับโจทย์เดิมนับแต่ครั้งเริ่มแรกกำเนิดการสหกรณ์ไทย คือ ภาวะหนี้สินล้นพ้น และตลอดเกือบ 9 ทศวรรษ ที่สมาชิกสหกรณ์กลับพอกพูนแต่หนี้ขึ้นเรื่อยๆ ชีวิตวนเวียนอยู่กับการสร้างหนี้ แปลงหนี้ และพอกหนี้
- สหกรณ์หลายแห่งปิดบัญชีไม่ได้ติดต่อกันมาหลายปี ปรากฏทั้งความอ่อนล้าในเชิงบริหารจัดการและความแปลกแยกระหว่างการดำเนินตามวิธีทางการกับวิธีที่ไม่เป็นทางการ
- ไม่ปรากฏการผนึกความต้องการภายในขบวนการเข้ากับการเคลื่อนไหวที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างถอนรากถอนโคน หรือแม้แต่อย่างค่อยเป็นค่อยไป ในความสัมพันธ์พื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคม การรวมตัวของสหกรณ์ยังไร้พลังในเชิงของการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Movement)
- การผูกโยงเป็นเครือข่ายด้วยการชี้นำและกำหนดจากภาครัฐ ไม่เพียงแต่สร้างสมปัญหาใหม่ให้ขบวนการสหกรณ์ ในแง่ของการโน้มเอียงที่จะผูกสหกรณ์ไว้กับเศรษฐกิจแบบบรรษัทข้ามชาติขนาดใหญ่ แต่ยังบั่นทอนพลังความรักสามัคคีที่สหกรณ์พึงมีระหว่างกัน
- การกำหนดโจทย์ และปัญหาผิดพลาด ยังคงเป็นปัญหาเรื้อรังของสหกรณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกำหนดโจทย์ที่ไม่ได้ตั้งจากผู้ที่อยู่กลางปัญหา คือสมาชิก ทำให้การกำหนดแนวทางและวิธีการอีกมากมายที่ยังคงคลาดเคลื่อนไม่ตรงปัญหา
- สหกรณ์ไม่นำพาต่อการรักษาหน้าที่เชิงรุกในการเป็นองค์กรการศึกษาที่เอื้อสำหรับชุมชนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ในด้านต่างๆ อย่างต่อเนื่อง
- สหกรณ์จำนวนมากยังถูกครอบงำด้วยวิธีคิดที่ห่างไกลกับ "การช่วยเหลือและพึ่งพาตนเอง" นั่นคือ การเร่งสร้างอุปสงค์ด้วยการให้มีกำลังซื้อโดยการก่อหนี้ และเสริมแรงกันด้วยวัฒนธรรมล้างหนี้เก่าแล้วสร้างหนี้ใหม่พอกพูนวนเวียนอย่างไม่รู้จบ
- ค่านิยมสหกรณ์ (Co-operative Values) ไม่ได้รับการปฏิบัติอย่างจริงจังในทุกขั้นตอนของปฏิบัติการทุกระดับในสหกรณ์
- สหกรณ์ยังพินอบพิเทาต่อการยึดเบียดโครงการต่างๆ ในกรอบของการทุจริตเชิงนโยบายจากภาครัฐที่มาพร้อมกับความเสี่ยงและหายนะของสมาชิก ภายใต้โครงการที่ภาครัฐเป็นฝ่ายเห็นเองชอบเองว่าสหกรณ์ควรได้รับการหยิบยื่นให้
- นับตั้งแต่วิกฤติเศรษฐกิจครั้งใหญ่ในประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. 2540 การดำรงอยู่ของสหกรณ์ท่ามกลางการล้มหายตายจากของธุรกิจรูปแบบอื่นๆ ได้ก่อให้เกิดความสนใจสหกรณ์ในมุมมองที่ต่างๆ กัน บ้างก็สนใจอย่างจริงจังที่จะร่วมในขบวนการสหกรณ์ดังกล่าวแล้ว แต่ไม่น้อยที่สนใจสหกรณ์ในฐานะเพียงแหล่งรองรับปริมาณเม็ดเงินที่มีโอกาสในการต่อเงินสูงกว่าธุรกิจอื่นบางประเภทเท่านั้น ซึ่งความสนใจในกรณีแรกนั้นย่อมมีส่วนช่วยให้ขบวนการสหกรณ์ขยายเติบโตใหญ่และเข้มแข็งได้ หากแต่ในกรณีหลังซึ่งมีอยู่ไม่น้อยนั้นนับเป็นสัญญาณอันตรายอีกสัญญาณหนึ่งของขบวนการสหกรณ์ที่อาจถูกชักนำให้สหกรณ์มีแนวคิดที่เขวหลุดไปจากความเป็น สหกรณ์ และอาจจมปลักอยู่ในปัญหาร่วมสมัยของเศรษฐกิจฟองสบู่ได้

กลุ่มที่ 3 ท่ามกลางการปะทะของภาพขาวและภาพดำในวงการสหกรณ์นี้เองได้เกิดปรากฏการณ์ ผ่าทางตันด้วยภาพใหม่ที่เริ่มปรากฏชัดเจนอย่างเป็นอิสระ เช่น

- การเปิดตัวขององค์การประชาชนในฐานะสหกรณ์ภาคสมัครใจ ที่มีแนวคิดและวิธีการสอดคล้องกับการสหกรณ์ หากอยู่ภายใต้นามต่างๆ อันหลากหลายที่ไม่ได้เรียกตนเองว่าสหกรณ์ เช่น กลุ่มสัจจะ ธนาคารประชาชน กลุ่มออมทรัพย์ ฯลฯ
- การได้รับการสนับสนุนและแรงผลักดันจากภายนอกในการกำหนดและกอบกู้ความหมายเชิงพื้นที่สำหรับสหกรณ์อย่างไม่แบ่งเขาแบ่งเรา และผลักดันให้สหกรณ์มีพลัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งพลังทางปัญญา มีการจัดเวทีให้สหกรณ์ต่างๆ ทั้งที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียนเป็นสหกรณ์ ได้พบแลกเปลี่ยนกันโดยปราศจากข้อจำกัดเทียมเชิงกฎหมาย
- ความเข้มข้นในภาคประชาชนซึ่งตระหนักในปัญหาต่างๆ ที่บีบคั้นและรายล้อมอยู่โดยรอบ ไม่ว่าจะเป็นความเสื่อมโทรมของทรัพยากร การถูกเอารัดเอาเปรียบ ความผูกพันของกลไกทางสังคม ฯลฯ จนทำให้เกิดการรวมตัวจริงใจเพื่อปลดปล่อยจากสภาพบีบคั้นดังกล่าว มีการบริหารจัดการที่เกิดจากภูมิปัญญาและการเรียนรู้จากความล้มเหลว มีปฏิบัติการต่างๆ ในการกำหนดทางของตนเอง กำหนดกฎเกณฑ์ขึ้นใช้เองอย่างมองข้ามภาครัฐ กลายเป็นสหกรณ์พันธุ์ใหม่ที่เต็มไปด้วยรูปแบบและเนื้อหาของสหกรณ์ และแม้จะไม่ได้เริ่มต้นจากหลักการสหกรณ์ แต่ด้วยภูมิปัญญาไทยก็ได้ผลผลิตทางความคิดและการปฏิบัติเชิงองค์การที่สอดคล้องและเป็นไปในแนวเดียวกันกับหลักการสหกรณ์
- การบุกเบิกที่จะปักธงให้บรรดาสหกรณ์ด้วยกันเห็นที่หมาย โดยการผ่านเวทีการเรียนรู้ร่วมกันในแวดวงสหกรณ์ จากการผลักดันผ่าน “โครงการประสานงานเพื่อพัฒนารอบแนวคิดสำหรับชุดโครงการวิจัยด้านสหกรณ์” ทำให้ได้ผลผลิตที่เป็นวิสัยทัศน์สหกรณ์ไทย ดังนี้ คือ “เป็นระบบเครือข่ายองค์กรช่วยเหลือตนเองทางเศรษฐกิจและสังคมหลากหลายรูปแบบที่ตระหนักในคุณค่าของหลักและวิธีการสหกรณ์ มีการร่วมมือกันที่จะพัฒนาประสิทธิภาพองค์กร และเกื้อกูลต่อการสร้างความเข้มแข็งยั่งยืนของสมาชิก ชุมชน สังคม และประเทศ”²⁹ โดยกำหนดบทบาทที่สำคัญไว้ที่การพัฒนาคน เชื่อมโยงเครือข่ายเป็นขบวนการ รวมพลังขับเคลื่อน วางแผนอย่างเป็นอิสระบนพื้นฐานความต้องการของสมาชิกอย่างแท้จริง ตลอดจนจัดวางสถานภาพและบทบาทอย่างเท่าเทียมกับวิสาหกิจอื่น

กลุ่มที่ 4 นับว่าเป็นปรากฏการณ์ที่ยังไม่เปลี่ยนแปลงไปมากนัก โดยยังเป็นภาพเดิมๆ ที่ได้รับการผลิตซ้ำเรื่อยมา นับตั้งแต่กำเนิดสหกรณ์ เป็นต้นว่า

- การขยายฐานสหกรณ์จัดตั้งในนามอื่นๆ ตามต้นสังกัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นสหกรณ์ที่จัดตั้งตามนโยบายรัฐ หรือแรงกดดันทางการเมือง อันมีส่วนในการทอนกำลังสหกรณ์และสร้างความสับสนซ้ำซ้อนไม่น้อยให้กับสหกรณ์ด้วยกัน
- สถานการณ์ของสหกรณ์ที่ปรากฏชัดถึงการแบ่งแยกกัน ยังดำรงอยู่และแฝงเข้ามาอยู่ในขบวนการสหกรณ์เดียวกัน โดยปรากฏเป็น 3 กลุ่มที่ชัดเจน คือ (1) “กลุ่มทางกลาง” ซึ่งได้แก่สหกรณ์ที่จำแนกตามกฎหมายเป็น 6 ประเภท คือ สหกรณ์การเกษตร สหกรณ์นิคม สหกรณ์ประมง สหกรณ์ออมทรัพย์ สหกรณ์ร้านค้า และสหกรณ์บริการ ตลอดจนบรรดากลุ่มต่างๆ ที่จัดตั้งโดยนโยบายรัฐ เช่น กลุ่มเกษตรกร (2) “กลุ่มทางเลือก” ได้แก่ กลุ่มอิสระต่างๆ ที่รวมตัวกันออม และดำเนินการช่วยเหลือกันและกันแบบสหกรณ์ แต่ไม่จดทะเบียนเป็น

²⁹ จุฑาทิพย์ ภัทราวาท. 2544. รายงานวิจัย โครงการประสานงานเพื่อพัฒนารอบแนวคิดสำหรับชุดโครงการวิจัยด้านสหกรณ์ (เล่มที่ 1). สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. หน้า 19

สหกรณ์ เช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการพัฒนา กลุ่มสตรี ฯลฯ และ (3) "กลุ่มทางลัด" ได้แก่ กลุ่มที่เกิดขึ้นตาม การสนับสนุนของนโยบายรัฐบาลชุดนั้นๆ โดยเป็นกลุ่มที่ดูเหมือนจะได้รับการสนับสนุนเป็นกรณีพิเศษจากรัฐ ซึ่งเฉพาะนโยบายกระตุ้นเศรษฐกิจในรัฐบาล "คิดใหม่ ทำใหม่"³⁰ ก็ปรากฏกลุ่มดังกล่าว เช่น วิสาหกิจชุมชน กองทุนหมู่บ้าน หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ เป็นต้น

- ระบบการศึกษาทางสหกรณ์ที่เบ้และทิ้งน้ำหนักอย่างไม่สมดุล อีกทั้งสร้างองค์ความรู้แยกส่วน ทิ้ง สหกรณ์ส่วนใหญ่ไว้ในมุมเศรษฐกิจและมุ่งกันแต่จะเป็นเลิศในทางธุรกิจ จนทำให้สหกรณ์พิการ เพราะขาด ความใส่ใจจริงจังในเชิงสังคม วัฒนธรรม รากเหง้า และชุมชน
- ความโง่งงจากภาพที่ผูกติดกับสหกรณ์มาแสนนาน คือ การทุจริตทุกระดับชั้น ไม่ว่าจะเป็นสมาชิกเบียดหนี้ เจ้าหน้าที่ยักยอก ผู้จัดการเชิดเงินหนี กรรมการฉ้อฉลคดโกง ตลอดจนการคอร์รัปชันกันเองในขบวนการเก็บ ส่วย กินหัวคิว ฯลฯ จวบจนล่าสุดก็ยังคงหวนกลับมาสร้างความโง่งงให้เป็นที่รู้จักสหกรณ์กันมากขึ้นอีก จนได้ รับการประชาสัมพันธ์ไปทั่วเมืองในฐานะเป็น "สหโกง"
- การขาดการมีส่วนร่วมของสมาชิกอันเป็นผลพวงจากบรรดาสาเหตุต่างๆ เบื้องหลังมากมาย และการขาดการมี ส่วนร่วมอย่างจริงจังในระหว่างสหกรณ์ด้วยกัน ดังกล่าวนับเป็นหัวใจสำคัญในการอธิบายความเป็นขบวนการ (Movement)

จากที่กล่าวเป็นตัวอย่างข้างต้นพอสังเขป ผนวกกับกรณีแวดล้อมอื่นๆ นั้น สามารถประมวลในเชิงสังเคราะห์ภาพ รวมความเคลื่อนไหวในขบวนการสหกรณ์ที่ผ่านมาได้เป็นขั้นตอน ดังนี้ คือ

1. กระแสการนำเข้าวิธีการและแนวปฏิบัติสหกรณ์จากตะวันตก และการต่อสู้ฝ่ายความไม่คุ้นเคยและ "วิกฤติความ เชื่อมกัน" ต่อสหกรณ์ ด้วยการเริ่มต้นแบบบนลงล่าง หรือจากภาครัฐสู่ภาคประชาชนในทิศทางเดียว
2. การเข้าสู่ภาพของสหกรณ์ที่ไม่ใช่สหกรณ์บริสุทธิ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบรรดาสหกรณ์จัดตั้งที่เป็นเสมือนตัวแทน เชิงอำนาจรัฐ และกลไกในการช่วยสร้างวัฒนธรรมจอมปลอม ฉะนั้น แม้สหกรณ์จะมีปริมาณที่มากมายแต่กลับ ไร้ซึ่งพลังประชาชน
3. การมุ่งตามวิถีที่อยู่ภายใต้อำนาจาจากรรมการพัฒนาในแนวทางเสรีนิยม จนทำให้ขบวนการสหกรณ์ขาดสมดุล ไม่เหลียวแลและไม่ใส่ใจบทบาทเชิงสังคมและมิติอื่นๆ ของสหกรณ์ เช่น หนี้สินสหกรณ์ ค่านิยมสหกรณ์ การ หล่อหลอมเชิงวัฒนธรรม ฯลฯ หากแต่มุ่งมั่นในการฝ่า "วิกฤติการจัดการ" ในเชิงธุรกิจเป็นสำคัญ ซึ่งแม้จะ ปรากฏว่ามีสหกรณ์หลายแห่งที่ประสบความสำเร็จมากขึ้นในเชิงธุรกิจ แต่กลับถูกพลังเสรีนิยมและกระแสโลกาภิวัตน์ดูดกลืนจนต้องเผชิญกับ "วิกฤติทางแนวคิด" ที่ถอยห่างจากความเป็นสหกรณ์มากขึ้นๆ
4. การขาดความสมานฉันท์ในขบวนการสหกรณ์ด้วยกำแพงแก้วของการสร้างความหมายที่สร้างความเป็นอื่นและ กีดกันบรรดากลุ่มที่ร่วมแนวคิด แนวปฏิบัติเดียวกัน ว่าเป็นกลุ่มชายขอบ สำหรับผู้สังกัดอยู่ภายใต้ป้ายชื่อ สหกรณ์ด้วยกัน ก็ยังรวมตัวไม่ติด ไม่แน่นเหนียวเข้มแข็งเท่าที่ควร
5. การฝ่าทางตันจากบรรดากลุ่มต่างๆ ที่รวมตัวกันขึ้นจากความต้องการและความจำเป็นภายในกลุ่ม ละทิ้งความ เชื่อมั่นในการวอนขอจากภาครัฐ แต่เลือกการแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจของตนด้วยการรวมกลุ่มกันพึ่งตนเอง และ

³⁰ นโยบายหนึ่งที่สำคัญของรัฐบาลที่มีเสียงข้างมากจากพรรคไทยรักไทย ซึ่ง พ.ต.ท. ดร. ทักษิณ ชินวัตร เป็นนายกรัฐมนตรี คือ นโยบายการสร้างรายได้ โดยมีการกำหนดให้มีการประสานเชื่อมโยงระหว่างโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ โครงการ พักชำระหนี้เกษตรกร โครงการกองทุนหมู่บ้าน และโครงการอินเทอร์เน็ตตำบล

นำวิธีการสหกรณ์ที่ปรับขึ้นมาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ และขยายผลงานที่จะดูแล แก้ไขปัญหาอื่นๆ ในชุมชนอย่างให้ความสำคัญในเชิงเศรษฐกิจและสังคมควบคู่กัน

ในการนี้ หากอดีตสร้างปัจจุบัน กาลเวลาที่ผ่านมาได้เป็นขุมความจริงอีกชุดหนึ่งที่เต็มไปด้วยปรากฏการณ์ต่างๆ ซึ่งการสหกรณ์ไทยก็ได้เผชิญการเปลี่ยนแปลง ปรับเปลี่ยน รวมทั้งการซึมซับสิ่งแปลกปลอมและอาการแทรกต่างๆ อย่างซับซ้อนยิ่ง แต่ที่แน่นอนยิ่งไปกว่านั้นคือ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวหาได้สิ้นสุดลงไม่ ไม่ว่าจะเป็นด้วยกาลเวลาที่ถัดจากนี้และต่อไป ย่อมปรากฏความเปลี่ยนแปลงอีกนานาประการต่อสหกรณ์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่จะเปลี่ยนไปในเชิงสร้างสรรค์หรือบ่อนทำลาย ก้าวหน้าหรือถอยหลังนั้น ด้วยเงื่อนไขปัจจัยใดก็ตาม แต่ท้ายสุดนั้น "คนสหกรณ์" เท่านั้นที่เป็นหัวใจของการเปลี่ยนแปลงทั้งหมด

5. สถานการณ์สหกรณ์ในรอบปี '45

ภายในกรอบช่วงเวลาของ พ.ศ. 2545 ซึ่งได้รับการป่าวประกาศโดยภาครัฐให้ถือว่าเป็น "ปีรณรงค์การสหกรณ์" มีการเปิดฉากรับรุ่งอรุณแห่งปีด้วยการโหมโรงจากงานมหกรรมสินค้าสหกรณ์ประจำปี ควบคู่กับการเปิดศักราชใหม่ขององค์การระดับสูงทางสหกรณ์ในประเทศไทย ที่ได้รับการยกเครื่องเรื่ององค์การ อย่างกรณีของ ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย (ชสท.) ที่เริ่มเดินหน้าภายใต้วิสัยทัศน์ใหม่ในฐานะเป็น "องค์กรเรียนรู้ ยืนหยัดสู้ คู่ชุมชนการ" และตอกย้ำด้วยการปรับแผนพัฒนาองค์การอย่างครบวงจร

ที่สำคัญในปีนี้ยังคงเป็นอีกปีหนึ่งของรัฐไทยที่ต้องเผชิญกับภาวะเงินฝืดกันทั่วพื้นที่ การขยายตัวทางเศรษฐกิจยังอยู่ในอัตราต่ำ เพียงร้อยละ 4.9 ตามการประเมินของสภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ดัชนีราคาสินค้านำเข้าและส่งออกยังอยู่ในระดับต่ำ อันเป็นผลพวงส่วนหนึ่งจากสภาพเงินฝืดทั่วโลก หลังวิกฤติ "วินาศกรรมสะท้านโลก 11 กันยายน 2544" ซ้ำด้วยการบุกรุกของจีนที่เข้าแข่งขันในตลาดโลกด้วยผลผลิตต่างๆ ที่ค่อนข้างมากแต่ต้นทุนต่ำ จนทำให้พื้นที่แข่งขันของไทยในตลาดโลกพลอยได้รับผลกระทบ

นอกจากนั้นปัจจัยหลักจากประเทศมหาอำนาจอย่างเช่น อเมริกาที่ฟองสบู่เริ่มแตกตัวแล้วจนต้องหันมาใช้นโยบายกระตุ้นเศรษฐกิจแบบเคนส์ทางทหาร³¹ ที่นับวันจะมีการจุดไฟให้ประทุมากขึ้นสู่การเผชิญหน้าด้วยความรุนแรง ซึ่งนอกจากจะหวังผลในเชิงสกัดคู่แข่งเชิงอำนาจแล้ว ยังคาดกันว่าจะมีส่วนช่วยเสริมฐานการผลิตจริง โดยเฉพาะหากเอื้อให้มีการเดินเครื่องในอุตสาหกรรมอาวุธที่จะส่งผลในการจ้างงานปรับฐานการผลิตจริง โดยหวังว่าน่าจะพอกอบกู้การทรุดตัวของเศรษฐกิจให้ทุเลาความรุนแรงลงได้ระยะหนึ่ง หลังจากที่ปรากฏรอยรั่วอันตรายเป็นระยะๆ ในรอบปีนี้ ดังเช่น การล้มละลายตามๆ กันของบริษัทยักษ์ใหญ่ระดับแนวหน้าในอเมริกาเอง อาทิ บริษัทเอนรอน (Enron) บริษัทเวิลด์คอมมิวนิเคชัน (World Communications) ตามมาด้วยบริษัทอาเดลเฟีย (Adelphia) ซีร็อกซ์ (Xerox) ไทโก้ (Tyco International) และเมอร์ริลลินช์ (Merrill Lynch) เป็นต้น ทั้งนี้ด้วยกรณีที่น่าจะเกิดกับประเทศที่เรียกหาธรรมภิบาลและความโปร่งใสตรวจสอบได้จากกิจการในประเทศอื่นๆ ด้วยการตกแต่งบัญชีให้มีกำไรเกินจริง ชุกช่อนหนี่ จ้อโกงผู้ลงทุนในตลาดหลักทรัพย์ด้วยฝีมือของนักวิชาชีพสายตรวจสอบบัญชี สิ่งเหล่านี้ส่งผลอย่างถ้วนหน้าต่อดัชนีตลาดหุ้นทั่วโลก

³¹ ยุค ศรีอาริยะ. 2545. "ศาสตร์แห่งอนาคต : ฟองสบู่อเมริกาแตกแล้ว" . มติชนสุดสัปดาห์. ปีที่23 ฉบับที่ 1152 (16-22 กันยายน). หน้า 34

ผลกระทบดังกล่าวมีบางส่วนที่ส่งผลถึงตลาดเงิน ตลาดทุนของไทย การพึ่งพิงการลงทุนและเม็ดเงินจากภายนอก ก่อนช่วงขาดความมั่นคง แม้แต่กองทุนแคลเปอร์ (Calper) ซึ่งเป็นกองทุนบำเหน็จบำนาญของมลรัฐแคลิฟอร์เนียยัง ประกาศถอนการลงทุนออกจากไทยกันตื้อๆ โดยอ้างเหตุผลธรรมชาติมาภิบาล ครั้นจะพึ่งการลงทุนภาคเอกชนภายในประเทศเอง ก็ยังต่ำ แม้จะมีกลุ่มอุตสาหกรรมยานยนต์และอสังหาริมทรัพย์ที่พอจะฟื้นตัวบ้าง แต่ผลจากหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ ก็ยังอยู่ในความทรงจำ จนภาคสถาบันการเงินของไทยเองไม่กล้าเสี่ยงที่จะมีนโยบายปรับเป้าหมายขยายสินเชื่อเพิ่มขึ้น

สถานการณ์ที่รัฐต้องเปลี่ยนเกียร์และเบนนโยบายที่เน้นภายในประเทศมากขึ้นนับว่าจำเป็นในยามนี้ ดังนั้น ในการนี้รัฐได้ปรับนโยบายประชานิยมลงสู่สังคมไทย เช่น การระดมเงินจากภายในประเทศเข้าสู่ท้องพระคลังโดยการจำหน่ายพันธบัตรออมทรัพย์ช่วยชาติ 3.05 แสนล้านบาท ซึ่งนับเป็นประวัติศาสตร์สำคัญในรอบปีนี้ ในฐานะกองทุนที่สามารถขายได้หมดอย่างรวดเร็วภายใน 3 วันเท่านั้น นอกจากนี้ยังมีหลายโครงการเพื่อมวลชนในชนบทและเพื่อกระตุ้นกำลังซื้อ ให้เกิดภาวะการจับจ่ายกระจายครอบคลุมไปจนถึงกลุ่มผู้มีรายได้น้อยและเกษตรกร เช่น กองทุนหมู่บ้าน หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ การสนับสนุนผู้ประกอบการใหม่ภายใต้นโยบายส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม พ่วงด้วยงบกระตุ้นเศรษฐกิจอีก 58,000 ล้านบาท ที่จะเทเข้ามาช่วยพลิกฟื้นธุรกิจ ปลอ่ยทุบรายย่อย รวมถึงยกระดับราคาพืชเศรษฐกิจประเภทต่างๆ ทั้งหลายทั้งปวงนี้ก็เพื่อให้ประชาชนมีอำนาจซื้อ ซึ่งเมื่อบวกด้วยความพยายามหล่อเลี้ยงให้คงความเชื่อมั่นไว้ ก็ย่อมเป็นการง่ายที่จะเกิดการหมุนเวียนทางเศรษฐกิจ

มีอาจปฏิเสธได้ว่า บรรดาโครงการและเม็ดเงินที่ต่อท่อตรงลงสู่พื้นที่ หว่านกระจายเป็นเบี้ยหัวแตก เน้นการให้เพื่อชักจูงให้ปัจเจกชนเข้าสู่ระบบตลาด ซึ่งก็รวมทั้งองค์การในชุมชนด้วย ดังกล่าวย่อมมีผลกระทบโดยตรงต่อแนวการดำเนินงาน การประกอบธุรกิจ และปฏิบัติการต่างๆ ของสหกรณ์หลายแห่งและหลายด้าน หลายสหกรณ์ง่วนกับการเขียนโครงการต่างๆ เพื่อรองรับให้สามารถเก็บเกี่ยวได้ทุกหยาดหยดจากท่อที่ส่งตรงเข้ามาโดยไม่ต้องคิดมาก ส่งเสริมให้เกิดการก่อหนี้และเร่งใช้เงินในอนาคตให้หมดไปในปัจจุบัน ในขณะที่ก็ยังคงมีอีกหลายสหกรณ์ยังสับสนท่าทีที่จะถอยร่นรอรับไว้แต่เพียงบางกรณีตามความจำเป็น และบางที่ก็ปิดประตูหันหลังให้อย่างยืนหยัดกับความพอเพียงและการดำเนินธุรกิจไปเท่าที่สามารถ

อย่างไรก็ตาม ในปีเดียวกันนี้ที่ประชุมนานาชาติในประเด็นเกี่ยวกับสหกรณ์ซึ่งจัดขึ้น ณ ประเทศเนปาล เป็นการประชุมระดับรัฐมนตรีที่รับผิดชอบงานสหกรณ์ ได้สรุปผลเห็นพ้องกันให้ใช้ระบบสหกรณ์เป็นอาวุธป้องกันตัวจากกระแสโลกาภิวัตน์และการแข่งขันเสรี การตระหนักถึงพิษภัยแห่งกระแสการพัฒนาแบบทุนนิยมซึ่งสร้างโครงสร้างที่โหดร้าย หนุนทุกกลไกให้เอื้อต่อการสร้างความชอบธรรมในอันที่จะบังคับ ขูดรีด อย่างกลืนน้ำลายตนเองในการผจญเสรีภาพ เชิดชุมทุจริตรวมสิทธิมนุษยชน ฯลฯ ก็ยังมีให้เห็นอยู่ในสังคมไทย แต่การบายหน้าของรัฐบาลสู่ทุนนิยมที่ฝังรากลึกมาแต่อดีตก็ยังคงดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง และในปลายปี 2545 นี้รัฐบาลไทยก็รุกคืบไปอีกก้าวหนึ่งของการพัฒนาทุนนิยม ด้วยกับความพยายามในการผลักดันนโยบายแปลงสินทรัพย์เป็นทุนที่ผสมผสานมาจากแนวคิดบางส่วน ของ เฮอร์นันโด เดอ โซโต (Hernando de Soto) นักเศรษฐศาสตร์ชาวเปรู โดยการรวมเอาสิ่งต่างๆ เข้าเป็นสินทรัพย์ เช่น ปัญญาความรู้ที่สามารถแปลงเป็นทุนค้าประกันได้ การปฏิรูปที่ดินเพื่อปลดปล่อยที่รกร้างว่างเปล่าและไม่ก่อประโยชน์ให้มีคุณค่าทางเศรษฐกิจเป็นการเพิ่มปัจจัยทุน และยังคงก้าวลึกไปกว่านั้น ด้วยการเพิ่มทุนทางสังคมให้แก่ชุมชนโดยใช้ทุนทางเศรษฐกิจเป็นเครื่องมือ เหล่านี้แม้ยังเป็นเพียงแนวคิดที่รอการให้รายละเอียดและแปลงลงสู่ภาคปฏิบัติในปีถัดๆ ไปก็ตาม แต่นับเป็นอีกสถานการณ์ที่งวดเข้าทุกทีและสหกรณ์มีอาจหลีกเลี่ยงที่จะต้องอยู่ร่วมด้วย

ขณะที่วิถีแนวคิดของสหกรณ์ก้าวไปพ้นอีกระดับหนึ่งจากกระแสทุนนิยม แต่การดำรงอยู่ในฐานะสหกรณ์ภายใต้ระบบเศรษฐกิจกระแสหลักเช่นนี้ก็ยังคงเป็นสิ่งจำเป็น และท่ามกลางการดำเนินนโยบายสองด้านของรัฐเช่นนี้ ทั้งมุ่งเศรษฐกิจตลาดและรักษาเศรษฐกิจพอเพียงไว้เป็นฐานด้วยส่วนหนึ่ง สหกรณ์ก็ต้องระมัดระวังเป็นพิเศษ ที่จะต้องก้าวทันอย่างมั่นคง โดยทั้ง

นี้ยังคงมีปฏิบัติการบางประการบนเส้นทางทุนนิยมเสรีที่เป็นประโยชน์ต่อสหกรณ์ และอีกหลายอย่างบนแนวเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์ ที่สหกรณ์สามารถเลือกหยิบมาใช้ได้ครบเท่าที่ยังสามารถสะท้อนความหมายนัยลึกแห่งค่านิยมสหกรณ์ และความหมายกว้างของสหกรณ์ อย่างปราศจากการกดขี่ทำลายล้างแบบไม่เห็นแก่หน้าแห่งความเป็นมนุษย์ร่วมโลกใบเดียวกัน

อันที่จริงความหมายตามนัยยะทั้งแนวลึกและแนวกว้างเหล่านี้ ไม่เพียงแต่จะเป็นที่เชิดชูและพยายามบากบั่นให้เป็นที่ยอมรับจากฝีมือของทุกสหกรณ์เท่านั้น แต่เชื่อมั่นได้ว่าแม้อัตถ์การประเภทอื่นที่ยังคงมีจริยธรรมคุ้มครองใจก็ล้วนชื่นชมและแสวงหาเช่นกัน แตกต่างกันว่าสำหรับสหกรณ์แล้วปฏิบัติการดังกล่าวไม่ใช่เป็นเพียงสิ่งที่สหกรณ์ภูมิใจและแสวงหาเท่านั้น แต่ยังต้องบากบั่นอย่างถือเป็นหน้าที่รับผิดชอบจริงจัง

ด้านความร่วมมือระหว่างสหกรณ์ที่จัดเป็นองค์การระดับชาติซึ่งมีอยู่หลายสหกรณ์ด้วยกันนั้น อาจจำแนกเป็นองค์การระดับสูงทางสหกรณ์ที่ประกอบธุรกิจและจัดตั้งเป็นชุมนุมตามประเภทผลผลิตหรือธุรกิจหลัก ซึ่งหลายชุมนุมทำหน้าที่เป็นหัวหอกให้แก่สหกรณ์สมาชิกได้อย่างแข็งขัน อย่างไรก็ตามท่ามกลางความสัมพันธ์แนวดิ่งที่อาจจะยังมีบางส่วนแข็งตัวอยู่ ได้เกิดการสร้างความสัมพันธ์แนวนราบโดยยึดพื้นที่ (Area) เป็นฐาน มีการสร้างความร่วมมือที่กระชับขึ้นในเชิงเครือข่ายพันธมิตร ซึ่งบางส่วนเกิดขึ้นจากการสร้างความสัมพันธ์กันเอง และบางส่วนก็เกิดขึ้นเป็นการสนองนโยบายจากหน่วยงานของรัฐ

อย่างไรก็ตาม ปรากฏกิจกรรมในการร่วมมือกันระหว่างสหกรณ์ที่หลากหลายมากขึ้น เช่น การเชื่อมโยงเครือข่ายเกาะเกี่ยวกันเองระหว่างสหกรณ์ที่จดทะเบียนกับที่ไม่ได้จดทะเบียน การอุดหนุนซื้อขายกันในระหว่างสหกรณ์ การเชื่อมโยงเครือข่ายในการรวบรวมผลผลิต การช่วยเหลือสหกรณ์ที่อ่อนแอกว่าด้วยการนำเงินจากอีกสหกรณ์หนึ่งที่อยู่เครือข่ายเดียวกันเข้าฝาก และมีการเอื้อเฟื้อข้อมูลระหว่างกัน เป็นต้น

สำหรับสันนิบาตสหกรณ์แห่งประเทศไทย ซึ่งเป็นอีกองค์การระดับสูงทางสหกรณ์นั้น ได้พยายามพัฒนาศักยภาพเพื่อการดำรงบทบาทในฐานะชุมปัญญาก่อสมาชิกสหกรณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำเทคโนโลยีมาปรับใช้ เช่น การเปิดตัวโครงการฝึกอบรมทางไกลผ่านดาวเทียม ที่ได้รับการสนับสนุนจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร มีการขยับก้าวในเรื่องการประชาสัมพันธ์และรื้อฟื้นขยายฐานสู่การเป็นสื่อมวลชนด้วยสิ่งพิมพ์ คือ โคออปนิวส์ ที่นำเข้าสู่สังคมสหกรณ์นอกเหนือจากที่ได้ปรากฏสิ่งพิมพ์คุณภาพจากสื่อมวลชนภาคเอกชนซึ่งสมัครใจเสียสละเสมอต้นเสมอปลายต่อขบวนการสหกรณ์มาต่อเนื่อง อย่างเช่น สำนักพิมพ์เกลียวเชือก

ควบคู่กับภาวะการเติบโตของสหกรณ์ที่จดทะเบียนดังกล่าว ก็มีการเติบโตแตกหน่อของสหกรณ์ในอีกกระแสหนึ่งที่สร้างพื้นที่เฉพาะของตนขึ้นมาใหม่โดยไม่จำต้องใส่ใจในการเรียกขานตนในนาม "สหกรณ์" สหกรณ์กลุ่มนี้จัดได้ว่าเป็นสหกรณ์ภาคอิสระที่มีฐานการรวมตัวและการจัดตั้งจากพื้นที่โดยผู้ที่อยู่กับปัญหานั้นๆ โดยตรง

การเกิดขึ้นของกลุ่มต่างๆ เหล่านี้ในช่วงแรกเป็นการก่อตั้งขึ้นในชนบทโดยชาวบ้านคิดค้นรูปแบบที่สามารถใช้เป็นฐานทางการเงินสำหรับชุมชนและแก้ปัญหาให้แก่ชุมชนของตน โดยการริเริ่มจากกลุ่มปราชญ์ชาวบ้านที่ต้องการพัฒนาชุมชนโดยมีลักษณะร่วมที่สำคัญคือ แนวทางการพึ่งตนเองของชุมชน³²

แนวทางการจัดตั้งแม้จะมีหลากหลาย ทั้งที่เป็นการกระตุกจากภายในกลุ่มด้วยกันหรือด้วยแรงหนุนจากภายนอกก็ตาม เช่น จากการพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน การส่งเสริมของผู้นำความคิด หน่วยงานการหรือองค์การพัฒนาเอกชน แต่ลักษณะโดดเด่นที่สุดของบรรดาสหกรณ์ภาคอิสระเหล่านี้คือ มิได้จดทะเบียนเป็นสหกรณ์ การรวมกลุ่มขึ้นเป็นสหกรณ์ดังกล่าวจึงแจ่มย้อยออกไปมากมายในนามของ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ธนาคารประชาชน กลุ่มแม่บ้านบ้าง ฯลฯ โดยมีองค์กร

³² สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). 2544. ประสบการณ์การบริหารจัดการกองทุนโดยองค์กรชุมชน. อัดสำเนา. หน้า 9

สนับสนุนหลัก ได้แก่ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน องค์กรเอกชนในเครือข่ายเอ็นจีโอ ฯลฯ ประเมินการว่ามีสหกรณ์ตามนโยบายนี้อยู่ประมาณ 60,000 แห่ง

กลุ่มต่างๆ เหล่านี้แม้ส่วนใหญ่จะอาศัยการทำธุรกิจออมทรัพย์เป็นกิจกรรม แต่มีวัตถุประสงค์สำคัญที่จะพัฒนาคนให้พึ่งพาตนเอง มีแนวคิดในการรวมคนในหมู่บ้านให้ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ฉะนั้น แม้การดำเนินธุรกิจพื้นฐานยังคงขึ้นอยู่กับธุรกิจสินเชื่อเช่นกัน และสมาชิกยังสร้างหนี้ไม่ต่างจากสมาชิกของสหกรณ์ที่จดทะเบียน แต่มีนโยบายที่ชัดเจนในเชิงวิธิตัด คือ เป็นมุมมองแห่งการสร้างหนี้จากฐานเงินในกลุ่มเองเพื่อการชดเชยหนี้และปลดหนี้สู่ความเป็นอิสระ รวมทั้งการปรับก้าวถัดไปสู่การเสนอสวัสดิการแก่ชีวิตในรูปแบบต่างๆ มากขึ้น เช่น การรักษาพยาบาล บำนาญผู้สูงอายุ การบรรเทาภัยพิบัติ สวัสดิการมงคลสมรส ช่วยเหลือการคลอดบุตรของสมาชิก การกีฬา การพัฒนาที่อยู่อาศัยและพัฒนาหมู่บ้าน เป็นต้น บางแห่งมีการส่งเสริมและอนุรักษ์วัฒนธรรมโดยจัดเป็นศูนย์วัฒนธรรม นอกจากนี้ยังมีการจัดระบบตรวจสอบกันเองในลักษณะร่วมเรียนรู้และช่วยเหลือกัน ซึ่งมีทั้งตรวจสอบแบบหมุนเวียน แบ่งกลุ่มสลับตรวจ และการตรวจเครือข่ายในโซน

สหกรณ์กลุ่มนี้ยังมีลักษณะของการสร้างชุมชนและประกอบธุรกิจจากจุดรวมที่ต่างๆ กัน โดยมีได้จำกัดในสายเกษตรเท่านั้น เช่น การรวมกลุ่มของผู้สูงอายุ กลุ่มผู้ขึ้นชมภูมิปัญญาพื้นบ้าน ฯลฯ ทั้งนี้เห็นได้ชัดว่ากลุ่มเหล่านี้ได้รุกคืบเข้าไปในแง่มุมต่างๆ ของชีวิตจริงมากขึ้น และในหลายกิจกรรมของชุมชน แต่อุปสรรคสำคัญที่เป็นเงาตามนตามลากลุ่มเหล่านี้ คือ การที่บางหน่วยราชการพยายามยึดกุมเอากลุ่มมาเข้าในสังกัดตน ให้ทำตามแนวทางที่ตนเองส่งเสริม จนเกิดเป็นการบั่นทอนการสร้างสรรคทางความคิดของกลุ่ม

แม้กลุ่มเหล่านี้จะเคยถูกกันให้อยู่ในฐานะสหกรณ์นอกกระแส แต่ด้วยศักยภาพที่เพิ่มพูนความเข้มแข็งมาทีละเล็กละน้อย ด้วยการพึ่งตนเอง มีความหลากหลายในการบริหารจัดการที่ปรับไปตามสภาพของสมาชิกในชุมชน สามารถจัดสวัสดิการกันเองในส่วนที่รัฐไม่เคยเหลียวแลช่วยเหลือหรือให้ไม่ทั่วถึง มีการใช้เงินกลุ่มลงทุนทำธุรกิจขึ้นในชุมชน และเกาะเกี่ยวเป็นเครือข่าย จึงทำให้กลุ่มเหล่านี้โดดเด่นขึ้นจนไม่อาจถูกมองข้ามไปได้เพราะกลายเป็นขบวนการที่ใหญ่ที่สุดในระดับรากหญ้า อีกทั้งมีส่วนในการปรับมุมมองของรัฐในการกำหนดนโยบายบางอย่าง เช่น กองทุนหมู่บ้าน เป็นต้น

ในการนี้ได้มีความพยายามบางส่วนที่จะสกัดกั้นความรู้ต่างๆ จากประสบการณ์ของกลุ่มดังกล่าว ที่ประสบความสำเร็จ ซึ่งเป็นได้ว่าในอนาคตอาจสามารถประกาศเป็นวิธีการสหกรณ์จากภูมิปัญญาไทย ในฐานะอีกหนึ่งตัวอย่างสำหรับการสหกรณ์ระดับโลก

ส่วนหน่วยงานของรัฐโดยเฉพาะอย่างยิ่งสองกรมหลักด้านสหกรณ์ คือ กรมส่งเสริมสหกรณ์และกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ ซึ่งในรอบปีเดียวกันนี้มีวาระครบรอบ 30 ปี และ 50 ปี ตามลำดับ ได้จัดกิจกรรมพิเศษในรอบปีนี้เช่นกัน มีทั้งการจัดสหกรณ์ต้นแบบที่เป็นแบบอย่างในการดำเนินธุรกิจใน 9 จังหวัด รวม 126 สหกรณ์ การจัดการส่งเสริมอาชีพ การบรรจุโครงการลงสู่สหกรณ์ ตามนโยบายรัฐ เช่น โครงการลดภาระหนี้แก่เกษตรกรรายย่อย โครงการส่งเสริมการเกษตรอินทรีย์ในสถาบันเกษตรกร โครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่นิคมสหกรณ์ การพัฒนาความรู้โดยเฉพาะด้านการบริหารจัดการการจัดระบบบัญชีอาสา เป็นต้น ซึ่งภายใต้การปฏิรูประบบราชการ หน่วยงานทั้งสองนี้ยังคงผูกติดกับภารกิจกลุ่มกระทรวงยุทธศาสตร์ในการพัฒนาประเทศ สังกัดกระทรวงเดิม คือสายเกษตร ทั้งที่กิจกรรมสหกรณ์ในทางปฏิบัติครอบคลุมไปมากกว่าการเกษตรและเกษตรกรมากมายนัก ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงสำคัญจากการปฏิรูประบบราชการนอกเหนือจากการปรับปรุงระบบการทำงานของหน่วยงานแล้ว ก็คือการคลายบางจุดที่ขัดข้องภายใต้มุมมองต่อสหกรณ์ด้วยวิธีคิดที่ไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปเท่าไรนัก โดยมีการปรับปรุงภาระหน้าที่ให้เป็นการเฉพาะทางมากขึ้น เช่น มีการโอนภารกิจส่งเสริมกลุ่มเกษตรกรที่จดทะเบียนให้แก่กรมส่งเสริมสหกรณ์ เป็นต้น

ในส่วนสถาบันการเงิน นอกจากมีการผ่อนปรนในแง่ของดอกเบี้ยเงินกู้เพื่อพยายามระบายเม็ดเงินที่ล้นระบบแล้ว ยังมีการปรับเปลี่ยนที่สำคัญอีกก้าวหนึ่งในกรณีของสถาบันการเงินที่ใกล้ชิดกับวงการสหกรณ์ คือ ธนาคารเพื่อการเกษตร

และสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) ซึ่งสนับสนุนการดำเนินการตามนโยบายรัฐที่ชีววิสาหกิจชุมชนและกองทุนหมู่บ้านให้เข้ามาช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจ ทั้งนี้ด้วยการเตรียมขยายกลุ่มเป้าหมายให้ครอบคลุมกว้างขึ้น โดยมีใช้เพียงเพื่อ "การเกษตรและสหกรณ์" เท่านั้น แต่เพื่อ "การพัฒนาชนบท" อันเป็นการขยายกว้างต่อไปในทิศทางและวิสัยทัศน์ต่อสหกรณ์ ที่นับได้ว่าไม่ต่างจากการย้อนรอยการก่อสร้างธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรและสหกรณ์การเกษตรดังที่ปรากฏมาแล้วในอดีต อย่างไรก็ตามหากพิจารณาอย่างไม่ติดในกับดักของภาษาแล้ว นับได้ว่าภารกิจที่ขยายแฉกออกไปมากขึ้นนี้ เป็นการขยายเข้าสู่ขอบเขตที่แท้จริงของสหกรณ์มากขึ้นนั่นเอง

ปรากฏการณ์ที่อาจจะเป็นบันทึกประเทศไทยอีกประการหนึ่งในรอบปีนี้ก็คือ การที่รัฐประกาศนโยบายท่ามกลางกับความยากจน ยาเสพติด และคอร์รัปชัน โดยรัฐลงสั้ที่จะเดินหน้าล่างบางทุจริตคอร์รัปชันทุกรูปแบบทุกวงการในปีนี้ ในที่นี้แม้จะละช่องว่างระหว่างการประกาศกับการปฏิบัติของรัฐ แต่ประเด็นทุจริตซึ่งปูดขึ้นให้ปรากฏตามวงการต่างๆ ก็มีทั้งรูปแบบทุจริตลักษณะดึกดำบรรพ์ที่เป็นการประสานประโยชน์กันระหว่างพ่อค้านักธุรกิจ ข้าราชการประจำ และนักการเมือง ตลอดจนรูปแบบที่มาเหนือเมฆในลักษณะของการทุจริตเชิงนโยบาย กระแสข่าวทุจริตที่เคลื่อนไหวในรอบปีล้วนเป็นระดับร้อยล้านพันล้านบาท ซึ่งบนเส้นทางของกรณีเงื่อนไขการแปรรูปสัญญาสัมปทานกิจการโทรคมนาคมก็ดี การทุจริตกับค่าทางด่วนก็ดี ได้มีการร่วมวงไพบูลย์บนเส้นทางเดียวกันในกรณีของการรับจ่านำล้าโยบแบ่ง แจกข้าวมีแต่เปลือก ทุจริตนมโรงเรียน และตบตาโครงการจัดหาปุ๋ยอินทรีย์เพื่อช่วยเหลือเกษตรกร ที่ประสบภัยจากภาวะน้ำท่วมตั้งแต่ปีก่อนหน้านี้ กรณีหลังๆ นี้จัดอยู่ในแวดวงที่เกี่ยวข้องกับกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ซึ่งเจ้ากระทรวงเองก็เอ่ยปากรับว่า "มีปัญหามากมายนาน เกิดข่าวฉาวซ้ำแล้วซ้ำเล่า"³³

ท่ามกลาง "กลุ่มผู้ก่อการร้าย" ที่ประสานประโยชน์เอื้อกันในการทุจริตคอร์รัปชันนี้เอง มีการผูกโยงเอาสหกรณ์เข้าไปรับบทบาทเป็นสะพานให้บ้าง เป็นผู้ร่วมก่อการบ้าง ภาพของสหกรณ์ที่ต้องสะกิดใจไว้ไม่ไกล เต็มใจที่จะไม่หากำไรจากการเอาไรต์เอาเปรียบ มีน้ำใจที่จะร่วมทุกข์สุขกับสังคม เหล่านี้กลับต้องถูกกลบไปเพราะฝีมือจากบางสหกรณ์ที่มูมานะในการรักษาบทบาทของตนในการกินคำหัวคิว เป็นนายหน้าเข้าประมูล อื้อราคาสมยอมกันและผูกขาด ปลอมแปลงและปนปลอมโดยแอบอ้างเอาคำประกาศ "เพื่อประโยชน์แก่มวลสมาชิก" มาใช้อย่างบิดเบือน

แต่ในทางกลับกันในช่วงกลางปี "กลุ่มผู้ก่อการดี" ที่พยายามผนึกองค์การการเงินชุมชนก็ได้เปิดตัวขึ้นในรูปสถาบันการเงินและสวัสดิการชุมชนระดับชาติเพื่อสร้างความมั่นคงทางการเงินและสวัสดิการให้ระดับรากหญ้า

และในที่สุดปี 2545 ก็อำลาลงด้วยข่าวฉาวของบางสหกรณ์ที่ทิ้งไว้ให้เป็นรอยแผลก่อกวนการสหกรณ์ไทย มีองค์การระดับสูงทางสหกรณ์ที่ยอมให้พ่อค้านายทุนเอาตัณยาของสหกรณ์ ขยายสินค้าปลอมแปลงที่อ้างว่าดินเหนียวกับแกลบเผาเป็นปุ๋ยอินทรีย์ หากแม้จะรอดตัวในเชิงเทคนิคก็ถือว่ามี การส่งมอบก่อนการตรวจรับและยอมรับคืนทั้งหมด แต่ก็ประทับความหมองหม่นไว้ให้แก่ขบวนการสหกรณ์ไทยไปแล้ว ไล่เรียงกันนั้นก็มีการเรียกประธานสหกรณ์แห่งหนึ่งให้เป็นหนึ่งในฐานะผู้ที่ถูกยื่นสอบต่อคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามทุจริตแห่งชาติ (ป.ช.) ในกรณีโครงการรับจ่านำล้าโยบแบ่ง

เนื่องจากในรอบปีนี้ นับว่าเป็นปีที่มีปรากฏการณ์อันจัดได้ว่าเป็นการพลิกโฉมหน้าประวัติศาสตร์ของไทยอยู่หลายเหตุการณ์ เช่น การเริ่มดำเนินการบนเส้นทางของการปฏิรูประบบราชการในหลายมิติอย่างเป็นรูปธรรม การสานต่อเงินทุนตรงสู่หมู่บ้านหรือชุมชนเพื่อให้เกิดการสร้างงานและสะพัดเม็ดเงิน การประกาศต่อสู้กับปัญหาคอร์รัปชันในหน่วยงานรัฐเรื่อยมาจนถึงการยึดนโยบายปราบโกงเพื่อกอบกู้ภาพพจน์ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ดังกล่าวมาบ้างแล้ว เป็นต้น ซึ่งท่ามกลางสถานการณ์แวดล้อมในรอบปีนี้รวมทั้งที่เป็นผลพวงสะสมมาตั้งแต่อดีตอย่างเชื่อมต่อกับสถานการณ์โลกด้วยนั้น ได้

³³ สรอรอด กลิ่นประทุม อ้างใน " รายงานพิเศษ : กลิ่นทุจริต " โฉ" ย้อนอ่านวาทะ สรอรอด - เนวิน - ปิตินพงศ์ ดันเกษตรฯ หนียุคมืด " มติชนสุดสัปดาห์ ฉบับวันที่ 2 - 8 ธันวาคม 2545 ปีที่23 ฉบับที่ 1163 หน้า 27

ก่อให้เกิดสถานการณ์จำเพาะชุดหนึ่งของสหกรณ์ในรอบปีนี้เช่นกัน โดยในที่นี้จะเป็นการสรุปสถานการณ์ให้เห็นจากมิติที่สำคัญ 3 ด้าน คือ มิติทางเศรษฐกิจ มิติทางสังคม และมิติทางวัฒนธรรม

มิติเศรษฐกิจ : กิจกรรมที่คุ้นเคย

หากพิจารณาขบวนการสหกรณ์ไทยในเชิงปริมาณแล้วจะเห็นว่า ท่ามกลางเศรษฐกิจไทยที่ยังไม่ฟื้นตัวและยังขาดเสถียรภาพที่มั่นคงนั้น จำนวนสหกรณ์ของไทยกลับมีได้ลดน้อยถอยลงแต่อย่างใด การจดทะเบียนเป็นสหกรณ์เพิ่มเติมให้มีปริมาณมากขึ้นยังคงดำเนินต่อไป ซึ่งส่วนหนึ่งคงไม่ต่างจากการสืบทอดตามนโยบายรัฐดังที่เคยปฏิบัติกันมา ในการส่งเสริมสหกรณ์ นับตั้งแต่อดีต ที่ยังคงพยายามรักษาให้สถาบันสหกรณ์อยู่รอดและคงภาพแห่งการเติบโตได้บ้างแม้ในเชิงปริมาณก็ตาม เฉพาะจำนวนสหกรณ์ที่จดทะเบียนมีถึง 6,375 สหกรณ์ ด้วยจำนวนสมาชิก 8,126,824 คน³⁴ ซึ่งประมาณการกันว่า หากครอบคลุมไปถึงภายในครัวเรือนสมาชิกด้วยแล้ว บทบาทของสหกรณ์ที่จดทะเบียนนี้น่าจะเกี่ยวข้องกับชีวิตประชาชนไทยประมาณครึ่งประเทศเห็นจะได้

เนื่องจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจจัดเป็นกิจกรรมอันดับต้นที่แต่ละสหกรณ์เข้าดำเนินการให้บริการแก่มวลสมาชิกอย่างเห็นได้ชัดในเชิงรูปธรรม จึงไม่อาจปฏิเสธว่าความสำเร็จของทุกสหกรณ์ย่อมต้องอาศัยส่วนหนึ่งที่เป็นความสำเร็จในเชิงเศรษฐกิจด้วย ดังนั้น หากเจาะลงไปในกิจกรรมของสหกรณ์ในมิติที่เป็นกิจการดำเนินธุรกิจแล้ว ปรากฏว่าปริมาณธุรกิจในขบวนการสหกรณ์ที่จดทะเบียนเป็นทางการมีประมาณ 500 ล้านบาท หรือ เฉลี่ยเดือนละ 4 หมื่นล้านบาท ฉะนั้น หากรวมสหกรณ์ในนามอื่นๆ เข้าด้วยแล้ว นับว่าขบวนการสหกรณ์เป็นธุรกิจขนาดใหญ่ที่มีปริมาณเม็ดเงินหมุนเวียนอยู่มหาศาล

กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สหกรณ์นำมาเป็นแกนหลักในการประกอบธุรกิจนั้น ส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับธุรกิจสินเชื่อตามการประกอบธุรกิจที่เคยทำสืบทอดกันมานับแต่อดีต และเกือบทุกสหกรณ์มีธุรกิจสินเชื่อและรับฝากเงิน โดยธุรกิจสินเชื่อยังคงเป็นธุรกิจสำคัญของสหกรณ์ คิดเป็นร้อยละ 68.3 ของปริมาณธุรกิจที่ดำเนินการทั้งหมด³⁵ แต่เนื่องจากธรรมชาติในการดำเนินธุรกิจแต่ละประเภทมีความแตกต่างกัน ดังนั้น หากพิจารณาเฉพาะสหกรณ์ในภาคการเกษตรแล้วจะเห็นได้ชัดว่า ปริมาณธุรกิจการให้กู้เงินกับการรับฝากเงินอยู่ในระดับที่ใกล้เคียงกัน ขณะที่บทบาทในการรวบรวมผลผลิตของสมาชิก ยังคง

³⁴ กรมตรวจบัญชีสหกรณ์. 2546. สถานะทั่วไปของสหกรณ์และกลุ่มเกษตรกร ประจำปีสถิติ 2545 (รวบรวมข้อมูลเพียงวันที่ 31 ธันวาคม) 2545. (On line) http://www.cad.go.th/policy//table/alonet_back_dec.html. หน้า 1

³⁵ ข้อมูลกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ รวบรวมเพียงวันที่ 31 ธันวาคม 2545

การดำเนินงานตามวัตถุประสงค์หลักของทุกประเภทสหกรณ์	ปริมาณธุรกิจ (ล้านบาท)	ร้อยละ
การให้เงินกู้	346,218.50	68.3
การรับฝากเงิน	122,830.69	24.3
การจัดหาสินค้ามาจำหน่าย	21,126.24	4.2
การรวบรวมผลผลิต	15,977.54	3.2
รวม	506,483.71	100.0

เป็นกิจกรรมร้งท้าย ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการดำรงบทบาทที่สำคัญของสหกรณ์ต่อสมาชิกทั่วไปในปัจจุบัน ว่ายังคงวนเวียนอยู่กับการคลี่คลายปัญหาเม็ดเงินให้แก่สมาชิก โดยเป็นแหล่งสินเชื่อให้แก่สมาชิกเป็นสำคัญ ส่วนสหกรณ์นอกภาคการเกษตรที่นอกเหนือจากสหกรณ์ออมทรัพย์ซึ่งมีหน้าที่หลักในสายธุรกิจนี้อยู่แล้ว ก็ยังคงบทบาทในฐานะเป็นแหล่งสินเชื่อบริการให้แก่สมาชิกด้วยเช่นกัน เช่น สหกรณ์บริการ เป็นต้น

อนึ่ง ในกรณีของสหกรณ์ออมทรัพย์เองนั้น ปรากฏว่ายังคงเผชิญภาวะปัญหาเงินล้นระบบที่สืบเนื่องจากปีก่อนๆ แต่ขณะเดียวกันก็ปรากฏหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ จนรัฐเองต้องใช้ไม่เชิงวางมาตรการเข้ามากำกับและปรับโครงสร้างหนี้ แต่ยังมีสหกรณ์ออมทรัพย์อีกหลายแห่งที่ได้วางแผนด้านและสร้างภูมิคุ้มกันไว้บางส่วน ด้วยการจำกัดวงเงินรับฝากต่อเดือน การระงับการนำเงินมาซื้อหุ้นชั่วคราว การตั้งกองทุนช่วยเหลือผู้ดำรงสมาชิกหนี้หนี้ และการใช้หลักเกณฑ์ที่รัดกุมขึ้นในการขยายวงเงินกู้ เป็นต้น

ส่วนธุรกรรมอื่นๆ โดยเฉพาะด้านการเกษตร แม้บางผลผลิตจะดำเนินไปได้ด้วยดี เช่น ปาล์มน้ำมัน ยางพารา แต่ยังคงปรากฏปัญหาซ้ำซากในผลผลิตภาคการเกษตรที่สำคัญอีกหลายประเภท เช่น ข้าว น้ำมันดิบ และผลไม้ตามฤดูกาล เช่น ลำไย เป็นต้น โดยต้องเผชิญกับภาวะผลผลิตล้นตลาด จนต้องมีมาตรการเร่งด่วนจากภาครัฐในการเข้ามาให้ความช่วยเหลือ ซึ่งแทบจะเป็นมาตรการประจำฤดูกาลอยู่แล้ว เช่น การยกระดับราคาพืชผล การกำหนดโควตา การรับจำนำผลผลิต เป็นต้น โดยในรอบปีนี้มีบางกิจกรรมที่ฉีกแนวจากปีก่อนๆ บ้าง คือ การจัดการรวนข้าวสารสำหรับคนเมือง มหกรรมสินค้าสหกรณ์ผู้ผลิตพบผู้บริโภค และกิจกรรมการตลาดแก้ไขปัญหาราคาผลไม้ตกต่ำในช่วงฤดูกาล โดยทั้งหมดได้รับการเชื่อมโยงเข้าสู่การเป็นกิจกรรมหนึ่งในโครงการปรีณรงค์การสหกรณ์ ที่มีกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เป็นแกนนำ

อย่างไรก็ตาม ควบคู่กับการใช้มาตรการของรัฐต่อผลผลิตทางการเกษตรในลักษณะข้างต้นแล้ว รัฐยังพยายามอัดนโยบายพักหนี้ ขยายเวลาชำระหนี้ให้แก่เกษตรกรโดยตรง อันเป็นการแก้ปัญหาไว้ชั่วคราว เพื่อให้เกษตรกรรู้สึกหลบพ้นเข้าไปอยู่ในสภาพที่ไม่บีบคั้นจากภาระหนี้สักระยะหนึ่ง ทั้งที่ในความเป็นจริงของเกษตรกรผู้เป็นสมาชิกสหกรณ์ยังคงมีความเป็นลูกหนี้อยู่อย่างมีอาจปฏิเสธได้ แต่กระนั้นนโยบายดังกล่าวในรอบปีนี้ก็กลับได้รับท่าทีสนองจากสหกรณ์หลายแห่งในลักษณะอดเอื้อนที่จะรับและผูกตนเองเข้ากับโครงการลักษณะดังกล่าว ฉะนั้นในฐานะที่เป็นหนึ่งในชุดนโยบายของรัฐเพียงเพื่อการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า และเก็บเกี่ยวกันแต่ประโยชน์เฉพาะหน้า โดยไม่เข้าถึงการแก้ไขอย่างรอบด้าน จึงปรากฏว่าหน่วยงานที่รับหน้าในการปฏิบัติและเร่งรัดให้เป็นไปตามนโยบาย ต้องออกมาขยายเวลาการเปิดรับสมัครผู้เข้าร่วมโครงการตามนโยบายนี้ครั้งแล้วครั้งเล่า

สำหรับการขยายฐานธุรกิจของสหกรณ์ในรอบปีนี้ พยายามที่จะผลักดันให้ขยายตลาดสู่การส่งออกขายตรงจากสหกรณ์เองในปริมาณที่มากขึ้น หลังจากมีบางสหกรณ์ได้นำร่องไปบ้างแล้วก่อนหน้านี้ เช่น การส่งออกผลไม้ สินค้าเกษตรแปรรูป และสินค้าหัตถกรรม เป็นต้น มีการสร้างเครือข่ายเพื่อรวบรวมวัตถุดิบ ดำเนินการผลิตและส่งออก เช่น ชุมชุมสหกรณ์สวนยางแห่งประเทศไทย ซึ่งทำยางแผ่นรมควันและขายตรงให้บริษัทในประเทศสิงคโปร์ สำหรับสหกรณ์ขึ้นปฐมด้วยกันก็มีการสร้างความร่วมมือทางการค้าด้วยการวางแผนทางการประกอบธุรกิจระหว่างกัน คือ ให้มีการซื้อ-ขายกันเองระหว่างสหกรณ์โดยไม่ผ่านคนกลาง เช่นสหกรณ์ผู้เลี้ยงไก่ไข่ ซื้อข้าวโพดเลี้ยงสัตว์จากสหกรณ์ที่ผลิตข้าวโพด เป็นต้น

ในด้านพัฒนาการทางการผลิตนั้น นอกจากสหกรณ์ยังคงรักษาภาพพจน์ของการผลิตในเชิงอนุรักษ์ไว้ได้ดีแล้ว ยังแข่งขันในการรณรงค์และขยายผล ตลอดจนแพร่กระจายความรู้ด้านการผลิตที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อมในระยะยาวกันมากขึ้นอีกด้วย หลายแห่งผลิตผลผลิตทางการเกษตรโดยไม่พึ่งพาสารเคมี เช่น การปลูกพืชปลอดสารเคมีแนวเกษตรยั่งยืน โดยสหกรณ์การเกษตรพัฒนา จำกัด เป็นต้น นอกจากนี้สหกรณ์อีกหลายแห่ง พยายามรื้อฟื้นเทคโนโลยีการผลิตที่เป็นภูมิปัญญาในท้องถิ่น จนก่อให้เกิดการปรับปรุงและขยายสายผลิตภัณฑ์และบริการขึ้นมาได้อีกมาก เช่น ผ้าทอมือที่พัฒนาคุณภาพและรูปแบบ อาหารสมุนไพร และผลิตผลเกษตรแปรรูป

สำหรับกลยุทธ์ในการพัฒนาธุรกิจที่เริ่มได้รับความสนใจขึ้น เช่น การจัดทำธุรกรรมผ่านอินเทอร์เน็ต การแสวงหาความร่วมมือในเชิงธุรกิจโดยลดการแข่งขันกันเองระหว่างสหกรณ์ แสวงหาวิธีการทำธุรกิจกับเอกชนอื่นให้มากขึ้น และการจัดตั้งเป็น "สภากาแฟ" เพื่อเป็นที่ประชุมแลกเปลี่ยนและสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสหกรณ์กับหน่วยงานและกิจการอื่นๆ ในท้องถิ่นเดียวกัน อันนำไปสู่การให้ความร่วมมือในการแบ่งประโยชน์กันอย่างไม่เอาเปรียบ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ประเด็นเหล่านี้ยังต้องการการตรวจสอบให้ชัดเจนด้วยว่ามีทิศทางที่มุ่งไปทางใด

สถานการณ์ที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งซึ่งกำลังก่อให้เกิดขึ้นท่ามกลางสหกรณ์ทั้งโดยนิตินัยและพฤตินัยก็คือ การใช้ทรัพยากรอย่างรักษาความยั่งยืนให้แก่ชุมชนในเชิงอนุรักษ์ และสภาพภาวะขาดแคลนในวงจรชีวิตผลิตภัณฑ์ประเภทสุราสาโทพื้นบ้าน ที่ได้รับการเปิดทางมาตั้งแต่การเปิดเสรีสุราเมื่อ พ.ศ. 2543 อันเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของวงการสุราไทย พร้อมกับได้รับการสนับสนุนเต็มสูบจากนโยบายรัฐ ผนวกกับกระแสความนิยมบำรุงสุขภาพด้วยสมุนไพรไทยนานาชนิด ทำให้สหกรณ์หลายแห่งเข้าร่วมหัวจมท้ายอยู่ในวงการสุรา ด้วยเห็นแก่รายได้เป็นอย่างดีเป็นกอบเป็นกำและชื่นชมในการเจาะตลาดได้อย่างเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ แต่ขณะเดียวกันได้เกิดกระแสการผลิตที่คำนึงคุณค่าชีวิต และใส่ใจคุณธรรม แม้จะยังไม่เข้มแข็งพอที่จะผ่านเป็นกระแสหลักได้ในขณะนี้ก็ตาม แต่เป็นอีกกระแสที่น่าจับตาและติดตามเป็นอย่างยิ่ง เช่น กระแสที่คัดค้านการผลิตสินค้าประเภทอบายมุขป้อนสู่สังคมบริโภคจากทางภาคเหนือ ท่ามกลางบรรยากาศการขยายตัวและขยายสายผลิตภัณฑ์ประเภทสุราสาโทกันอย่างกว้างขวางในแวดวงสหกรณ์ที่ปลื้มอยู่กับการสนองรับตามนโยบายรัฐ

เนื่องจากเป็นปีที่ภาครัฐจัดให้เป็นปีรณรงค์การสหกรณ์ดังกล่าวแล้ว พ.ต.ท. ดร. ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีในรัฐบาลชุดแรกแห่งรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน ได้แถลงไว้ในปีนี้เป็นภารกิจให้แกขบวนการสหกรณ์ในฐานะเป็นหน่วยงานพื้นฐานของประเทศที่มีการรวมตัวของชุมชนในตำบลเพื่อให้ประกอบธุรกิจ โดยวางนโยบายสำคัญว่า "ยังต้องมีการช่วยเหลือให้เข้มแข็งในเชิงของการบริหารจัดการ การใช้เทคโนโลยี และการเชื่อมโยงระหว่างโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ กองทุนหมู่บ้าน และสหกรณ์"³⁶ ซึ่งปฏิบัติการที่ติดตามอย่างเป็นรูปธรรมในการสนองนโยบายต่างๆ ของรัฐ ได้แก่ การทำธุรกิจระหว่างสหกรณ์ด้วยระบบการหักบัญชีโดยการนำร่องจากจังหวัดศรีสะเกษ สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน (BOI) ส่งเสริมให้สหกรณ์กู้ยืมเงินโดยได้รับสิทธิประโยชน์ทางภาษี ซึ่งสหกรณ์ที่ได้รับพิจารณานี้ทันที ได้แก่ ชุมชุม สหกรณ์ชาวสวนปาล์มน้ำมัน จังหวัดกระบี่ และสหกรณ์การเกษตรเมืองลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ รวมทั้งการสนับสนุนจากหน่วยงานอื่นๆ อาทิ กระทรวงการคลังอนุญาตให้สหกรณ์มีสิทธิลงทุนในพันธบัตรรัฐบาลโดยการประมูลพันธบัตรแบบไม่แข่งขันราคาผ่านสถาบันการเงินคู่ค้ากับธนาคารแห่งประเทศไทย ภายในวงเงิน 4 - 40 ล้านบาท สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (สปก.) อนุมัติเงินกู้ 4 ล้านบาทให้สหกรณ์การเกษตรในเขตปฏิรูปที่ดิน 5 จังหวัด จัดสรรให้สมาชิกเป็นทุนดำเนินกิจการการเกษตรในพื้นที่ และรัฐบาลยังอนุมัติงบประมาณ 17 ล้านบาทสร้างศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์สินค้าเกษตรและสหกรณ์ประจำจังหวัดทั่วประเทศ ตลอดจนการสนับสนุนเงินทุนหมุนเวียนจากกองทุนรวมเพื่อช่วยเหลือเกษตรกร เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ในที่นี้มีข้อสังเกตสำคัญบางประการ คือ

1. การขยายการเติบโตในเชิงปริมาณของสหกรณ์ที่มีเพิ่มขึ้นก็ดี และในเชิงปริมาณธุรกิจที่สูงด้วยนั้น ปรากฏว่ายังเห็นว่านักส่วนใหญ่ลงไปทำธุรกิจเกี่ยวกับเงินทุน หรือธุรกิจสินเชื่อ สะท้อนให้เห็นถึงความต่อเนื่องของการดำรงบทบาทของสหกรณ์ในฐานะเป็นกลไกหนึ่งที่ช่วยต่อยอดความสำคัญของทุนที่เป็นเม็ดเงิน อันเป็นทุนเชิงกายภาพให้ดำรงอยู่เป็นอันดับแรกในวิถีคิดและวิถีชีวิตของสมาชิก โดยละเลยทุนทางสังคมจากฐานอื่นซึ่งยังมี

³⁶ สำนักนายกรัฐมนตรี, "นโยบายภาครัฐในการสนับสนุนขบวนการสหกรณ์ในประเทศไทย" ปาฐกถา พ.ต.ท.ดร.ทักษิณ ชินวัตร, การประชุมสัมมนา ปีรณรงค์การสหกรณ์ 2545. (On line) : <http://www.thaigov.go.th>.

ความจำเป็นในการรักษาบทบาทนี้ให้คงไว้ แต่ก็ควรเป็นไปอย่างรักษาทิศทางเฉพาะที่สร้างสรรค์ความเข้มแข็ง ด้านเศรษฐกิจแก่สมาชิกอย่างพอเพียง มิใช่เป็นการถกทับมวลสมาชิกมิให้สามารถก้าวพ้นจากวัฏจักรแห่งการพอกพูนหนี้ ดอกเบี้ย และความยากจน หรือจำต้องจมอยู่กับการวนเวียนในวงโคจรของการขาดแคลนเงินทุน อย่างไม่จบสิ้น

2. กระแสนิยมความอยู่รอดเชิงเศรษฐกิจที่ปกคลุมสังคมไทยและสังคมโลกอย่างเกินพอดี ทั้งที่สภาพปัญหาเชิงสังคมก็เป็นที่ยุติธรรมและยุติพอกพูนต่อเนื้ออย่างไม่ขาดสาย โดยกระแสดังกล่าวยังทรงอำนาจโดดเด่นมากพอที่จะลดความสำคัญของกระแสความอยู่รอดเชิงสังคม สภาวะไร้สมดุลเชิงเศรษฐกิจและสังคมเช่นนี้ ย่อมจะส่งผลให้สหกรณ์ทั้งเชิงนิเทศและพฤติกรรมยากที่จะทานกระแสดังกล่าวได้ ในทางปฏิบัติจึงมีบรรดาสหกรณ์อีกไม่น้อย ไม่ว่าจากสายไหนๆ หลงคล้อยไปกับความมุ่งมั่นสู่ความอยู่รอดเชิงเศรษฐกิจอย่างเกินพอดีตามความเชี่ยวชาญของกระแสหลักที่ดำรงอยู่ ซึ่งเป็นสิ่งที่ต้องมีการทบทวน และแม้การฝ่าฟันเพื่อความคงอยู่ขององค์การสหกรณ์เองโดยทั้งการดำเนินธุรกิจตามกระแสอย่างสิ้นเชิง ย่อมเป็นการยากที่จะทำให้ตนอยู่รอดได้ และมีชีวิตชีวาที่สหกรณ์พึงเห็นชอบ แต่การปรับธุรกิจของสหกรณ์นั้นๆ อย่างทันกระแสบนฐานความต้องการและความจำเป็นของสมาชิก ย่อมเป็นสิ่งที่สหกรณ์ทุกแห่งทุกประเภทไม่อาจมองข้ามได้ภายใต้ระบบทุนนิยมที่ครองโลก
3. การฝ่าทางตันทางการจัดการธุรกิจจำเป็นต้องมีนวัตกรรมและติดตามการเปลี่ยนแปลงของนวัตกรรมต่างๆ อยู่เสมอ สหกรณ์มีอาจหยุดนิ่งเพื่อรอวันถูกรุกคืบโดยธุรกิจรูปแบบอื่น หากต้องปรับกลยุทธ์และกลไกภายในให้สอดคล้อง ซึ่งกลยุทธ์สำคัญประการหนึ่งคือ การผนึกกำลังร่วมกันระหว่างสหกรณ์ ไม่ว่าจะด้วยแรงผลักดันจากฝ่ายใดก็เป็นสิ่งที่ควรกระทำ เพียงแต่ต้องไม่ละเลยปล่อยให้ฝ่ายใดฝ่ายเดียวแบกรับหน้าที่นั้นโดยลำพัง

มติสังคม : ส่วนที่ต้องการความชัดเจน

การคำนึงถึงมิติทางสังคมในสหกรณ์โดยพิจารณาจากการเป็นแหล่งรวมตัวหรือทำกิจกรรมร่วมกันของผู้คนนั้น เป็นมุมมองที่ขบวนการสหกรณ์ไทยได้รับการประเมินมาช้านานแล้ว ขณะที่ได้ละเลยและมองข้ามมุมมองเชิงสังคมในแง่อื่นๆ ไป

อย่างไรก็ดี ในรอบปีนี้นับว่าการขยายพรมแดนบางส่วนในการเปิดพื้นที่บทบาทเชิงสังคมของสหกรณ์อย่างไม่ถูกมองว่าเป็นงานฝักดั่งที่เคยเป็นมาในอดีต โดยมีการดำเนินการกันอย่างเข้มแข็งจริงจังมากขึ้นในบางส่วนของสวัสดิการเพื่อคุณภาพชีวิต ที่จะพยายามดูแลชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีแก่สมาชิกอย่างทั่วถึง แม้จะขาดความชัดเจนครบถ้วนครอบคลุมตลอดช่วงชีวิตนับแต่เกิดจนตาย แต่นับได้ว่าสามารถพึงปรารถนาเพื่อก้าวเข้าสู่การมีบทบาทเชิงสังคมได้ในหลายด้านพอควร ซึ่งอาจจำแนกได้ ดังนี้

ด้านการศึกษา การดำรงบทบาทในฐานะแหล่งให้การศึกษาแก่สมาชิกและชุมชน แม้ว่าจะเป็นสิ่งที่กระทำตามๆ กันแบบประเพณีนิยมมานานแล้ว แต่มีสัญญาณที่สื่อให้เห็นว่า เริ่มมีการปรับเปลี่ยนท่าทีและบทบาทขององค์การ สหกรณ์เองในฐานะที่เป็นแกนกลางในการส่งต่อความรู้สู่ชุมชน ซึ่งนอกจากจะอุดหนุนการศึกษาแก่คนรุ่นถัดไปในรูปของทุนการศึกษาดังที่เคยปฏิบัติกันมาแล้ว ยังเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ที่กระตือรือร้นในการระดมภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งเป็นหน่วยเชื่อมโยงวิทยาการจากภายนอกเข้าสู่ชุมชน เพียงแต่มีข้อสังเกตบางประการกับชุดความรู้เหล่านั้นว่า ส่วนใหญ่มักเป็นความรู้เพื่อตามโลกหรือให้ทันโลกเท่านั้น สรรพวิชาส่วนใหญ่ยังคงทุ่มเทเพื่อแสวงความเป็นเลิศด้านการประกอบธุรกิจและก้าวหน้าเทคโนโลยี ซึ่งแม้จะมีความสำคัญต่อทุกสหกรณ์ แต่สัดส่วนความรู้ในเชิงที่จะเอื้อต่อการตัดสินใจบนฐานความดี ความงาม ความเป็นธรรม หรือความรู้ที่จะอยู่กับโลกอย่างสันติมีมนุษยธรรม ซึ่งมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนกว่ากันนั้น ยังคงถูกละไว้

เสมือนว่าเป็นที่รู้ๆ กันอยู่ โดยไม่มีใครให้น้ำหนักในการกระตุ้นเตือน สำหรับ หรือสร้างจิตสำนึกในการนี้มากเท่าใดนัก ยกเว้น บรรดาสหกรณ์ที่ได้รับการเพาะบ่มและองเงงมาจากฐานคุณธรรมบางชุด ซึ่งได้รับการถ่ายทอดและสืบสานค่านิยมอันดีงาม ต่อๆ กันมา

ในการนี้ การไขความรู้เพื่อความอยู่รอดที่ดี การแสวงหาเทคนิควิทยาการเพื่อให้เกิดการเคลื่อนไหวเชิงขบวนการที่ดี หรือการพัฒนาความมั่งคั่งแห่งภูมิปัญญาก็ดี เหล่านี้หากขาดซึ่งชุดความรู้พื้นฐานดังกล่าว ย่อมไม่ต่างจากการแสวงหา เพียงเพื่อการพุ่งไปข้างหน้าอย่างมีติดบอด

ความรู้ชุดที่ให้ทิศทางแก่สหกรณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านแนวคิดและนามธรรมที่ยังถึงชุดค่านิยมสหกรณ์ จึงยังคง มีความเป็นยิ่งที่จะต้องได้รับการถ่ายทอด บำเพ็ญ และอัดฉีดลงในสหกรณ์อย่างไม่จำกัดว่าต้องผ่านรูปแบบการให้การศึกษาที่เป็นทางการหรือไม่ก็ตาม

ด้านสุขภาพอนามัย กล่าวได้ว่าแม้สหกรณ์ไม่จำเป็นต้องมีบทบาทโดยตรงในการดูแลสุขภาพอนามัย ในขณะที่สมาชิก และชุมชนยังคงเรียกหาบริการด้านนี้จากแหล่งอื่นได้สะดวก และหากบริการของรัฐตามนโยบาย 30 บาท รักษาทุกโรค ยัง สามารถถ่วงไว้ซึ่งประสิทธิภาพ แต่บริการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะด้านการฟื้นฟู ป้องกัน และการสร้างเสริมสุขภาพจิตถ้วน หน้า ได้ปรากฏว่ามีหลายสหกรณ์ที่เริ่มรณรงค์เพื่อการนี้ เช่น การจัดกลุ่มออกกำลังกายร่วมกัน การจัดบริการอาหารและผล ผลิตต่างๆ ปลอดสารพิษตกค้างที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ การจัดหน่วยเยี่ยมเยียนสมาชิกที่ป่วย การประชาสัมพันธ์และให้ ความรู้บางส่วนเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพ เป็นต้น นอกจากนี้ยังปรากฏว่ามีสหกรณ์อีกเป็นจำนวนมากที่ก้าวไปไกลกว่าจากที่ เคยบริการมาแล้วในอดีตซึ่งจำกัดอยู่แต่การช่วยค่าฉาปนกิจ โดยมีการจัดสรรเป็นเงินเพื่อช่วยแบ่งเบาภาระค่าใช้จ่ายในการ บำบัดรักษาในรูปของสวัสดิการค่ารักษาพยาบาลแก่สมาชิกและครอบครัว เป็นต้น

ด้านสวัสดิภาพความมั่นคงและความปลอดภัย บทบาทด้านนี้ของสหกรณ์มักได้รับการกล่าวถึงเฉพาะแต่การสร้าง ความมั่นคงให้แก่สมาชิกด้วยการมีงานทำ สามารถเป็นแหล่งสร้างงาน สร้างรายได้ให้แก่สมาชิกได้อย่างมั่นคงในระดับหนึ่ง มีบ้างที่เริ่มขยายฐานเข้ามาสู่การดูแลสุขภาพทุกข์จากภัยธรรมชาติ เอาใจใส่ผู้ร่วมชุมชนมากขึ้น เช่น การช่วยเหลือ โรงเรียนในถิ่นทุรกันดาร การจัดตั้งยังชีพเมื่อเกิดภัยธรรมชาติ การสงเคราะห์คนยากไร้ สงเคราะห์สมาชิกทุพพลภาพ การจัด ทุนขรรภาพ ฯลฯ แต่การสร้าง ความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน การปกป้องรักษาเกียรติภูมิมนุษย์ให้ปลอดจากการ กดขี่ ปลอดจากความหวาดกลัว ปลอดจากการเอารัดเอาเปรียบ หรือปลอดจากการตกเป็นเบี้ยล่างที่ถูกกระทำโดยผู้มีอำนาจ ผู้มีอิทธิพล หรืออื่นๆ ก็ดี เหล่านี้ยังไม่ได้รับการเอาใจใส่เท่าที่ควรจากพลังภายในขบวนการสหกรณ์เอง อีกทั้งยังเป็นสิ่งที่ไม่ ได้รับการคำนึงถึงกันมากนัก ที่จะปฏิบัติการให้บังเกิดผลชัดเจน แม้แต่กับผู้คนในวงการสหกรณ์ด้วยกันก็ตาม มิพักจะไป กล่าวถึงผู้คนนอกวงการสหกรณ์ เพราะทราบที่สหกรณ์อีกจำนวนมากยังคงมองความสัมพันธ์กันในตลาด ที่ซึ่งการรวมตัวกัน เป็นเพียงความสัมพันธ์เชิงปัจเจกโดยอิงแต่เฉพาะผลประโยชน์ร่วมกันเท่านั้น การมองเชิงเอื้ออาทรต่อคนร่วมสังคมด้วยกันที่ เผชิญความอยู่ยงดิฐหรือยากจนโอกาสจึงค่อนข้างห่างไกลจากสายตา

ด้านกิจการสตรีและเยาวชน ในที่นี้อาจแยกเป็น 2 ประเด็น คือ กิจการสตรีและกิจการเยาวชน โดยกิจการสตรีนับว่า อยู่ในช่วงของการเติบโตหลังจากที่ได้มีการปูทางส่งเสริมงานสหกรณ์ในส่วนของสตรีมาก่อนหน้านั้น ซึ่งนอกจากจะมีการ เสริมสร้างผู้นำสตรี สร้างเครือข่ายสตรีและประสานข้อมูลกันในระดับหนึ่งแล้ว นับได้ว่ารอบปีนี้เป็นรอบปีที่กิจการสตรีมีความ โตเด่นในแง่ผลผลิต ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ของรัฐบาล³⁷ จึงเป็นเสมือนสารเร่งที่ช่วยให้ชาว

³⁷ ปรัชญาหลักของโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ คือ ขบวนการสร้างรายได้โดยการพึ่งพาตนเอง สร้างความเจริญให้ ชุมชนผ่านการสร้างอาชีพ การมีรายได้ และให้ประชาชนพึ่งตนเองได้มากที่สุด โดยมีหลักการพื้นฐาน 3 ประการ คือ ภูมิ ปัญญาท้องถิ่นสู่สากล พึ่งพาตนเองคิดอย่างสร้างสรรค์ และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

สตรีสหกรณ์คัดค้านผลผลิตและสร้างนวัตกรรมใหม่ๆ ทางการผลิตออกมาหลากหลายขึ้น ซึ่งในแง่หนึ่งแม้จะเป็นผลดีในเชิงของการพัฒนาผลิตภัณฑ์อย่างไม่หยุดนิ่ง เพิ่มพูนและเสริมสร้างองค์ความรู้ทางการผลิต ดำรงไว้ซึ่งกิจการที่เน้นไปในเชิงเศรษฐกิจที่หลายแห่งยังคงคุณค่าที่แฝงลึกไว้ด้วยจริยธรรมพื้นฐาน แต่ในฐานะที่เป็นเสมือนอีกกิจกรรมหนึ่งซึ่งลู่ไปในทิศทางการสร้างผลผลิตที่ผลิตภัณฑ์ตนเองเข้าสู่อำนาจดึงดูดของกระแสโลก การวิ่งเข้าสู่วงโคจรดังกล่าวโดยเฉพาะอย่างยิ่งส่วนที่เป็นหลุมพรางของตลาดโลกอย่างขาดอำนาจต่อรองที่เท่าเทียมกันในโลกปัจจุบันที่ไม่ใช่โลกทางเศรษฐกิจเท่านั้น หากเป็นโลกที่ประกอบด้วยระบบความสัมพันธ์ทางโครงสร้างอำนาจที่ซับซ้อนยิ่ง³⁸ อาจเป็นเสมือนการเข้าสู่กับดักที่อันตรายโลกสามารถหลบหลีกหรือสร้างเงื่อนไขข้อผูกมัดนานาประการโดยผ่านการกดดันทางการค้ารูปแบบต่างๆ หรือสงครามทางเศรษฐกิจได้โดยง่าย ซึ่งเมื่อนั้นเท่ากับการสูญเสียเสรีภาพของชาวสหกรณ์ และการปะทะอย่างตรงตัวระหว่างปัจเจกชนกับอำนาจครอบงำโลกนั่นเอง ในทางกลับกัน หากมองโลกในแง่ดี การเร่งสร้างผลผลิตจนมีอะไหล่ไม่พอกับความต้องการในตลาดโลก หากขาดการแสวงหาตลาดที่มั่นคงในระยะยาว หรือมีลู่ทางการกระจายผลผลิตที่เปิดช่องให้ถูกเอารัดเอาเปรียบได้ก็ตาม ทุกหยาดเหงื่อแรงงานที่ทุ่มเทลงบนชิ้นงานนั้น นอกจากไม่สามารถแปลงเป็นเงินทุนเข้ามาหมุนเวียนต่อได้แล้ว อาจถูกกำจัดจุดอ่อนในชั้นเชิงทางการตลาด อันเป็นประเด็นที่กิจการสตรีทั้งหลายพึงดำเนินการอย่างไม่ประมาทและไม่ควรมองข้าม

สำหรับกิจการเยาวชน สหกรณ์ให้ความสนใจในฐานะอนาคตของสหกรณ์ โดยการปลูกฝังให้เยาวชนรักสหกรณ์ เปิดโอกาสให้เข้ามาศึกษาและสัมผัสงานสหกรณ์ บางสหกรณ์ใช้กลยุทธ์เชิงรุกด้วยการเลือกโรงเรียนในดวงใจเพื่อสหกรณ์จะเข้าไปให้ความรู้ ตลอดจนให้การสนับสนุนแก่เยาวชนผ่าน "โครงการหนึ่งสหกรณ์ หนึ่งโรงเรียน" คัดเลือกเยาวชนเพื่อเข้าอบรมเกี่ยวกับสหกรณ์และศึกษางานสหกรณ์อื่นๆ แต่กระนั้นยังมีอีกหลายแห่งที่ยังคงให้เยาวชนรู้จักสหกรณ์อย่างไม่เห็นคุณค่าและกิจกรรมของคนมากเท่าใดนัก โดยการให้ความรู้อย่างไกลจากวิถีชีวิตจริงและไม่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ นับเป็นสิ่งที่ต้องการการปรับปรุงมองและแนวทางการสร้างความสัมพันธ์แก่ผู้ที่จะสืบสานสหกรณ์ต่อไป

มิติวัฒนธรรม : เวทีที่ถูกกลืนเลย

บทบาทของสหกรณ์ในเชิงวัฒนธรรมมักไม่ได้รับการให้ความสำคัญมากเท่าที่ควร ทั้งที่ประเด็นนี้เป็นอีกมิติที่ระบุและเห็นพ้องร่วมกันในความหมายสหกรณ์ กล่าวคือ ในฐานะเป็นองค์การสมัครใจที่สนองความต้องการและความมุ่งหมายร่วมกันทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

การพิจารณามิติวัฒนธรรมในที่นี้เป็นมุมมองวัฒนธรรมในความหมายกว้าง คือ การเป็น "ทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์คิดค้นขึ้นและสร้างขึ้นมาเพื่อดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันภายในสังคม ทั้งเป็นสิ่งที่มิระเบียบแบบแผนและมีรูปแบบเป็นที่ยอมรับกันภายในสังคมนั้นๆ ซึ่งในทัศนะของบุคคลภายนอกแล้วจะมีความเป็นเอกลักษณ์"³⁹ ซึ่งแน่นอนว่า ย่อมจะต้องมีกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่ดำเนินไปเรื่อยๆ มีการปรับตัวเองให้เข้ากับบริบทต่างๆ ที่ห้อมล้อมหรือผลักดัน จนอาจเกิดวัฒนธรรมใหม่หรือวิวัฒนาการแห่งวัฒนธรรมอันเป็นผลรวมของการเปลี่ยนแปลงทั้งหลาย

³⁸ ยุค ศรีอารียะ. 2544. มายาโลกาภิวัดน์ : สงครามเศรษฐกิจยุคโลกไร้พรมแดน. พิมพ์ครั้งที่ 2. โครงการวิถิธรศน์. หน้า 116

³⁹ ศรีตักกร วลลิโกตม และ สุจิตต์ วงษ์เทศ. 2523. "วิวัฒนาการของวัฒนธรรมจากมิติทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี" ใน สู่ความเข้าใจวัฒนธรรม. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. หน้า 13

สำหรับมิติวัฒนธรรมในขบวนการสหกรณ์ตามเงื่อนไขสถานการณ์นี้ สามารถแบ่งพิจารณาทำที่ของขบวนการสหกรณ์ต่อวัฒนธรรมได้เป็น 2 ระดับ คือ

1. วัฒนธรรมในระดับการสร้างผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ

เป็นบทบาทที่สหกรณ์เฝ้าระวังใส่ใจต่อประเด็นทางวัฒนธรรมไปตามกระแสที่ถูกปลุกขึ้นในสังคม แต่เนื่องจากกระแสดังกล่าวเป็นเพียงกระแสที่สนองรับต่อวัฒนธรรมนานาชาติซึ่งถูกครอบงำด้วยพลังของทุนและเน้นบริโภคนิยมภายใต้อำนาจแห่งโลกาภิวัตน์ การดึงหรือฟื้นฟูวัฒนธรรมบางประการที่เกิดขึ้นนั้น จึงเป็นเพียงการสนองตอบตามรสนิยมและรูปแบบการดำรงชีวิตและการบริโภคเท่านั้น ปฏิบัติการที่เห็นกันอยู่ชัดเจนทำนองนี้ เช่น การฟื้นฟูวัฒนธรรมด้านต่างๆ เพื่อการท่องเที่ยว นำวัฒนธรรมมาเป็นจุดขายหรือกระตุ้นการบริโภค ฉะนั้น การละเล่นพื้นบ้าน ศิลปหัตถกรรม กระบวนการผลิตและผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือแม้แต่การปรุงแต่งสถานที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงพาณิชย์ จึงกลายเป็นเพียงการจัดฉากสร้างขึ้นอย่างห่างไกลจากชีวิตความเป็นอยู่แท้ที่จริงตามปกติ

เหล่านี้เป็นบทบาทเชิงวัฒนธรรมที่อาจจะเห็นได้จากหลายสหกรณ์ และสามารถจัดได้ว่าเป็นการฟื้นฟูการลงทุนทางวัฒนธรรมเพื่อผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ นำวัฒนธรรมที่มีอยู่หรือที่มีเค้าร่องรอยในท้องถิ่นกลับมาเป็นทุนรูปแบบใหม่ที่สามารถสร้างงาน สร้างรายได้ และให้เม็ดเงินเป็นการตอบแทน

จริงอยู่ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า บทบาทดังกล่าวเป็นผลดีที่สังเกตเห็นได้ชัด อันเป็นสิ่งที่พอจะควรค่าต่อการเอาใจใส่ปรับปรุงกันต่อไปตราบเท่าที่ยังจะมีช่องทางให้ทำได้ อย่างไรก็ตามแต่ละสหกรณ์เหล่านั้นก็ไม่ควรนิ่งนอนใจที่จะวางแนวป้องกันผลกระทบในแง่ที่อาจติดตามมาในเชิงลบหรือบ่อนทำลายความสงบสุขในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผลกระทบในแง่ที่อาจกัดกร่อนคุณค่าและจิตวิญญาณที่ดีงามแห่งชุมชนนั้นให้สลายไปได้ในที่สุด

2. วัฒนธรรมในระดับฐานรากแห่งพฤติกรรม

ในที่นี้ใคร่ขอเจาะจงให้ความสำคัญลงที่ประเด็นของค่านิยม ซึ่งเป็นเรื่องที่มีอิทธิพลสำคัญต่อพฤติกรรมทางเศรษฐกิจและสังคม และเกี่ยวข้องโดยตรงกับความคิด ความเชื่อ อุปนิสัยและวิถีชีวิต หากวัฒนธรรมในขบวนการสหกรณ์ไทยสอดคล้องกับอัตลักษณ์และค่านิยมสหกรณ์แล้ว ย่อมเป็นที่คาดได้ถึงการยกระดับจริยธรรมทั้งด้านความคิดและการกระทำให้แก่คนสหกรณ์ แต่หากวัฒนธรรมที่ปรากฏมีการปรับตัวไปเรื่อยด้วยการแทรกแซงหรือบ่อนทำลายอย่างเป็นอื่นจากค่านิยมสหกรณ์แล้ว แม้วัฒนธรรมนั้นจะปรากฏในขบวนการสหกรณ์ไทย ก็มิอาจเป็นวัฒนธรรมที่สอดคล้องตามเจตนารมณ์และค่านิยมสหกรณ์ที่แท้จริงไม่

สำหรับบทบาทของสหกรณ์ต่อวัฒนธรรมระดับนี้ อาจจำแนกตามปรากฏการณ์เป็น 2 สาย โดยบางสหกรณ์เน้นเฉพาะทางหนึ่งทางใด และบางสหกรณ์มีบทบาทอยู่ในทั้งสองสายผสมกันไป ดังนี้

(2.1) บทบาทสหกรณ์ที่ส่งเสริมและฟื้นฟูค่านิยมสหกรณ์ มีหลายสหกรณ์ที่ยังคงพยายามสะท้อนค่านิยมสหกรณ์ลงในกิจกรรมและปฏิบัติการต่างๆ ของสหกรณ์ ดังนั้น ค่านิยมที่เป็นนามธรรมต่างๆ เช่น ความซื่อสัตย์ รับผิดชอบ โปร่งใส เอื้ออาทรกัน ฯลฯ เหล่านี้ได้รับการสนับสนุนให้ปรากฏออกมาในการปฏิบัติจริงผ่านรูปแบบของกิจกรรมต่างๆ เช่น บางสหกรณ์ไม่ยอมปล่อยให้ผู้อื่นนำชื่อสหกรณ์ไปแอบอ้างเพื่อหาเงิน บางสหกรณ์อาศัยวิธีการลงโทษทางสังคมเพื่อให้สมาชิกแสดงความซื่อสัตย์และรับผิดชอบ หรือบางสหกรณ์ใช้มาตรการเรียกความรับผิดชอบต่อการประชุมปรึกษาหารือร่วมกันในกลุ่มของคณะกรรมการดำเนินการด้วยการเรียกเก็บค่าปรับจากผู้ขาดประชุม การให้สิทธิพิเศษแก่สมาชิกที่มีส่วนร่วมมากในสหกรณ์ เป็นต้น

(2.2) สหกรณ์ที่ซึมซับรับวัฒนธรรมแปลกปลอมภายนอก จริงอยู่แม้ไม่อาจที่จะหลีกเลี่ยงพ้นจากผลกระทบของการหลั่งไหลของกระแสวัฒนธรรมแปลกปลอมทั้งหลายได้ แต่หากไม่วางแนวทิศทางไว้บ้างเลย การหลุดลอยคล้อยไปตามกระแสวัฒนธรรมดังกล่าวย่อมเป็นไปได้โดยง่ายหรือโดยไม่ทันรู้เนื้อรู้ตัว ปรากฏการณ์ที่ชัดเจนในกรณีนี้คือ วัฒนธรรมที่ปรับเปลี่ยน

ไปตามบริบทเฉพาะหน้าที่มีอิทธิพลสูงและกระทบต่อสหกรณ์โดยตรง โดยเฉพาะนโยบายรัฐ ที่ระดมส่งเสริมตามนโยบายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ เสริมแรงอัดฉีดด้วยกองทุนหมู่บ้าน และงบประมาณชุดต่างๆ ที่ทุ่มกันเข้ามา ซึ่งในแง่ดีย่อมมีอยู่ในเรื่องการช่วยให้เศรษฐกิจรากหญ้าฟื้นตัว ฉะนั้น ด้วยกุศโลบายยุคเงิน “กำลังจะหมุนไปให้ปวงชน” ก่อให้เกิดทุนสะสม ผลผลิตเพิ่ม และต่อผลพวงด้วยกับรายได้ที่เพิ่มขึ้น และหากมองในแง่ที่ตีไปถึงกว่านั้นคือ การมีรายได้เพิ่มย่อมส่งผลให้ความเป็นอยู่ดีขึ้นตามมาด้วย อันเป็นความคาดหวังตามแนวทฤษฎีฝ่ายน้ำล้น แต่ก็อาจเป็นการมองเหรียญด้านเดียว เพราะด้วยปฏิบัติการ เงินทุนและวัตถุต่างๆ ที่หลั่งไหลลงมาสสนับสนุนตามนโยบายรัฐนั้น มีส่วนสำคัญในการสร้างวัฒนธรรมใหม่ให้แก่สหกรณ์ นั่นคือ วัฒนธรรมการผลิตที่มุ่งกันแต่จะสร้างรายได้ สิ่งที่น่าเป็นห่วงว่า จะติดตามมาในระยะถัดไปก็คือ การแข่งขันกันเอง ตัดหน้า ตัดราคา หงววิชา แสวงหาความโอ้อำมั่งคั่ง และหากมองอย่างแง่ร้ายที่สุดก็คือ การตกเข้าไปในแรงดึงดูดของอำนาจวัตถุนิยมที่ไปกันไต่ต่กับระบบเศรษฐกิจทุนนิยมของไทย เกิดวัฒนธรรมใหม่ที่ดึงเอาความอยากมั่งมี เป็นเป้าหมายของชาติ ซึ่งสิ้นสุดลงที่ความโลภนั่นเอง

ที่น่าเป็นห่วงมากกว่านั้นก็คือ การมุ่งความเจริญทางวัตถุนี้ยากจะแก้ไขได้ เพราะรัฐได้สืบทอดความเป็นนายทุนที่ต้องการความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ สร้างและเปิดทางกว้างแก่การแพร่ระบาดของวิถีคิดตามเศรษฐกิจแบบทุนนิยม เศรษฐกิจที่ไม่พอเพียง อย่างถือว่าการเป็นหนี้สินนั้นเป็นธรรมชาติของชีวิต การไม่มีหนี้กลายเป็นเรื่องล้าหลัง

อันที่จริงการเป็นหนี้สำหรับบางคน บางกรณีโดยเฉพาะที่ช่วยขยายโอกาสให้เกิดงานหรือผลผลิต นับว่าเป็นสิ่งจำเป็นและเป็นคุณค่าแก่ชีวิต แต่การก่อหนี้กันทั่วหน้า สูดอนาคตเพื่อผลาญให้หมดในปัจุบัน ด้วยสารเร่งแห่งความโลภและฟุ้งเฟ้อจนขาดการรับรู้ว่าเพียงใดจึงจะเหมาะสมพอดีแก้อัตภาพ หลงไหลไปกับการก่อหนี้เพื่อพอกพูนความฟุ่มเฟือย และเป็นทางลัดทำให้เกิดปัญหาสังคมอื่นๆ ตามมาได้ง่าย ย่อมเป็นค่านิยมชุดสำคัญที่ดึงเอาผู้คนให้ไกลห่างจากความสมดุลในชีวิต

ทั้งหมดนี้ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า ความไม่พอดี ไม่รู้จักพอเพียง ที่แผ่มากระบบทุนนิยมนี้ ทำให้สหกรณ์ไม่น้อยมุ่นมันแสดงความสามารถอย่างแข็งขันในการดำรงศักยภาพในฐานะกลไกสังเคราะห์ทุนนิยม และกลายเป็นพาหะส่งต่อไปยังสมาชิกให้มีค่านิยมและเป้าหมายในชีวิตตามเส้นทางเลือกเดียวกัน คือ ความเจริญทางเศรษฐกิจและความมั่งคั่งเพิ่มขึ้น การที่สมาชิกพากันเทเงินเข้าออมในสหกรณ์มากขึ้นจนเกิดภาวะล้นระบบกีดกัน การคิดแต่จะตักตวงของเงินปันผลและเงินเฉลี่ยคืนในอัตราสูงขึ้นๆ หรือแม้แต่การที่สหกรณ์บางแห่งจำเป็นต้องขอกู้เงินจากแหล่งอื่นเพื่อมาจ่ายเป็นเงินปันผลแก่สมาชิก ฯลฯ เหล่านี้ล้วนไม่อาจปฏิเสธได้ว่า ส่วนหนึ่งเป็นพฤติกรรมที่สะท้อนจากค่านิยมแปลกปลอมดังกล่าว และสหกรณ์เองก็สนองรับอย่างมีทิศทาง โดยอ้างความชอบธรรมในเรื่องความต้องการของสมาชิก ขณะที่ละเลยและไม่ใส่ใจในการสร้างความรู้ ความเข้าใจ และจิตสำนึกที่ถูกต้องตามครรลองแห่งเจตนารมณ์สหกรณ์ให้แก่สมาชิก

ปรากฏการณ์อีกด้านหนึ่งที่ไม่ควรมองข้ามก็คือ วัฒนธรรมความเคลื่อนไหวภาคพลเมืองจากการประสานในส่วนของการร่วมมือระหว่างสหกรณ์และองค์กรอื่นๆ ซึ่งนอกจากจะมีการขยายกว้างขึ้นในเชิงธุรกิจและมีความพยายามเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย ยังปรากฏในเชิงของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Movement) อย่างเป็นรูปธรรมชัดเจน โดยเฉพาะกรณี 117 สหกรณ์โค่นล้มมือร่วมกันร้องเรียนต่อสู้เพื่อการคลี่คลายปัญหาน้ำนมดิบล้นสต็อก แม้จะวนเวียนอยู่กับการรักษาประโยชน์เชิงเศรษฐกิจก็ตาม แต่ถือเป็นมิติที่ไม่เกิดขึ้นบ่อยนักในแวดวงขบวนการสหกรณ์ไทย ที่ไม่ยอมตกเป็นผู้ถูกกระทำ หรือถูกบงการแต่ฝ่ายเดียว และควบคู่กันนั้น ได้มีการร่วมมือกันในหมู่ผู้จัดการและพนักงานสหกรณ์การเกษตรซึ่งได้ก่อร่างมาก่อนหน้านี้และนับวันจะมีบทบาทเข้มแข็งและมีกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ แม้จะมีข้อบทบาที่เริ่มจากผู้เป็นเจ้าของสหกรณ์ก็ตาม แต่เป็นเสมือนขบวนการเงาที่ทาบทามไปกับขบวนการสหกรณ์การเกษตรเพื่อปกป้องและรักษาผลประโยชน์ให้แก่สหกรณ์ อันจักมีผลสืบเนื่องต่อไปในเชิงผลประโยชน์ต่างตอบแทน เพราะหากสหกรณ์เข้มแข็ง อาณิสสทั้งหลายไม่เพียงตกแก่สมาชิก แต่ย่อมสืบเนื่องถึงกันในหมู่ผู้จัดการและพนักงานสหกรณ์ด้วยควบคู่กัน อย่างไรก็ตามมีข้อสังเกตที่น่าสนใจว่า การดำเนินงานในส่วนของการขบวนการเงา นี้ ออกจะเป็นรูปธรรมที่มีความแข็งแกร่ง จริงจัง บรรลุผล และ

สามารถยืนหยัดได้อย่างแข็งแกร่งกว่าขบวนการตัวจริง ที่มักขาดแรงจูงใจและยังเกาะกลุ่มกันไม่แน่นเหนียวเท่าที่ควร และน้อยมากที่จะได้ออกมาแสดงบทบาทร่วมกัน

ในแง่วัฒนธรรมประชาธิปไตยอันควรจะเป็นที่พึงหวังได้จากสังคมสหกรณ์ในฐานะโรงเรียนและแหล่งฝึกฝนประชาธิปไตยในทางปฏิบัตินั้น ปรากฏว่าหลายสหกรณ์อยู่ในสภาพที่อยู่ในวังวนของปัญหาเช่นเดียวกับอีกหลายสหกรณ์ในสังคมโลก โดยการคล้อยตามวัฒนธรรม MBA และลัทธิการจัดการ (Managerialism) กระแสหลัก อย่างแยกผู้บริหารระดับสูงออกจากผู้เลือกตั้ง มองสมาชิกจากแง่มุมเดียวของการเป็นลูกค้าสหกรณ์ การพิจารณาสหกรณ์อย่างถอดแบบจากเกณฑ์ธุรกิจอื่น ปลดปล่อยการมุ่งเน้นสมาชิก (Membership Orientation) ให้ถูกแทนที่ด้วยการมุ่งเน้นลูกค้า (Customer Orientation) ซึ่งเช่นนี้ย่อมทำให้การบิดเบือนแปลงคุณลักษณะสหกรณ์เกิดขึ้นอย่างเลี่ยงไม่ได้⁴⁰ ทั้งที่สหกรณ์ควรจะวางตนในฐานะเป็นองค์การที่ช่วยคลี่คลายหรือแก้ปัญหาคัดค้านอยู่ด้วยวิถีแห่งการช่วยตนเอง และเป็นศูนย์กลางการเชื่อมโยงระหว่างสมาชิกด้วยกัน

สภาพของสหกรณ์ไทยอีกจำนวนมาก ยังคงความชัดเจนในความพยายามเพื่อยุ่รอดท่ามกลางการแข่งขันในตลาด จนทำให้มีการแปลงหรือปรับเปลี่ยนทั้งตัวแบบสหกรณ์รวมถึงกฎหมายสหกรณ์ โดยต่างช่วยกันดึงเอา สหกรณ์ให้เข้าใกล้กับรูปแบบบริษัท เพียงเพื่อมุ่งแก้ไขปัญหาเชิงโครงสร้าง ทั้งที่ปฏิบัติการทางประชาธิปไตยโดยสมาชิกล้วนเป็นเกณฑ์สำคัญประการหนึ่งในการพิจารณาของสหกรณ์⁴¹

ดังนั้น หากพิจารณากันในแง่โครงสร้างสหกรณ์ซึ่งแต่ละแห่งก็อยู่ในแบบแผนทำนองเดียวกันแล้ว โครงสร้างดังกล่าวจำเป็นต้องเน้นไปที่สมาชิกเพื่อเปิดและเปลี่ยนบทบาทของสมาชิกให้เป็นผู้มีความหมายพิเศษอย่างแท้จริงต่อสหกรณ์ มากกว่าที่จะดำรงเพียงแค่รูปแบบอย่างเป็นทางการและอาศัยวิถีประชาธิปไตยแต่ในนาม เพื่อให้สมาชิกเป็นเพียงฐานรองบ่อนในฐานะผู้ถือหุ้นธรรมดา หรือในฐานะผู้สนับสนุนทุนและจ่ายค่าบริการแก่สหกรณ์เท่านั้น โดยหาใช้ผู้มีบทบาทจริงจึงในฐานะผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอย่างสำคัญในสหกรณ์

ในที่สุดสมาชิกก็ตี หรือแม้แต่ประชาธิปไตยในสหกรณ์ก็ตี อาจจะเหลือไว้แต่เพียงร่องรอยเชิงสัญลักษณ์เท่านั้น ปรากฏการณ์การหาเสียงภายในสังคมสหกรณ์ การต่อสู้ช่วงชิงทุกรูปแบบเพื่อก้าวอีกรรรมการดำเนินการ การประกาศผลการเลือกตั้งกันก่อนหมดเวลาปิดหีบหย่อนบัตรเลือกตั้ง ติดสินบนซื้อเสียงจากสมาชิก เป็นปรากฏการณ์ที่ยังคงเกิดขึ้นในรอบปี แม้ปรากฏการณ์เยี่ยงดังกล่าวเกิดขึ้นกับเพียงบางสหกรณ์ก็ตาม แต่นับได้ว่าเป็นความต่างพริ้วต่อขบวนการสหกรณ์ไทย

6. สถานการณ์สหกรณ์รายภาค

จากฐานคติที่ว่า แต่ละพื้นที่ย่อมมีเอกลักษณ์และความแตกต่างในรายละเอียดแห่งบริบทหรือสภาพแวดล้อม สถานการณ์สหกรณ์ในภูมิภาคโดยสภาพของแต่ละภาค ย่อมแตกต่างกันไป ซึ่งในที่นี้จะได้อธิบายมาพิจารณาตามรายภาค ได้แก่ ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ดังนี้

⁴⁰ Volkers Beuthien. 1994. Review of International Co-operation. No 87. ICA. p. 48

⁴¹ Davis, Peter. 1997. Co-operative Identity and Co-operative Management. (On line) <http://www.wisc.edu/uwcc/icic/def-hist/gen-info/Co-operative-Identity-and-Co-operative-M1.html> p.3

: ภาคเหนือ

สภาพทั่วไปของภาคเหนือซึ่งมีพื้นที่ประมาณหนึ่งในสามของประเทศ แต่ส่วนใหญ่เป็นป่าเขา มีพื้นที่ทำการเกษตรประมาณ 29.2 ล้านไร่ หรือหนึ่งในห้าของประเทศ โดยมีการเกษตรเป็นภาคเศรษฐกิจหลักที่สำคัญ แม้ว่าจะยังคงมีส่วนการผลิตในภาคเกษตรต่ำกว่านอกภาคเกษตรก็ตาม ขณะที่ภาคการค้าเป็นภาคเศรษฐกิจที่กำลังเติบโตรวดเร็วขึ้นเนื่องจากภาคเหนือมีพรมแดนติดต่อกับประเทศอื่นๆ รวมทั้งสามารถเป็นประตูการค้าผ่านเข้าสู่ประเทศจีนตอนใต้ได้อีกด้วย แต่ภายใต้การเติบโตทางการค้า ยังปรากฏการเติบโตของการค้าในระบบซึ่งมีมากกว่าการค้าในระบบประมาณ 0.5 - 3 เท่า

ในแง่สภาพของการรวมกันทำกิจกรรม จะสะท้อนออกมาจากวัฒนธรรม จารีตประเพณีและความเชื่อต่างๆ เช่น ความเชื่อเรื่องผี ความเชื่อทางพุทธศาสนา ประเพณีปอยน้อย (บรรพชา) ผิดผี ผิดริต ผิดคลอง เป็นต้น ซึ่งชนบ จารีต ประเพณีดังกล่าวมักกระทำร่วมกันเป็นหมู่คณะ โดยบุคคลในครอบครัวเดียวกัน ญาติพี่น้อง หรือคนในหมู่บ้านเดียวกันมาช่วยกันจัดเตรียมสิ่งของเครื่องใช้ในการประกอบพิธีกรรมนั้นๆ ภาพเหล่านี้จะเห็นได้ชัดตามตามชนบทท้องถิ่นในภาคเหนือ โดยการที่ชาวบ้านมาช่วยเหลือกันนี้มีลักษณะสอดคล้องกับลักษณะพื้นฐานบางส่วนของสหกรณ์ที่มีการช่วยเหลือตนเองช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

ดังนั้น จากพื้นฐานของประชาชนในภูมิภาคที่มีลักษณะเอื้อต่อการรวมกลุ่มกันได้ง่ายนี้ จึงทำให้เกิดการเชื่อมโยงเอาความเป็นกลุ่มทางสังคมดังกล่าวเข้ามาอยู่ในรูปของสหกรณ์รูปแบบต่างๆ ได้ง่ายขึ้น ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มองค์กรที่จดทะเบียนหรือไม่ก็ตาม เช่น บรรดาสหกรณ์ทั้ง 6 ประเภท กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตพืชผลทางการเกษตรต่างๆ เป็นต้น

บทบาทขบวนการสหกรณ์ภาคเหนือ

ภาคเหนือเป็นเขตที่มีประสบการณ์สหกรณ์มายาวนานและมากกว่าภูมิภาคอื่นของประเทศ จากการวางรากฐานครั้งแรกของสหกรณ์ในประเทศไทยซึ่งเริ่มต้นขึ้นที่ภาคเหนือตอนล่าง การขยายตัวในเชิงปริมาณของภูมิภาคนี้ก็มีอัตราสูงเช่นกัน โดยก่อนหน้าที่จะมีการควบสหกรณ์เข้ากันนั้น ปรากฏว่ามีสหกรณ์หาทุนกระจายอยู่ในภูมิภาคนี้ถึง 9,000 สหกรณ์ นอกจากนั้นยังมีการนำสหกรณ์ประเภทอื่นและองค์การที่เกี่ยวข้องกับสหกรณ์มาเริ่มบุกเบิกในเขตนี้ เช่น การจัดตั้งสหกรณ์นิคมสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ในปี 2481 และจัดตั้งธนาคารสหกรณ์ที่จังหวัดอุตรดิตถ์ในปี 2495 เป็นต้น

ในรอบปี 2545 นี้ แม้สหกรณ์ส่วนใหญ่ยังเผชิญปัญหาการจัดการสินเชื่อและขาดข้อมูลข่าวสาร แต่สหกรณ์หลายแห่งในภูมิภาคนี้ สามารถก้าวพ้นปัญหาวิกฤติทางการจัดการ หลุดจากความตึงตันในเชิงการบริหารธุรกิจ ทั้งนี้ด้วยประสบการณ์ที่สะสมเพิ่มพูนเรื่อยมา ทำให้สหกรณ์เหล่านั้นสามารถพัฒนาระบบการบริหารจัดการที่เหมาะสมกับภาวะของตนได้เป็นอย่างดี

การมีผู้นำที่ดี การไขว่คว้าแสวงหาความรู้เพิ่มเติม นับเป็นกุญแจสำคัญที่ไขสู่การพัฒนารูปแบบการจัดการ เช่น มีการวางแผนธุรกิจร่วมกับตลาดที่ติดต่อ การสร้างระบบพนักงานสัมพันธ์ที่ดูแลกันเสมือนเครือญาติ ลดขั้นตอนการทำงานบางอย่างเพื่อสร้างความโปร่งใสและป้องกันทุจริต มีระบบสร้างผู้นำสหกรณ์โดยผ่านการอบรม และมีการสร้างระบบควบคุมกรรมการดำเนินการ เช่น กำหนดวาระเพียง 2 ปี การต้องจ่ายค่าปรับถ้าขาดประชุม และมีการแบ่งหน้าที่เพื่อให้ร่วมกันทำงาน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม พบว่าอีกหลายสหกรณ์ยังคงมีปัญหาในการบริหารสินเชื่อ ทำให้ปรากฏลูกหนี้ค้างชำระเป็นสินทรัพย์ส่วนใหญ่ของสหกรณ์

นอกจากนี้ จะเห็นได้ชัดว่าขณะที่มีสหกรณ์หลายแห่งเน้นเทน้ำหนักไปที่ประสิทธิภาพการจัดการ แต่ขณะเดียวกันท่ามกลางสหกรณ์เหล่านั้น ก็ยังพ่วงความสนใจไปที่ปัญหาเชิงอุดมการณ์อย่างตระหนักและเรียกร้องให้หรือฟื้นฟูจริยธรรมปฏิบัติ

การตามค่านิยมสหกรณ์ หลายสหกรณ์มีจุดเด่นในเชิงอุดมการณ์ แม้จะมีอีกเช่นกันที่ทอดทิ้งอุดมการณ์จนกลายเป็นอีกจุดอ่อนสำคัญซึ่งปรากฏในอีกหลายสหกรณ์ในภูมิภาค

ทั้งนี้ได้ปรากฏปฏิบัติการหลายอย่างที่สะท้อนถึงค่านิยมภายในซึ่งได้รับการสนับสนุนและจัดขึ้นจากสหกรณ์ เช่น มีความพยายามรักษาเงื่อนไขเหล่านั้นไว้โดยผ่านการควบคุมทางสังคม และการสร้างความใกล้ชิดระหว่างมวลสมาชิก เชื้อชูและตอบแทนแก่สมาชิกที่ประพฤติดี ปฏิบัติดี หรือทำดีกับสหกรณ์ ดูแลควบคุมการใช้จ่ายของสมาชิกให้ลดละเลิกอบายมุข ดำเนินนโยบายที่ห่างไกลจากการผิดศีล ฟื้นฟูความสัมพันธ์และส่งเสริมบรรยากาศแห่งความอบอุ่นในครอบครัว พัฒนาคูณธรรมแก่สมาชิกและปลูกฝังเยาวชนให้เรียนรู้เกี่ยวกับสหกรณ์ ตลอดจนการคืนกำไรสู่สังคมในรูปแบบต่างๆ ด้วย

จุดเด่นที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ การมีผู้นำซึ่งเป็นที่นับถือและได้รับศรัทธาจากชุมชน มีน้ำใจเข้ามาทำงานกับสหกรณ์ บุคคลเหล่านี้นับว่าเข้ามามีอิทธิพลทางความคิดและชี้นำสมาชิกให้เข้าใจและมีส่วนร่วมกับสหกรณ์มากขึ้น ภายในสหกรณ์เองก็มีการเตรียมความพร้อมในการสร้างผู้นำอย่างต่อเนื่อง บ้างก็โดยผ่านการอบรม สอบประวัติ และสั่งสมประสบการณ์กันอย่างเป็นขั้นตอน เช่น การขยับฐานะจากรองประธานกลุ่มเป็นประธานกลุ่ม แล้วขยับขึ้นเป็นกรรมการสหกรณ์ เป็นต้น นอกจากนี้บางแห่งได้ให้ความสำคัญในการจัดตั้งกองทุนรักษาผู้นำอีกด้วย

ที่สำคัญอีกด้านหนึ่งคือ ปรากฏสถานการณ์แห่งการเรียนรู้ที่กระจายอยู่ในหลายสหกรณ์ โดยต่างมีความต้องการการเรียนรู้ คัดหวังและแสวงหาความรู้ เปิดใจรับความรู้ต่างๆ พร้อมทั้งยินดีเป็นแหล่งให้ความรู้แก่สังคม มีการจัดเวทีประชาคมเพื่อการแสดงความคิดเห็นของสมาชิกอย่างตรงไปตรงมา ริเริ่มในการจัดโครงการ “หนึ่งสหกรณ์ หนึ่งโรงเรียน” เพื่อให้ความรู้ด้านสหกรณ์แก่เยาวชน และส่งเสริมให้เยาวชนได้มีโอกาสสัมผัสผลงานสหกรณ์เพื่อให้เกิดประสบการณ์ตรง อันเป็นนิมิตหมายอันดีต่อขบวนการสหกรณ์ไทยในการขยายฐานสู่การเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ได้อย่างแท้จริงต่อไป

ส่วนความร่วมมือระหว่างกันตามรูปแบบโครงสร้างผสมผสานแนวดิ่งยังคงกระตือรือร้น โดยหลายกิจกรรมเช่นกันที่ขาดการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง แต่กระนั้นการสร้างความร่วมมือในลักษณะเชื่อมโยงหลายกิจกรรมจากหลายสหกรณ์เป็นเครือข่าย (Network) กัน นับว่าเกิดขึ้นอย่างชัดเจน เช่น การเชื่อมโยงเครือข่ายระหว่างหมู่บ้าน และการจัดตั้งเป็นชมรมสหกรณ์ เป็นต้น

: ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นภาคที่มักได้รับการกล่าวถึงว่าเป็นดินแดนที่ยากจนที่สุดในประเทศ แต่กระนั้นในรอบปี 2545 นับว่าเป็นภูมิภาคที่มีภาวะเศรษฐกิจดีขึ้นจากรอบปีก่อน

ข้อจำกัดที่สำคัญในภูมิภาคนี้คือ การเผชิญกับปัญหาทรัพยากร ทั้งสภาพดินเดิมที่ไม่เหมาะสมต่อการเพาะปลูกถึงประมาณ 17.8 ล้านไร่ สภาพป่าไม้ถูกทำลายเหลือเพียงประมาณร้อยละ 14 ของพื้นที่ทั้งภาค ทำให้ไม่มีแหล่งน้ำเพียงพอต่อการเพาะปลูกพืช

การดำรงชีวิตขั้นพื้นฐานของประชากรยังมีปัญหาการขาดแคลนสารอาหาร สุขภาพอนามัยและการศึกษา ปัญหาขาดความอบอุ่นในครอบครัวเพิ่มมากขึ้น ซึ่งส่วนหนึ่งเนื่องมาจากการอพยพแรงงานไปทำงานในท้องถิ่นอื่น แม้กรณีอพยพแรงงานไปต่างประเทศจะลดลงจากก่อนหน้านี้ อันเนื่องจากประเทศผู้นำเข้าแรงงานต่างประเทศมีปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจและจำเป็นต้องแก้ไขปัญหการว่างงานในประเทศก็ตาม แต่อย่างน้อยแรงงานอพยพจากอีสานมีมากที่สุดอยู่ดี

นอกจากนี้ ตามเมืองใหญ่ก็เริ่มประสบปัญหาสิ่งแวดล้อมและปัญหาการขาดแคลนบริการพื้นฐาน เช่น ระบบกำจัดขยะ ระบบระบายน้ำ การควบคุมมลภาวะ ปัญหาชุมชนแออัด และปัญหาการจราจร มีปัญหาการขยายตัวของเขตเมืองอย่างไม่เป็นระบบ และการบุกรุกเข้าสู่พื้นที่เกษตรที่มีความอุดมสมบูรณ์

บทบาทขบวนการสหกรณ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

การดำเนินงานของสหกรณ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบว่า สหกรณ์มีการดำเนินงานได้ดีในระดับหนึ่งโดยเฉพาะในเชิงธุรกิจ มีความโปร่งใสในการทำงาน โดยสร้างระบบการตรวจสอบและการหมุนเวียนกรรมการ แต่ยังคงการยังขาดความเข้มแข็ง บางสหกรณ์ยังขาดการวางแผน ทำให้การพัฒนาสหกรณ์ไม่มีความต่อเนื่องและล่าช้า ระบบการจัดการของสหกรณ์ที่ปรากฏในภูมิภาคนี้ถือว่ามีหลากหลายมาก

อย่างไรก็ตาม ปรากฏการณ์ที่เป็นปัญหาดั้งเดิมของสหกรณ์ยังคงมีอยู่ในสหกรณ์หลายแห่ง เช่น การที่มีสมาชิกบางคนเข้าใจว่าสหกรณ์เป็นองค์การที่จัดตั้งขึ้นเพื่อแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจของสมาชิก จนทำให้สมาชิกบางส่วนหวังแต่รอความช่วยเหลือจากสหกรณ์ ไม่พยายามที่จะพึ่งพาตนเอง ประกอบกับสมาชิกไม่ร่วมมือกับสมาชิกคนอื่นๆ และกลุ่มสหกรณ์ ทำให้เกิดความอ่อนแอในกลุ่มสหกรณ์เอง

ปรากฏการณ์แปลกแยกอีกด้านหนึ่งที่เห็นได้ชัดก็คือ การละทิ้งแนวคิดและหลักการสหกรณ์จนก่อให้เกิดการพอกพูนปัญหาใหม่ เช่น กรณีสหกรณ์ร้านค้าในสถาบันการศึกษาซึ่งให้นักศึกษาทุกคนเป็นสมาชิก จนเกิดปัญหาใหม่ขึ้น คือสมาชิกมีเกินความเป็นจริง เป็นต้น

ในแง่ของคณะกรรมการของสหกรณ์ซึ่งมาจากการเลือกตั้งหรือการคัดเลือกของสมาชิกในแต่ละกลุ่มนั้น สหกรณ์ก็มีวิธีการจัดการต่างๆ กัน เช่น การเลือกตั้งของบางสหกรณ์จะแบ่งเขตตามตำบลหรือหมู่บ้าน และมีวาระการดำรงตำแหน่งแตกต่างกันในแต่ละสหกรณ์ โดยทั่วไปจะมีวาระคราวละ 2 ปี และครองตำแหน่งได้ไม่เกิน 2 วาระ หรือบางสหกรณ์ก็จะให้มีการจับฉลากออกครั้งหนึ่งและจัดเลือกตั้งเข้ามาใหม่ สหกรณ์แต่ละประเภทจะมีกฎเกณฑ์หรือระเบียบที่ปรับใช้ให้มีความเหมาะสมกับท้องถิ่นและลักษณะของสหกรณ์ เช่น มีอัตราผลตอบแทนให้กับคณะกรรมการดำเนินงานทุกปี เพื่อสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติหน้าที่ของคณะกรรมการ

สำหรับสหกรณ์ภาคอิสระในฐานะกลุ่มองค์กรประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จะมีการรวมตัวของสมาชิกเพื่อมุ่งเน้นแก้ปัญหาเศรษฐกิจให้แก่สมาชิกโดยสมาชิกต้องมีพื้นฐานหรือแนวความคิดในแนวทางเดียวกับกลุ่ม เช่น กลุ่มอาชีพ กลุ่มทอผ้า กลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น สมาชิกในกลุ่มส่วนใหญ่จึงมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกลุ่ม และร่วมมือกันระหว่างสมาชิก ดังนั้น กลุ่มเหล่านี้จึงมีความเข้มแข็ง และมีการขยายเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง มีลักษณะสอดคล้องกับสภาพพื้นที่และปัญหาของสมาชิกในพื้นที่นั้นๆ กลุ่มดังกล่าวส่วนใหญ่จะได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาคเอกชนในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ และการประสานความร่วมมือระหว่างกลุ่ม เพื่อให้กลุ่มพึ่งพาตนเองได้

ทางด้านเครือข่ายระหว่างสหกรณ์ก็ได้พัฒนามาอย่างต่อเนื่อง ทำให้เกิดการดำเนินงานร่วมกันระหว่างสหกรณ์กับสหกรณ์ รวมทั้งสหกรณ์กับหน่วยงานอื่นที่เอื้อต่อการพัฒนา กลุ่มกับกลุ่ม กลุ่มกับสมาชิก และสมาชิกกับสมาชิก จึงเกิดความเข้มแข็งเสริมกันหลายระดับ โดยเฉพาะสมาชิกของกลุ่มสหกรณ์เชิงพหุัตินัย มีส่วนร่วมในการดำเนินการของกลุ่มอย่างจริงจัง สมาชิกจะประชุมร่วมกับกลุ่มอย่างสม่ำเสมอ เพื่อรับข้อมูลข่าวสารตลอดจนแนวทางการพัฒนาของกลุ่ม และสมาชิกของกลุ่มมีสิทธิในการเลือกตัวแทนของเครือข่ายเข้าไปเป็นคณะกรรมการบริหาร และคณะกรรมการดำเนินงานกลุ่ม ทั้งนี้ คณะกรรมการจะดำรงตำแหน่ง วาระละ 2 ปี แล้วจึงจะมีการคัดเลือกคณะกรรมการชุดใหม่

นอกจากนี้ลักษณะการจัดกิจกรรมต่างๆ ในสหกรณ์ ก็เป็นไปอย่างสร้างสรรค์และมักเกิดจากความสนใจร่วมกันเป็นพิเศษซึ่งทำให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วม เช่น การจัดให้มีการตรวจสอบกันเองระหว่างสมาชิก การแบ่งเขตการผลิตระหว่างกลุ่มเพื่อลดปัญหาในการจัดหาตลาด การปลูกฝังและสร้างวินัยในการออมและการชำระหนี้ การจัดตั้งยังชีพเมื่อเกิดภัยธรรมชาติเป็นกิจกรรมช่วยเหลือสังคม เปิดโอกาสให้เยาวชนสัมผัสงานสหกรณ์เพื่อเตรียมความพร้อมแก่คนรุ่นใหม่ให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาสหกรณ์ต่อไป เป็นต้น แต่กระนั้น ถือได้ว่ายังขาดการรุกดิบที่จะเข้าคลี่คลายปัญหาลักษณะใหม่ที่มาพร้อมกับการเป็นชุมชนเมือง เช่น ปัญหาขยะ และมลพิษในเขตเมือง เป็นต้น

สำหรับระบบสวัสดิการที่จัดขึ้นนั้น ส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับมติความเห็นชอบของสมาชิกและคณะกรรมการดำเนินการ เช่น การจัดเป็นเงินสวัสดิการช่วยเหลือสมาชิกผู้ประสบภัยธรรมชาติ สมาชิกผู้ดำเนินธุรกิจล้มเหลว สมาชิกทุพพลภาพ ฯลฯ นอกจากนี้สหกรณ์ยังช่วยในการขยายโอกาสทางการศึกษาโดยการสนับสนุนบุคลากรทุกระดับให้การอบรมและศึกษาต่องาน แม้แต่เยาวชนก็เป็นอีกกลุ่มเป้าหมายที่สหกรณ์หลายแห่งสนใจกันจริงจิงมากขึ้น โดยส่งเสริมให้เข้าอบรมเกี่ยวกับสหกรณ์ หรือบางแห่งอาศัยเทคนิคพิเศษเฉพาะตัวในการถ่ายทอดความรู้ผ่านศิลปะพื้นบ้านแบบหมอลำกลอน เป็นต้น

ความเชื่อถือในผู้นำกลุ่มนับเป็นเงื่อนไขประการสำคัญที่ก่อให้เกิดการผนึกและยึดเหนี่ยวกันเป็นกลุ่ม โดยมีบุคคลตัวอย่างที่ได้รับความไว้วางใจจากสมาชิกด้วยคุณสมบัติแห่งความซื่อสัตย์ เสียสละ และการเป็นแบบอย่างที่ดี บุคคลเหล่านี้มีส่วนสำคัญยิ่งในการถ่ายทอดอุดมการณ์และสร้างประสบการณ์ให้สมาชิกคุ้นเคยกับสหกรณ์และการรวมกลุ่ม

อย่างไรก็ตาม เป็นที่สังเกตว่ามีการเน้นประเด็นเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและจัดเป็นกิจกรรมกันอย่างจริงจัง นอกจากนี้ยังมีการก่อเกิดแนวคิดบางประการในพื้นที่ กล่าวคือ จากความเข้าใจและตระหนักถึงสหกรณ์ในการช่วยคลี่คลายและแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนที่เผชิญร่วมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการอาชีพ การผลิต การขาย ของสมาชิก แต่ด้วยปริมาณหนี้สินที่เพิ่มขึ้น อันเป็นเหตุผลเชิงประจักษ์ที่แผ่อยู่ต่อหน้าซึ่งติดพ่วงมากับความหวังรวยอย่างเดียว จึงเริ่มมีเสียงสะท้อนจากพื้นที่บ้างแล้วที่จะหาทางปลดหนี้คืบคั้นไขว่คว้าแต่ความมั่งคั่งร่ำรวยเช่นนี้ออกจากสมาชิกสหกรณ์ โดยบางสหกรณ์ใช้วิธีผสมผสานกิจกรรมร่วมในหลักการบริหารจัดการ เพื่อให้เกิดความซื่อสัตย์ เสียสละระหว่างสมาชิกด้วยกัน

7. คำถามสังคม : ปริศนาที่ต้องการคำตอบ

เป็นที่ยอมรับว่าขบวนการสหกรณ์ไทยในปีแห่งการรณรงค์การสหกรณ์นี้ เติบโตและเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตอย่างมากมายทั้งเชิงปริมาณ หลากหลายทั้งรูปแบบ คับคั่งด้วยกระแสนิยมร่วมสมัย ในฐานะเป็นองค์การที่ทอดอยู่ในเส้นทางแห่งเศรษฐกิจพอเพียง แต่กระนั้นยังคงมีข้อปริศนาอีกมากมายที่พุ่งตรงมายังสหกรณ์ด้วยความแคลงใจ ไม่แน่ใจ รวมทั้งต้องการความกระจ่างชัดในประเด็นต่างๆ ดังปรากฏเสียงสะท้อนจากพื้นที่เป็นข้อคำถามซึ่งเกี่ยวพันกับสหกรณ์จากหลายแง่มุมและหลายมิติ เป็นต้นว่า

- จำเป็นหรือที่การรวมตัวของผู้คนเพื่อช่วยเหลือกันและกันต้องอยู่ภายใต้ป้ายชื่อ "สหกรณ์" เท่านั้น
- สหกรณ์มีฐานรากทางแนวคิดและวิสัยทัศน์อย่างไร จึงยังสามารถต้านทานภาคเศรษฐกิจไม่ให้พังไปตามกระแสวิกฤตการณ์เศรษฐกิจฟองสบู่
- นับแต่อดีตถึงปัจจุบัน สังคมไทยสามารถสกัดองค์ความรู้ได้บ้างเกี่ยวกับสหกรณ์ และยังมีประเด็นอื่นใดอีกบ้างที่ควรยกขึ้นมาพิจารณาเพิ่มเติมจากที่มีอยู่
- สหกรณ์จะเป็นกลไกการเชื่อมโยงทุนที่มีอยู่ในสังคมเพื่อให้ชุมชนมีพลังเข้มแข็งขึ้นได้จริงหรือไม่ และอย่างไร
- จะทำการผลักดันสหกรณ์ในการรวมพลังเพื่อการขับเคลื่อนทางสังคมอย่างไม่ก่อเวรได้ด้วยวิธีใด
- กระบวนการสหกรณ์จะสามารถหนุนเสริมขบวนการที่เป็นของชาวบ้านเองให้มีพลังได้อย่างไร และลำพังในระหว่างสหกรณ์ด้วยกันมีความเป็นขบวนการชัดเจนแล้วหรือไม่ อย่างไร
- มีเงื่อนไขใดบ้างจากมุมมองของสหกรณ์เอง ในการที่จะเข้าสังกัดการจดทะเบียนหรือไม่จดทะเบียน
- กลุ่มหรือองค์การที่เป็นสหกรณ์โดยพฤตินัยนั้น มีพัฒนาการและปรัชญาการดำเนินงานอย่างไร
- ดัชนีชี้วัดความสำเร็จของสหกรณ์ควรพิจารณาจากอะไรบ้าง และใครควรเป็นผู้บ่งชี้ความสำเร็จของสหกรณ์

- หน่วยงานของรัฐควรมีบทบาทหรือไม่ในการจัดเกณฑ์มาตรฐานสำหรับสหกรณ์
- นโยบายของรัฐกระทบต่อการพัฒนาการของสหกรณ์ไทยอย่างไรบ้าง
- บทบาทภาคีรัฐควรเป็นอย่างไรจึงจะเป็นการช่วยสนับสนุนสหกรณ์ และกระตุ้นให้เกิดสหกรณ์ที่แท้จริงได้ กิจกรรมอะไรบ้างที่รัฐควรทำ หรือไม่ควรทำ
- ใครควรเข้ามารับผิดชอบตรวจบัญชีสหกรณ์ ลักษณะรูปแบบและโครงสร้างกลไกดังกล่าวควรเป็นอย่างไร
- มีกฎหมาย และกฎระเบียบข้อบังคับใดบ้างที่สร้างปัญหาติดขัดให้แก่สหกรณ์ อำนาจบังคับเชิงกฎหมายในแต่ละระดับควรเป็นอย่างไร และอะไรบ้างที่ไม่ควรอยู่ในกฎหมายหลัก
- ทำอย่างไรจึงจะทำให้ขบวนการสหกรณ์เข้มแข็ง และโครงสร้างขบวนการสหกรณ์ที่เหมาะสมในสังคมไทยควรเป็นอย่างไร
- จะพัฒนาขบวนการสหกรณ์ได้อย่างไร และเมื่อไรสหกรณ์จะทำการพัฒนาตนเองได้อย่างเป็นอิสระ
- จะแก้ไขจุดอ่อนของหัวขบวนหรือองค์การระดับสูงของขบวนการสหกรณ์ให้มีบทบาทที่เหมาะสมในฐานะเป็นองค์การกลางได้อย่างไร
- ทำอย่างไรสหกรณ์จึงจะให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันอย่างต่อเนื่องจริงจัง
- ขนาดของสหกรณ์ควรเป็นขนาดไหน จึงจะพียงพลังทางสังคมไว้ไม่ให้หลุดไป
- ทำอย่างไรจึงจะสามารถขยายแนวคิดสหกรณ์สู่บุคคลภายนอกที่เกี่ยวข้อง เช่น นักการเมือง ผู้สนับสนุน กลุ่มเยาวชน ฯลฯ
- สหกรณ์จะช่วยเสริมให้ประชาชนมีจริยธรรมได้อย่างไร
- ทำอย่างไรจึงจะให้ผู้คนตระหนักถึงความสำคัญของสหกรณ์ และนำเอาวิธีการสหกรณ์มาใช้ในการดำเนินชีวิต
- การแก้ไขปัญหาเชิงอุดมการณ์ของสมาชิกสหกรณ์ โดยจากผู้เป็นสมาชิกสหกรณ์ด้วยกันเองและจากบุคคลภายนอกควรมีรูปแบบอย่างไรได้บ้าง
- มีการค้นหาคำตอบจากผู้ใช้งานวิจัยที่เป็นสหกรณ์เองมากน้อยเพียงใด ว่างานวิจัยอะไรบ้างที่พึงประสงค์สำหรับสหกรณ์
- ทำอย่างไรจึงจะสามารถเชื่อมโยงผลงานวิจัยทั้งหลายเพื่อนำไปใช้ในการกำหนดนโยบายเพื่อพัฒนาสหกรณ์ และใครควรเป็นผู้ดำเนินการ
- มีมาตรการอย่างไรที่จะสร้างกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องในสหกรณ์
- จะแก้ไขความคลุมเครือระหว่างธรรมชาติของธุรกิจสหกรณ์กับธุรกิจอื่นทั่วไปให้เป็นที่เข้าใจกว้างขวางได้อย่างไร
- ทำอย่างไรจึงจะรื้อสร้างระบบการให้การศึกษาทางสหกรณ์ให้เอื้อต่อขบวนการสหกรณ์มากขึ้น
- สถาบันการศึกษาควรปรับตัวอย่างไรในการให้การศึกษาทางสหกรณ์ และจะปฏิรูปการเรียนรู้ได้อย่างไร

คำถามที่ผุดขึ้นจากสังคมไทยดังที่ยกมาข้างต้นนี้ หลายคำถามเป็นคำถามที่รอคำตอบมานานแล้วตั้งแต่ก่อนหน้านี้นี้ และจวบจนในรอบปีนี้คำถามดังกล่าวก็ยังดำรงอยู่อย่างไร้คำตอบที่ชัดเจน หลายคำถามสะท้อนถึงความเข้าใจ ความตระหนักในคุณค่าสหกรณ์ แต่อีกหลายคำถามก็สะท้อนให้สังคมไทยต้องตื่นตัวขึ้นมากกว่านี้อีกระดับ เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง

ตรงกันเกี่ยวกับสหกรณ์ พร้อมกันนี้ก็มีอีกบางคำถามที่สะท้อนความน้อยนิดๆ อย่างตั้งใจจดจ่อที่จะให้มีการตัดสินใจชัดเจนเสียที

ทั้งหลายทั้งปวงนี้มีอาจปฏิเสธได้ว่า หลายประเด็นยังคงเป็นคำถามสังคมที่ก้องอยู่ในรอบปี ซึ่งคงเป็นหน้าที่ของผู้ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญทั้งหลายที่คิดดีและกระทำดีต่อสหกรณ์ จะต้องช่วยกันคลี่คลายขยายคำตอบต่อคำถามคาใจ เพื่อตอบโจทย์หรือลดข้อกังขาดังกล่าว โดยการไขข้อข้องใจทั้งหมดนี้มิใช่เป็นเพียงการแสดงความรักชอบต่อสังคมเท่านั้น หากแต่นับเป็นส่วนหนึ่งของความรับผิดชอบอย่างยิ่งยวดต่อขบวนการสหกรณ์ไทยด้วย

นอกจากชุดคำถามจากภายนอกที่รุ่มลึกลับสหกรณ์ดังกล่าวแล้วนั้น ยังปรากฏคำถามอีกชุดหนึ่งที่เกิดจากสหกรณ์ด้วยกันเอง ที่เรียกหาให้สหกรณ์ต่างๆ ต้องหมั่นถามตนเอง ทราบที่ยังมุ่งดำเนินในเส้นทางสหกรณ์เส้นเดียวกันกับผู้ริเริ่มการสหกรณ์ได้บุกเบิกไว้ คำถามชุดนี้เป็นเสมือนคำถามวกกลับที่มุ่งตรวจสอบ ทบทวนบทเรียนสหกรณ์หลังจากที่มีภาคปฏิบัติ โดยเป็นการสืบค้นทะลุผ่านปฏิบัติการเพื่อให้ได้ภาพที่สะท้อนถึงวิธีคิดว่าเป็นเช่นไร ปรากฏอาการบิดเบือน แหกแนว แตกแถวหรือดำรงอยู่บนหลักการได้มากน้อยเพียงใด ตัวอย่างคำถามชุดนี้ เช่น

- การสมยอมราคาเป็นการแสดงความซื่อสัตย์ของสหกรณ์และคนสหกรณ์หรือไม่
- การรู้เห็นเป็นใจให้ผู้อื่นอ้างในนามสหกรณ์เพื่อแสวงหาประโยชน์ ยังถือเป็นความโปร่งใสของสหกรณ์อยู่หรือไม่
- การปลอมปนสินค้าโดยฝีมือสหกรณ์เองเป็นความรับผิดชอบต่อสังคมระดับไหน
- สหกรณ์ให้ความสนใจต่อปัญหาทรัพยากรที่เป็นทุนพื้นฐาน เช่น ที่ดิน น้ำ ฯลฯ จริงจังแค่ไหน และสนใจแก้ปัญหาเหล่านั้นหรือไม่
- เป็นความล้มเหลวที่เพียงพอหรือยังกับการที่สหกรณ์มีกำไรด้วยการรีดดอกเบียจากสมาชิก
- ยังมีสหกรณ์ซึ่งรวมคนเพื่อจะได้เข้มแข็งพอที่จะเอาเปรียบผู้อื่น หรือรวมกันเพื่อเป็นเหยื่อขนาดใหญ่ให้คนอื่น เชื้อตอยอยู่หรือไม่ และสหกรณ์ด้วยกันจะสนใจกำจัดสหกรณ์เช่นนี้หรือไม่

คำถามทำนองนี้ยังคงเป็นคำถามเพื่อสร้างความกระจ่างให้แก่สหกรณ์นั้นๆ เอง ว่ายังตระหนักและใส่ใจในชุดค่านิยมสหกรณ์อยู่อีกมากน้อยเท่าไร คำถามเหล่านี้ล้วนจำเป็นต้องได้รับการพิสูจน์ด้วยการปฏิบัติ ซึ่งแต่ละสหกรณ์เองเท่านั้นที่จะให้คำตอบได้ตรงที่สุดหากไม่เจตนาที่จะหลอกตนเอง

ในการนี้ หากจะกล่าวว่า "การปฏิบัติย่อมซัดกว่าการพูด" ก็คงถึงเวลามานานแล้วที่สหกรณ์ทั้งหลายต้องพิสูจน์ตนเองด้วยการปฏิบัติและกระทำให้ปรากฏ แต่ในเมื่อ "การกระทำขึ้นอยู่กับเจตนา" ดังนั้น ทุกสหกรณ์ย่อมมีอาจหลีกเลี่ยงที่จะต้องปฏิบัติและกระทำอย่างสะท้อนถึงค่านิยมและจริยธรรมสหกรณ์ที่แท้จริง หากใช้การกระทำที่ครบถ้วนตามรูปแบบในเชิงสหกรณ์ แต่ซ่อนไว้ด้วยเจตนาอื่นไม่ ซึ่งหากสหกรณ์ไทยก้าวถึงจุดนั้นได้จริงจังแล้ว สหกรณ์ย่อมจะเป็นความหวังได้ทั้งของชาติและพลเมืองไทย

8. สถานการณ์งานวิจัย

อันที่จริงคำถามที่สะท้อนจากสังคมหลายคำถามนับเป็นคำถามที่ต้องการคำตอบอย่างมีพื้นฐานจากงานวิจัยรองรับ และสนับสนุน แต่กระนั้นก็มีคำถามวกกลับมาที่งานวิจัยเองด้วยว่า ที่ผ่านมานงานวิจัยทางสหกรณ์ได้ช่วยให้คำตอบแก่สังคมได้มากน้อยเพียงใด

เป็นที่ทราบกันว่า งานวิจัยเกี่ยวกับสหกรณ์นั้นได้มีความคู่มาอยู่กับสถาบันการศึกษาที่เปิดหลักสูตรการเรียนการสอนด้านสหกรณ์โดยตรงมาช้านานแล้ว นอกจากนี้ยังมีสถาบันการศึกษาอื่นๆ รวมทั้งหน่วยงานและสหกรณ์เองที่ให้ความสนใจต่อการวิจัยทางสหกรณ์ ลำพังเฉพาะในช่วงประมาณ 10 ปีย้อนหลังมานี้ก็มีจำนวนกว่า 500 เรื่อง (อ่านเพิ่มเติมจากจุฑาทิพย์ ภัทราวาท และคณะ, 2544 ใน ภาคผนวก ก.)

อย่างไรก็ตาม อาจประมวลถึงสถานการณ์วิจัยทางสหกรณ์ได้ ดังนี้

1. งานวิจัยส่วนใหญ่มีจุดมุ่งหมายเพียงในระดับวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคการดำเนินงานของสหกรณ์ ศึกษาความคิดเห็นและทัศนคติของผู้คนในแวดวงสหกรณ์และผู้ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนศึกษาภาวะเศรษฐกิจและสังคมของบุคคลเหล่านั้นในเชิงที่เป็นข้อมูลพื้นฐานและเชิงเปรียบเทียบ มีปรากฏอยู่บ้างที่เป็นการวิจัยเพื่อให้ได้ข้อมูลสู่การกำหนดนโยบายพัฒนา การปรับปรุงกฎหมาย และการพัฒนาองค์การระดับสูงทางสหกรณ์ แต่ถือว่ามีเพียงน้อยนิด
2. ผลงานวิจัยหลายเรื่องสะท้อนให้เห็นว่า วิสัยทัศน์ในการพัฒนาสหกรณ์ของบุคคลที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นสมาชิกสหกรณ์ คณะกรรมการดำเนินงานสหกรณ์ ฝ่ายจัดการสหกรณ์ ตลอดจนเจ้าหน้าที่ของรัฐที่สนับสนุนงานสหกรณ์และองค์กรพัฒนาเอกชนต่างๆ ยังไม่เป็นไปในทิศทางถูกต้องเหมาะสม จึงเป็นเรื่องเร่งด่วนที่จะคิดค้นหามาตรการที่มีความเป็นไปได้และเป็นรูปธรรมที่จะพัฒนาวิสัยทัศน์แก่บุคคลต่างๆ เหล่านั้น
3. ด้านการเสนอมาตรการและข้อเสนอแนะสำหรับการแก้ไขปัญหาอุปสรรคตลอดจนแนวทางการพัฒนาสหกรณ์ นักวิจัยยังติดอยู่กับแนวคิดที่ให้สหกรณ์ต้องพึ่งพาการสนับสนุนจากรัฐ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเงินทุน บุคลากร การให้การฝึกอบรม การบริหารจัดการ ประเด็นที่น่าคิดก็คือ ไม่ว่านักวิจัยจะเป็นนิสิต นักศึกษา นักวิชาการ หรือแม้แต่เจ้าหน้าที่ของรัฐที่ทำการวิจัย ต่างก็มีความคิดเห็นไปในทิศทางเดียวกันในเรื่องการพึ่งพาการสนับสนุนของรัฐ มีนักวิจัยจำนวนน้อยที่เสนอแนะให้สหกรณ์ยึดมั่นบนหลักการพึ่งพาตนเอง
4. การวิจัยที่ผ่านมา เป็นการดำเนินการที่ไม่มีการรอบทิศทาง อยู่ในลักษณะต่างคนต่างทำ ต่างคนต่างคิด โดยยังไม่มีมีการดำเนินการในลักษณะของชุดโครงการวิจัย ที่สามารถครอบคลุมประเด็นปัญหาและบรรดาผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการสหกรณ์ทั้งหมด เพื่อนำไปสู่การสังเคราะห์ให้เห็นทิศทางการพัฒนาหรือการปฏิรูปขบวนการสหกรณ์เพื่อการบรรลุเป้าหมายในที่สุด⁴²
5. ผลงานวิจัยส่วนใหญ่ดำเนินการโดยเจ้าหน้าที่ส่งเสริมของรัฐ มีส่วนน้อยที่ดำเนินการโดยนักวิชาการ ส่วนวิทยานิพนธ์นั้น มักจะมุ่งเน้นไปในเรื่องกรณีศึกษาซึ่งมิได้นำไปใช้ในทางปฏิบัติ จนกล่าวได้ว่าที่ผ่านมาสหกรณ์ยังมิได้ใช้ประโยชน์จากงานวิจัยอย่างสมควรจะเป็น⁴³ แม้บทสรุปต่างๆ ในรอบหลายปียังคงวนเวียนอยู่กับข้อค้นพบเดิม ได้แก่ การขาดการมีส่วนร่วมของสมาชิก การขาดแคลนทุนดำเนินงานและวัสดุอุปกรณ์ การขาดความรู้และทักษะการจัดการ ขาดข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นสำหรับการวางแผนและการดำเนินงานสหกรณ์⁴⁴ แต่กระนั้นก็ยังขาดการสานต่อที่จะนำมาใช้ปรับปรุงแก้ไขกันอย่างจริงจัง ตลอดจนขาดการสังเคราะห์เพื่อการต่อยอดองค์ความรู้ ข้อค้นพบดังกล่าวยังคงหยุดนิ่งโดยไม่ได้รับการแก้ไขและ

⁴² จุฑาทิพย์ ภัทราวาท. 2544. วรรณกรรมปริทัศน์งานวิจัยและวิทยานิพนธ์ด้านสหกรณ์ พ.ศ. 2533 - 2543 (ส่วนที่ 1).

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. หน้า 10

⁴³ จุฑาทิพย์ ภัทราวาท. 2544. เพิ่งอ้าง. หน้า 15

⁴⁴ จุฑาทิพย์ ภัทราวาท. 2544. เพิ่งอ้าง. หน้า 11

- เปลี่ยนแปลงได้มากเท่าที่ควร ซึ่งสะท้อนถึงพลังอันอ่อนล้าในศักยภาพงานวิจัยและการจัดการงานวิจัยที่ยังคงแปลกแยกกับพลังในการแก้ไขปัญหา
6. ประเด็นการวิจัยที่ยังไม่ขยายพื้นที่เท่าที่ควรในการวิเคราะห์หรือแสวงหาคำตอบให้แก่สหกรณ์ โดยส่วนใหญ่ยังวนเวียนอยู่ในมิติทางเศรษฐกิจและการเป็นองค์การธุรกิจ มีเพียงน้อยนิดที่จับจากมุมมองที่เป็นบางส่วนของมิติสังคม การเมือง ประวัติศาสตร์ การศึกษา การขับเคลื่อนพัฒนาขบวนการ ตลอดจนมิติของหน่วยงานหรือองค์การสนับสนุนต่างๆ โดยยังเหลืออีกหลายมิติที่สำคัญแต่ห่างไกลจากพื้นที่เชิงวิชาการที่งานวิจัยทางสหกรณ์คลุกคลีอยู่ เช่น ด้านวัฒนธรรม กระบวนทัศน์ จริยธรรม และนิเวศน์ เป็นต้น
 7. งานวิจัยส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในกรอบที่แบ่งขยวิทยการออกเป็นส่วนๆ อันสืบเนื่องจากระบบการศึกษาและวิทยาการอย่างแยกส่วน ที่ทำให้เกิดการวิจัยเฉพาะทาง เฉพาะสาขา แม้งานวิจัยลักษณะนี้ยังคงความจำเป็นอยู่ แต่การวิจัยในลักษณะบูรณาการไขว้สาขาก็มีความจำเป็นเช่นกัน อย่างไรก็ตาม งานวิจัยบางส่วนที่แม้จะได้มีการศึกษาในลักษณะเป็นสหวิทยาการก็ตาม แต่ก็ยังค่อนข้างให้มุมมองที่เข้าใจสหกรณ์อย่างเป็นพิเศษเสีย
 8. ปุ่มหลังเชิงญาณวิทยา (Epistemology) ของงานวิจัยและอิทธิพลแห่งศาสตร์ (Sciences) ในการกำหนดว่าอะไรคือความรู้ และวิธีวิทยา (Methodology) ในการเข้าหาหรือแสวงหาความรู้ นั้น อันมีอิทธิพลต่อการวิจัยตามมโนทัศน์ ในอันที่จะชี้นำถึงมุมมองต่อสาระสำคัญของสภาพปัญหาว่าเกิดขึ้นได้อย่างไร มีทางเลือกในการแก้ไขอะไรบ้าง จะอาศัยหน่วยวิเคราะห์ใด และจะระบุตัวแปรหรือระบุความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอย่างไร โดยปรากฏว่าเหล่านี้ยังคงดำรงอยู่ในกระแสอ้างอิงตามธรรมเนียมปฏิบัติของวิทยาศาสตร์ ฟิสิกส์ที่มีส่วนในการปิดกั้นกระบวนการเรียนรู้ของสังคมและชนส่วนใหญ่ เกิดเป็นความชะงักงันทางปัญญา ความคิดและการศึกษา ผลผลิตของงานวิจัยจึงยังคงห่างไกลจากวิถีชีวิต ดังนั้นการตระหนักที่จะเคลื่อนเข้าสู่ญาณวิทยาใหม่ กระบวนทัศน์ใหม่ การคิดค้นแนวทางการศึกษาวิจัยใหม่ ด้วยมุมมอง ทรัพยากรใช้เหตุผล ตลอดจนเครื่องมือและวิธีการใหม่ จึงยังไม่ปรากฏให้เห็นชัดเจน
 9. จรรยาบรรณนักวิจัยอันเป็นหลักเกณฑ์ควรประพฤติปฏิบัติสำหรับนักวิจัยทั่วไป ยังคงถูกละไว้เสมือนเป็นที่ยึดใจกันแล้ว และไม่ได้ถูกนำมาใช้ในการกำกับดูแลการวิจัยและประเมินงานวิจัยอย่างจริงจังเท่าที่ควร ทั้งที่ยังคงมีรายละเอียดอีกมากเกี่ยวกับหลักการและการปฏิบัติตามแนวจรรยาบรรณนักวิจัยซึ่งจำเป็นต้องคำนึงถึง เช่น การมีอิสระทางความคิดโดยปราศจากอคติในทุกขั้นตอนการทำวิจัย ความรับผิดชอบต่อสิ่งที่ศึกษาวิจัยและความรับผิดชอบต่อสังคมทุกระดับ เป็นต้น

ทั้งหลายทั้งปวงดังกล่าวนี้ กล่าวได้ว่าสถานการณ์งานวิจัยทางสหกรณ์ไม่เพียงย่ำอยู่กับที่ แต่กำลังก้าวเข้าหาภาวะวิกฤติ หากยังคงเดินหน้าไปตามวิถีและแนวปฏิบัติดั้งเดิมท่ามกลางภาวะโลกที่ผันแปร และโลกซึ่งแต่ละจุดในสังคมถูกกำหนดด้วยปัจจัยหลากหลายและซับซ้อนที่ปรากฏอยู่ทั้งใกล้และไกล อันสามารถส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงได้

กล่าวได้ว่าจากรากความคิดโดยเฉพาะอย่างยิ่งสายปฏิฐานนิยม (Positivism) ที่มองโลกอย่างเป็นกลไกและแยกส่วน มองความจริงอย่างเป็นกฎเกณฑ์ที่ไม่เปลี่ยนแปลง ซ้อนเข้าด้วยกระบวนทัศน์อีกชุดหนึ่งที่เป็นกระบวนทัศน์หลัก ซึ่งมองเป้าหมายหลักของการพัฒนา คือ ความเจริญรุ่งเรืองทางวัตถุที่เน้นการขยายตัวของรายได้ประชาชาติ และการบริโภค

ของมวลชน การพัฒนาเกิดขึ้นบนเงื่อนไขของระบบตลาดเสรีและการเลือกของปัจเจกชน⁴⁵ เหล่านี้ได้มีส่วนสำคัญในการนำพางานวิจัยทางสหกรณ์ให้มีอาจเข้าถึงถึงภาวะสภาพของสหกรณ์ได้อย่างรอบด้าน อีกซ้ำยังปิดกั้นงานวิจัยทางสหกรณ์ด้วยมายาที่เติบโตจากฐานคิดดังกล่าว ที่ถูกสร้างขึ้นให้เป็นความชอบธรรมแล้วคืบคลานเข้าครอบครองแผ่กระจายอยู่ในวิถีวิทยา งานวิจัย การสร้างกรอบงานวิจัย จนลามเลยไปถึงคำตอบและข้อเสนอแนะในการวิจัย ที่ได้รับการตั้งข้อสังเกตว่า ยังไม่หลุดจากแนวเดียวกัน ตลอดจนการประเมินผลงานวิจัยที่ได้รับพลังหนุนด้วยอำนาจของ "วิชาการ" ชุดที่ฝังตัวอยู่ภายใต้กระบวนทัศน์เดียวกันอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งในการเสริมความศักดิ์สิทธิ์ของงานวิจัยนั้น

ในที่นี้แม้มีอาจปฏิเสธได้ว่า การศึกษาวิจัยทางสหกรณ์จากบางส่วนบางมุมยังคงความสำคัญระดับหนึ่ง และทั้งหมดนี้หาใช่จะลดทอนความสำคัญและคุณค่าของงานวิจัยต่างๆ ที่ผ่านมาไม่ แต่การติดตรึงอยู่กับทิศทางดังกล่าวโดยขาดหรือละเลยการขยายมุมมองอย่างก้าวข้ามกระบวนทัศน์ที่จะหันมามองสหกรณ์อย่างเป็นองค์รวม (Holistic) ย่อมจะให้ภาพที่พร่ามัวและบิดเบือนจากความเป็นจริงได้ ขณะเดียวกัน การยึดแต่เฉพาะองค์รวมโดยทิ้งแยกส่วนก็อาจทำให้ละเลยอีกบางส่วนได้ เพราะทั้งสองลักษณะนั้นก็เปรียบเสมือนการมองอย่างนก กับการมองอย่างหนอน ที่ต่างก็ให้คุณค่าในการเข้าหาและพบความเป็นจริงที่ต่างกัน

อันที่จริงแม้การปรับเปลี่ยนวิถีใหม่แห่งการวิจัยทางสหกรณ์นั้น นับเป็นภารกิจที่ออกจะมโหฬารและยากยิ่ง แต่ความจำเป็นในโลกงานวิจัยทางสหกรณ์ที่ต้องอาศัยความหลากหลายทางวิธีวิทยาเพื่อการมองภาพแบบองค์รวมก็ดี การเชื่อมโยงความคิดแบบวิวัฒนาการที่มองให้เห็นการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ก็ดี และการให้ความสำคัญต่อมิติทางสถาบัน สังคม วัฒนธรรม จิตสำนึก ค่านิยม อุดมการณ์ กระบวนทัศน์ก็ดี เหล่านี้นับว่ามีความสำคัญยิ่งทั้งต่อการขยับฐานองค์ความรู้ และต่อขบวนการสหกรณ์เอง

อย่างไรก็ตาม ในรอบปี 2545 ได้มีความพยายามในการผลักดันงานวิจัยให้แตกต่างจากแบบแผนเดิม โดยการริเริ่มให้มีการวิจัยในแบบที่เป็นชุดโครงการวิจัย เพื่ออย่างน้อยที่สุดก็เป็นการลดความไร้ทิศทางของงานวิจัยทางสหกรณ์เอง โดยมีชุดโครงการวิจัย "แนวทางการพัฒนาเครือข่ายกลุ่ม/ องค์กรประชาชนในพื้นที่จังหวัด" ที่เริ่มเป็นโครงการนำร่องผ่าทางตันด้วยการผลักดันจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

9. ที่นี้การสหกรณ์ไทย

อันที่จริงบรรดานักสหกรณ์ ต่างเชื่อมั่น เน้นให้ความสำคัญ และประกาศเกี่ยวกับ⁴⁶

⁴⁵ ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. 2537. "การสร้างองค์ความรู้เพื่อการพัฒนาประเทศไทยด้านเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม". บทบาทของการวิจัย : การท้าทายของทศวรรษใหม่. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. หน้า 27

⁴⁶ Ake, Sven. 1992. Co-operative Values in a Changing World : Co-operative Basic Effectiveness & Efficiency for the Future (Part 2). ICA. (On line) . <http://www.ica.org/pubs/studies/Co-operative-Values-in-a-Changing-World-1>. p.3

- สิทธิและโอกาสอันเสมอภาคกันของผู้คนในการมีส่วนร่วมตามวิถีทางประชาธิปไตย ที่จะช่วยปรับปรุงการใช้ทรัพยากรของสังคม ให้การสนับสนุนกันและกัน มีความเข้าใจและเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน (ความเสมอภาค, ประชาธิปไตย)
- การจัดสรรรายได้ จัดสรรอำนาจในสังคมและในชีวิตเศรษฐกิจอย่างเที่ยงธรรมนั้น ควรมีพื้นฐานจากความเป็นผู้ลงแรงในเนื้อหาหาใช้จากการเป็นเจ้าของทุนไม่ (ความยุติธรรม , ความเป็นธรรมในสังคม)
- กิจกรรมในสังคมควรเป็นด้วยใจสมัคร อันเป็นวิธีที่ดีที่สุดในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน การสร้างพันธะ และความรับผิดชอบ (เสรีภาพ, ความสมัครใจ)
- ผู้คนมีเจตจำนงและความสามารถในการปรับปรุงเงื่อนไขการดำรงชีวิตในวิถีแห่งสันติภาพที่ละชั้นๆ ตามแนวทางของกิจกรรมที่ยกระดับจิตสำนึก และปฏิบัติการร่วมกันสำหรับพลังสหกรณ์ (การปลดปล่อยทางสังคม และเศรษฐกิจ, การช่วยเหลือกันและกัน)
- องค์การเศรษฐกิจของชุมชนควรต้องพัฒนาเพื่อสนองความต้องการจำเป็นของผู้คน (การบรรลุความต้องการจำเป็นทางเศรษฐกิจ)
- ในฐานะเป็นองค์การทางเศรษฐกิจและองค์การในบทบาทอื่นๆ ด้วย จึงต้องได้รับการแสดงลักษณะด้วยความรับผิดชอบต่อชุมชนโดยรวม (ความรับผิดชอบต่อสังคม)
- เงื่อนไขความเป็นอยู่จะต้องได้รับการปรับปรุงอย่างมีสำนึกทั้งจากมุมมองระดับนานาชาติและระดับโลก (นานาชาติ , สามัคคีและสันติภาพระดับโลก)

ที่ผ่านมาหลายเหตุการณ์หลายปัจจัยได้ส่งผลกระทบต่อความเป็นมาของสหกรณ์ แต่ที่มีความหมายยิ่งในที่นี้ก็คือ แม้กาลเวลาจะล่วงเลยมานานอย่างแวดล้อมไปด้วยกระแสบริบทที่บางช่วงก็เกี่ยวรากลและบางช่วงก็สงบนิ่ง แต่องค์การอิสระของบุคคลที่รวมกันด้วยความสมัครใจ ควบคุมด้วยวิถีทางประชาธิปไตย เพื่อความมุ่งหมายร่วมกันทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยการดำเนินวิสาหกิจที่เป็นเจ้าของร่วมกัน ก็ยังดำรงอยู่ได้ในสังคมไทย ท่ามกลางองค์การรูปแบบอื่นที่บางก็เติบโตบนการเอารัดเอาเปรียบ และบางก็แห้งตายเป็นใบไม้ร่วงอำลาจากวงการ แต่ดังกล่าวนี้นี้ ใช่ว่าองค์การในรูปสหกรณ์จะลอยล้ามาอย่างสะดวกสบายไม่ เพราะแน่นอนว่าช่วงที่น้ำเชี่ยวพายุกระหน่ำจะให้สหกรณ์เคลื่อนรุดหน้าไปรวดเร็วเท่าช่วงที่ทัศนวิสัยดีได้อย่างไร

ฉะนั้น หากยามใดที่กระแสโลก และบริบทไทยสอดคล้องกับความเชื่อมั่นเหล่านี้ของสหกรณ์ ก็นับเป็นทางสะดวกแก่สหกรณ์เอง แต่เท่าที่ผ่านมาหาทุกกระแสแวดล้อมที่พร้อมใจกันเอื้อต่อสหกรณ์ไม่ สหกรณ์ยังอยู่กับความเป็นจริง ที่มีเพียงกระแสบางส่วนเอื้อต่อสหกรณ์ และอีกบางส่วนที่สวนทางกับสหกรณ์ ซึ่งบนเส้นทางของกาลเวลาที่ก้าวไปอย่างไม่มีการหวนกลับนั้น กล่าวได้ว่าเป็นเวลาเกือบ 9 ทศวรรษที่เดียวที่สหกรณ์ได้ปักหลักอยู่ร่วมกับสังคมไทย บริบทรอบข้างสหกรณ์ล้วนเปลี่ยนแปลงอย่างมากมาและรวดเร็ว ไม่ว่าจะเป็นจากม้าเร็วและระบบโทรเลขส่งสารมาเป็นการติดต่อด้วยอินเทอร์เน็ต หรือจากการปกครองในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบประชาธิปไตยที่ก้าวมาจนถึงการมีรัฐธรรมนูญฉบับประชาชนเป็นแม่บท จากเวทีวัฒนธรรมท้องถิ่นมาเป็นวัฒนธรรมผสมที่อิงแอบไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ จากเศรษฐกิจหมู่บ้านชุมชนชาวนามาเป็นทุนนิยมเสรี ฯลฯ ความเปลี่ยนแปลงต่างๆ เหล่านี้ หากจะสรุปอย่างรวบรัดได้ว่าสิ่งใหม่ดีกว่าสิ่งเก่า หรือสิ่งเก่าดีกว่าสิ่งใหม่ หากแต่ในทุกการเปลี่ยนแปลงนั้นล้วนผสมไว้ด้วยส่วนที่ดีและเลวที่นำซึ่ง ส่วนที่เป็นโอกาสและซีกที่เป็นอุปสรรค โดยเฉพาะอย่างยิ่งแก่การสหกรณ์ไทย ทั้งหมดเหล่านั้นล้วนจัดเป็นภาวะแวดล้อมที่สหกรณ์มีอาจปลิกตัวออกมาได้ หากแต่ต้องยอมรับความเป็นอยู่จริงของบริบทที่ปรากฏ

อย่างไรก็ตาม เป็นที่มองข้ามกันมานานนับแต่อดีตเป็นต้นมาในนโยบายอันชอบเร้นแห่งการจตุรัสสหกรณ์ในฐานะเป็นเครื่องมือให้แก่รัฐ โดยเฉพาะมุ่งมอมองในทิศที่ออกมาจากภาครัฐเอง ซึ่งการที่รัฐมองสหกรณ์เป็นเครื่องมือย่อมไม่อาจปฏิเสธได้ว่าส่งผลอย่างสำคัญในการที่สหกรณ์ก็ต้องตกเป็น "เครื่องมือ" ส่งผ่านปฏิบัติการต่างๆ ที่แปลงมาจากนโยบายของรัฐ โดยหากในกรณีที่มีนโยบายต่างๆ เหล่านั้นสะท้อนถึงกระบวนการที่ภาครัฐที่ไม่สวนทางกับสหกรณ์และไม่บ่อนทำลายความเป็นสหกรณ์ การเป็นเครื่องมือและเอื้อประโยชน์ต่อรัฐย่อมเป็นประโยชน์ที่สังคมโดยรวมพึงได้จากสหกรณ์ แต่ในทางกลับกันที่มีนโยบายของรัฐกลายเป็นคู่ขนานกับแนวคิดสหกรณ์แล้วไซ้ การสร้างสหกรณ์ในแบบที่มีส่วนแปลกแยกจากความเป็นสหกรณ์และคล้อยไปตามทัศนะที่รัฐมีต่อสภาพความเป็นจริงหนึ่งๆ ย่อมเกิดขึ้น อันเป็นการดำรงอยู่ของสหกรณ์ในแบบแผนลักษณะหนึ่ง ที่ก็ปรากฏมาช้านานแล้วในสังคมไทย

ขณะเดียวกันในสังคมไทยเองยังคงมีการก่อตัวและเติบโตของสหกรณ์นอกกรอบคิดของรัฐ ซึ่งก็สามารถดำรงอยู่ได้อย่างสงบเสงี่ยมแต่มั่นคงในอาณาจักรที่รัฐแสดงอำนาจครอบคลุม

สำหรับการสหกรณ์ไทยที่ก้าวมาถึงทุกวันนี้ได้ ผ่านการเปลี่ยนแปลงมามากมาย แม้จะมีบ้างที่แตกแถว แต่ก็มิใช่น้อยที่ยังคงมั่นอยู่ในแถวด้วยใจสมัคร พยายามที่จะยืนหยัดในทำนองเดียวกันกับที่บรรดานักสหกรณ์ในภูมิภาคอื่นได้ประกาศไว้ดังกล่าวดำเนินมาตั้งแต่ต้น ซึ่งอย่างน้อยที่สุดก็สะท้อนให้เห็นถึงความแน่วแน่และตั้งใจจริงของเหล่านักสหกรณ์ไทยที่แผ่กระจายอยู่ในสหกรณ์รูปแบบต่างๆ และท่ามกลางรูปแบบดังกล่าว อาจประเมินสถานการณ์สหกรณ์ไทยในขณะนี้ว่าเป็นการดำรงอยู่ในแบบทวิลักษณ์ แต่เป็นทวิลักษณ์หลายส่วนแปร คือ การประกอบตัวขององค์การสองแบบแผนที่แทรกอยู่ในขบวนการสหกรณ์เดียวกัน ซึ่งย่อมมีแตกต่างกันไปจากต่างมุมมอง ดังนี้

ทวิลักษณ์ที่ 1 เป็นการดำรงอยู่ของสหกรณ์ที่พิจารณาจากเกณฑ์บังคับทางกฎหมาย ซึ่งปรากฏเป็นสหกรณ์ที่จดทะเบียน กับสหกรณ์ที่ไม่จดทะเบียน

ทวิลักษณ์ที่ 2 เป็นการดำรงอยู่ของสหกรณ์ที่พิจารณาจากการจัดตั้งหรือเป็นผลผลิตเชิงนโยบายของรัฐ ซึ่งปรากฏเป็นสหกรณ์ภาครัฐ กับสหกรณ์ภาคอิสระ

ทวิลักษณ์ที่ 3 เป็นการดำรงอยู่ของสหกรณ์ที่พิจารณาจากเกณฑ์เนื้อหาสาระแห่งค่านิยม และแนวทางปฏิบัติตามแนวคิดสหกรณ์ ปรากฏเป็น "สหกรณ์แท้" กับ "สหกรณ์เทียม" ซึ่งลักษณะหลังนี้ยังความลำบากใจแก่ขบวนการสหกรณ์เองไม่น้อย

ทวิลักษณ์ที่ 4 เป็นการดำรงอยู่ของสหกรณ์ที่พิจารณาจากเกณฑ์อุดมคติทางเศรษฐกิจ ซึ่งปรากฏเป็นสหกรณ์ในแบบแผนลักษณะหนึ่งซึ่งดำรงการติดต่อกับระบบเศรษฐกิจทุนและวางตำแหน่งอยู่กับการเป็นเครื่องมือของรัฐ เดินตามแนวทางของภาครัฐและทุนภายใต้กระบวนการทุนนิยม มุ่งมั่นกันในการจัดการธุรกิจสู่ความเป็นเลิศในแนวทางของประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพ และการเติบโตทางธุรกิจ ที่อีกลักษณะหนึ่ง ได้แก่ บรรดาสหกรณ์ที่ดำรงอยู่ในระบบเศรษฐกิจชุมชน อยู่กับทุนที่รับใช้ชุมชนและท้องถิ่นเป็นฐาน โดยเดินตามแนวทางยุทธศาสตร์ภาคประชาชนที่ยังดำรงการประสานประโยชน์กับอำนาจรัฐ

การดำรงของสหกรณ์ทั้งสองลักษณะในขบวนการเดียวกันนี้เองที่เป็นลักษณะของขบวนการสหกรณ์ไทย แต่เป็นขบวนการที่ความผูกพันร่วม สานักร่วม นับว่าขาดความเข้มข้น และยังกระจายเป็นหย่อมๆ โดยไม่สามารถสานให้เกิดการร่วมกระทำการหรือพยายามที่จะให้บรรลุจุดมุ่งหมายได้อย่างแข็งขัน ซึ่งจำเป็นที่จะต้องได้รับการพัฒนาให้มีการผนึกกำลังเป็นขบวนการกันให้มากยิ่งขึ้นกว่านี้

ในการนี้ มีอาจปฏิเสธได้ว่า สถานการณ์ที่ปรากฏเรื่อยมานั้นยังคงสะท้อนให้เห็นถึงความเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นอันเป็นธรรมชาติที่ยังดำรงอยู่กับขบวนการสหกรณ์ไทย แต่ด้วยความเคลื่อนไหวดังกล่าวไม่ว่าจะมากมายหรือเล็กน้อยก็ตาม หากเปรียบเทียบกับจุดมุ่งหมาย ณ ปลายทางของสหกรณ์แล้ว กลับปรากฏให้เห็นว่ายังมีสหกรณ์บางส่วนที่เคลื่อนเดินทางและบางส่วนที่ถอยหลังห่างจากจุดมุ่งหมาย

ปรากฏการณ์เช่นนี้จะเห็นได้ชัดเมื่อหยิบยกเอาสหกรณ์ใดๆ ในบริบทไทยมาเทียบเคียงกับทิศทางที่ควรจะเป็น ดังนี้

- การเป็นระบบที่ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจตามวิถีประชาธิปไตยภายในกรอบแห่งค่านิยม สหกรณ์
- การสร้างให้วิธีสหกรณ์มีความหมายด้วยการเน้นไปที่ความต้องการจำเป็น (Needs)⁴⁷
- การเคารพปกป้องสิ่งแวดล้อมโลกและรับใช้ชุมชนโดยผ่านนโยบายแนวประชาธิปไตยที่ต้องมีความคู่ไปด้วย⁴⁸
- การพิจารณาสหกรณ์ในฐานะองค์การที่ประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพื่อสนองความต้องการจำเป็น องค์การพัฒนารัพยากรมนุษย์ องค์การที่รับผิดชอบต่อสังคม และองค์การแห่งความร่วมมือทั้งระดับชาติและนานาชาติ⁴⁹
- การดำรงความเป็นองค์การประชาธิปไตย ซึ่งถือว่าการมีส่วนร่วมของสมาชิกเป็นหัวใจสำคัญ บทบาทของสมาชิกจะต้องปรากฏอย่างแข็งขันทั้งในการเสนอความต้องการ การคัดค้านและผลักดัน การวิพากษ์วิจารณ์ การสนับสนุนและปลดปล่อยนโยบายจำเป็น การชี้ชวน ปกป้อง การเอาใจใส่ต่อทั้งความก้าวหน้าและถดถอยของสหกรณ์⁵⁰
- การเป็นองค์การช่วยตนเองที่สมาชิกมีส่วนในการกำหนดเป้าหมายเพื่อปฏิบัติการร่วมกัน กำหนดกฎเกณฑ์ที่จะใช้และควบคุมอย่างเป็นประชาธิปไตยต่อผู้นำที่ได้รับเลือกตั้งขึ้นมา⁵¹
- การปรากฏ " วัฒนธรรมสหกรณ์ " ในฐานะเป็นเครื่องหมายแสดงลักษณะของการร่วมกันแบบสหกรณ์ อย่างมิใช่เป็นเพียงการตระหนักในอุดมคตินี้เท่านั้น แต่ต้องพยายามฝ่าฟันไปให้ถึงด้วย⁵²
- การมีขบวนการสหกรณ์ที่ผลิตซ้ำอุดมการณ์ของตนเองอย่างต่อเนื่องในกรอบของสังคมฉันมิตรและมีการปรับใช้โครงสร้างเพื่อการมีส่วนร่วมในการหารือกัน

⁴⁷ Ake, Sven. 1992. Co-operative Values in a Changing World : Co-operative Basic Effectiveness & Efficiency for the Future (Part 1). ICA. (On line) . <http://www.ica.org/pubs/studies/Co-operative-Values-in-a-Changing-World-1>. p. 8 - 9

⁴⁸ Muenkner, Hans H. 1995. Revision of Co-op Principles and the Role of Co-operatives in the 21st Century. (On line) . <http://www.wisc.edu/uwcc/icic/> Op.cit p.6

⁴⁹ Ake, Sven. 1992. Op.cit. p.8

⁵⁰ Marcus , Lars cited in Taimni, Krishan K. 2001. Cooperatives in Asia : From reform to reconstruction. ILO .p.7

⁵¹ Muenkner, Hans 1995. Op.cit. p.5

⁵² Ake, Sven. 1992. Co-operative Values in a Changing World : Co-operative Basic Values. ICA. (On line) . <http://www.ica.org/pubs/studies/Co-operative-Values-in-a-Changing-World-1/Co-operative-Basic-Values--1992-1.html>. p.5

- การปรับปรุงมาตรฐานการครองชีพด้วยการเป็นองค์กรที่ได้รับการออกแบบมาอย่างจงใจเพื่อให้ผู้คนมีสิทธิมีเสียงในการสร้างเงื่อนไขสำหรับชีวิตของตนเอง
- การมีสำนึกแห่งการปกป้องมนุษยชาติจากอันตรายและการกดขี่ การแก้ไขความเสื่อมโทรมของสังคม ซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือในระดับบุคคล ระหว่างสมาชิก และระดับองค์กรระหว่างสหกรณ์ทั้งในระดับชาติและนานาชาติ
- การอยู่ในฐานะขององค์กรที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งแนวคิดและเจตจำนง หาใช้บนเงินทุนและอัตราการหมุนเวียนของเงินทุนไม่ ความคาดหวังของสหกรณ์ย่อมมิใช่การเป็นองค์กรที่มุ่งเงินทุน (Capital - oriented) หากแต่ "อุดมคติของชีวิต" จะเป็นสัญญาณแห่งความเข้มแข็งและเป็นแนวคิดที่แฝงอยู่เบื้องหลังของสหกรณ์⁵³

ดังกล่าวนี้ หากเป็นอุดมคติ แต่ก็เป็นอุดมคติที่นักสหกรณ์ทั้งหลายมุ่งมั่นให้บังเกิด เป็นอุดมคติที่เคยปรากฏผลจริง และยังคงปรากฏอยู่จริง ยิ่งไปกว่านั้นยังสามารถจะปรากฏขึ้นได้ต่อไปอีก หากเรามีจิตสำนึกและตั้งใจที่จะกระทำให้บังเกิดผล อันที่จริงหลายปรากฏการณ์ในรอบปีนี้ ล้วนมิได้เปิดเผยขึ้นอย่างล้าหลัง หากแต่ด้วยการถกทบทวนของนานาสาเหตุที่พอกพูนขึ้นจนสถานการณ์ในรอบปีนี้เป็นที่ประจักษ์ เสมือนดังก้อนน้ำแข็งที่ปรากฏพ้นเหนือน้ำมาเพียงส่วนน้อยโดยอาศัยอีกส่วนใหญ่ที่เป็นฐานมาก่อนหน้านั้นทั้งสิ้น ขณะเดียวกันก็เปิดเผยให้เห็นอีกหลายจุดที่ต้องการการการทํานํารุ่ง ฟืนฟู และแก้ไขเพิ่มเติม ให้แก่วงการสหกรณ์ ซึ่งประเด็นดังกล่าว ได้แก่

- ความจำเป็นที่จะต้องหันมาเอาใจใส่จริงจังต่อการสร้างเสริมคุณสมบัติของผู้คนในสหกรณ์ ให้อย่างน้อยที่สุดเป็นผู้ที่มีจริยธรรมสหกรณ์ประจำใจ คิดและกระทำการใดๆ ด้วยความซื่อสัตย์ เปิดเผย รับผิดชอบต่อสังคมและเอื้ออาทรผู้อื่น
- กิจกรรมและแนวปฏิบัติต่างๆ ที่สร้างสรรค์กันขึ้นมาในสหกรณ์ ต้องเป็นกิจกรรมที่สะท้อนถึงค่านิยมสหกรณ์ การพึ่งพาตนเอง การรับผิดชอบต่อตนเอง ประชาธิปไตย ความเสมอภาค ความเที่ยงธรรม ความสามัคคี และการมีจริยธรรมสหกรณ์ทั้งชุด โดยเหล่านี้พึงเป็นสิ่งสะท้อนออกมาให้สัมผัสได้ในเชิงพฤติกรรมการปฏิบัติ โดยหาใช่การมุ่งมั่นเพียงแต่การปฏิบัติให้ครบรูปอย่างไรแนวคิดสหกรณ์ หรือสัญญาณจิตวิญญาณสหกรณ์
- การเอาใจใส่ต่อการหนุนสร้างวัฒนธรรมสหกรณ์ให้เข้มแข็ง เพื่อเป็นฐานที่มั่นคงแก่สหกรณ์ต่อไป
- การยึดในหลักการของสหกรณ์ ต้องไม่ใช่ในแง่มุมของการเป็น "หลักยึด" ที่แข็งตัวต่อการปรับเปลี่ยน และตายตัวอยู่กับอักษร แต่ทุกสหกรณ์พึงอิสระที่จะมีการเปลี่ยนแปลง โดยถือว่าหลักการทั้งหลายเหล่านั้นเป็นแนวทางสำหรับผู้ที่ต้องการบรรลุค่านิยมสหกรณ์ลงสู่การปฏิบัติ
- การเสริมสร้างความผูกพันร่วมกันในระหว่างสหกรณ์ เพื่อความสัมพันธ์เป็นขบวนการอย่างแท้จริง ให้อารมณ์ดีใจกับสหกรณ์ด้วยกันที่ถูกละเมิดประจักษ์เรื่องร้ายเดียวกัน อย่างมีสำนึกร่วมในการรักษาไว้ซึ่งหลักการและอัตลักษณ์การสหกรณ์
- ขบวนการสหกรณ์จำเป็นต้องสร้างความเข้มแข็งจากภายในเป็นรากฐาน และร่วมกันกับกลไกอื่น ทั้งกลไกทางความคิด กลไกสนับสนุนและกลไกอำนาจรัฐ ที่ได้รับการปรับเปลี่ยนมุมมองอย่างถูกต้อง

⁵³ Ake, Sven. 1992. Co-operative Values in a Changing World : Co-operative Basic Effectiveness & Efficiency for the Future (Part 2) .ICA. (On line) . <http://www.ica.org/pubs/studies/Co-operative-Values-in-a-Changing-World-1>. p.9-10

- การขยายมุมมองของสหกรณ์อย่างเอื้ออาทรต่อผู้ร่วมสังคมจะต้องให้เป็นที่ประจักษ์มากขึ้นๆ โดยจำเป็นต้องได้รับการปรับมุมมองให้ชัดเจนขึ้นโดยกินความไปถึง ความเป็นธรรมในสังคม ความเสมอภาค ความสามัคคีและสันติภาพระดับโลก
- การรื้อปรับระบบการให้การศึกษาทางสหกรณ์ และการปฏิรูประบบสนับสนุนหรือส่งเสริมสหกรณ์อย่างบูรณาการ
- ขณะที่สหกรณ์ใช้ความจืดจาง ความใกล้ชิดกับเป้าหมายเฉพาะ (Niche) ในตลาด การมีระบบสวัสดิการที่ใกล้ชิดครอบครัว การขับเคลื่อนด้วยสมาชิกผู้บริโภค และการสร้างเครือข่ายที่ต่อเนื่อง ตลอดจนการใช้ "จุดแข็ง" ทั้งหลายของสหกรณ์ สหกรณ์เองจำเป็นต้องดำรงความเป็นอิสระของตนเองอย่างมิใช้การวิ่งเข้าสู่การลอกเลียนหรือถูกรอบด้วยแบบแผนของบรรดาธุรกิจคู่แข่งหรือองค์กรที่ขับเคลื่อนด้วยนักลงทุน ซึ่งรังแต่จะชักพาให้สหกรณ์ไขว่เขวหรือหลุดจากจุดมุ่งหมายที่แท้จริงของสหกรณ์ได้
- การคิดใหม่เพื่ออนาคตของสหกรณ์ท่ามกลางมโนทัศน์ใหม่ "คิดแบบสากล ลงมือทำแบบท้องถิ่น" (Think Globally, Act Locally) นั้น จะต้องตั้งอยู่บนการตระหนักว่า การประกอบธุรกรรมใดๆ โดยลำพังนั้น มีโอกาสน้อยมากหรือแทบไม่มีโอกาสเอาเลยบนเวทีโลกาภิวัตน์ การร่วมมือกันและกันจะเป็นหนทางแห่งการอยู่รอด⁵⁴ และการร่วมมือกันอย่างปลอดความเห็นแก่ตัวนั้น เป็นทางที่สหกรณ์เลือก อันย่อมยังความสงบสุขสู่สังคม
- การคลายความแบ่งแยกแตกต่าง โดยยึดเอาสำนึกความเป็นสหกรณ์เหนือการใช้อำนาจในคำ "สหกรณ์" เพราะจุดเข้มแข็งที่สุดของขบวนการสหกรณ์ก็คือ วิสัยทัศน์ที่มุ่งปรารถนาจะสร้างสังคมที่ดีงาม
- ความจำเป็นในการปรับความเข้าใจกับบรรดาสหกรณ์ทั้งหลายเกี่ยวกับบทบาทของระบบเศรษฐกิจเสรี ว่าต้องไม่แยกออกจากมิติทางสวัสดิการและจริยธรรมโดยเด็ดขาด ทั้งนี้เพื่อให้สหกรณ์หลุดลอยไปตามแนวคิดเศรษฐกิจกระแสหลัก ปลดปล่อยให้กลไกตลาดซึ่งเป็นกลไกที่มีฐานการขึ้นจากการมุ่งประโยชน์ส่วนตน และยอมเปิดทางให้ความเห็นแก่ตัวกลายเป็นหน้าทีในสังคม ในการนี้ขบวนการสหกรณ์เองและกลไกทางความคิดจำเป็นต้องทำหน้าที่อย่างแข็งขันในการป้องกันความรู้ความเข้าใจให้แก่ทุกกลไกที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ขบวนการสหกรณ์สามารถก้าวเคลื่อนไปในกระแสนิยมได้อย่างรอดตัว โดยไม่กลายเป็นผู้เป็นเสมือนอวนที่ลากมวลสมาชิกเข้าไปติดกับดักวังวนของเศรษฐกิจเสรี

เหล่านี้ล้วนเป็นภารกิจจำเป็นที่จะต้องได้รับการสานต่อในวงการสหกรณ์ไทย แม้อาจจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้รวดเร็วหรือง่ายดายก็ตาม แต่ด้วยความตั้งใจและการเริ่มต้นที่จะกระทำก็นับเป็นความหวังให้แก่อนาคตขบวนการสหกรณ์ไทยได้อย่างไม่ต้องสงสัย

⁵⁴ Munkner. Hans-H. 2003. Co-operative Principles and Values - Developing Co-operative Societies in a Globalised Economy. (On line) . <http://www.icaroop.coop/publications.p.7>

10. การขับเคลื่อนขบวนการสหกรณ์ไทย

สำหรับการสานต่อเพื่อก่อให้เกิดการขับเคลื่อนขบวนการสหกรณ์นั้น นอกจากต้องอาศัยพลังจากภายในขบวนการสหกรณ์เองแล้ว ยังจำเป็นต้องได้รับการหนุนเสริมจากสถาบันและองค์การอื่นๆ ในสังคม ประกอบด้วย ปฏิบัติการต่างๆ ที่เกิดขึ้นจะโดยร่วมกันทำหรือแยกกันทำก็ตาม พึ่งเป็นไปอย่างมีทิศทางร่วม หาใช่การเดินไปอย่างสะเปะสะปะเพียงเพื่อการเติบโตหรือความก้าวหน้าอย่างแยกส่วนขององค์การหรือสถาบันนั้นๆ ไม่ และความจำเป็นที่จะต้องคำนึงถึงจุดมุ่งหมายสหกรณ์ ซึ่งท้ายที่สุดก็คือ การส่งเสริมความก้าวหน้าและสวัสดิภาพของมนุษยชาตินั้น ย่อมเป็นยุทธศาสตร์สำคัญ ทั้งนี้ได้มีการผนึกจากกลไกภายในและภายนอกขบวนการสหกรณ์ประกอบกัน ดังนี้ (ดูภาพที่ 1 ประกอบ)

1. กลไกการขับเคลื่อนจากภายในขบวนการสหกรณ์

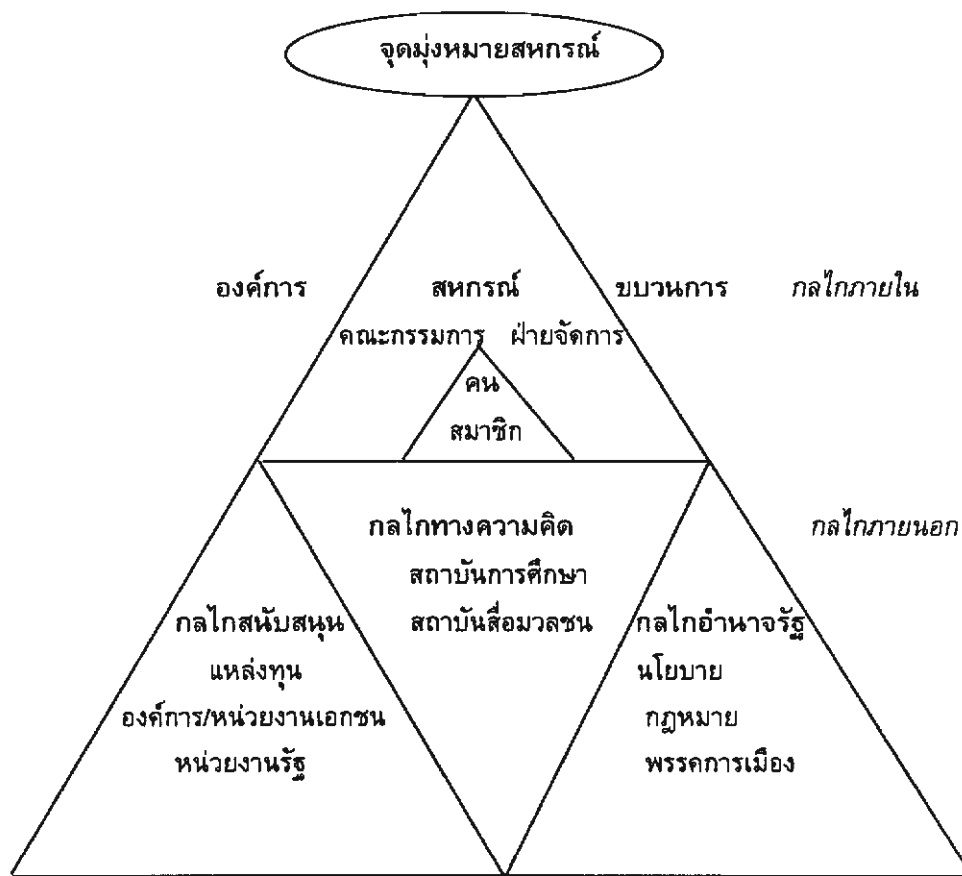
กลไกภายในชุดนี้นับเป็นหัวใจในการขับเคลื่อน เพราะหากขบวนการสหกรณ์ไม่ขับเคลื่อนด้วยกลไกภายในขบวนการเอง หวังจะรอพึ่งพิงจากแหล่งอื่น ความเป็นอิสระและความเข้มแข็งภายในขบวนการสหกรณ์เองย่อมยากที่จะเกิดขึ้น ดังนั้น ในการขับเคลื่อนจึงต้องตระหนักเสมอที่จะต้องใช้พลังความสามารถทั้งปวงจากกลไกภายในเองให้เป็นประโยชน์ในการสร้างความเข้มแข็ง กลไกชุดนี้สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ระดับ ที่ต่างมีความสัมพันธ์ต่อกัน คือ

1.1 ระดับบุคคล เนื่องจากสหกรณ์มีโครงสร้างประกอบด้วยบุคคลสามฝ่าย คือ สมาชิก คณะกรรมการดำเนินการ และฝ่ายจัดการ โดยที่สมาชิคนับเป็นพื้นฐานสำคัญที่สุดในทุกสหกรณ์ สหกรณ์แต่ละแห่งจึงนับว่าเป็นภาพสะท้อนของสมาชิกว่าเป็นอย่างไร ดังนั้นการที่สหกรณ์จะสามารถคงบทบาทที่ควรเป็นไว้ได้มากน้อยเพียงใด จึงขึ้นอยู่กับความเอาใจใส่รับผิดชอบของสมาชิกเป็นสำคัญ พลังของสมาชิกแต่ละคนรวมกันที่จะสามารถส่งผลในการผลักดันให้ สหกรณ์มีบทบาทในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ดี หรือสร้างความเข้มแข็งของชุมชนที่ดี จำเป็นต้องอาศัยความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ความร่วมมือกันของสมาชิกรายบุคคล ในอันที่จะแสดงบทบาทการควบคุมกำกับสหกรณ์ให้เป็นตามบทบาทดังกล่าว ซึ่งในทางปฏิบัติการที่สมาชิกจะกำหนดทิศทางของตนเองอย่างเป็นไปตามความต้องการร่วมกันของมวลสมาชิกนั้น ย่อมกระทำได้โดยผ่านการมีส่วนร่วมและแสดงความคิดเห็น และการเลือกตัวแทนที่เหมาะสมด้วยตนเองเพื่อเข้ามาทำหน้าที่ดูแลกิจการต่างๆ แทนตน

นอกจากนี้ การประสานกันเป็นทีมในต่างหน้าที่ต่างบทบาทกันอย่างมีคุณภาพของทั้งสามฝ่าย และการที่ต่างช่วยกันกระตุ้นและผลักดันให้ต่างฝ่ายต่างรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนไว้อย่างเหมาะสมนี้เอง ย่อมเป็นพลังหนุนให้สหกรณ์สามารถรักษาบทบาทในหน้าที่ของสหกรณ์เองให้ตรงตามวัตถุประสงค์ที่สนองต่อจุดมุ่งหมายของสหกรณ์ได้

1.2 ระดับองค์กร ดังกล่าวแล้วว่า สหกรณ์จะสามารถดำรงบทบาทในการขับเคลื่อนสังคมย่อมต้องอาศัยสมาชิกเป็นเงื่อนไขหลัก คุณภาพของสมาชิคนับเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้สหกรณ์สามารถเบนเข็มไปในทิศทางใดก็ได้ ในการนี้ สมาชิกจะต้องเป็นผู้มีข้อมูลอย่างเพียงพอในการตัดสินใจปฏิบัติการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อก่อให้เกิดการขับเคลื่อน ซึ่งตามแนวคิดและหลักการสหกรณ์แล้ว สมาชิกย่อมมีสิทธิที่จะได้รับรู้ข้อมูลที่เพียงพอ ถูกต้อง ทันการณ์ และได้รับการศึกษาอย่างเพียงพอที่จะสามารถเข้ามีส่วนร่วมได้อย่างแข็งขัน

ฉะนั้น สหกรณ์ในฐานะเป็นกลไกในระดับองค์กร จึงจำเป็นต้องสร้างหรือผลักดันสมาชิกให้เป็นกลไกระดับบุคคลที่สามารถและมีพลังในการขับเคลื่อนอย่างจริงจัง

ภาพที่ 1 กลไกการขับเคลื่อนขบวนการสหกรณ์

การผลักดันระดับนี้ในด้านหนึ่งจัดว่าเป็นการผลักดันในทิศทางสหกรณ์สู่สมาชิก โดยพยายามก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแก่บุคคลในสิ่งที่เขารู้ สิ่งที่เขาใจ ทักษะ ทัศนคติ ตลอดจนจิตสำนึกด้วย ซึ่งสหกรณ์จะกระทำได้ก็ด้วยการให้การศึกษาโดยไม่จำเป็นต้องอยู่ในรูปแบบทางการเสมอไป แต่อาจอาศัยการเรียนรู้โดยการปฏิบัติ (Learning by Doing) ผ่านกิจกรรมปกติประจำวันที่มีอยู่ในงานของสหกรณ์ หรือการสื่อสารด้วยวิธีอื่นใดที่มีความเข้าใจตรงกันในปัญหาและประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง แต่ที่สำคัญก็คือสหกรณ์ต้องไม่ละเลยที่จะให้การศึกษา ไม่ว่าจะด้วยคำพูดหรือไม่ใช่คำพูดในทุกครั้งที่มีความเป็นไปได้ ถ้าทุกสหกรณ์จริงจังตามหลักการสหกรณ์ว่าด้วยการศึกษา การฝึกอบรม และสารสนเทศ

นอกจากนี้ด้วยการบริการที่สหกรณ์มีให้ต่อสมาชิกอย่างครอบคลุมทุกมิติทั้งเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม หรือแม้แต่การศึกษาดังที่กล่าวแล้ว การบริการด้านอื่นๆ เช่น การให้บริการสินค้าคุณภาพราคายุติธรรม การบริการที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน การดูแลสุขภาพ การถ่ายทอดเทคโนโลยีที่เหมาะสม การจัดทำสัญญาที่ซื่อสัตย์ต่อกัน ฯลฯ เหล่านี้นับว่าเป็นบทบาทของสหกรณ์ในฐานะองค์กรที่หยิบยื่นคุณภาพชีวิตให้แก่สมาชิกได้โดยตรงอีกด้วย ซึ่งทั้งหมดจะบังเกิดขึ้นได้อย่างจริงจังจำเป็นที่องค์กรสหกรณ์ต้องมีกระบวนการการจัดการที่มีประสิทธิภาพ

สำหรับการผลักดันในอีกด้านหนึ่งจากองค์กรสหกรณ์เองก็คือ การผลักดันในทิศทางจากสหกรณ์สู่ชุมชน ด้วยการให้ชุมชนสามารถยืนหยัดได้ด้วยตนเองอย่างเข้มแข็ง ซึ่งเป็นไปได้โดยผ่านจากกิจกรรมสหกรณ์เช่นกัน อาทิ การสร้างงานที่อาศัยแรงงานจากชุมชนเพื่อให้ชุมชนมีรายได้เลี้ยงตัวเอง เป็นต้น

1.3 ระดับขบวนการ ความสำเร็จของสหกรณ์ในระดับองค์การอย่างแยกส่วนแต่ละสหกรณ์ ย่อมไม่เพียงพอที่จะผลักดันให้ชุมชนเข้มแข็งได้อย่างยั่งยืน การสร้างแนวร่วมและการใช้ความร่วมมือระหว่างสหกรณ์เป็นเครือข่าย (Network) และมีการรวมตัวกันเป็นขบวนการ (Movement) ย่อมก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระดับมหภาค ซึ่งความร่วมมือระหว่างสหกรณ์เป็นขบวนการดังกล่าวย่อมไม่เพียงเป็นการผนึกพลังต่อสู้กับอำนาจทำลายล้างจากภายนอกที่อาจเข้ามาในรูปแบบของการผูกขาด กตริตา ไม่ให้ความเป็นธรรม หรืออื่นๆ แต่ยังเป็นการผลักดันไปสู่การสร้างเงื่อนไขที่ดีในสังคม เช่น การคุ้มครองผู้บริโภค การจัดสวัสดิการสังคม เป็นต้น

ในการนี้เงื่อนไขที่จำเป็นสำหรับกลไกระดับขบวนการก็คือ การมีสหกรณ์สมาชิกระดับองค์การที่เข้มแข็ง ซึ่งมีฐานมาจากสมาชิกระดับบุคคลที่เข้มแข็งและมีคุณภาพนั่นเอง

2. กลไกการขับเคลื่อนจากนอกขบวนการสหกรณ์ ซึ่งสามารถแบ่งเป็น 3 ส่วน คือ

2.1 กลไกทางความคิด การอบรมบ่มเพาะ ปลุกฝังความคิด ค่านิยม และสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับสหกรณ์และประเด็นอื่นที่เกี่ยวข้อง นับเป็นกลไกสำคัญที่จะก่อให้เกิดการขับเคลื่อนอย่างถูกทิศทางและเหมาะสม การตัดสินใจและการกระทำในการขับเคลื่อนล้วนต้องการความสามารถที่กว้างขวาง แต่ในทางกลับกันการขับเคลื่อนจะไม่เกิดขึ้นหรือเกิดผิดทิศทางหากขาดการศึกษา ขาดความรู้ ความคิดความอ่าน และขาดปัญญา ซึ่งเมื่อใดปัญญาไม่เกิด การถูกครอบงำ การขาดสติ และมีคบอดย่อมเกิดขึ้นได้โดยง่าย

ฉะนั้น กลไกทางความคิดนี้จะต้องทำหน้าที่เสมือนหน่วยสร้างและเผยแพร่ปัญญาให้แก่ขบวนการสหกรณ์เองและกลไกต่างๆ โดยรอบ ดังนั้น แม้ในขบวนการสหกรณ์เองจะมีการให้การศึกษาอยู่แล้ว แต่การบ่มเพาะให้การศึกษาในวงกว้างด้วยกลไกอื่นนับว่ามีความจำเป็นมาก ซึ่งกลไกที่สำคัญในส่วนนี้ ได้แก่

2.1.1 สถาบันการศึกษา การสนับสนุนด้วยการให้การศึกษาทางสหกรณ์อย่างบูรณาการครบส่วนโดยสถาบันการศึกษาต่างๆ ย่อมช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจและทัศนคติต่อสหกรณ์ได้ถูกต้องยิ่งขึ้น ทั้งแก่ผู้อยู่ในวงการสหกรณ์อยู่แล้ว และแก่บุคคลภายนอกที่เกี่ยวข้องกับสหกรณ์ ตลอดจนผู้มีศักยภาพในการเป็นสมาชิกสหกรณ์ต่อไปในอนาคต นอกจากนี้การสร้างองค์ความรู้ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องโดยการค้นคว้าวิจัยนั้น นับว่าสถาบันศึกษาย่อมมีศักยภาพพร้อมกว่าสถาบันอื่นๆ แต่ทั้งนี้ความรู้ดังกล่าวจำเป็นต้องเป็นความรู้ที่ใกล้ชิดกับชีวิตจริง ไม่ใช่เป็นระบบการศึกษาที่อยู่นอกสังคม ไม่รับรู้หรือร่วมทุกข์ร่วมสุขกับสังคม หากแต่ต้องเป็นการสร้างปัญญาจากพื้นฐานการปฏิบัติจริงแล้วนำกลับมาสู่การปฏิบัติให้ได้ จึงจะเป็นความรู้ที่ก่อประโยชน์ในการขับเคลื่อน

2.1.2 สถาบันสื่อมวลชน ในยุคแห่งสารสนเทศที่ข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องและฉับไวมีอิทธิพลสูงมากต่อการปฏิบัติการในด้านต่างๆ สำหรับสหกรณ์และองค์กรอื่นที่เกี่ยวข้องก็เช่นกัน ต่างจำเป็นต้องได้รับข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องและทันการณ์ แต่ประเด็นสำคัญในที่นี้ก็คือ ข้อมูลที่ผ่านสื่อในรูปแบบใดๆ ก็ตาม แล้วสามารถกระจายไปยังมวลชนได้รวดเร็ว เป็นที่ยอมรับว่ามีส่วนในการช่วยสร้างกระแสได้เป็นอย่างดี ซึ่งสถาบันสื่อมวลชนนอกจากจะเป็นเครื่องมือถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารและความรู้ได้เร็วและกว้างขวางแล้ว ยังเป็นกลไกที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดในการแย่งชิงหรือครอบครองพื้นที่ทางความคิดของประชาชนในภาวะปัจจุบัน ดังนั้น หากสื่อมวลชนมีความเข้าใจในแนวคิดและหลักการ สหกรณ์อย่างถูกต้องแล้ว บทบาทของสื่อมวลชนย่อมจะมีส่วนช่วยให้สหกรณ์เป็นที่รับรู้และเข้าใจอย่างถูกต้องได้ในวงกว้าง ซึ่งนอกจากจะช่วยให้เกิดการสนับสนุนสหกรณ์จากสาธารณชนแล้วยังจะมีผลในการสร้างพลังผลักดันสังคมต่อไป

2.2 กลไกสนับสนุน

กลไกส่วนนี้ได้แก่ หน่วยงานและองค์การภายนอกต่างๆ ที่มีกิจกรรมหรือธุรกรรมเกี่ยวข้องโดยตรงกับขบวนการสหกรณ์ ได้แก่

2.2.1 แหล่งทุน ในหลายโอกาสที่การอัดฉีดทางการเงินจากภายในขบวนการสหกรณ์เองไม่พอเพียง จึงต้องมีการเคลื่อนย้ายเม็ดเงินจากแหล่งอื่นเพื่อสนับสนุนขบวนการสหกรณ์นั้น ไม่ว่าจะเป็นรูปเงินช่วยเหลือ เงินสมทบ หรือเงินกู้ก็ตาม หากสถาบันแหล่งทุนเหล่านั้นเพียงกระทำตนเป็นเจ้าหนี้ที่ดี ไม่เอารัดเอาเปรียบ ก็นับว่าเป็นการให้การสนับสนุนขบวนการสหกรณ์เป็นอย่างดีในระดับหนึ่งแล้ว อย่างไรก็ตาม การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสหกรณ์กับแหล่งทุนจำเป็นต้องอยู่บนพื้นฐานที่จะให้สหกรณ์ดำเนินการได้อย่างเป็นอิสระ ปลอดภัยการแทรกแซงกิจการภายใน

2.2.2 ภาคเอกชน ในที่นี้ ได้แก่ บรรดาองค์กรธุรกิจและหน่วยงานอื่นๆ ในภาคเอกชน การได้รับการสนับสนุนจากบรรดาองค์กรและหน่วยงานเหล่านี้โดยไม่เอาเปรียบต่อสหกรณ์ บนฐานแห่งความเสมอภาคระหว่างกัน ไม่ว่าจะเป็นในข้อตกลงทางธุรกิจร่วมกัน การเป็นพันธมิตรธุรกิจกัน การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกัน การให้ความช่วยเหลือหรือให้การสนับสนุนทางเทคโนโลยี ฯลฯ ย่อมจะมีส่วนช่วยประคับประคองให้ขบวนการสหกรณ์ทำหน้าที่ของตนได้อย่างคล่องตัว

2.2.3 หน่วยงานรัฐ แม้ตามสายการบังคับบัญชาแล้ว หน่วยงานต่างๆ ของรัฐจะเป็นกลไกโดยตรงของรัฐเอง แต่ระดับความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานรัฐที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับสหกรณ์นั้นควรอยู่บนพื้นฐานการเป็นหน่วยงานสนับสนุนสหกรณ์ และอำนวยความสะดวกต่างๆ แก่ขบวนการสหกรณ์ มิใช่เป็นหน่วยงานที่ใช้อำนาจรัฐมากดทับสหกรณ์

2.3 กลไกอำนาจรัฐ

กลไกส่วนนี้จัดเป็นกลไกทางการเมืองในเชิงการใช้อำนาจผลักดัน โดยเป็นกลไกที่มีบารมีที่จะครอบคลุมการปรับเปลี่ยนหรือจัดวางความสัมพันธ์ของส่วนต่างๆ ในสังคมได้ แต่ที่สำคัญก็คือการผลักดันจากภาครัฐไม่ว่าจะด้วยรูปแบบใดๆ จำเป็นต้องอยู่ในทิศทางที่สอดคล้องกับแนวคิดสหกรณ์ จึงจะช่วยให้ขบวนการสหกรณ์ทั้งหมด รวมถึงสหกรณ์ในรัฐด้วยสามารถดำรงบทบาทที่เอื้อต่อประชาชน ชุมชน และประเทศได้อย่างแท้จริง กลไกอำนาจรัฐในที่นี้ ได้แก่

2.3.1 นโยบายรัฐ นโยบายนอกจากเป็นหลักการสำหรับปฏิบัติการของรัฐแล้ว ยังเกี่ยวข้องกับการกระจายทรัพยากรและโอกาสแก่กลุ่มต่างๆ ในสังคม⁵⁶ ซึ่งรัฐเองในฐานะเป็นผู้มีอำนาจในการกำหนดนโยบาย เป็นผู้จัดสรรทรัพยากรและบริการให้ประชาชน แต่เนื่องจากการพัฒนาของรัฐทุกแนว มักจะมีระบบคุณค่าชุดหนึ่งแฝงเร้นอยู่ ที่นำไปสู่ นโยบาย และรูปแบบการพัฒนาที่แตกต่างกันไป⁵⁸ ดังนั้น หากรัฐมีกระบวนทัศน์อย่างไรหรือยึดทฤษฎีใด ย่อมจะกำหนดนโยบายไปตามนั้น ในการนี้ นโยบายของรัฐที่มีแนวทางสอดคล้องกับแนวทางสหกรณ์ย่อมมีส่วนในการผลักดันขบวนการสหกรณ์ให้รักษาทะหนักไว้ได้โดยสะดวกขึ้น

2.3.2 กฎหมาย โดยกฎหมายที่คุ้มครองสหกรณ์ รวมทั้งกฎระเบียบ ข้อบังคับต่างๆ ที่รัฐกำหนดขึ้นต้องไม่เป็นเครื่องถ่วงหรือฉุดรั้งสหกรณ์ อย่างน้อยที่สุดต้องไม่ขัดกับหลักการสหกรณ์ ประเด็นด้านนโยบายของรัฐก็ไม่ควร

⁵⁶ Baldock, John. et. al. (Editors). 1999. Social Policy. Oxford University Press. p.4-5

⁵⁸ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2544. รัฐศาสตร์แนววิพากษ์. พิมพ์ครั้งที่ 2. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 205 - 206

ปรากฏในกฎหมาย ซึ่งในการนี้กฎหมายไม่จำเป็นต้องลงลึกในรายละเอียดสำหรับสหกรณ์เท่าใดนัก เพราะการลงรายละเอียดไว้ในกฎหมายสหกรณ์มากเกินไป กลับยิ่งทำให้สหกรณ์ขาดอิสระในการดูแลตนเองมากเกินไป

2.3.3 พรรคการเมือง ในสังคมที่พรรคการเมืองเป็นเสมือนตัวแทนอำนาจซึ่งจะสามารถเข้าไปมีบทบาทในการกำหนดทิศทางของรัฐ ดังนั้น หากพรรคการเมืองมีนโยบายสนับสนุนสหกรณ์อย่างเหมาะสม การมีส่วนผลักดันกฎหมายหรือกำหนดกฎเกณฑ์ในนามของรัฐ ย่อมมีผลที่เอื้อต่อสหกรณ์ให้สามารถเป็นอิสระและพึ่งพาตนเองได้จริงจิ่ง และเป็นการเปิดโอกาสให้ขบวนการสหกรณ์สามารถกำหนดอนาคตของตนเองได้อย่างอิสระมากขึ้น

ดังกล่าวนี้อาจจะเป็นยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนบนความเคลื่อนไหวที่ไม่ แต่จากการถกเถียงเรียนขบวนการสหกรณ์ที่เข้มแข็งและประสบความสำเร็จในที่อื่น เช่น การผลักดันจากสหกรณ์ต้นแบบ ที่แต่เดิมไม่เป็นที่สนใจสำหรับรัฐเท่าใดนัก แต่ด้วยพลังความร่วมมือเหนียวแน่น จึงจูงจูงจากภายใน และยอมทนที่จะฝ่าวิถีแห่งรัฐ ไม่คล้อยตามกระแสโลกไปจนสุดตัว ได้ทำให้สหกรณ์แข็งแกร่งจนรัฐเองต้องหันมาให้ความสนใจและสนองตอบมาแล้ว

ฉะนั้น สำหรับขบวนการสหกรณ์ไทย แม้จะอยู่ในบริบทจำเพาะลักษณะหนึ่งก็ตาม แต่ด้วยเวลาและความอดทนที่จะเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไป ตลอดจนการสั่งสมประสบการณ์จากการกระทำ ย่อมมีความจำเป็นที่กลไกต่างๆ ข้างต้นต้องจริงจังต่อการเอื้ออำนวยและสร้างสรรค์ให้ขบวนการสหกรณ์เข้มแข็งพอที่จะทำหน้าที่ให้บรรลุจุดมุ่งหมาย

11. ความสับสน

สหกรณ์ในฐานะนวัตกรรมชุดสร้างสรรค์ที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทยนั้น ไม่ว่าจะเป็นสหกรณ์แบบนำเข้ยักมาติดตั้งหรือที่ผุดขึ้นในสังคมด้วยภูมิปัญญาไทยเองก็ตาม โดยรวมแล้วต่างมีพัฒนาการความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเรื่อยมาเป็นลำดับ เป็นความเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้นได้ทั้งจากภายในหรือโดยอิทธิพลจากภายนอก แม้เป็นเพียงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงแคบ เพียงรอบปีก็ตาม ย่อมมีนัยยะสำคัญอย่างมากต่อความเป็นไปของสหกรณ์ในอนาคต ดังปรากฏการณ์ความเปลี่ยนแปลงที่เล็กละเอียดจากน้ำหยดลงหินที่ทำให้ภูเขาแกร่งกร่อนลง หรือ น้ำหยดจากศิลาที่สามารถสร้างสรรค์หินงอก-หินย้อยอันวิจิตร ทุกหยาดหยดของน้ำที่ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ทั้งการทำลายและสร้างสรรค์ได้ฉับไฉไล สายธารแห่งบริบทและธรรมชาติของสหกรณ์เองก็ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อสหกรณ์ได้อย่างสำคัญฉับนั้น

การเฝ้าสังเกต ติดตาม และเชื่อมโยงปรากฏการณ์ต่างๆ เกี่ยวกับสหกรณ์ในรอบปีหรือรอบหลายปีก็ตาม จึงย่อมมีความหมายทั้งเป็นการเฝ้าระวังและสังเกตการณ์ต่อขบวนการสหกรณ์ไทยเอง ทั้งนี้โดยที่ดังกล่าวต้องไม่เป็นเพียงผลผลิตแบบบทเรียนเชิงประวัติศาสตร์ที่บันทึกเพื่อเก็บไว้เท่านั้น

อันที่จริงเป็น "ธรรมดา" สำหรับทุกสรรพสิ่งที่ต้องอยู่ในธรรมชาติแห่งการเปลี่ยนแปลงอย่างมีอาจหลีกเลี่ยงได้ และสำหรับสหกรณ์แล้ว ไม่ว่าจะเป็นสหกรณ์จะตกอยู่ในแวดล้อมแห่งกระแสหลักใด หรือบริบทแบบใดใดๆ จะต้องเผชิญต่อความเปลี่ยนแปลงหรือต้องเปลี่ยนแปลงเองอีกมากน้อยเท่าใด จึงหาใช่เป็นเรื่องใหม่สำหรับสหกรณ์ไม่ การต่อสู้ทวนน้ำภายใต้กระแสที่ขัดแย้งต่อสหกรณ์ได้มีต่อเนื่องมาช้านานและยังคงเป็นสิ่งที่ต้องเพียรดำรงไว้ เฉกเช่นบรรดาผู้ริเริ่มการสหกรณ์ที่ได้ต่อสู้ล่วงหน้ามาก่อนแล้ว ซึ่งสำหรับสหกรณ์ไทยในรอบปีนี้หรือปีใดๆ ก็ตาม หากปล่อยปละแต่เพียงให้ล่องลอยไปตามกระแสอย่างไรแรงทาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อกระแสที่ยุบย่นฐานคิดของความเห็นแก่ตัว ความโลภ ความฟุ้งเฟ้อ แน่นนอนว่า หายนะ คือสิ่งที่รอสหกรณ์อยู่ตรงหน้า อันย่อมจบลงด้วยมรณันตึก คือ มีความตายเป็นที่สุดอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

การสร้างสรรค์ให้ขบวนการสหกรณ์ไทยคงชีวิตชีวาอย่างมีพลัง จึงเป็นประเด็นสำคัญในทุกบริบทที่ครอบงำสหกรณ์สำหรับในที่นี้ ลำพังการติดตาม ได้รู้ได้เข้าใจสถานการณ์สหกรณ์อย่างละเอียดหรือมากมายแค่ไหนก็ตาม อาจไร้ค่าโดยสิ้น

เชิง หากการได้รู้ได้เข้าใจนั้นไม่สามารถผลักดันให้เกิดการปฏิบัติการตามมาในเชิงสร้างสรรค์ต่อสหกรณ์และขบวนการสหกรณ์ไทยได้

ฉะนั้น ถ้ายังไม่ลืมกันว่า "สหกรณ์นั้นคือการปฏิบัติ"

การแปลงการรับรู้ความเป็นมา ความเป็นไป ตลอดจนความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น จากทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้นนี้ให้มีส่วนในการสร้างพลังขับเคลื่อนขบวนการสหกรณ์ได้จริง จึงเป็นเรื่องที่ไม่อาจมองข้ามหรือผ่านเลยไป

><><><><><><><><

2

สถานการณ์ขบวนการสหกรณ์ในภาคเหนือ

สถานการณ์ขบวนการสหกรณ์ในภาคเหนือ

สมคิด แก้วทิพย์* และคณะ

1. พัฒนาการและความเป็นมา

ย้อนไปประมาณ 700 ปี ในจดหมายเหตุล้านนาระบุไว้ว่า ประชาธิปไตยบางส่วนมีใช้กันแล้วกล่าวคือ พญาเม็งราย เจ้าเมืองเชียงใหม่ทรงตรากฎหมายเกี่ยวกับผู้ใช้น้ำในเขตส่งน้ำของฝ่ายกันน้ำเดียวกัน ให้ราษฎรมีการเลือกหัวหน้าฝ่ายขึ้นเพื่อดูแลรักษาฝ่ายและระบบส่งน้ำกันเองในกลุ่มผู้ใช้น้ำด้วยกันเพื่อความเป็นธรรมของผู้ใช้น้ำทุกคน ซึ่งเห็นได้ชัดว่ามีการนำเอาหลักการรวมกันเพื่อช่วยเหลือกันและกันภายใต้ระบอบประชาธิปไตยในหลักการของสหกรณ์มาใช้เป็นนัยร้อยๆ ปีมาแล้ว

ในส่วนของการนำเอาระบบสหกรณ์มาใช้จริงจังนั้น พอจะกล่าวได้ว่าในอดีตสังคมภาคเหนือแต่ดั้งเดิมมีลักษณะพื้นฐานเป็นสังคมเกษตรกรรม เศรษฐกิจของประชาชนหรือเกษตรกรเป็นไปในลักษณะการทำมาหากินแบบเลี้ยงตัวเอง กล่าวคือ มีการผลิตเพื่อให้เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลักเท่านั้น แต่ต่อมาเมื่อได้มีการติดต่อซื้อขายกับต่างประเทศมากขึ้น นับตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา ระบบเศรษฐกิจของประชาชนก็ค่อยๆ เปลี่ยนไปจากระบบเศรษฐกิจแบบเพื่อยังชีพมาเป็นแบบเพื่อการค้า โดยเฉพาะเมื่อประเทศตะวันตกได้บีบบังคับให้ไทยทำสนธิสัญญาเบาริงจึงมีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างระบบเศรษฐกิจ ทำให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจโดยเฉพาะการค้าข้าว ซึ่งในช่วงนั้นนับว่าเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญ มีการขยายพื้นที่การผลิต ทำให้ชาวนาจำเป็นต้องใช้ทุนในการผลิตมากขึ้นเพื่อการเพิ่มผลผลิตข้าวให้มีจำนวนมากพอที่จะนำไปจำหน่ายยังตลาด แต่เนื่องจากชาวนามีทุนของตนเองจำนวนน้อยไม่เพียงพอที่จะลงทุนประกอบ การ ไม่มีสถาบันการเงินให้กู้ ชาวนาจึงจำเป็นต้องไปกู้หนี้ยืมสินจากบรรดาพ่อค้านายทุนซึ่งคิดอัตราดอกเบี้ยในอัตราสูง ทำให้เป็นการยากที่ชาวนาจะสามารถปลดเปลื้องภาระหนี้ของตนเองให้กับบรรดาพ่อค้านายทุนเหล่านั้น ความคิดในการจัดตั้งองค์การที่จะช่วยเหลือชาวนาหรือเกษตรกรเหล่านั้นจึงได้ริเริ่มขึ้น โดยมีการตั้งธนาคารเกษตรขึ้นเพื่อให้เงินกู้แก่เกษตรกร แต่ในช่วงนั้นเกิดการติดขัดในเรื่องเงินทุน หลักประกันเงินกู้ และวิธีการควบคุมให้เกษตรกรส่งคืนเงินกู้แก่ธนาคาร ความคิดนี้จึงล้มเลิกไป

ในปี 2457 กระทรวงพระคลังมหาสมบัติได้เชิญ เซอร์ เบอร์นาร์ด ฮันเตอร์ (Sir Bernard Hunter) หัวหน้าธนาคารแห่งมัทราช ประเทศอินเดียมาเป็นที่ปรึกษา โดยท่านได้แนะนำให้อัปเดตธนาคารให้กู้ยืมแห่งชาติขึ้นมาเพื่อให้เงินกู้แก่เกษตรกร โดยให้เกษตรกรผู้กู้ใช้ที่ดินและหลักทรัพย์อื่นเป็นหลักประกัน ส่วนการควบคุมให้ชาวนาทอดทิ้งที่ดินหรือหลบ

* อาจารย์ประจำภาควิชาเศรษฐศาสตร์และสหกรณ์การเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้

หนี้สิน ก็ให้ชาวนารวมตัวเป็นสมาคมเพื่อช่วยตรวจสอบซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นมูลเหตุให้มีการนำระบบสหกรณ์มาใช้ในประเทศไทย โดยมีการจัดตั้งสหกรณ์ครั้งแรกขึ้นที่อำเภอเมืองพิษณุโลก ใน พ.ศ. 2459 ชื่อ สหกรณ์วัดจันทร์ ไม่จำกัดสินใช้ จึงนับว่า ได้มีการนำระบบสหกรณ์เข้ามาใช้ในประเทศไทยโดยเริ่มขึ้นทางภาคเหนือเป็นภาคแรกของประเทศ

นอกจากนี้ยังมีการนำสหกรณ์ประเภทอื่นมาเผยแพร่ในเขตภาคเหนือตามมา เช่นที่ จังหวัดเชียงใหม่ มีการจัดตั้ง นิคม สหกรณ์ลำทราย ในปี 2481 และจังหวัดอุตรดิตถ์มีการจัดตั้งเป็นธนาคารสหกรณ์ ในปี 2495 เป็นต้น และนับแต่นั้น เป็นต้นมา สหกรณ์ได้มีการขยายและมีการเผยแพร่ให้จัดตั้งขึ้นในทุกชุมชน ทุกสาขาอาชีพ ทั่วทุกจังหวัดในภาคเหนือ

ปัจจุบันสหกรณ์ได้มีเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก มีการเชื่อมโยงช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ติดต่อกันแลกเปลี่ยนข่าวสาร การฝึกอบรม และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน มีการเชื่อมโยงธุรกิจสร้างเป็นเครือข่ายของสหกรณ์ ช่วยเหลือทั้งด้าน เงินทุน การตลาด การแปรรูป และธุรกิจอื่นๆ ที่สหกรณ์ดำเนินการอยู่ เช่น กรณีของสหกรณ์การเกษตรที่มีข้อขัดข้องเกี่ยวกับ เงินทุนในการดำเนินงาน ก็จะขอเครดิตหรือกู้ยืมจากสหกรณ์ออมทรัพย์ซึ่งมีเงินต้นระบบ หรือกรณีการแลกเปลี่ยนสินค้าซึ่ง กันและกันระหว่างสหกรณ์การเกษตรต่างๆ เช่น สหกรณ์ที่มีผลผลิตกระเทียมก็แลกเปลี่ยนกับสหกรณ์ที่มีผลผลิตข้าวสาร เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีส่วนช่วยเหลือในเรื่องสวัสดิการต่างๆ ของสมาชิก โดยสหกรณ์สามารถจะแบ่งเบากภาระของสมาชิกได้ส่วนหนึ่ง เช่น การให้สวัสดิการค่ารักษาพยาบาล ทุนการศึกษาแก่ทายาทสมาชิก เงินสวัสดิการผู้ยากไร้ เป็นต้น

2. บทบาทของสหกรณ์ในภาคเหนือ

สำหรับบทบาทสำคัญของสหกรณ์ในภาคเหนือ อาจพิจารณาได้ ดังนี้

1. บทบาททางด้านเศรษฐกิจ

สหกรณ์ได้เข้ามามีบทบาทในฐานะสถาบันการเงิน จัดหาเงินทุนให้สมาชิกกู้ยืมไปลงทุนประกอบอาชีพ บรรเทา ปัญหาในการพึ่งพิงและเสียเปรียบ นอกจากนี้ สหกรณ์ยังรับฝากเงินสมาชิก เปรียบเป็นสถาบันการเงินในท้องถิ่น ซึ่งมีหน้าที่ ในการให้กู้ยืมเงินและรับฝากเงินทั้งประเภทออมทรัพย์และฝากประจำ การทำหน้าที่ดังกล่าวนี้มีสหกรณ์ต่างๆ ดำเนินบทบาท ทางด้านนี้ เช่น สหกรณ์ออมทรัพย์ สหกรณ์เครดิตยูเนียน ธนาคารหมู่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ต่างๆ เป็นต้น

ในฐานะสถาบันการผลิตและการตลาด ไม่ว่าจะเป็นสหกรณ์การเกษตร ธนาคารหมู่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ และ สหกรณ์อื่นๆ ซึ่งมีการจัดหาเงินทุนให้แก่สมาชิกกู้ยืมเพื่อใช้ในการประกอบอาชีพนั้น เท่ากับว่าเป็นการส่งเสริมและสนับสนุน ให้เกิดการผลิตขึ้น เช่น ผลิตข้าว ข้าวโพด ผัก ผลไม้ ปศุสัตว์ ฯลฯ นอกจากนี้ จากการที่ปรากฏว่าเกษตรกรหรือสมาชิก สหกรณ์ส่วนใหญ่มักจะประสบปัญหาการจำหน่ายผลผลิตได้ในราคาต่ำ เพราะถูกพ่อค้าคนกลางกดราคา ฉะนั้น การที่สหกรณ์ เป็นผู้ดำเนินการค้าขายเอง สามารถรวบรวมผลผลิตของสมาชิกเพื่อจำหน่ายให้ได้ราคาดีขึ้น มีการจัดส่งโดยตรงให้กับตลาด จึงกล่าวได้ว่า สหกรณ์เป็นสถาบันการผลิตที่ส่งเสริมให้เกิดการผลิตขึ้นในชุมชนและช่วยเหลือสมาชิกด้านการตลาดด้วย

2. บทบาททางด้านสังคม

ในฐานะสถาบันพัฒนาชนบท งานด้านพัฒนาชุมชนหรือการพัฒนาท้องถิ่น นับว่าเป็นบทบาทหนึ่งของสหกรณ์ เพราะจุดมุ่งหมายของการสหกรณ์ก็เพื่อสร้างความอยู่ดีกินดีให้แก่สมาชิก โดยอาศัยวิธีการสหกรณ์ คือ ช่วยเหลือตัวเองและช่วย เหลือซึ่งกันและกัน นอกจากจะสร้างความเจริญทางด้านวัตถุแล้ว สหกรณ์ยังมุ่งที่จะสร้างความเจริญทางวัฒนธรรมและศีล ธรรมอันดีในหมู่สมาชิก การพัฒนาอาชีพ การพัฒนาความคิดและทัศนคติในการดำรงชีวิต ตลอดจนการพัฒนาการบริหารและ การปกครองตามหลักประชาธิปไตย

ในฐานะสถาบันพัฒนาและจัดสรรที่ดิน สหกรณ์นับเป็นสถาบันทางสังคมที่สำคัญยิ่งอีกสถาบันหนึ่งในชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับการจัดสรรที่ดินให้ประชาชนได้มีที่พำนักและอยู่อาศัย โดยได้ยื่นมือเข้ามาแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยจัดสรรที่ดินให้เกษตรกรได้ประกอบอาชีพ เช่น การจัดตั้งสหกรณ์นิคม สหกรณ์การเช่าที่ดิน และสหกรณ์การเช่าซื้อที่ดิน เป็นต้น นอกจากนี้ รวมถึงการจัดหาและอำนวยความสะดวกให้แก่สมาชิกในการประกอบอาชีพด้วย สหกรณ์ที่มีบทบาทในด้านนี้ ได้แก่ สหกรณ์นิคมต่างๆ เช่น สหกรณ์นิคมสันทราย จำกัด เป็นต้น

ในฐานะสถาบันทางสังคม อาจกล่าวได้ว่าบทบาทในด้านสังคมนี้ คือ การสร้างปฏิสัมพันธ์ การเชื่อมโยงองค์การพื้นฐานต่างๆ ให้เป็นเอกภาพ มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทั้งในด้านของเงินทุน การออม การสหกรณ์การ การสร้างสวัสดิการ การเรียนรู้ร่วมกัน การสร้างเครือข่ายของชุมชนระดับพื้นฐานของสังคมให้มีการเชื่อมโยงกัน

ตัวอย่างในเรื่องของสวัสดิการแก่สมาชิกนั้น สหกรณ์ที่มีทุนมากจะมีสวัสดิการให้แก่สมาชิก กรรมการ ฝ่ายจัดการ ชุมชน และสังคม ซึ่งเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจ และเอื้ออาทรต่อชุมชน การจัดสวัสดิการมีหลากหลาย อาทิเช่น การให้ค่ารักษาพยาบาล การให้ทุนต่างๆ ทั้งทุนยากจน ทุนการศึกษา ทุนคนแก่ การช่วยเหลือฌาปนกิจศพ การช่วยเหลือสมาชิกที่ประสบภัยธรรมชาติ การบริจาคอุปกรณ์กีฬา เครื่องอำนวยความสะดวกให้ชุมชนและโรงเรียน หรือจะมีการสร้างกำลังใจให้แก่สมาชิกโดยให้คณะกรรมการนำขนม เครื่องใช้ไปเยี่ยมสมาชิกที่กำลังป่วยอยู่บ้านหรือโรงพยาบาล เป็นต้น

สิ่งเหล่านี้ที่สหกรณ์และองค์การประชาชนจัดขึ้นมา นับว่ามีส่วนช่วยเหลือให้สังคมของชุมชนเป็นสังคมที่น่าอยู่อาศัย มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีการเกื้อหนุนสมาชิกที่ได้รับความเดือดร้อน อันนับได้ว่าเป็นบทบาททางด้านสังคมที่มีส่วนช่วยให้เป็นชุมชนสงบสุข

3 บทบาทด้านการศึกษา

การศึกษานับว่าเป็นสิ่งจำเป็นยิ่งสำหรับการพัฒนาอาชีพ รายได้และความเป็นอยู่ของประชาชนในชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันซึ่งสภาวะทางเศรษฐกิจได้เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ดังนั้น ประชาชนหรือเกษตรกรจะต้องปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ เหล่านี้ด้วย ซึ่งเป็นที่น่ายินดี เพราะไม่ว่าจะเป็นสหกรณ์ องค์การของประชาชน ธนาคารหมู่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ และอื่นๆ ต่างสนับสนุนให้สมาชิก บุตรหลาน ตลอดจนครอบครัวของสมาชิกได้รับการศึกษา เช่น การให้เงินทุนการศึกษาแก่บุตรหลานสมาชิก การให้การอบรมสมาชิก การนำสมาชิกศึกษาอบรมดูงานในแหล่งที่ประสบผลสำเร็จ เป็นต้น

นอกจากนี้สหกรณ์ยังทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการเผยแพร่ข่าวสารและแลกเปลี่ยนความรู้ทั้งด้านการผลิต การตลาด การคหกรรม การอนามัย และอื่นๆ ให้แก่ชุมชนท้องถิ่นของตนเองอีกด้วย

4. บทบาทด้านสิ่งแวดล้อม

สหกรณ์ให้ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นทั้งชุมชนตนเอง ตลอดจนชุมชนใกล้เคียง โดยคำนึงถึงการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน เช่น กลุ่มเกษตรกรที่มีความเดือดร้อนในเรื่องน้ำที่ใช้ในการเกษตร มีการจัดตั้งสหกรณ์ผู้ใช้น้ำเพื่อให้สมาชิกหรือเกษตรกรจัดการในเรื่องของการใช้น้ำให้ถูกต้อง หรือ ในกลุ่มผู้ที่มีความเดือดร้อนในเรื่องการขาดแคลนไฟฟ้า มีการจัดตั้งสหกรณ์ไฟฟ้า เป็นต้น

3. จุดเด่นของสหกรณ์ในภาคเหนือ

1. อุดมการณ์ของสหกรณ์

น้ำใจสหกรณ์ (Spirit) เป็นสิ่งสำคัญ ขบวนการสหกรณ์ได้บุคคลที่เป็นผู้นำมีน้ำใจในการทำงานสหกรณ์ สามารถทำงานได้อย่างเต็มที่และเกิดผล เช่น มีบาทหลวงนำทาง มีครูเป็นผู้ชี้แนะ หรือมีหลวงพ่อบรรพชา ซึ่งบุคคลเหล่านี้เป็นที่นับถือและศรัทธาในชุมชน ถ้าผู้นำเสียสละในการคิด การทำ ก็จะทำให้สมาชิกมีส่วนร่วม เข้าใจและศรัทธาสหกรณ์เพิ่มมากขึ้น

2. การมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมทั้งของสมาชิกและคณะกรรมการ จะทำให้เกิดการทำงานร่วมกัน ร่วมมือ ร่วมแรงในการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทั้งนี้แต่ละสหกรณ์มีเทคนิคที่แตกต่างกันไป จะมีคณะกรรมการเข้ามาเป็นฝ่ายจัดการหรือคณะทำงานในสำนักงานเพื่อให้เกิดการปฏิบัติ การเรียนรู้ในสหกรณ์ สำหรับสมาชิกจะมีการควบคุมดูแลตนเอง เช่น การกู้เงินไม่ต้องทำสัญญา มีการติดตามการขาดประชุมว่ามาจากสาเหตุใด เป็นเพราะเจ็บป่วยหรือไม่ และหลายสหกรณ์ยังใช้มาตรการปรับเงินสมาชิกเมื่อขาดการประชุมในแต่ละครั้ง แล้วนำเงินมาเข้าสหกรณ์หรือตั้งเป็นกองทุน เช่น กองทุนชับน้ำตา

สำหรับการมีส่วนร่วมในด้านอื่นๆ ได้แก่ การมีส่วนร่วมในทางเศรษฐกิจ ตัวอย่างเช่น กิจกรรมทางการเกษตร กิจกรรมธุรกิจชุมชน กิจกรรมพัฒนา และกิจกรรมสวัสดิการ ซึ่งบางแห่งมีการแจกรางวัลสำหรับสมาชิกที่มีส่วนร่วมดีเด่นประจำปี และให้สิทธิมากกว่าสมาชิกที่มีส่วนร่วมน้อยกว่า

นอกจากนี้ มีการส่งเสริมอาชีพในกลุ่มสตรี ให้สมาชิกและครอบครัวได้มีการทำงานร่วมกัน มีการรวมกลุ่มกัน และที่น่าสนใจคือ มีสหกรณ์ที่จัดเวทีประชาคมเพื่อให้สมาชิกได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นร่วมกัน ทำให้ทราบปัญหาและความต้องการของสมาชิกโดยตรง อันจะนำไปสู่การแก้ปัญหาได้ถูกต้อง การสร้างการมีส่วนร่วมสหกรณ์โดยใช้กิจกรรม มีผลทำให้สมาชิกของสหกรณ์ได้ทำความรู้จัก ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สร้างความรู้สึกเอื้ออาทร แบ่งปัน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยให้การบริหารของสหกรณ์บรรลุวัตถุประสงค์มากยิ่งขึ้น

3. ความคิดสร้างสรรค์

แนวความคิดที่จะนำไปสู่การพัฒนาสหกรณ์ได้ อาจจะต้องมีแนวความคิดที่สร้างสรรค์ มีรูปแบบที่หลากหลายและเอื้อประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ให้กับสมาชิกและสหกรณ์เอง ความคิดที่สร้างสรรค์อาจจะเป็นในรูปแบบของกิจกรรม โครงการ หรือรูปแบบของการบริหารงานที่เป็นที่น่าสนใจและสามารถนำไปปฏิบัติจริงได้ อาทิเช่น

- การส่งเสริมการออมของนักเรียนในโรงเรียน
- การประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่างๆ เช่น การจัดทำแผ่นพับแจก การประชาสัมพันธ์ในงานต่างๆ ของชุมชนแบบบอกเล่าต่อกัน
- การจัดประกวดฟาร์ม เช่น ฟาร์มโคนม เพื่อกระตุ้นให้สมาชิกเกิดการจัดการการผลิตที่มีประสิทธิภาพ ถูกสุขอนามัย
- การจัดงานกีฬาเชื่อมความสัมพันธ์
- การจัดกิจกรรมทอดผ้าป่าให้วัด หรือจะจัดกิจกรรมทอดผ้าป่าให้สหกรณ์
- กิจกรรมการออกร้านร่วมกัน เช่น ในงานวันสหกรณ์
- การจัดกิจกรรมให้สมาชิกครอบครัวได้มีส่วนร่วมด้วยกัน เช่น การจัดกิจกรรมงานปีใหม่ เป็นการส่งเสริมความรัก ความสามัคคี

- การอำนวยความสะดวกให้แก่สมาชิก เช่น สหกรณ์เป็นตัวแทนบริษัทประกันภัยและจัดทำกรมธรรม์คุ้มครองผู้ประสบภัยจากรถ การทำปืมน้ำมันหล่อลื่นในหมู่บ้าน และการทำธุรกิจครบวงจรตั้งแต่การส่งเสริมการผลิตจนถึงแปรรูปและหาตลาดให้แก่สมาชิก
- โครงการ 1 สหกรณ์ 1 โรงเรียน เป็นการเลือกโรงเรียนในดวงใจ เพื่อเข้าไปให้ความรู้แก่นักเรียนในเรื่องสหกรณ์ สนับสนุนทุนการศึกษา อุปกรณ์การศึกษา ให้เยาวชนได้ตระหนักถึงสหกรณ์เพิ่มมากขึ้น
- โครงการสินเชื่อรูปพิเศษ เช่น ตกเขี้ยวลำไย เพื่อเป็นการรองรับผลผลิตของสหกรณ์ไม่ให้ขายตกเขี้ยวให้แก่พ่อค้าคนกลางที่เอารัดเอาเปรียบ
- การประกอบธุรกิจครบวงจรเพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่สมาชิก

นอกจากนี้ยังคิดจัดโครงการใหม่ๆ ที่น่าสนใจและเป็นประโยชน์แก่สมาชิก เช่น โครงการแลกเปลี่ยนสินค้าให้แก่สหกรณ์และโครงการจัดแบ่งเขต (Zoning) เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ซึ่งกิจการต่างๆ เหล่านี้จะเป็นแนวทางให้สมาชิกทำงานร่วมกัน และมีส่วนร่วมด้วยสหกรณ์มากขึ้น ทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน

4. การเรียนรู้

การเรียนรู้ทั้งของสมาชิก คณะกรรมการ และฝ่ายจัดการเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง ที่จะทำให้เกิดกระบวนการทำงาน และพัฒนาสหกรณ์ ซึ่งจะส่งผลให้สมาชิกมีความกินดี อยู่ดีในที่สุด

การเรียนรู้อาจเกิดจากการคิดร่วมกัน ทำงานร่วมกัน หรือสหกรณ์เข้าไปให้ความรู้แก่สมาชิก เช่น การฝึกอบรม การเปิดโอกาสให้ไปศึกษาดูงานที่อื่น การส่งเสริมอาชีพให้แก่สมาชิกและครอบครัว เป็นต้น

5. การสร้างผู้นำ

สหกรณ์ที่จะดำเนินไปได้ด้วยดีตามหลักและวิธีการสหกรณ์ จะต้องมีความรู้ ความเข้าใจ รั้งงานสหกรณ์ และต้องช่วยเหลือสมาชิกโดยแท้จริง ผู้นำนั้นเป็นบุคคลที่ชาวบ้านต้องเชื่อมั่น และไว้วางใจ ดังนั้นจึงต้องมีการสร้างผู้นำ ซึ่งหลายสหกรณ์ก็มีแนวทางต่างกันไป อาจมีการพิจารณาจากประวัติก่อน มีการหาเสียงเลือกตั้งคณะกรรมการ มีการเลือกตั้งคณะกรรมการแบ่งตามเขตเพื่อกระจายผู้นำให้ทั่วถึงทุกตำบล ให้ตัวแทนผู้นำเข้าไปเรียนรู้งานหรือประชุมร่วมกับสหกรณ์อื่น มีการเตรียมความพร้อมโดยการอบรมผู้นำก่อน เช่น การเตรียมรองประธานกลุ่มให้มาเป็นประธานกลุ่ม และการเตรียมประธานกลุ่มให้เป็นคณะกรรมการสหกรณ์ บางสหกรณ์มีกองทุนรักษาผู้นำเพื่อให้ผู้นำได้เสียสละเวลาทำงานให้สหกรณ์ได้เต็มที่

ที่น่าสนใจคือ การเตรียมเยาวชนรุ่นใหม่ให้มาเรียนรู้สหกรณ์ สัมผัสความเป็นสหกรณ์ และร่วมกิจกรรมสหกรณ์ ซึ่งถือว่าเป็นการสร้างกลุ่มเยาวชนผู้นำขึ้นมาเรียนรู้งานทางด้านสหกรณ์ เสมือนเป็นการสร้างคนรุ่นใหม่ที่มีความสนใจงานทางด้านนี้ได้เข้ามาสัมผัสกับความเป็นจริงมากยิ่งขึ้น

6. ความโปร่งใสในการดำเนินงาน

พบว่าสหกรณ์จะมีผู้ตรวจสอบกิจการอย่างน้อย 2-3 คน เพื่อตรวจสอบการดำเนินงานของสหกรณ์โดยตลอด และถือว่าข้อมูลของสหกรณ์น่าจะเป็นข้อมูลที่เปิดเผยได้ บางสหกรณ์มีการเสนองานทุกเดือน มีการหมุนเวียนกรรมการสหกรณ์เข้ามาบริหารงาน เปิดโอกาสให้สมาชิกและองค์กรภายนอกสามารถตรวจสอบกิจการได้ตลอดเวลา หรือเป็นการสังเกตการณ์

7. ขบวนการหรือเครือข่ายองค์กร

สหกรณ์จะผนึกกำลังได้นั้นต้องมีความเป็นขบวนการ โดยมีเครือข่ายสหกรณ์เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสาร ซึ่งในปัจจุบันก็มีเครือข่ายสหกรณ์ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น มีการซื้อขายระหว่างสหกรณ์ การจัดตั้งชมรมผู้จัดการสหกรณ์เชียงใหม่ ชมรมสหกรณ์จังหวัดลำพูน

นอกจากนี้ยังได้เชื่อมโยงกับหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล กรมปศุสัตว์ บริษัทประกันภัย บริษัทเอกชนต่างๆ ที่ซื้อขายกัน เป็นต้น เช่น ศูนย์รวมน้ำใจดอกคำใต้ จะมีการเชื่อมโยงเครือข่ายระหว่างหมู่บ้านสหกรณ์การเกษตร และมีการจัดสรรโครงการส่งเสริมอาชีพให้เหมาะกับหมู่บ้านนั้นๆ เป็นต้น แต่ยังคงขาดรูปแบบเครือข่ายที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรม

4. ปัญหาและแนวทางแก้ไข

สหกรณ์แต่ละแห่งจะมีปัญหาและความต้องการที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งปัญหาและความต้องการเหล่านี้สามารถแก้ไขได้ด้วยการนำจุดเด่นของทุกสหกรณ์จากที่กล่าวมาประยุกต์ใช้ ยกตัวอย่างเช่น

1. ข้อมูลข่าวสารล้าหลัง

การใช้ความเป็นขบวนการหรือเครือข่าย เช่น การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างสหกรณ์กันเอง หรือกับหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง

2. ระเบียบข้อบังคับไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชาวบ้าน

มีการจัดเวทีประชาคมเพื่อให้ทราบข้อมูล ความเข้าใจและข้อมูลตรงกัน หรือมีการสร้างเครือข่ายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างสหกรณ์เพื่อหาแนวทางร่วมกันในการปรับปรุงระเบียบ/ ข้อบังคับ

3. ระบบการจัดการไม่มีประสิทธิภาพ

ที่เห็นได้ชัด คือ การติดตามหนี้ไม่ได้ผลเท่าที่ควร ทำให้สินทรัพย์ของสหกรณ์ส่วนใหญ่อยู่ในรายการลูกหนี้ค้างชำระ ดังนั้นควรมีการร่วมกันคิด หาสาเหตุสำคัญของปัญหาที่เกิดขึ้น เพื่อแก้ไข และป้องกันไม่ให้เกิดขึ้นซ้ำอีก อาจทำได้โดย

- ส่งเสริมการออมให้มากขึ้น
- ส่งเสริมอาชีพให้แก่สมาชิกเพื่อเกิดรายได้
- จัดสรรโครงการให้เหมาะสมกับหมู่บ้านนั้นๆ
- ให้การศึกษาอบรมแก่สมาชิกเรื่องหลักการและวิธีการสหกรณ์
- สำหรับปัญหาจากการขาดทุนเพราะภัยธรรมชาติ ควรมีกองทุนสวัสดิการช่วยเหลือสมาชิกที่ประสบภัย

4. ขาดตลาดรองรับผลผลิตและราคาผลผลิตตกต่ำไม่แน่นอน

ตลาดและราคาผลผลิตทางการเกษตรนับเป็นปัญหาที่เรื้อรังของเกษตรกรไทย ดังนั้น สหกรณ์ไทยควรผนึกกำลังช่วยเหลือตัวเองมากกว่ารอรับการช่วยเหลือจากหน่วยงานอื่น ซึ่งการแก้ปัญหาอาจจะปฏิบัติโดย

- จัดโครงการแลกเปลี่ยนสินค้าและซื้อขายระหว่างสหกรณ์
- ส่งเสริมอาชีพใหม่ๆ
- จัดทำโครงการแบ่งเขตในการผลิต
- รวมซื้อและรวมขายเพื่อให้เกิดอำนาจในการต่อรอง
- ทำธุรกิจครบวงจร
- การให้ความช่วยเหลือในรูปแบบสินเชื่อรูปพิเศษ เช่น ตกเขียวลำไย

5. ปัญหามูลค่าการ

5.1 คณะกรรมกร

- ขาดความรู้ ซึ่งแก้ไขโดยให้ตัวแทนสหกรณ์เข้าร่วมเรียนรู้งานกับสหกรณ์อื่น เช่น ส่งตัวแทนไปประชุม หรือมีการจัดอบรมให้ความรู้ ศึกษาดูงานที่อื่น เพื่อให้เกิดความเข้าใจในการทำงาน การจัดการ

- ไม่เสียสละ ซึ่งกรรมการหลายท่านมีการกิจทั้งงาน และครอบครัว จึงจัดตั้งกองทุนรักษาผู้นำ มีการเตรียมความเป็นผู้นำ และพิจารณาประวัติผู้นำก่อน

5.2 ฝ่ายจัดการได้รับค่าตอบแทนต่ำ

- สหกรณ์ที่มีทุนน้อย จึงไม่สามารถให้ค่าตอบแทนหรือเงินเดือนที่สูงได้ ดังนั้นอาจให้สวัสดิการแทน เพื่อเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่พนักงาน

5.3 สมาชิก

- สมาชิกไม่ซื้อสัตย์หรือภักดีต่อสหกรณ์ สหกรณ์ควรให้การอบรม ให้การเรียนรู้ ส่งเสริมความรัก ความสามัคคี ให้สมาชิกดูแลควบคุมกันเอง มีการสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่สมาชิก เช่น เวลาเจ็บป่วยก็ให้ตัวแทนไปเยี่ยมเยียน หรือมีการแจกรางวัลกับผู้ที่มีส่วนร่วมในการทำธุรกิจกับสหกรณ์มากที่สุด ที่สำคัญควรสร้างกลุ่มเยาวชนให้เรียนรู้และรักสหกรณ์

- ขาดประสิทธิภาพในการผลิต สหกรณ์ควรให้การศึกษอบรมในการผลิต เช่น วิธีการ/ ขั้นตอนต่างๆ ในการผลิต ส่งเสริมอาชีพ หรืออาจจัดกิจกรรมเสริม เช่น การจัดประกวดฟาร์มโคนม เป็นต้น

><>><><>><><

3

**สถานการณ์ขบวนการสหกรณ์ใน
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**

สถานการณ์ขบวนการสหกรณ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

วีระ ภาคอุทัย* และคณะ

1. พัฒนาการและความเป็นมา

จากการรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นของสหกรณ์และกลุ่มบุคคลองค์การภาคประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบว่า ประเภทสหกรณ์ที่มีมากที่สุด คือ สหกรณ์การเกษตร เป็นสหกรณ์ที่จัดตั้งขึ้นในหมู่สมาชิกที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยมีการดำเนินงานที่แตกต่างกันไปตามสภาพท้องที่และลักษณะการประกอบอาชีพ เช่น สหกรณ์โคนม สหกรณ์ผู้เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ เป็นต้น ซึ่งจัดตั้งขึ้นเพื่อช่วยให้สมาชิกดำเนินกิจการร่วมกัน และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อันจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่สมาชิกทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งการให้บริการต่างๆ แก่สมาชิก เช่น การให้เงินกู้ การรวบรวมผลผลิตของสมาชิกรวมจัดจำหน่าย และการจัดหาวัสดุอุปกรณ์ทางการเกษตรให้กับสมาชิก เป็นต้น ประเภท สหกรณ์ที่พบรองลงมา คือ สหกรณ์ออมทรัพย์ สหกรณ์ร้านค้า สหกรณ์ประมง สหกรณ์บริการ และสหกรณ์นิคม ตามลำดับ เป็นสหกรณ์ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อสนองความต้องการของสมาชิกเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ การดำเนินชีวิตประจำวัน การให้เงินกู้ และการรับฝากเงิน เป็นต้น

จากการดำเนินงานของสหกรณ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบว่า สหกรณ์มีการดำเนินงานได้ระดับหนึ่ง แต่ยังคงการยังขาดความเข้มแข็งเนื่องจากสมาชิกสหกรณ์ยังขาดความรู้ความเข้าใจ ในหลักการของสหกรณ์ สมาชิกบางคนเข้าใจว่า สหกรณ์เป็นองค์การที่จัดตั้งขึ้นเพื่อแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจของสมาชิก ทำให้สมาชิกหวังแต่จะรอคอยความช่วยเหลือจากสหกรณ์ จึงไม่พยายามที่จะพึ่งพาตนเอง ประกอบกับสมาชิกขาดการร่วมมือกับสมาชิกคนอื่นๆ และ กลุ่มสหกรณ์ ทำให้เกิดความอ่อนแอในกลุ่มสหกรณ์ นอกจากนี้ สหกรณ์เองขาดการบริหารจัดการที่มีการวางแผน ทำให้การพัฒนาสหกรณ์ไม่มีความต่อเนื่องและล่าช้าในที่สุด

คณะกรรมการดำเนินงานของสหกรณ์นั้น ส่วนใหญ่จะมาจากการเลือกตั้งหรือการคัดเลือกของสมาชิกในแต่ละกลุ่ม ซึ่งกลุ่มของสหกรณ์บางแห่งอาจจะมีการแบ่งตามตำบล หรือ หมู่บ้าน และดำรงตำแหน่งคราวละ 2 ปี ซึ่งสหกรณ์แต่ละประเภทจะมีกฎเกณฑ์หรือระเบียบที่ปรับใช้ให้มีความเหมาะสมกับท้องที่และลักษณะของสหกรณ์ เช่น มีอัตราผลตอบแทนให้

* อาจารย์ประจำภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร มหาวิทยาลัยขอนแก่น

กับคณะกรรมการดำเนินงานทุกปี เพื่อสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติหน้าที่ของคณะกรรมการให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลแก่สหกรณ์มากที่สุด

สำหรับกลุ่มองค์การภาคอิสระในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะมีการรวมกลุ่มของสมาชิกเพื่อมุ่งเน้นการแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจให้กับสมาชิก โดยสมาชิกต้องมีพื้นฐานหรือแนวความคิดในแนวทางเดียวกับกลุ่ม เช่น กลุ่มเกษตรกร กลุ่มทอผ้า กลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น สมาชิกในกลุ่มส่วนใหญ่จึงมีความรู้ความเข้าใจในอุดมการณ์ของกลุ่ม และร่วมมือกันระหว่างสมาชิก ดังนั้น กลุ่มบุคคลองค์การภาคประชาชนจึงมีความเข้มแข็ง และมีการขยายเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง ประเภทของกลุ่มเหล่านี้มีลักษณะที่สอดคล้องกับสภาพพื้นที่และปัญหาของสมาชิกในพื้นที่นั้นๆ ทั้งนี้ประเภทของกลุ่มที่มีมากที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ กลุ่มเกษตรกร เพราะประชากรส่วนใหญ่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือประกอบอาชีพเกษตรกรรม และในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา เกษตรกรประสบปัญหาหนี้สินล้นพ้นตัว จึงทำให้เกิดการรวมกลุ่ม ทั้งนี้กลุ่มดังกล่าวส่วนใหญ่จะได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาคเอกชนในการพัฒนา มีกระบวนการเรียนรู้ และการประสานความร่วมมือระหว่างกลุ่ม เพื่อให้กลุ่มพึ่งพาตนเองได้

กระบวนการเครือข่ายของกลุ่มองค์การเหล่านี้ได้พัฒนามาอย่างต่อเนื่อง ทำให้เกิดการทำงานร่วมกันระหว่างกลุ่มกับกลุ่ม กลุ่มกับสมาชิก และสมาชิกกับสมาชิก จึงเกิดความเข้มแข็ง สมาชิกของกลุ่มมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของกลุ่มอย่างแท้จริง โดยสมาชิกทุกคนจะมีการประชุมร่วมกับกลุ่มอย่างสม่ำเสมอเพื่อรับข้อมูลข่าวสาร ตลอดจนแนวทางการพัฒนาของกลุ่ม และสมาชิกของกลุ่มมีสิทธิในการเลือกตัวแทนของเครือข่ายเข้าไปเป็นคณะกรรมการบริหาร และคณะกรรมการดำเนินงานกลุ่ม ทั้งนี้ คณะกรรมการจะดำรงตำแหน่ง วาระละ 2 ปี แล้วจึงจะมีการคัดเลือกคณะกรรมการชุดใหม่

ทิศทางในการพัฒนาหรืออุดมการณ์ของกลุ่มบุคคลองค์การภาคประชาชน มีความชัดเจนในการแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจให้กับสมาชิก ซึ่งที่ผ่านมากลุ่มสามารถดำเนินงานได้ผลในระดับดี ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกดีขึ้น จากการจัดสวัสดิการในรูปแบบต่างๆ ให้กับสมาชิก เช่น ค่ารักษาพยาบาล ค่าฌาปนกิจศพ ทุนการศึกษา การให้เงินกู้ เป็นต้น ส่งผลให้ชุมชนและสังคมพัฒนาดีขึ้นอีกด้วย

2. บทบาทของสหกรณ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

สำหรับบทบาทสำคัญของสหกรณ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อาจพิจารณาได้ ดังนี้

1. บทบาททางด้านเศรษฐกิจ

สหกรณ์ยังคงดำรงบทบาทในฐานะแหล่งเงินทุนสำหรับสมาชิกอย่างเสมอต้นเสมอปลาย แต่กระนั้นก็ประสบปัญหาในการบริหารจัดการอันเนื่องจากการที่สมาชิกชำระหนี้ไม่ตรงเวลา ทั้งจากเหตุที่อยู่ในวิสัยอันพึงแก้ไขได้ เช่น การขาดวินัยของสมาชิกเอง และเหตุสุดวิสัย เช่น ประสบภัยธรรมชาติ เป็นต้น ทางด้านการตลาด แม้ส่วนใหญ่ยังคงประสบปัญหาเช่นกัน แต่ได้พยายามหาแนวทางในการแก้ไข โดยการสร้างเครือข่ายระหว่างสหกรณ์เพื่อทำการซื้อขายแลกเปลี่ยนผลผลิตและปัจจัยการผลิต การจัดทำธุรกิจครบวงจรเพื่อลดการพึ่งพิงภายนอก รวมทั้งการติดตามข่าวสารที่เกี่ยวข้องทางการตลาดจากเครือข่ายหรือองค์กรอื่น

2. บทบาททางด้านสังคม

สหกรณ์ส่วนใหญ่มีส่วนในการพัฒนาอาชีพและจัดสวัสดิการในรูปแบบต่างๆ ให้กับสมาชิก เช่น ค่ารักษาพยาบาล ค่าฌาปนกิจศพ ทุนการศึกษา การให้เงินกู้ เป็นต้น

นอกจากนี้จากกิจกรรมที่มีผู้สนใจร่วมกันเป็นพิเศษ ผวนกับความเชื่อถือในผู้นำกลุ่มก่อให้เกิดสังคมย่อยๆ ของกลุ่มต่างๆ มากมาย โดยส่วนมากดำเนินธุรกิจที่ต่างกันไปตามประเภทของกลุ่ม แต่รักษาไว้ซึ่งการถ่ายทอดเชิงอุดมการณ์

และภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่สมาชิก รวมทั้งเยาวชน ตลอดจนบุคคลที่สนใจ การปลูกฝังความมีน้ำใจนับเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ สหกรณ์เหล่านี้ดำรงอยู่ได้ ปรากฏบุคคลตัวอย่างมากมายในวงการสหกรณ์ซึ่งเป็นผู้ที่มีความเสียสละได้รับความเชื่อถือจาก สมาชิก ด้วยคุณสมบัติแห่งความซื่อสัตย์ เสียสละ และสามารถเป็นแบบอย่างให้สมาชิก เช่น มีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำ มีบุคลากร ทางศาสนาเป็นผู้ชี้แนะ เป็นต้น จึงทำให้สมาชิกมีส่วนร่วมและรักในกลุ่มมากขึ้น

ในทางกลับกัน ขณะที่สหกรณ์อีกหลายแห่งยังคงพยายามรักษาองค์การไว้ไม่ให้เกิดหนี้สูญและระดมทุน ด้วยการ แปลงหนี้บ้าง การเพิ่มทุนโดยการหักจากเงินกู้ของสมาชิกบ้าง เปิดขายหุ้นให้แก่บุคคลภายนอกที่ไม่ใช่สมาชิกบ้าง หรือแม้แต่ การมีสมาชิกตามทะเบียนอย่างเกินความเป็นจริง และอื่นๆ ทั้งหลายเหล่านี้จึงย่อมหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะเกิดปรากฏการณ์ทาง สังคมบางด้าน ที่ยังฝังตัวเป็นปัญหาต่อสหกรณ์เองในเชิงของการละทิ้งจริยธรรมพื้นฐานบางประการ เช่น สมาชิกชำระหนี้ไม่ ตรงเวลา การขาดวินัยของสมาชิก สมาชิกมุ่งเข้าหาสหกรณ์เพราะหวังเงินกู้เท่านั้น เป็นต้น ซึ่งบรรยากาศเช่นนี้ก็ยังคงมีอยู่ ในอีกหลายสหกรณ์ อันจำเป็นที่จะต้องได้รับการดูแลแก้ไข

อย่างไรก็ตาม ด้วยความคุ้นเคยและประสบการณ์ในการรวมกลุ่มซึ่งค่อนข้างมีอยู่มากในภูมิภาคนี้ นับเป็นส่วนเอื้อที่ สำคัญต่อการขยายและสร้างความเข้มแข็งในรูปเครือข่ายและการแสดงผลประชาสังคม ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ เกิดขึ้นในประเด็นต่างๆ แม้ว่าจะไม่ใช่ในนามสหกรณ์ก็ตาม แต่ก็ล้วนอาศัยพลังขับเคลื่อนส่วนหนึ่งจากบุคลากรในแวดวง สหกรณ์ทั้งที่เป็นนิสิตและพฤตินัยแทบทั้งสิ้น

3. บทบาททางด้านการศึกษา

สหกรณ์ยังคงรักษาบทบาทที่ผูกพันต่อการศึกษาในเชิงที่เป็นปัจจัยหนึ่งที่เอื้อต่อการพัฒนาสหกรณ์ ฉะนั้น จึงมีการ จัดกิจกรรมให้คณะกรรมการดำเนินการ สมาชิก และบุคลากร ได้รับการอบรมหรือศึกษาดูงานอยู่เป็นประจำ แต่มักจะเน้นไป ในส่วนที่เกี่ยวกับการพัฒนาการดำเนินงาน เช่น การเงิน การตลาด การผลิต การบัญชี การบริการ การจัดการ การใช้ เทคโนโลยี เป็นต้น สำหรับผู้ที่ผ่านการอบรมหรือศึกษาดูงานก็จะจัดอบรมถ่ายทอดแก่สมาชิกอื่นอีกต่อหนึ่ง นอกจากนี้ บาง สหกรณ์ยังมีการสร้างเครือข่ายเพื่อการเรียนรู้ร่วมกันในระหว่างสหกรณ์อีกด้วย

4. บทบาททางด้านสิ่งแวดล้อม

นับเป็นความโดดเด่นประการหนึ่งในพื้นที่ซึ่งสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรภายในตกเป็นฝ่ายถูกกระทำอย่างหนัก ทำให้สำนึกรักบ้านเกิด ความใส่ใจในพื้นที่ การหันมาอนุรักษ์และปกป้องทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเท่าที่ ยังคงเหลืออยู่ เหล่านี้ ได้รับการปลูกกระแสและตื่นตัวอย่างเอาจริงเอาจัง เป็นที่ขนานรับทั้งจากบุคลากรร่วมสมัยและเยาวชนที่จะเป็นอนาคตแห่งภูมิ ภาค สหกรณ์จำนวนมากให้ความสนใจและปฏิบัติการจริงจังรวมทั้งร่วมบุกเบิกกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เช่นการ รวบรวมพันธุ์ไม้หายากและพันธุ์พื้นเมือง การดูแลรักษาแหล่งน้ำ เป็นต้น

3. สหกรณ์ที่จดทะเบียน

3.1 จุดเด่นของสหกรณ์ที่จดทะเบียน

1. การบริหารจัดการ

การบริหารจัดการของแต่ละสหกรณ์จะยึดแนวทางของส่วนกลางเป็นหลัก และมีการปรับกฎเกณฑ์ต่างๆ เพื่อให้เข้า กับสถานการณ์และการบริหารจัดการของแต่ละสหกรณ์ โดยแต่ละสหกรณ์จะมีโครงสร้างการบริหารงานที่คล้ายคลึงกัน กล่าว คือ แต่ละสหกรณ์จะประกอบด้วย ฝ่ายบริหารและฝ่ายจัดการ ฝ่ายบริหารซึ่งประกอบด้วยประธานและคณะกรรมการดำเนิน งานได้มาจากการเลือกตั้ง ซึ่งกฎเกณฑ์ในเรื่องของการเลือกตั้งก็จะแตกต่างกันไปในแต่ละสหกรณ์ เช่น ผู้ที่จะได้รับการ เลือกตั้งให้เป็นประธานหรือรองประธานจะต้องผ่านการบริหารงานมาก่อน ในการเลือกตั้งของบางสหกรณ์จะแบ่งเขตตาม

ตำบล และเป็นการเลือกตั้งแบบเปิด สมาชิกเครือข่ายไม่มีสิทธิ์เข้าสมัครรับเลือกตั้ง ทั้งนี้เพื่อความคล่องตัวในการบริหารงาน

สำหรับวาระในการบริหารของคณะกรรมการก็จะแตกต่างกันไปในแต่ละสหกรณ์ โดยทั่วไปคณะผู้บริหารจะมีวาระการบริหาร 1 ปี และดำรงตำแหน่งได้ไม่เกิน 2 วาระ บางสหกรณ์กำหนดให้คณะผู้บริหารมีวาระ 2 ปี และเมื่อระยะเวลาผ่านไป 1 ปี ก็จะจับฉลากออกครั้งหนึ่ง และเลือกตั้งเข้ามาใหม่

ฝ่ายจัดการของแต่ละสหกรณ์มีวิธีการสรรหาโดยการสอบคัดเลือกและจัดจ้างโดยคณะกรรมการดำเนินการ ซึ่งสหกรณ์อาจคัดเลือกเองหรือได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานราชการเป็นผู้ออกข้อสอบและทำการคัดเลือกให้

2. อุดมการณ์

สหกรณ์ส่วนใหญ่มีอุดมการณ์ที่คล้ายคลึงกัน โดยมีการประยุกต์ใช้หลักการสหกรณ์ในการกำหนดอุดมการณ์ของตน ได้แก่ ความเสียสละ ซื่อสัตย์ สุจริต ความสามัคคี การรวมตัวเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อาทิ การรวมผลิต รวมซื้อและรวมขาย ลดการพึ่งพิงจากภายนอก การพัฒนาบุคลากร การถ่ายทอดความรู้แก่สมาชิก และให้การสนับสนุน ด้านการศึกษาแก่เยาวชนที่เป็นสมาชิกหรือลูกหลานของสมาชิก โดยมุ่งหวังให้เยาวชนเหล่านั้นเป็นกำลังในการพัฒนาสหกรณ์ต่อไปในอนาคตอย่างยั่งยืน นอกจากนี้สหกรณ์ต่างๆ ยังมุ่งหวังเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของสมาชิกให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม เพราะตระหนักว่าเมื่อคุณภาพชีวิตของสมาชิกดีขึ้น สมาชิกจึงมีกำลังที่จะพัฒนาสหกรณ์ให้เกิดความแข็งแกร่ง

อุดมการณ์ของสหกรณ์เปรียบเสมือนน้ำหล่อเลี้ยงหรือกลจักรสำคัญที่ช่วยให้การดำเนินธุรกิจของสหกรณ์ประสบความสำเร็จ โดยสหกรณ์แต่ละแห่งมีการดำเนินธุรกิจที่แตกต่างกันไปตามประเภทของสหกรณ์และความสามารถในการระดมทุน แต่ธุรกิจที่ขาดไม่ได้คือ ธุรกิจการให้สินเชื่อและการรับฝากเงิน เพราะสหกรณ์ตระหนักว่า หากสมาชิกมีทุนในการประกอบอาชีพ ก่อให้เกิดรายได้ สมาชิกก็จะมีคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น รวมทั้งความสามารถในการออมเพิ่มขึ้น และสหกรณ์ยังสามารถระดมทุนจากสมาชิกได้เพิ่มขึ้น การให้สินเชื่อของสหกรณ์มีทั้งการให้เงินและปัจจัยการผลิตอื่น เช่น ปุ๋ย เมล็ดพันธุ์ นอกจากนี้สหกรณ์ยังมีการดำเนินธุรกิจอื่นๆ อาทิ การรวมผลิต รวมซื้อและรวมขาย ธุรกิจโรงสีข้าว ธุรกิจแปรรูปเนื้อสัตว์ ธุรกิจโรงงานปุ๋ยชีวภาพ การดำเนินธุรกิจเหล่านี้ช่วยให้สมาชิกของสหกรณ์เกิดความแข็งแกร่ง มีอำนาจในการต่อรอง ลดการพึ่งพิงจากภายนอกและป้องกันตัวเองจากการถูกเอารัดเอาเปรียบ

อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จในการดำเนินธุรกิจของสหกรณ์ไม่ได้ขึ้นอยู่กับอุดมการณ์เพียงอย่างเดียว ยังมีปัจจัยอื่นที่มีผลต่อความสำเร็จของสหกรณ์ เช่น ระยะเวลาในการดำเนินงาน รูปแบบการบริหารจัดการ ทุนในการดำเนินงาน สหกรณ์ที่มีอายุการดำเนินงานมานานสามารถสั่งสมประสบการณ์ มีรูปแบบในการบริหารจัดการที่ดีและมีประสิทธิภาพ ก็จะประสบผลสำเร็จในการดำเนินงานและมีผลกำไรจากการประกอบธุรกิจ เมื่อสหกรณ์ประสบผลสำเร็จในการดำเนินงาน ก็ทำให้สามารถจัดสรรผลกำไรที่ได้จากการดำเนินงานเป็นสวัสดิการให้แก่สมาชิก บุคลากรในองค์กร ชุมชน และสังคม เพื่อเป็นการสร้างความเชื่อมั่นและความมั่นคง เป็นขวัญและกำลังใจแก่สมาชิก และบุคลากร อีกทั้งยังเป็นการทำประโยชน์ให้แก่สังคมส่วนรวม

การจัดสวัสดิการจะมีหลายแบบแล้วแต่คณะกรรมการและสมาชิกของสหกรณ์นั้นๆ จะลงมติเห็นชอบ เช่น การช่วยเหลือในรูปของค่ารักษาพยาบาลที่ให้เบิกได้ต่อปี การให้ทุนการศึกษา การช่วยเหลือสมาชิกในรูปของเงินฌาปนกิจ การให้เงินช่วยเหลือสมาชิกที่ประสบภัยธรรมชาติ ช่วยเหลือสมาชิกที่ดำเนินธุรกิจล้มเหลว สงเคราะห์สมาชิกที่ทุพพลภาพ การให้เงินโบนัสแก่กรรมการและฝ่ายจัดการ การบริจาคเงินให้แก่โรงเรียน เป็นต้น

3. การมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของสมาชิกเป็นหลักอย่างหนึ่งของสหกรณ์ ทำให้เกิดกระบวนการทำงานและการเรียนรู้ร่วมกัน เกิดการร่วมมือ ร่วมแรง ร่วมใจ ในการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การที่จะทำให้สมาชิกและคณะกรรมการเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินธุรกิจของสหกรณ์แต่ละแห่งก็จะมีกลยุทธ์ที่แตกต่างกันออกไป ส่วนมากจะใช้วิธีการปลุกฝังให้สมาชิกรู้สึกว่าเป็นเจ้าของสหกรณ์ สมาชิกของสหกรณ์มีส่วนร่วมในการเลือกตั้งคณะกรรมการ สหกรณ์แต่ละแห่งมีคณะกรรมการ 15 คน ทำหน้าบริหารงาน และประสานงานกับฝ่ายจัดการ โดยแต่ละสหกรณ์จะมีเทคนิคและวิธีการในการกำหนดกฎเกณฑ์ในการเลือกตั้งและการบริหารจัดการที่แตกต่างกันไปตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น นอกจากนี้สมาชิกยังมีส่วนร่วมในการควบคุมซึ่งกันและกัน เช่น การตักเตือนซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิกให้ส่งดอกเบี้ยเมื่อครบกำหนดชำระ การพิจารณารับรองสมาชิกใหม่ การช่วยเหลือค้ำประกันในการกู้ยืม

สมาชิกมีส่วนร่วมโดยการออกเสียงในการยอมรับมติของที่ประชุมใหญ่ ในเรื่องของการกำหนดนโยบาย การกำหนดและแก้ไขกฎข้อบังคับต่างๆ ของสหกรณ์ และยังสามารถเสนอกฎระเบียบต่างๆ ของสหกรณ์ได้ในที่ประชุมใหญ่หรือเสนอผ่านหัวหน้ากลุ่มเพื่อนำเข้าที่ประชุม นอกจากนี้สมาชิกยังมีส่วนร่วมในการเสนอโครงการต่างๆ ที่น่าสนใจและเป็นประโยชน์แก่สหกรณ์ต่อคณะกรรมการดำเนินการ เช่น การส่งเสริมอาชีพแก่กลุ่มแม่บ้านในชุมชนเพื่อสร้างรายได้ให้สมาชิกในครอบครัวของสมาชิก รวมทั้งให้สมาชิกได้มีการทำงานและเกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน นอกจากนี้ยังมีการสร้างการมีส่วนร่วมของสมาชิกโดยการใช้กิจกรรมอื่นๆ เช่น งานวันสหกรณ์ ทำให้สมาชิกของสหกรณ์ได้มีโอกาสทำความรู้จักกัน มีกิจกรรมร่วมกัน สร้างความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน อันจะนำมาซึ่งการบริหารงานและดำเนินงานของสหกรณ์ให้บรรลุวัตถุประสงค์

4. ความคิดสร้างสรรค์

ความคิดสร้างสรรค์เป็นสิ่งที่นำสหกรณ์ไปสู่การพัฒนา แนวความคิดของแต่ละสหกรณ์มีความหลากหลายแตกต่างกันไปตามประเภทของสหกรณ์ รูปแบบของแนวความคิดจะมีลักษณะที่เป็นประโยชน์ต่อสมาชิกและสหกรณ์ ความคิดสร้างสรรค์อาจจะเป็นในรูปของโครงการ กิจกรรมต่างๆ หรือรูปแบบของการบริหารงานที่น่าสนใจและสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง ได้แก่

(1) แนวความคิดทางด้านการบริหารจัดการที่ดี มีการปลุกฝังให้สมาชิก บุคลากร และเยาวชน มีความซื่อสัตย์ สุจริต และเสียสละ เช่น การจัดให้มีการตรวจสอบกันเองระหว่างสมาชิก มีการฝึกอบรมและการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับหลักการของสหกรณ์ เพื่อปลุกฝังให้คณะกรรมการและสมาชิกเข้าใจในหลักการสหกรณ์

(2) การสร้างความมั่นคงแก่สมาชิกโดยการให้สวัสดิการแก่สมาชิก เช่น ทุนการศึกษา ค่ารักษาพยาบาล และเงินฌาปนกิจ

(3) การอำนวยความสะดวกให้แก่สมาชิก เช่น การทำบิมน้ำมัน การนำอุปกรณ์ก่อสร้างมาขายให้แก่สมาชิก มีร้านอาหารภายในสหกรณ์ให้สมาชิกได้ใช้บริการเวลาที่มาติดต่อกับสหกรณ์

(4) การปลุกฝังให้สมาชิกมีการออมและมีวินัยในการชำระหนี้ เช่น การทำกิจกรรมที่เรียกว่าสัจจะออมทรัพย์ และมีการทดสอบจริง โดยกำหนดให้มีการออมทรัพย์กระบอกไม้ไผ่ และกำหนดวันเปิดกระบอกไม้ไผ่ของสมาชิก

(5) การฝึกอบรม ศึกษาดูงาน เพื่อเสริมสร้างความรู้ต่างๆ ให้กับสมาชิก อันจะนำมาซึ่งความคิดสร้างสรรค์เพื่อการพัฒนาของสหกรณ์ เช่น การศึกษาดูงานจากสหกรณ์ที่ประสบผลสำเร็จในการดำเนินงาน การอบรมเรื่องของเกษตรอินทรีย์ เป็นต้น

(6) การประชาสัมพันธ์สหกรณ์หรือโครงการต่างๆ ของสหกรณ์แก่สมาชิกและบุคคลภายนอก

(7) การจัดกิจกรรมเพื่อช่วยเหลือสังคม เช่น การให้ถุงยังชีพเมื่อเกิดภัยธรรมชาติ การจัดกิจกรรมเพื่อให้สมาชิกมีส่วนร่วม เช่น การจัดกิจกรรมในงานวันสหกรณ์ การจัดประกวดโค เพื่อให้สมาชิกมีแรงจูงใจในการเลี้ยงโคขุนให้มีสุขภาพดี เป็นที่ต้องการของตลาด การถ่ายทอดความรู้ที่คณะกรรมการได้อบรมมาสู่สมาชิก

(8) การสร้างเครือข่ายเพื่อความร่วมมือและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เช่น สหกรณ์ใหญ่ช่วยสหกรณ์เล็ก การแลกเปลี่ยนผลผลิต และการจัดแข่งขันกีฬาระหว่างสหกรณ์ การถ่ายทอดความรู้จากกลุ่มใหญ่ไปกลุ่มเล็ก

(9) การจัดทำโครงการใหม่ๆ เพื่อพัฒนาสหกรณ์และปรับให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาล เช่น โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ โครงการสินเชื่อรูปพิเศษโดยการให้เกษตรกรยืมแม่โคไปเลี้ยงเพื่อให้ได้ลูกโคเป็นของตนเอง

(10) การประกอบธุรกิจครบวงจร สามารถให้บริการแก่สมาชิกได้หลายรูปแบบ เช่น ธุรกิจการแปรรูป

โครงการหรือกิจกรรมที่เกิดจากความคิดสร้างสรรค์นี้ ส่งเสริมให้สมาชิกมีงานทำร่วมกัน ก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน และยังสนับสนุนให้สมาชิกมีส่วนร่วมกับสหกรณ์มากยิ่งขึ้น อันจะนำมาซึ่งการพัฒนาของสหกรณ์ในอนาคต ส่งผลให้การดำเนินงานของสหกรณ์บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ และเกิดความยั่งยืนในการบริหารจัดการ

5. การเรียนรู้

การเรียนรู้เป็นปัจจัยหนึ่งที่เอื้อต่อการพัฒนาของสหกรณ์ ในแต่ละปีสหกรณ์จะมีการจัดอบรมให้แก่สมาชิกในเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานและเป็นการเพิ่มความรู้ให้แก่สมาชิก โดยเน้นให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของสหกรณ์ และมีการจัดกิจกรรมให้คณะกรรมการดำเนินการ สมาชิก และบุคลากร ไปศึกษาดูงาน ณ ที่ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการ การพัฒนาอาชีพ เช่น การศึกษาดูงานจากสหกรณ์ที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินธุรกิจ บาง สหกรณ์มีการจัดฝึกอบรมเฉพาะกรรมการดำเนินงานเพื่อพัฒนาศักยภาพในด้านการทำงาน การศึกษาดูงานต่างประเทศสำหรับพนักงานและคณะกรรมการดำเนินงาน การเข้าร่วมฝึกอบรมที่จัดโดยสันนิบาตสหกรณ์แห่งประเทศไทย หรือกรมส่งเสริมการส่งออก เมื่อคณะกรรมการของสหกรณ์ผ่านการอบรม ศึกษาและดูงาน ก็จะจัดฝึกอบรมให้แก่สมาชิกเพื่อถ่ายทอดความรู้ให้แก่สมาชิก โดยมุ่งหวังว่าสมาชิกจะนำประสบการณ์ที่ได้ไปพัฒนากลุ่มของตนเองต่อไป ซึ่งจะเห็นได้ว่าสหกรณ์และกลุ่มต่างๆ นั้นเน้นในเรื่องการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของสหกรณ์ในทุกๆ ส่วนที่เกี่ยวข้อง โดยให้ความสำคัญแก่สมาชิกเป็นหลัก อีกทั้งมีการปลูกฝังให้สมาชิกและเยาวชนมีความเข้าใจในหลักการสหกรณ์และมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของ สหกรณ์

กระบวนการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาสหกรณ์นั้น เน้นทั้งในเรื่องของการปรับปรุงและพัฒนางานที่ได้ดำเนินงานอยู่ในปัจจุบันของสหกรณ์และเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ จากภายนอก เช่น การเรียนรู้พัฒนาในเรื่องการเงิน การตลาด การผลิตสินค้าและบริการที่เป็นอยู่ให้ดียิ่งขึ้น การพัฒนาและเรียนรู้การจัดการบริหารองค์การแก่เจ้าหน้าที่และพนักงานแต่ละส่วนเพื่อเพิ่มศักยภาพภายในของสหกรณ์ การใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยเข้ามาช่วยเพื่อสนองต่อการเจริญเติบโตของการแข่งขันกันในทุกๆ ด้านทางธุรกิจ การเน้นความรู้ในด้านการบัญชีให้แก่เกษตรกรสมาชิกและฝ่ายจัดการบัญชี เป็นต้น ซึ่งการเรียนรู้บางอย่างนั้น จะประสบผลสำเร็จหรือไม่ ขึ้นอยู่กับความสามารถในการดำเนินงานและความเป็นไปได้ในการนำมาประยุกต์ใช้กับสหกรณ์

นอกจากนี้บางสหกรณ์พยายามสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงกันระหว่างสหกรณ์ที่มีการดำเนินงานธุรกิจคล้ายคลึงกันเพื่อการเรียนรู้ร่วมกันและเพิ่มอำนาจในการต่อรองทางธุรกิจ รวมทั้งยังเป็นการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เช่น สหกรณ์ใหญ่ช่วยสหกรณ์เล็ก มีการจัดประชุมระดับผู้บริหารและคณะกรรมการของแต่ละสหกรณ์ร่วมกันตามระยะเวลาที่กำหนด

6. การสร้างผู้นำ

ผู้นำที่ดีจะต้องมีความรู้ มีความเข้าใจในงานสหกรณ์ เสียสละ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน และมีความต้องการที่จะเข้ามาช่วยเหลือสมาชิกอย่างจริงจัง จึงจะสามารถบริหารสหกรณ์ได้ดี มีประสิทธิภาพและประสบ

ความสำเร็จตามหลักการและวิธีการของสหกรณ์ ซึ่งสหกรณ์แต่ละสหกรณ์อาจมีแนวทางหรือวิธีการเลือกผู้นำแตกต่างกันออกไปตามที่กล่าวไว้แล้วในส่วนของการบริหารจัดการ

นอกจากนี้บางสหกรณ์ยังมีการคัดเลือกเยาวชนไปอบรมเกี่ยวกับสหกรณ์ และไปศึกษาดูงานจากสหกรณ์อื่นๆ เพื่อเป็นการปลูกฝังให้เยาวชนรักในสหกรณ์ เปิดโอกาสให้เยาวชนได้ศึกษาและสัมผัสงานของสหกรณ์ ซึ่งแสดงถึงการเตรียมความพร้อมให้แก่ลูกหลานหรือคนรุ่นใหม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาสหกรณ์

7. ความโปร่งใสในการทำงาน

สหกรณ์มีผู้ตรวจสอบกิจการอย่างน้อย 2 คน เพื่อตรวจสอบการดำเนินงานของสหกรณ์ทางการเงินการบัญชี ตรวจสอบการดำเนินงานด้านการบริหารและการจัดการ โดยเข้าร่วมประชุมกับคณะกรรมการและคณะกรรมการฝ่ายต่างๆ ของสหกรณ์ บางสหกรณ์มีตัวแทนจากจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์เข้ามาตรวจสอบและเสนอแนะแนวทางในการดำเนินงาน บางสหกรณ์มีการประชุมเสนองานทุกเดือนหรือทุก 3 เดือน บาง สหกรณ์มีการแต่งตั้งบุคคลภายนอกเพื่อทำหน้าที่ตรวจสอบการดำเนินงานของสหกรณ์ โดยผู้ตรวจสอบจะรายงานผลต่อคณะกรรมการดำเนินการเดือนละ 2 ครั้ง และเกือบทุกสหกรณ์มีการหมุนเวียนกรรมการดำเนินการโดยให้มีการจับฉลากออกครั้งหนึ่งและเลือกตั้งคนอื่นเข้ามาแทน นอกจากนี้ข้อมูลของสหกรณ์สามารถเปิดเผยแก่สมาชิกและบุคคลภายนอกได้ และสมาชิกรวมทั้งบุคคลภายนอกสามารถตรวจสอบกิจการของสหกรณ์ได้

8. เครือข่ายองค์กร

การสร้างเครือข่ายระหว่างสหกรณ์เป็นการสร้างความร่วมมือกันระหว่างองค์กร ก่อให้เกิดการรวมกลุ่มกัน การเกื้อกูลช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เช่น สหกรณ์ใหญ่ช่วยสหกรณ์เล็ก การช่วยเหลือเรื่องทุนในการดำเนินงานระหว่างสหกรณ์ นอกจากนี้การมีเครือข่ายยังช่วยให้สหกรณ์มีอำนาจในการต่อรองกับองค์กรภายนอกในการซื้อปัจจัยการผลิต การจำหน่ายผลผลิต และมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารซึ่งกันและกัน ทำให้ทราบข้อมูลข่าวสารรวดเร็ว เช่น ข้อมูลด้านราคา แนวโน้มและทิศทางของราคาปัจจัยการผลิต และราคาผลผลิต

นอกจากการสร้างเครือข่ายระหว่างสหกรณ์ด้วยตนเองแล้ว ยังมีการสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ เพื่อเอื้อต่อการพัฒนา เช่น การสนับสนุนความรู้ในด้านการดำเนินงานจากองค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) การสนับสนุนครุภัณฑ์ต่าง ๆ จากองค์การนานาชาติร่วมกันพัฒนา งานการศึกษาดูงานจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร การให้คำปรึกษา การจัดหาตลาดสินค้าจากกรมส่งเสริมการเกษตร และ กรมการค้าภายใน เป็นต้น

3.2 ปัญหาและแนวทางแก้ไข

สหกรณ์ส่วนใหญ่จะประสบปัญหาในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งปัญหาดังกล่าวสามารถแก้ไขได้โดยการนำประสบการณ์จากสหกรณ์ที่ประสบผลสำเร็จมาเป็นแนวทางในการแก้ไข ปัญหาและแนวทางแก้ไขสามารถสรุปได้ ดังนี้

1. ด้านการบริหารจัดการ

ได้แก่ สมาชิกชားหนี้ไม่ตรงเวลา และ การค้างชำระหนี้ของสมาชิก ซึ่งอาจมีสาเหตุมาจาก การขาดวินัยของสมาชิกเอง สมาชิกประสพภัยธรรมชาติ หรือ เกิดความล้มเหลวในการดำเนินธุรกิจ นอกจากนี้บางสหกรณ์ยังประสบปัญหาการขาดเงินทุนหมุนเวียน สหกรณ์แต่ละแห่งจะมีวิธีการแก้ไขปัญหาดังกล่าวแตกต่างกันไป เช่น การให้สมาชิกตรวจสอบกันเองโดยให้สมาชิกคอยตักเตือนสมาชิกด้วยกันเมื่อถึงกำหนดชำระ การจัดกิจกรรมสัจจะออมทรัพย์เพื่อปลูกฝังการออมและวินัยในการชำระหนี้ การผ่อนผันในการชำระคืนเงินต้นหรือดอกเบี้ย การแปลงหนี้เพื่อไม่ให้เกิดหนี้สูญ การให้สมาชิกกู้ยืมจากกองทุนสวัสดิการโดยปราศจากดอกเบี้ย และเมื่อสมาชิกสามารถฟื้นฟูธุรกิจได้จึงค่อยนำเงินต้นมาชำระคืนภายหลัง นอกจากนี้ในการพิจารณาการให้กู้ยืมของบางสหกรณ์ จะต้องผ่านความเห็นชอบจากหัวหน้ากลุ่ม และในการกู้ยืมของสมาชิกใหม่จะ

ต้องมีคุณสมบัติต่างๆ ตามที่สหกรณ์กำหนด โดยสหกรณ์จะพิจารณาภาระหนี้ของสมาชิกด้วยว่ามีภาระหนี้สินกับสถาบันการเงินอื่นหรือไม่ สำหรับในเรื่องของการขาดเงินทุนหมุนเวียน สหกรณ์แก้ไขปัญหามันในเบื้องต้น โดยสหกรณ์จะใช้หลักในการพยายามพึ่งตนเองก่อนโดยการปลูกฝังให้สมาชิกเกิดการออม นอกจากนี้บางสหกรณ์ยังมีการเพิ่มทุนหมุนเวียนโดยการหักเงินบางส่วนที่สมาชิกกู้ยืมซึ่งเรียกว่าหุ้นกู้เพื่อเป็นการเพิ่มทุน และมีการเปิดขายหุ้นให้แก่บุคคลภายนอกที่ไม่ใช่สมาชิก โดยบุคคลดังกล่าวจะไม่มีอำนาจในการบริหารงาน รวมทั้งมีการกู้ยืมเงินจากสหกรณ์เครือข่าย หรือสหกรณ์เครือข่ายอาจนำเงินมาฝากไว้ในรูปของการถือหุ้น

2. บุคลากร

(1) การขาดความรู้และความเข้าใจในหลักการและอุดมการณ์สหกรณ์ จะเห็นได้จากการเข้ามาเป็นสมาชิกสหกรณ์ของคณะกรรมการดำเนินการและสมาชิก ส่วนใหญ่ก็เพื่อหาผลประโยชน์ให้แก่ตนเอง สมาชิกไม่ให้ความร่วมมือในการดำเนินงานของสหกรณ์ มีการขายสินค้าที่ผลิตได้ในกลุ่มโดยตัดราคากันเอง และการที่คณะกรรมการไม่มีความเข้าใจในหลักการของสหกรณ์อย่างแท้จริงทำให้ขาดความเสียสละ แต่สหกรณ์ก็เน้นให้สมาชิกและคณะกรรมการดำเนินการเข้าใจหลักการสหกรณ์ โดยจัดให้มีการศึกษาดูงานและอบรมให้ความรู้เรื่องหลักการและอุดมการณ์ของสหกรณ์แก่สมาชิกและคณะกรรมการ และปลูกฝังให้คณะกรรมการและสมาชิกมีความศรัทธาในสหกรณ์อย่างแท้จริง

(2) ผู้นำหรือผู้บริหารขาดความรู้ความสามารถ กลยุทธ์ที่สหกรณ์ใช้ในการแก้ไขปัญหานี้ เช่น ผู้ที่จะเข้ามาสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้บริหารหรือคณะกรรมการดำเนินการจะต้องเป็นผู้ที่เคยผ่านงานบริหารมาก่อน นอกจากนี้ยังมีการจัดฝึกอบรม ศึกษาและดูงานด้านต่างๆ ให้แก่ผู้นำหรือคณะกรรมการ รวมทั้งการเรียนรู้การบริหารงานจากเครือข่ายเพื่อนำมาพัฒนาสหกรณ์ของตน

(3) การขาดประสิทธิภาพในการทำงาน แก้ไขโดยการจัดกิจกรรมฝึกอบรม

3. การตลาด

สหกรณ์ส่วนใหญ่ประสบปัญหาทางด้านการตลาด ซึ่งแต่ละสหกรณ์พยายามหาแนวทางในการแก้ไขปัญหานี้ ได้แก่ การสร้างเครือข่ายระหว่างสหกรณ์เพื่อทำการซื้อขายแลกเปลี่ยนผลผลิตและปัจจัยการผลิต รวมทั้งติดตามข่าวสารความรู้ด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องทางการตลาดจากเครือข่ายหรือองค์กรภายนอก การจัดทำธุรกิจครบวงจรเพื่อลดการพึ่งพาจากภายนอก การรวมผลผลิต รวมซื้อและรวมขาย การจัดการศึกษา ฝึกอบรมและดูงานด้านการตลาดให้แก่คณะกรรมการดำเนินการเพื่อให้เกิดแนวความคิดในการดำเนินงานด้านการตลาด และการติดต่อกับองค์กรภายนอกเพื่อหาตลาด

4. ข้อมูลข่าวสาร

สหกรณ์ได้รับข้อมูลข่าวสารล่าช้า แก้ไขโดยการมีเครือข่ายหรือประสานงานกับองค์กรภายนอก และพยายามหาอุปกรณ์หรือเครื่องมือในการสื่อสารที่ทันสมัยเพื่อให้ข้อมูลในการดำเนินการที่รวดเร็วและทันต่อเหตุการณ์

5. อื่นๆ

เช่น สมาชิกสหกรณ์มีเกินความเป็นจริง ซึ่งเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับสหกรณ์ร้านค้าที่เป็นสถานศึกษา จึงใช้วิธีแก้ไขโดยไม่บังคับให้นักศึกษาเป็นสมาชิก

4. สหกรณ์ที่ไม่จดทะเบียน

4.1 จุดเด่นของสหกรณ์ที่ไม่จดทะเบียน

1. การบริหารจัดการ

สหกรณ์ที่ไม่จดทะเบียนมีการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มคล้ายคลึงกับสหกรณ์ เพียงแต่โครงสร้างของกลุ่มบุคคล/องค์การ จะไม่สลับซับซ้อน มีการบริหารจัดการภายในกลุ่มอย่างง่าย ๆ โดยสมาชิกร่วมกันร่างขึ้น ส่วนคณะกรรมการบริหารกลุ่มนั้น ส่วนใหญ่ได้มาจากการเลือกตั้งของสมาชิก โดยประธานกลุ่มจะเป็นบุคคลที่สมาชิกให้ความเคารพนับถือ และสามารถเป็นศูนย์กลางในการรวมกันของสมาชิกได้ และมีวาระในการดำรงตำแหน่งคราวละ 2 ปี นอกจากนี้ยังมีบางกลุ่มที่ใช้การเลือกตัวแทนจากหมู่บ้าน เพื่อขึ้นมาเป็นคณะกรรมการบริหาร และคณะกรรมการบริหารจะทำการเลือกประธานกลุ่มอีกครั้งหนึ่ง

สำหรับการรวมตัวของกลุ่มจะรวมตัวกันขึ้นเพื่อแก้ปัญหาสมาชิก โดยส่วนใหญ่จะเป็นปัญหาทางด้านการตลาด และปัญหาการถูกเอารัดเอาเปรียบจากนายทุน ทำให้สมาชิกภายในกลุ่มจะมีแนวคิดพื้นฐานหรือความต้องการไปในทิศทางเดียวกัน อาทิ กลุ่มทำนา กลุ่มสตรีทอผ้า เป็นต้น ทำให้สมาชิกของกลุ่มมีการร่วมมือกันและเข้าใจอุดมการณ์ของกลุ่มเป็นอย่างดี และมีการขยายเครือข่ายไปยังกลุ่มอื่นๆ ในพื้นที่ต่างๆ ที่เผชิญปัญหาแบบเดียวกัน

2. อุดมการณ์

อุดมการณ์ของกลุ่มเหล่านี้จะมีอุดมการณ์ที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ในการทำงานจะต้องมีความร่วมมือกันในการทำงานหรือกิจกรรมต่างๆ ที่จัดขึ้น และการทำงานของคณะกรรมการและสมาชิกต้องมีความเสียสละ และซื่อสัตย์ ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เพื่อให้สมาชิกและกลุ่มมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ก่อให้เกิดการสร้างงานและอาชีพในท้องถิ่น เพิ่มรายได้ เพื่อที่สมาชิกและกลุ่มจะดำรงอยู่ได้ด้วยการพึ่งตนเอง และสามารถทำประโยชน์ต่อสังคมและเครือข่าย

ส่วนมากแล้วกลุ่มจะดำเนินธุรกิจที่มีความแตกต่างและหลากหลายออกไปตามประเภทของกลุ่ม การดำเนินธุรกิจจะมีการรวมกลุ่มที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน หรือที่เป็นเครือข่ายในลักษณะเดียวกัน เพื่อช่วยในการสร้างอำนาจในการต่อรองได้ เช่น รวมกลุ่มกันเพื่อรวมกันซื้อ รวมกันขาย เพื่อให้มีอำนาจต่อรองราคา ในการซื้อขายสินค้าและผลผลิตของกลุ่มไม่ให้ถูกเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลางหรือร้านค้า และหน่วยงานต่างๆ อาทิ การรวมซื้อรวมขายข้าว การรวมซื้อรวมขายปุ๋ย เป็นต้น นอกจากนี้ กลุ่มยังมีธุรกิจที่แตกต่างกันตามแต่ละท้องถิ่นเพื่อเป็นการสร้างรายได้และสร้างงานให้คนในพื้นที่มีงานทำ ไม่ต้องอพยพไปทำงานที่ต่างจังหวัด เช่น กลุ่มทอผ้า กลุ่มทำนา กลุ่มพรรณไม้ ฯลฯ โดยเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาในท้องถิ่นของตนเองด้วย และยังมีการถ่ายทอดอุดมการณ์หรือภูมิปัญญาเหล่านี้สู่ลูกหลานของสมาชิกในกลุ่มและบุคคลที่สนใจผ่านการเรียนรู้ร่วมกันอีกด้วย

การมีน้ำใจ เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้กลุ่มสามารถดำรงอยู่ได้ บุคคลที่เป็นผู้นำต้องมีความเสียสละและได้รับความเชื่อถือจากสมาชิกเพื่อทำงานและกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มจะต้องมีความก้าวหน้าและพัฒนาอยู่เสมอ เช่น มีพระเป็นผู้นำชี้แนะและนำพา มีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำ ซึ่งบุคคลต่างๆ เหล่านี้จะต้องเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับนับถือแก่สมาชิกของกลุ่ม ถ้าผู้นำมีความซื่อสัตย์ เสียสละ ก็จะสามารถเป็นแบบอย่างให้สมาชิกได้ จะไม่มีปัญหาอื่นๆ ตามมาและทำให้สมาชิกมีส่วนร่วมและรักในกลุ่มมากขึ้น

3. การมีส่วนร่วม

ในแต่ละกลุ่ม จะมีเทคนิคและวิธีการที่จะชักนำสมาชิกให้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมที่ทางกลุ่มจัดขึ้นแตกต่างกันออกไป บางกลุ่มจะมีผู้นำหรือคณะกรรมการเข้ามาเป็นฝ่ายจัดการหรือเป็นผู้นำในการทำกิจกรรมเพื่อก่อให้เกิดการเรียนรู้ เช่น การอบรม ประชุม ศึกษาดูงาน ซึ่งสมาชิกจะได้เรียนรู้ ปฏิบัติและมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่างๆ ที่ทางกลุ่มจัดขึ้น และในแต่ละกลุ่มจะมีกฎเกณฑ์ข้อบังคับที่ให้สมาชิกปฏิบัติตาม แต่ไม่มีกฎเกณฑ์มากเหมือนสหกรณ์ เนื่องจากโครงสร้างการรวมตัวของกลุ่มของสมาชิกเป็นโครงสร้างที่ไม่ซับซ้อน

การมีส่วนร่วมของกลุ่ม เช่น การตั้งกลุ่มสตรีทอผ้า กิจกรรมเพื่อพัฒนาท้องถิ่น กิจกรรมธุรกิจชุมชน ฯลฯ ซึ่งกิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ มีผลทำให้สมาชิกมีโอกาสร่วมกันทำงานช่วยเหลือกันและกัน ซึ่งจะก่อให้เกิดความสามัคคีในกลุ่ม ทำให้กลุ่มเข้มแข็ง นอกจากนี้ผู้นำกลุ่มส่วนใหญ่จะมีบทบาทสำคัญต่อการทำกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่ม และสมาชิกจะให้ความสำคัญ

ต่อการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมนั้นๆ เพราะมีความเชื่อถือในผู้นำกลุ่ม เช่น กลุ่มศิระะอโศก เป็นต้น ส่วนรูปแบบของกิจกรรมที่สมาชิกของกลุ่มให้ความสนใจในการมีส่วนร่วม ส่วนมากจะเป็นกิจกรรมที่มีสมาชิกของกลุ่มมีความสนใจร่วมกันเป็นพิเศษ และเสนอให้ผู้นำกลุ่มจัดกิจกรรมเหล่านี้ขึ้นมา ทำให้สมาชิกมีความสนใจที่จะเข้าร่วม อาทิเช่น กิจกรรมการอบรมเทคนิคการทอดผ้าของกลุ่มสตรีทอดผ้า เป็นต้น

4. ความคิดสร้างสรรค์

กลุ่มมีแนวคิดในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มหลากหลายรูปแบบ ส่วนใหญ่จะเป็นรูปแบบที่สามารถปฏิบัติได้จริงและเอื้ออำนวยประโยชน์ให้แก่สมาชิกอย่างเต็มที่ โดยอาศัยความคิดสร้างสรรค์ในการบริหารงานกลุ่ม เช่น การใช้หลักทางโลกผสมผสานกับหลักธรรมะในการจัดการบริหารภายในกลุ่ม เพื่อนำไปสู่ความซื่อสัตย์และเสียสละ ระหว่างหมู่สมาชิกเป็นต้น ส่วนความคิดสร้างสรรค์ในการถ่ายทอดเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน เช่น กลุ่มพ่อบุญเติม ชัยลา ได้ใช้ “หมอลำกลอน” ซึ่งเป็นศิลปะพื้นบ้านชาวอีสาน มาประยุกต์ใช้ในการถ่ายทอดความรู้เรื่องการเกษตรแบบผสมผสานให้แก่สมาชิก เป็นต้น

นอกจากนี้ กลุ่มยังมีแนวคิดในการช่วยเหลือและพึ่งตนเองเพื่อให้การดำเนินธุรกิจอยู่รอดได้ และมีการร่วมมือกันเป็นเครือข่ายระหว่างกลุ่มที่ดำเนินธุรกิจที่คล้ายคลึงกัน อาทิ กลุ่มสตรีทอดผ้า กลุ่มเกษตรกรทำนา เพื่อแลกเปลี่ยนแนวความคิด และประสบการณ์ร่วมกันระหว่างกลุ่ม อีกทั้งบางกลุ่มยังมีการเชื่อมโยงกันในชุมชนตามโครงการบวร (บ้าน วัด โรงเรียน)

5. การเรียนรู้

กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของกลุ่มส่วนใหญ่จะเป็นกิจกรรมในการอบรม ศึกษาดูงานและประชุมร่วมกับเจ้าหน้าที่ในการนำแนวทางที่ได้รับจากการอบรมไปปฏิบัติได้จริง เช่น การอบรมการทำเกษตรยั่งยืน การทำปุ๋ยชีวภาพ การทอดผ้า การบริหารจัดการโรงสีข้าว เป็นต้น ซึ่งกระบวนการเหล่านี้ ประธานและกรรมการบริหารกลุ่มจะเป็นผู้เข้าร่วมและการถ่ายทอดสิ่งที่พบเห็นมาให้แก่สมาชิก เกิดเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในกลุ่ม นอกจากนี้แล้ว ยังมีการแลกเปลี่ยนหรือถ่ายทอดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างกลุ่มเครือข่ายด้วยกันเองอีกด้วย อาทิ กลุ่มอินแปง กลุ่มศิระะอโศก ทำให้เกิดการคิดร่วมกัน ทำงานร่วมกัน และเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นอีกด้วย

ส่วนความรู้ที่กลุ่มยังเสนอความต้องการเพื่อที่จะพัฒนาการดำเนินธุรกิจของกลุ่มนั้น ประกอบด้วย ความรู้ด้านการตลาด เทคโนโลยีการผลิตที่ทันสมัย การพัฒนาสินค้าให้ตรงกับความต้องการของผู้บริโภค เกษตรอินทรีย์ และการบริหารจัดการภายในกลุ่ม เช่น การจัดทำระบบบัญชี เป็นต้น โดยจะต้องมีการปรับเปลี่ยนความรู้และกระบวนการเรียนรู้ให้สอดคล้องและเหมาะสมกับกลุ่มด้วย

6. การสร้างผู้นำ

ผู้นำกลุ่มนอกจากจะเป็นผู้รู้และเข้าใจในอุดมการณ์ของกลุ่มอย่างแท้จริงแล้ว ยังต้องเป็นผู้นำที่เสียสละ ซื่อสัตย์ มีความรู้ มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล มีความเป็นผู้นำ กล้าตัดสินใจ และต้องการช่วยเหลือส่วนรวมอย่างแท้จริง โดยผู้นำกลุ่มจะมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม เนื่องจากผู้นำจะเป็นศูนย์กลางในการชักจูงให้สมาชิกร่วมทำกิจกรรมกับกลุ่มและในบางกลุ่มสมาชิกจะให้ความเคารพนับถือและศรัทธาในตัวผู้นำกลุ่มอย่างมาก หลายกลุ่มจึงต้องมีการสร้างผู้นำกลุ่มของตนเองขึ้นโดยมีแนวทางที่แตกต่างกันออกไป เช่น มีการศึกษาประวัติก่อน มีการหาเสียงเพื่อเลือกตั้งคณะกรรมการ มีการแบ่งเขตและพื้นที่เพื่อทำการเลือกตั้ง เป็นต้น

7. ความโปร่งใสในการทำงาน

สมาชิกในกลุ่มสามารถตรวจสอบการดำเนินการของคณะกรรมการของกลุ่มได้ง่าย เนื่องจากโครงสร้างของกลุ่มไม่ซับซ้อน และสมาชิกส่วนใหญ่จะให้ความไว้วางใจกับคณะกรรมการและผู้นำกลุ่มของตนในระดับหนึ่ง แต่ก็มีแนวทางในการป้องกันปัญหาการทุจริตของคณะกรรมการไว้หลายแนวทาง เช่น การกำหนดวาระในการบริหารงานของคณะกรรมการ

ภาคผนวก :
สถานการณ์ขบวนการสหกรณ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

บทสัมภาษณ์¹

นาย อยู่ สمانมิตร : ประธานสหกรณ์การเกษตรพิมาย จำกัด

วีระ ภาคอุทัย และ เยาวรัตน์ ศรีวรรณ²

การดำเนินงานของสหกรณ์การเกษตรพิมาย จำกัด จะปิดบัญชี ณ วันที่ 31 มีนาคม ของทุกปี พนักงานบัญชีทำการรายรับ - รายจ่าย ขาดทุน - กำไร ส่งไปยังผู้ตรวจสอบบัญชีของกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ เจ้าหน้าที่ของกรมตรวจบัญชีสหกรณ์จะออกมาทำงบกำไร-ขาดทุนให้กับสหกรณ์ แล้วสหกรณ์จึงนำเสนอที่ประชุมใหญ่สามัญประจำปีต่อไป

ประธานฯ วางแผนไว้ว่า การทำงานไม่ได้ขึ้นอยู่กับใครคนใดคนหนึ่ง ก่อนที่จะมีการประชุมใหญ่จะต้องนัดกรรมการ 15 คนมาทำแผน พนักงานทุกคนต้องทำแผนการดำเนินงานหมดเลย สิ้นเชื่อกัน 7 คน ก็ไปทำแผนของเขามาวางจะจ่ายเงินกู้เท่าไร ต้องวางแผนเร่งรัดหนี้สินเท่าไร พนักงานตลาดมี 7 คน ทำแผนจะรับซื้อและขายอะไร เท่าไร นอกจากนั้นแต่ละแผนต้องมีการประมาณการค่าใช้จ่าย กำลังคนด้วย หากอัตรากำลังไม่พอ ก็เสนอมาลงแล้วจะเสนอให้ที่ประชุมใหญ่อีกครั้ง

เมื่อประชุมใหญ่ประจำปีเสร็จเรียบร้อย จะแบ่งงานให้กรรมการทั้ง 15 คน ให้คุมตำบล หากตำบลใดมีสมาชิกสหกรณ์มาก ให้กรรมการไปคุมดูแล 2 คน ตำบลใดมีสมาชิกน้อยให้กรรมการควบคุมดูแล 1 คน

ในไตรมาสแรกจะเรียกกรรมการหรือประธานกลุ่มทั้งหมดมาร่วมกันประชุมซักฟอกปัญหาต่างๆ เช่น แผนไหนเข้าเป้า แผนไหนไม่เข้าเป้า แผนไหนควรปรับ ก็จะปรับกัน สหกรณ์จะมีการประเมินผลตลอดเวลา ไม่ใช่ปีหนึ่งทำครั้งเดียว

ดังนั้น ประธานฯ มีแผนงานอยู่ 5 ข้อ ซึ่งทำสำเร็จแล้ว ข้อแรก จะต้องรับสมัครเพิ่ม เราก็ทำให้แล้ว ข้อสอง ข้อดีสมาชิกจะต้องระดมทุน เราก็ทำให้แล้ว ข้อที่สาม ลดปริมาณเงินค้างชำระ ข้อที่สี่ ขาย ตลาด ข้อที่ห้า ส่งเสริมอาชีพ ซึ่งทำแผนไว้ 5 ข้อ ปัจจุบันผลการดำเนินงานก็ได้ผลตามแผนหมดแล้ว คือ

¹ จากการสัมภาษณ์ เพื่อจัดทำเอกสารประมวลสถานการณ์ขบวนการสหกรณ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

² อาจารย์ประจำภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ข้อที่ 1	รับสมาชิกให้เพิ่มขึ้น ตีวงกว้างออกไปให้กระจาย ให้เข้าใจหลักการสหกรณ์	เป็นจุดยืนแน่วแน่แผ่ขยาย ชี้นำได้และนำพารำสอน จะได้ไม่เดือดร้อนชั่วคราวจนนานนม
ข้อที่ 2	ระดมทุนหนุนให้มาก เงินกระบอกไม้ไผ่ให้ระดม สมาชิกร่วมมือถือหุ้นมาก เรามีทุนไม่ต้องกู้เงินผู้ใด	ทั้งเงินฝาก เงินหุ้น ทุนสะสม เร่งสะสมทุนต่างๆ อย่างจริงจัง ช่วยกันฝาก ช่วยกันเพิ่ม เริ่มสุกใส อบอุ่นใจไร้ปัญหา สันอาทร
ข้อที่ 3	ต้องลดดอกเบี้ยค้างอย่างต่อเนื่อง เป็นตัวจูงใจในสหกรณ์ จะได้ดอกมาเป็นทุนให้หมุนต่อ ถ้าค้างอยู่อย่างนี้ไม่มีวัน	มันเป็นเรื่องยิ่งใหญ่ให้สังหรณ์ ต้องรีบร้อนแก้ไขให้สูญพันธุ์ ให้แตกกอ ก่อกำไร ดึงใจฝัน เรามาช่วยกันวันหน้าจะสบาย
ข้อที่ 4	นั่นก็ธุรกิจสำคัญ เร่งลงมือรับซื้อขาย จุดมุ่งหมาย	อย่าพลาดการตลาด รับแก้ปัญหาออกไปให้กระจาย ถึงครอบครัวทั้ง 3 ตำบล
	สมาชิกแต่ละปีมีไว้ หัตถกรรมนำสมัยเร่งศึกษาฝึกคน สอนหลักการอาชีพ การงานด้านต่างๆ ฝึกอาชีพเพิ่มรายได้ไม่ว่างงาน	จ่ายเงินมากเสียไปอย่างไรผล ให้สนใจ เลี้ยงไหม ปลูกหม่อน เป็นแนวทางทำกินทุกถิ่นฐาน มาตรฐานในครัวเรือนทั่วหน้ากัน

ประธานฯ ทำแผนไว้ 5 ข้อ ก็ทำให้หมดแล้ว เมื่อปีที่แล้วพากรรมการไปเกาะสมุยเพื่อให้ไปทำแผน 5 ปี ว่ากรรมการ และทั้งหมดกว่า 30 คน ให้มีวิสัยทัศน์คิดว่า 5 ปี จะมีอะไรเกิดขึ้นในสหกรณ์ และกรรมการ 15 คนสร้างความฝันให้เป็นความจริง เมื่อปีก่อนโน้นให้ไปเชียงใหม่ ทำแผน 10 ปี คนเรามันต้องคิดถึงอนาคตข้างหน้าจะไปยัง ไง ทำอะไร แล้วประเมินผลมา

ประธานฯ ไม่ได้เรียนอะไรมาเลย เรียนแค่ ป. 4 หาบไข่ขาย แต่ว่ามาเรียนรู้ตอนมาเอง หาประสบการณ์ ทุกหนทุกแห่ง หนังสือเรื่องสหกรณ์อ่านจบทุกเล่มเลย แม้แต่คำกลอนนี้ ท่อง 3 - 4 ครั้ง จะพูดได้เลย ดังนั้น จะอาศัยคน ต้องพัฒนาคน การพัฒนาอะไร จะต้องพัฒนาคน

ผู้สัมภาษณ์ : สหกรณ์แบ่งเป็นฝ่ายใดบ้าง แล้วแต่ละฝ่ายมีหน้าที่อะไร

ประธานฯ : กรรมการมีทั้งหมดสามฝ่าย ฝ่ายอำนวยการ ฝ่ายเงินทุน ฝ่ายกรรมการศึกษา ส่วนพนักงานใน สหกรณ์ จะมีฝ่ายสินเชื่อ ฝ่ายตลาด ฝ่ายส่งเสริมอาชีพ มันมีทุกธุรกิจ เรามีธุรกิจก็ธุรกิจเราก็มีทุกฝ่ายเลย แบ่งงานกัน

วันที่ 11 ของทุกเดือน จะมีการนัดประชุมกรรมการ ถ้าใครขาดประชุมปรับ 100 บาท ค่าต่องรองไม่ต้อง พุดแก้ตัว 100 บาทเลย เพราะเวลาไปประชุมกลุ่มสมาชิกไม่มาก็ค่าสมาชิก ดังนั้น ตัวเราต้องทำเป็นแม่แบบ แม่บท ประชานฯ ทำอย่างนี้มานานแล้ว 15 ปี ใครขาดก็ปรับ แต่ถ้าเหตุจำเป็น ลูกเสียเมียตายก็ลามา ก็เขียนชี้แจงมา ก็ไม่ได้ว่าอะไร แต่ถ้าขาดโดยไม่มีเหตุผลนี้ต้องปรับ 100 บาท

วันที่ 12 ของเดือน จะมีการประชุมพนักงานสหกรณ์ทั้งหมด ใครไม่มาปรับและส่งสอบสวน ขัดคำสั่งผู้ บังคับบัญชา เขาบอกว่าอยู่คนมาก ๆ นี่ทำอะไรไม่จริงไม่จริงเสียการปกครองหมดเลย ดังนั้น งานต้องเป็นงาน เล่น เป็นเล่น ประชานฯ ไม่ใช่ทำหน้าทีประชานทั้งวันทั้งคืน ทำแต่เฉพาะเวลาที่ต้องทำ

ผู้สัมภาษณ์ : ตัวเครือข่ายดีไหมครับ มีสหกรณ์ไหนบ้างที่เกือบลูกซึ่งกันและกันในกลุ่ม

ประธาน : ตอนนี้เป็นสมาชิกชุมนุมจังหวัดนครราชสีมา ชุมนุมหมายความว่า สหกรณ์ทุกสหกรณ์ในจังหวัด นครราชสีมา รวมกันตั้งชุมนุมอยู่ที่โคราช เส้นทางไปจอหอ ตัวชุมนุมเป็นโรงสี สร้างมานานกว่า สหกรณ์การเกษตร พิมายอีก ชุมนุมนั้นบริหารงานมานานแต่ทำไมประสบผลสำเร็จ ขาดทุน 7.4 ล้านบาท ที่นี้โรงสีจะไปไม่รอด

ผมคุยกับผู้จัดการสหกรณ์การเกษตรพิมายเมื่อปี 2538 ว่าสหกรณ์เราซื้อชุมนุมนครราชสีมาดีไหม ผมก็ ไปหาทำนองอธิบดี คือ ท่านเรื่องชัย ปุณณันท์ ท่านรองอธิบดีบอกว่าสหกรณ์การเกษตรพิมายจะมาซื้อโรงสี ชุมนุมฯ ช่วยชุมนุมฯ ที่จะไปไม่รอดแล้ว เพราะพิมายคือ ลูกโตกว่าแม่ ผมบอกว่าผมซื้อชุมนุมฯ แล้ว ผมจะปลดป้าย ชุมนุมนครราชสีมาออก จะเอาป้ายสหกรณ์การเกษตรพิมายสาขานครราชสีมา มาใส่ ผมว่าอย่างนี้ ท่านเรื่องชัยก็ เลยไม่ขาย เลยบอกให้ประธานฯ ไปเป็นประธานอยู่ที่ชุมนุมฯ อีกตำแหน่งหนึ่ง คราวนี้ผมก็ยังได้รับปากเลยมา ประชุมกรรมการ บอกว่ารองอธิบดีให้ไปเป็นประธานเพื่อแก้ไขปัญหาที่ชุมนุมนครราชสีมา กรรมการบอกว่าไปก็ไป เพราะว่าสหกรณ์เรามีหุ้นส่วนอยู่ด้วย ผมก็ไปเป็นประธานให้ชุมนุมฯ เมื่อปี 2538

เมื่อไปเป็นประธานฯ ผมเริ่มหาข้อมูลเหมือนมาอยู่พิมายในปีแรกที่มีปัญหา ก็ตรวจบัญชีที่ผู้ตรวจบัญชี ตรวจเสร็จไปแล้ว ผลปรากฏว่าผมไปจับทุจริตผู้จัดการได้ ชุมนุมฯ ถูกโกงไป 1.2 ล้านบาท ทำไมผู้ตรวจฯ ตรวจไม่ เจอ แต่ทำไมผมเด็ก ป. 4 ไปหาเจอ ก็เพราะว่าผมไปเป็นประธานฯ ผมก็เรียกพนักงานการเงินและพนักงานบัญชี ให้หน้าบัญชีลูกหนี้และบัญชีเจ้าหนี้รายตัวมาดู พบว่า สมมติ นาย ก. เป็นหนี้ข้าวสารอยู่ 360,000 บาท และสหกรณ์ ต่างๆ นำเอาเงินไปใช้ แต่ทาง สหกรณ์ตั้งยอดลูกหนี้ที่ไม่มีตัวตนเอาไว้ เมื่อผู้ตรวจฯ มาสอบ เขาก็ตรวจสอบตาม หลักฐานแล้วจะเจอได้อย่างไร แต่ผมไปตรวจสอบตามหลักฐาน ตามชื่อลูกหนี้ เราไปหาเขาเลย แต่ลูกหนี้บอกว่าไม่ ได้เป็นลูกหนี้ ทำให้รู้ว่าผู้จัดการยกยอก

พอผมหาเจอ ก็นัดประชุม เรียกผู้จัดการมา ถามว่าผู้จัดการโกงเงินไปใช้เท่าไร แกบอกรู้ไม่ได้ แต่ผู้จัดการ บริหารทำให้สหกรณ์ขาดทุนไป 7.4 ล้านบาท ที่นี้ผมก็เลยรวบรวมหลักฐานได้ประมาณ 1.2 ล้านบาท คุณรับผิดชอบ ไหม ผู้จัดการบอกยินดีที่จะชดใช้ แต่ขณะนี้ไม่มีเงิน เขาอ้างว่าเขาไปลงทุนกับเพื่อนแล้วขาดทุน ผมบอกว่าคุณ นั้นเรื่องของ คุณ แต่เงินนี้เป็นของสหกรณ์ คุณเอาไปไม่ได้ ผมสั่งพนักงานผู้จัดการ ผมให้เขียนไปพิมพ์และให้หมาย เหตุว่า "ห้ามเข้าสำนักงาน" ผมก็บอกว่า ผู้จัดการคุณทำงานมา 22 ปี มีส่วนที่อยู่บ้าง ดังนั้น การที่ผู้จัดการโกงไป 1.2 ล้าน ผมไม่เอาเรื่อง แต่ภายในสามเดือนผู้จัดการต้องเอาเงิน 1.2 ล้าน บาท มาคืนสหกรณ์ แกรับปากผม ก็ผู้จัดการ เขียนหนังสือสัญญาเองเลยว่า ข้าพเจ้านาย ก. ได้ยกยอกเงินชุมนุมฯ ไปใช้ บอกว่าไม่มีเงิน จะยกที่ดินให้ 2 แปลง แปลงหนึ่งติดอยู่กับโรงเรียนวัดหลักร้อย 90 ตารางวา อีกแปลงหนึ่งติดคิวรถเมล์ สาย 6 จำนวน 50 ตารางวา ผมก็เลยอยากให้เรื่องมันจบ ผมให้รองประธานฯ นำที่ดินทั้งสองแปลง ไปให้ที่ดินจังหวัดไปประเมินราคา ปรากฏว่า

ประเมินราคาได้ 1.5 ล้านบาท ผู้จัดการมาขอเงินคืน 300,000 ผมบอกไม่ให้ เพราะผู้จัดการทำให้สหกรณ์ขาดทุน 7.4 ล้านบาท ผมหาหลักฐานไม่เจอ ไม่รู้ว่าคุณโกงไปเท่าไร เขาก็เลยให้ เมื่อโอนให้เสร็จผมก็เลยเรียกประชุมกรรมการ มีมติให้ผู้จัดการออกจากงานเลยครับ ทำงาน 22 ปี บำเหน็จบาทเดียวผมก็ไม่จ่ายเลย ผมไล่ออกเลยครับ แล้วตั้งแต่ ปี 2538 ถึงปัจจุบันนี้ ผมไปเป็นประธานติดต่อกันมา มีกำไรทุกๆ ปี ปีนี้มีกำไร 600,000 บาท แต่ต้องเอาไปชดเชยการขาดทุน 7.4 ล้านบาท ปัจจุบันเหลือสุทธิ 2 ล้านบาท

ประวัติของประธานฯ ก็เป็นมาอย่างนี้แหละ การทำงานจะติดขัดอยู่ที่คน ที่บอกยากสุดก็คือ คนที่บอกง่ายสุด ก็คือ คน

คนดีชอบแก้ไข	คนจัญไรชอบแก้ตัว	คนชั่วชอบทำลาย
คนมักง่ายชอบทิ้ง	คนจริงชอบทำ	คนระยำชอบติ
คนอุทรชอบพาลหาเรื่อง	คนครองเมืองต้องมีพรหมวิหาร	คนอันธพาลคือคนหนักแผ่นดิน
คนไม่มีถิ่นคือ เศษสังคม		

ผู้สัมภาษณ์ : มี 5 ส. หรือเปล่า

ประธาน : มี 5 ส. แต่ 5 ส. แบบสูงเนินก็ไปอยู่ที่สูงเนินสิ ระบบนี้เราใช้ไม่ต้อง 100 % ก็ได้ ใช้แค่ 80 % หรือ 60 % ผมว่าหน่วยงานไหนก็ต้องมี

ผู้สัมภาษณ์ : เป็นผู้นำทั้ง 106 กลุ่ม บริหารสมาชิกอย่างไร

ประธาน : สหกรณ์ได้มีการจัดชั้นกลุ่มทั้งหมด 106 กลุ่ม จัดกลุ่มตามลำดับ ได้แก่ กลุ่มลำดับ 1 กลุ่มพิเศษ กลุ่มอันดับ 2 และกลุ่มอันดับ 3

กลุ่มอันดับ 1 หมายความว่า ภายในกลุ่มนั้นส่งเบี้ยได้ 80 % และถือหุ้นฝากกระบอกได้ 80 % ตามเป้า มีธุรกิจซื้อ-ขาย ต่างๆ แข่งกัน หรือในปีนั้นดอกเบี้ยไม่ค้างทั้งต้น ทั้งดอก มีอยู่ 6 กลุ่ม แล้วดอกเบี้ยไม่ค้างมีอยู่ 30 กว่ากลุ่ม กลุ่มอันดับ 2 ก็แข่งขันกัน

สหกรณ์จะมีการตั้งเป้าให้ประธานกลุ่มกระตือรือร้น ปีไหนมีกำไรสหกรณ์จะปันผลเฉลี่ยคืนสมาชิก และแบ่งเงินจากกำไร สมมติว่า 10 % จากกำไร จะให้เป็นโบนัสของกรรมการและพนักงาน ประธานกลุ่มไม่มีสิทธิ์

สมมติปีก่อนมีกำไร 12 ล้านบาท จัดสรรเป็นโบนัสกรรมการและพนักงาน 1.2 ล้านบาท ผู้จัดการและพนักงานรับโบนัสไป 60 % กรรมการ 40 % ประมาณ 4 - 5 แสนบาท กรรมการจะนำโบนัสที่ได้มาแบ่งให้ประธานกลุ่มด้วย โดยจะแบ่งให้ตามผลงานหัวละ 20 บาท หมายความว่า หากประธานกลุ่มมีสมาชิก 100 คน เหลือ 95 คน ซึ่งทำให้ประธานกลุ่มต้องช่วยติดตาม ช่วยเร่งสมาชิกในกลุ่ม คือว่าผลประโยชน์ต้องแบ่งกัน เพราะสหกรณ์ร่วมกัน คิด ร่วมใจ ร่วมทำ ร่วมแก้ปัญหา ร่วมรับผลประโยชน์ ทั้งๆ ที่ประธานกลุ่มไม่มีโบนัส แต่ที่ให้เพราะประธานกลุ่มเป็นผู้รู้จักสมาชิกดีกว่าพนักงาน ซึ่งจุดนี้ต้องอาศัยประธานกลุ่ม ชมเชยประธานกลุ่ม ยกย่องประธานกลุ่ม

ระบบสหกรณ์มันต้องร่วมกันทุกฝ่าย จะไปกันฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง อย่างเขามาดูงาน เขาก็พูดว่าประธานฯ เก่ง ผมก็บอกว่าไม่เก่ง คนที่เก่ง คือ สมาชิก ถ้าสมาชิกไม่ให้ความร่วมมือ คือ เราจะต้องสร้างศรัทธา สร้างความเชื่อถือให้สมาชิก แล้วสมาชิกก็จะยอมรับ เหมือนเขามีศรัทธาแล้ว เราจะขออะไร พูดยอะไร ก็พูดได้ แต่ถ้าเขาไม่มีความศรัทธา เขาไม่เชื่อถือ ก็เหมือนเป่าปี่ใส่หูควาย

ท่านอาจารย์จะรู้ดี อยู่กับนักศึกษา เราอยู่กับคนมาก บางทีเราก็ทำเป็นหูหนวก บางทีก็ต้องทำเป็นตาบอดเหมือนกัน แต่สิ่งนั้นมันไม่ได้เกิดความเสียหายเราก็ทำได้ แต่ถ้าสิ่งไหนมันเกิดเสียหายเราต้องรัดกุมเคร่งครัด ผมอบรมพนักงาน ผมขออย่างเดียว อย่าทุจริต แต่อย่างอื่นการทำงานนี้ก็ต้องมีการผิดพลาด แก้ไขได้ แต่ถ้าทุจริตแล้วผมไม่เสี่ยง เพราะผมเคยเอาออกไม่รู้กี่คน ต้องทำให้เด็ดขาด ทำให้จริง ถ้าไม่จริงแล้วจะเสียปกครอง

ผู้สัมภาษณ์ : มีการวางบุคคลที่จะมาเป็นประธาน ต่อจากประธานจะเป็นใคร

ประธาน : มีครับ วันที่ 20 สิงหาคม 2545 นี้ ประธานจะหมดวาระ เพราะว่า พ.ร.บ. ใหม่ให้หยุด แล้ว หากเป็น 4 ปี ติดต่อกัน พ.ร.บ. 42 เป็นประธานสหกรณ์มา 16 ปี ต้องไปพัก 1 ปี

ถ้าถามว่าประธานฯ ไม่ได้เป็นประธานแล้วจะเป็นอย่างไร ผมว่าอาจดีกว่าผมอยู่ก็ได้ เราอย่าพูดว่า "ขาดฉันจะรู้สึก" เราต้องไม่พูด คุณต้องคิดเสมอว่าคนอื่นเขาก็อยากเป็นเหมือนกัน คนอื่นเขาอาจจะทำดีกว่าเรา เราอย่าคิดว่าตัวเรารู้ดีกว่าคนอื่น เราอย่าแบกโลกทั้งโลกไว้คนเดียว ฉะนั้น คิดว่าคนอื่นเขาอาจจะทำได้ดีกว่าเรา หากเป็นประธานฯ 1 ปี เราก็ต้องทำหน้าที่ประธานฯ ให้ดีที่สุด 1 ปี

ผมเป็นประธานฯ 16 ปี เมื่อหมดวาระไปแล้ว เราอย่าได้วิตกกังวลแทนเขา จะไปคิดเครียดแต่ก็เป็นสมาชิกอยู่ เรามีสิทธิจะตรวจสอบ แต่สหกรณ์จะให้ประธานฯ เป็นผู้ตรวจสอบกิจการ เป็นที่ปรึกษา เราก็เป็นสมาชิกอยู่ไม่ได้เสียหายอะไร เราก็ร่วมงาน

นี่แหละครับสหกรณ์เมืองไทย ตั้งมา 86 ปี แต่บางสหกรณ์ปิดบัญชีไม่ได้ บางสหกรณ์มีทุจริต มีหลากหลาย ซึ่งขึ้นอยู่กับ "คน"

ผู้สัมภาษณ์ : จากที่ดูมาหลายสหกรณ์ ถ้ากรรมการเปลี่ยนชุด รูปแบบการดำเนินงานก็จะเปลี่ยนไป ใช่มั้ย แล้วสหกรณ์หมายถึงอย่างไร

ประธาน : ผมว่าคงไม่เปลี่ยน เพราะผมอยู่มา 16 ปี และกรรมการยังมีหมดนั้น ถ้าผมเป็นผู้ตรวจสอบฯ ผู้ตรวจสอบฯ นี่มีอำนาจยิ่งกว่ากรรมการอีก ผู้ตรวจสอบฯ คุมกรรมการอีกครั้งหนึ่ง ถ้าหากเดินนอกแถวเราก็จะกีดกรรมการ แต่ถ้าทำให้เกิดเสียหาย เราสามารถเรียกประชุมใหญ่เลยว่ากรรมการทำให้เกิดเสียหายอะไรบ้าง สมาชิกมีสิทธิที่จะตรวจสอบ เราให้สมาชิกตรวจสอบได้

แต่บางสหกรณ์ก็อาจเกิดเหตุการณ์ที่ถามได้ สิ่งเหล่านี้ขึ้นอยู่กับจิตสำนึกของคน แต่ผมไม่เคยที่จะคิดอะไรเกินเลยไปมาก ผมออกตัวเลยว่าวันที่ 11 กรกฎาคม 2545 ผมจะประชุมเพื่อบอกเวลาหมดวาระ เพื่อเตรียมวางตัวคนใหม่ไว้ คือเราจะอยู่ในวงการนี้เหมือนเดิม แต่เราไม่มีสิทธิ์แต่ตัวเอง อีกประมาณ 6 เดือน อาจารย์ช่วยประเมินผลว่า ผมออกไปแล้ว 6 เดือน ผมจะประเมินผลให้ทราบว่าเป็นอย่างไร

ปีนี้ผมไปเป็นคณะกรรมการพัฒนาสหกรณ์แห่งชาติ มีคำสั่งของรัฐมนตรี ชูชีพ หาญสวัสดิ์ ส่งมาตั้งแต่วันที่ 11 มิถุนายน 2545 เป็นต้นไปในระยะเวลา 2 ปี กรรมการชุดนี้มีอำนาจเหนือนายทะเบียน เพราะ พ.ร.บ. สหกรณ์ปี 2542 ให้มีคณะกรรมการพัฒนาสหกรณ์แห่งชาติขึ้นคณะหนึ่ง โดยท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรฯ เป็นประธาน เลือกผู้ทรงคุณวุฒิ 5 คน สายเกษตรสมัครทั่วประเทศ 19 คน ผมได้เป็นตัวแทนสายเกษตร...

ผู้สัมภาษณ์ : การแก้ปัญหาต่างๆ ของพื้นที่ ปัญหาเรื่องดินเค็ม เป็นอย่างไร

ประธานฯ : อันนี้จะให้ได้ 100 % คงยาก แต่เราก็พยายาม เราอาศัยทางหน่วยราชการ กระทรวงเกษตรฯ ให้ความรู้ในเรื่องดิน และส่งเสริมต่างๆ เราจะร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐ เช่น เมื่อจะออกประชุมกลุ่ม เราจะมีหนังสือถึงเกษตรกรอำเภอ ปลัดอำเภอ ประปาอำเภอ แล้วออกไปประชุมกลุ่มร่วมกัน แต่พูดกันคนละอย่างตามความรับผิดชอบ ช่วยกัน ไม่ใช่ว่าอยู่อำเภอเดียวกันแต่ต่างคนต่างทำงาน เราประสานงานคนที่เกี่ยวข้อง โดยทำหนังสือถึงนายอำเภอ บอกว่าเดือนนี้สหกรณ์จะออกประชุมกลุ่มทุกหมู่บ้าน ท่านนายอำเภอจะจัดหน่วยที่เกี่ยวข้องไปร่วมประชุมด้วย

เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน ที่ผ่านมา ผมจัด "สภากาแฟสหกรณ์" โดยสหกรณ์ทำหนังสือเชิญพ่อค้า ประชาชน ข้าราชการ อบต. นายกเทศมนตรี ฯลฯ สหกรณ์เป็นเจ้าภาพ ตอนเช้าจะมีป่าทองโก๋ กาแฟ โอวัลติน ข้าวต้มคล้ายๆ กับเราจะทำอะไรต้องช่วยกัน ทั้งหน่วยงานรัฐ ข้าราชการพ่อค้า ประชาชน หากต่างคนต่างทำอยู่ทำให้สหกรณ์ไปไม่รอด

อย่างสหกรณ์หากปุ๋ยไม่พอ เราสามารถยืมจากพ่อค้าก่อนได้ เราสามารถแลกเปลี่ยนได้ ทัดตนคิดจากในอดีตวัตถุประสงค์การตั้งสหกรณ์เพื่อเป็นพ่อค้าคนกลาง แต่ปัจจุบันนี้ตั้งสหกรณ์เพื่อร่วมทำธุรกิจกับเอกชนให้ได้มากที่สุด สหกรณ์การเกษตรพิมาย ปัจจุบันนี้ทำการค้าอยู่กับแมคโคร บิ๊กซี เนสเลย์ แอมเวย์ หาวิธีการทำอย่างไรจึงจะทำธุรกิจกับเอกชนให้ได้มากที่สุดและเลือกทำโดยไม่ขัดผลประโยชน์กัน เหมือนเรามีบิ๊มใหญ่แข่งกับบิ๊ม ปตท. ตรงนี้ ตอนเช้าจะโทรเช็คราคากัน จะไม่ตัดราคากัน ถ้าไปเกทับกันจะตายทั้งคู่เลย เราต้องไปด้วยกัน อันนี้เป็นสิ่งสำคัญ

จากที่สหกรณ์ทำสภากาแฟเป็นไปด้วยดี คราวหน้าสำนักงานสาขาพรรคฯ จะเป็นเจ้าภาพ และเดือนหน้านายกเทศมนตรีเป็นเจ้าภาพ จะพบปะพูดคุยกัน หรือเวลาแข่งกีฬา ผมก็เชิญมาทุกหน่วยงานเลยมาแข่งกีฬา กัน เกษตรกรทั้งอำเภอมาร่วมงาน นายอำเภอก็รับผิดชอบ สหกรณ์มีชื่อเสียง นายอำเภอก็พลอยมีหน้ามีตาทำนองนี้

ผู้สัมภาษณ์ : ข้าวของเราส่วนใหญ่ เป็นข้าวอะไร มีการหาตลาดเพิ่มหรือเปล่า

ประธานฯ : ข้าวขาวตาแห้งและข้าวมะลิ สหกรณ์หาตลาดเพิ่มตลอดเวลา เราจะรวมชุมนุมโรงสีสหกรณ์ในโคราชทั้งหมด ไปตั้งเป็นศูนย์จำหน่ายสินค้าราคาเดียวกันในโคราช เพราะทุกวันนี้สหกรณ์ในสูงก็แข่งกับสหกรณ์พิมาย พิมายแข่งกับสีข้าว สีข้าวแข่งกับบัวใหญ่ เราจึงตกลงกันว่าทั้ง 7 สหกรณ์ ที่มีโรงสีจะรวมเป็นหนึ่งเดียว โดยจะรวมกันที่ชุมนุมโรงสีที่ผมเป็นประธานอยู่จะเป็นศูนย์กลางในการสั่งซื้อหรือขายของแต่ละสหกรณ์ ราคาไม่เกรงขึ้นอยู่กับสินค้าว่าอยู่เกรดไหน เราต้องซื้อเท่ากับตลาด จะโทรเช็กราคาอย่างเจ็ทโก้ เจ็ทกี้ ห้ามเกทับกัน ส่วนการซื้อขายทางอินเทอร์เน็ตเพิ่งเริ่มปีนี้

ปัจจุบันเราตั้งกลุ่มสตรีสหกรณ์ กลุ่มทอผ้า ทำเครื่องจักสาน โดยจะรับเฉพาะสมาชิกสหกรณ์เท่านั้น มีการอบรม 4 ครั้ง ต่อปี แต่เดิมนี่เหลือปีละ 2 ครั้ง เพราะสมาชิกเริ่มจะเข้าใจ สมาชิกเก่าได้ถ่ายทอดให้สมาชิกใหม่ เพราะฉะนั้นก็ไม่จำเป็นต้องอบรมอะไรมาก เรื่องที่อบรมจะมีเรื่องการทำมาหากิน การใช้เงินของสหกรณ์ ชี้ให้เห็นว่าเป็นสมาชิกสหกรณ์แล้วได้อะไร อะไรที่เสียหาย สหกรณ์ทำอะไร เราอยากรู้ความต้องการหรือปัญหาของสมาชิก

ขอบคุณท่านอาจารย์และนักศึกษาทุกท่านนะครับ วันนี้ประธานฯเอาประสบการณ์ชีวิตจริงมาเล่าสู่กันฟัง

สิ่งใดที่มันเกิดประโยชน์ที่จะเป็นข้อคิดก็มอบให้ทุกท่าน แต่สิ่งใดที่ประหลาดๆ พุดแล้ว ไม่เป็นประโยชน์ก็อย่าเอาไป การไปดูแบบเขาไม่จำเป็นต้องเอาไปหมด เอาเฉพาะของดี เขามอบว่า :

- คิดไม่เรียน เรียนไม่คิด ก็ไม่ได้เกิดประโยชน์
- สวดมนต์ทั้งปีไม่ทำความดีมันก็ไม่มีคุณค่า
- ก่อนจะเดินเราต้องคลาน เราต้องเหมือนเด็กล้ม มันหัดเดิน มันล้ม แล้วมันพยายามจนเดินได้

><><><><><><><><><

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กรมตรวจบัญชีสหกรณ์. 2545. สถานะทั่วไปของสหกรณ์และกลุ่มเกษตรกร ประจำปีสถิติ 2545 (On line)

<http://www.cad.go.th/policy/table/alonet>

กองทุนพัฒนาสหกรณ์ กรมส่งเสริมสหกรณ์. (On line) <http://www.cpd.go.th/kps/kps1.htm>

จำลอง โต้ทอง. 2524. ข้าพเจ้ากับ ธกส. กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครพิมพ์.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2543. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2544. รัฐศาสตร์แนววิพากษ์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ธีรยุทธ บุญมี. 2540. ปรัชญาแห่งการปฏิรูปการเมือง. กรุงเทพฯ : วัลยา.

นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. 2533. ความคิด ความรู้ และอำนาจการเมืองในการปฏิวัติสยาม 2475. สถาบันสยามศึกษา.

พรรณี บัวเล็ก. 2545. ลักษณะของนายทุนไทยในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2457 - 2482 : บทเรียนจากความรุ่งโรจน์สู่ตก
นาฏกรรม. กรุงเทพฯ : พันธกิจ.

ยุค ศรีอาริยะ (นามแฝง). 2544. มายาโลกาภิวัดน์ : สงครามเศรษฐกิจยุคโลกไร้พรมแดน. พิมพ์ครั้งที่ 2.

กรุงเทพฯ : โครงการวิถีทรรศน์.

----- . "ศาสตร์แห่งอนาคต : ฟองสบู่อเมริกาแตกแล้ว". มติชนสุดสัปดาห์. ปีที่ 23 ฉบับที่ 1152 (16-22
กันยายน 2545).

รายงานพิเศษ : " โฉมใหม่ 'ไฉ' ย้อนอ่านวาทะ สรรรรถ - เนวิน - ปิตุพงศ์ ดันเกษตรฯ หนียุคมืด " มติชนสุดสัปดาห์. ปี
ที่ 23 ฉบับที่ 1163 (2 - 8 ธันวาคม 2545).

รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. 2544. " ทางเลือก ทางรอดของไทย ในยุคโลกาภิวัดน์ " ใน บทสนทนนามหาวิทยาลัยเที่ยงคืน : วิกฤต
โลก วิกฤตไทย อะไรคือทางรอด. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). 2544. ประสบการณ์การบริหารจัดการกองทุนโดยองค์กรชุมชน. อัด
สำเนา.

สุมพร โยธาสุมพร. 2526. การกำเนิดของสหกรณ์ในประเทศไทย. ภาควิชาสหกรณ์ คณะเศรษฐศาสตร์และบริหาร
ธุรกิจ. อัดสำเนา.

----- . 2545. " ขบวนการสหกรณ์ไทย " เอกสารประกอบการบรรยายพิเศษเวทีส่งเสริมการเรียนรู้เรื่อง "เราจะ
ผนึกกำลังร่วมสร้างความเข้มแข็งให้กับขบวนการสหกรณ์ได้อย่างไร". อัดสำเนา.

เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. 2538. พัฒนาการของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : สถาบัน
พัฒนาและฝึกอบรมนักข่าว.

ศรีตกร วัลลิกอตน และ สุจิตต์ วงษ์เทศ. 2523. " วิวัฒนาการของวัฒนธรรมจากมิติทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี " สู่
ความเข้าใจวัฒนธรรม. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

หลวงประดิษฐมนูธรรม. 2542. คำโครงการเศรษฐกิจ : หลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์). โครงการจัดทำ
สื่อเผยแพร่เกียรติคุณ นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบาลอาวุโส.

อภิชัย พันธเสน. 2539. พัฒนารูปแบบไทย : สมุทัยและมรรค ตอนที่ 3. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (บก.). 2542. การวิจัยในมิติวัฒนธรรม. เชียงใหม่ : คณะอนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือ และสำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ภาษาอังกฤษ

Ake, Sven.1992. **Co-operative Values in a Changing World : Co-operative Basic Values.** ICA. (On line)

<http://www.ica.org/pubs/studies/Co-operative-Values-in-a-Changing-World-1/Co-operative-Basic-Values--1992-1.html>.

----- .1992. **Co-operative Values in a Changing World : Co-operative Basic Effectiveness & Efficiency**

for the Future (Part .1) .ICA. (On line) . <http://www.ica.org/pubs/studies/Co-operative-Values-in-a-Changing-World-1>.

----- . 1992. **Co-operative Values in a Changing World : Co-operative Basic Effectiveness & Efficiency**

for the Future (Part 2) . ICA. (On line) . <http://www.ica.org/pubs/studies/Co-operative-Values-in-a-Changing-World-1>.

Baldock, John. et. al. (Editors).1999. **Social Policy.** Oxford University Press.

Davis, Peter. 1997. **Co-operative Identity and Co-operative Management.** (On line)

<http://www.wisc.edu/uwcc/icic/def-hist/gen-info/Co-operative-Identity-and-Co-operative-M1.html> .

Muenkner, Hans 1995. **Revision of Co-op Principles and the Role of Co-operatives in the 21st Century.** (On

line) . <http://www.wisc.edu/uwcc/icic/orgs/ica/pubs/review/vol-88-2/6.html> .

Muenkner, Hans 2003. **Co-operative Principles and Values : Developing Co-operative Societies in a Globalise**

Economy. (On line) . <http://www.icarop.coop/publications> .

Taimni, Krishan K. 2001. **Cooperatives in Asia : From reform to reconstruction.** ILO Volker.Beuthien. 1994.

Review of International Co-operation. No 87. ICA .

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

งานวิจัย/ วิทยานิพนธ์ด้านสหกรณ์ในประเทศไทย ระหว่างปี พ.ศ. 2533-2543¹

ลำดับที่	หมวดที่ 1 รายชื่อวิทยานิพนธ์/ งานวิจัยสหกรณ์ กลุ่มสหกรณ์การเกษตร
1	การแก้ไขปัญหาตกเขี้ยวลำไยของสหกรณ์การเกษตรสารภี จำกัด
2	การจัดการฟาร์มสุกรแม่พันธุ์ของสมาชิก สหกรณ์ผู้เลี้ยงสุกรนครพนม จำกัด จังหวัดนครพนม
3	การจัดทำ การบริหารและการวิเคราะห์โครงการฝึกอบรมหลักสูตร “การพัฒนาเกษตรกรผู้ปลูกหน่อไม้ฝรั่งในตำบลหนองสูงเหลื่อมด้วยระบบสหกรณ์”
4	การจัดองค์การของสหกรณ์ผู้ใช้น้ำในเขตจัดรูปที่ดินชั้นสูตร จังหวัดสิงห์บุรี
5	การใช้เงินทุนหมุนเวียนส่งเสริมการสหกรณ์ของ สหกรณ์ภาคเกษตร ในจังหวัดนครราชสีมา
6	การดำเนินงานของสหกรณ์การเกษตรพญาเมืองราย จำกัด ตามการรับรู้ของสมาชิกสหกรณ์ อำเภอเมืองราย จังหวัดเชียงราย
7	การดำเนินงานของสหกรณ์การเกษตรหาดใหญ่ จำกัด จ.สงขลา
8	การดำเนินงานของสหกรณ์ผู้เลี้ยงสุกรอุดรธานี จำกัด ตามความต้องการของสมาชิก
9	การดำเนินธุรกิจโรงสีของสหกรณ์การเกษตรเมืองร้อยเอ็ด จำกัด กรณีรับโอนโรงสีจากชุมนุมสหกรณ์การเกษตรร้อยเอ็ด จำกัด
10	การบริหารการใช้น้ำในเขตจัดรูปที่ดินโดยวิธีการ สหกรณ์ กรณีศึกษาสหกรณ์ผู้ใช้น้ำท่าม่วงแผ่นดินทอง จำกัด จังหวัดกาญจนบุรี
11	การบริหารเงินทุนทำการแทนการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย กรณีศึกษาสหกรณ์การเกษตรเขายายเที่ยง จำกัด จังหวัดนครราชสีมา พ.ศ. 2539
12	การบริหารทางการเงินกองทุนสงเคราะห์เกษตรกร กรณีศึกษา เฉพาะโครงการเชื่อมโยงสินเชื่อเพื่อการผลิตและบริการตลาดข้าวของสหกรณ์
13	การประเมินผลการดำเนินงานของชุมนุมสหกรณ์การเกษตรระดับจังหวัดระหว่างปี พ.ศ. 2524-2533
14	การประเมินผลการดำเนินงานของสหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาด (สกต.) สาขาพระนครศรีอยุธยา
15	การประเมินผลการดำเนินงานนโยบายไปสู่การปฏิบัติ : กรณีศึกษาการธุรกิจโรงอบ/รมยางของสหกรณ์กองทุนสวนยางในเขตตรวจราชการสหกรณ์ที่ 8
16	การประเมินผลการฝึกอบรมแบบเป็นชุดด้านสหกรณ์การเกษตรของสันนิบาตสหกรณ์แห่งประเทศไทย
17	การประเมินผลความสำเร็จโครงการขุดสระน้ำเพื่อการเกษตรขนาดเล็กกับการทำการเกษตรแบบผสมผสาน : ศึกษาเฉพาะสมาชิกสหกรณ์การเกษตร
18	การประเมินผลโครงการจัดตั้งศูนย์รวบรวมน้ำมันดิบของสหกรณ์โคนมในเขตปฏิรูปที่ดินลำพูนากลาง จำกัด

¹ จาก รายงานวิจัย “วรรณกรรมปริทัศน์งานวิจัยและวิทยานิพนธ์ด้านสหกรณ์ พ.ศ. 2533-2543” (ส่วนที่ 1) โดย จุฑาทิพย์ ภัทราวาท และคณะ, 2544 สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ลำดับที่	หมวดที่ 1 รายชื่อวิทยานิพนธ์/ งานวิจัยสหกรณ์ กลุ่มสหกรณ์การเกษตร
19	การประเมินผลโครงการส่งเสริมการเลี้ยงโคนมในเขตนิคมสหกรณ์ วังน้ำเย็นระยะที่ 2
20	การประเมินผลโครงการพัฒนาสหกรณ์การเกษตรเชิงธุรกิจในเขตตรวจราชการสหกรณ์ที่ 2
21	การปรับปรุงการดำเนินงานของสหกรณ์การเกษตรเพื่อรองรับการเปลี่ยนอาชีพของสมาชิก : กรณีศึกษาในเขตการดำเนินงานของสหกรณ์การเกษตรคลองหลวง จำกัด จังหวัดปทุมธานี
22	การเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมของสมาชิกสตรีและสมาชิกชายในกิจกรรมสหกรณ์การเกษตรชุมชุม จำกัด จังหวัดแม่ฮ่องสอน
23	การเปรียบเทียบประสิทธิภาพการผลิตของการปลูกปาล์มน้ำมันระหว่างเกษตรกรที่เป็นสมาชิกสหกรณ์นิคมกับเกษตรกรผู้ปลูกปาล์มน้ำมันส่วนตัวในอำเภออ่าวลึก
24	การเปลี่ยนแปลงกรรมสิทธิ์ที่ดินของสมาชิก สหกรณ์การเช่าซื้อที่ดิน ศึกษากรณีเปรียบเทียบระหว่างสหกรณ์การเช่าซื้อที่ดินฉะบุรี จำกัด จังหวัดปทุมธานี กับสหกรณ์การเช่าซื้อที่ดินหนองเสือ จำกัด จังหวัดสระบุรี
25	การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินของสมาชิกนิคมสหกรณ์สุวรรณโลก จังหวัดสุโขทัย
26	การเปลี่ยนแปลงการถือครองที่ดินในรูปนิคม สหกรณ์ : นิคมสหกรณ์แม่สอด อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก พ.ศ. 2534-2538
27	การเปิดรับข่าวสารและการยอมรับนวัตกรรมที่มีผลต่อความสำเร็จในการเลี้ยงโคนมของเกษตรกรในจังหวัดเพชรบุรี : ศึกษาเปรียบเทียบระหว่าง สมาชิกสหกรณ์โคนมกับผู้ที่ไม่เป็นสมาชิก
28	การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของสมาชิกนิคม สหกรณ์อันเนื่องมาจากการจัดนิคมสหกรณ์
29	การผลิตและการตลาดกล้วยหอมเพื่อการส่งออกของสหกรณ์
30	การพัฒนาของสหกรณ์การเกษตรในกลุ่มสมาชิกเกษตรกรรายย่อยภาคอีสาน
31	การพัฒนาระบบธุรกิจของสหกรณ์ผู้เลี้ยงสุกรนครพนม จำกัด จังหวัดนครพนม
32	การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของสมาชิกสหกรณ์การเกษตร : กรณีศึกษาสหกรณ์การเกษตรเมืองปราจีนบุรี
33	การมีส่วนร่วมของสตรีในการบริหารงานของ สหกรณ์ในภาคเกษตร ปี 2536
34	การมีส่วนร่วมของสมาชิกกับผลการดำเนินธุรกิจของสหกรณ์ในภาคเกษตรไทย
35	การมีส่วนร่วมของสมาชิกที่มีต่อสหกรณ์การเกษตร : ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างสหกรณ์การเกษตรคลองหลวง จำกัด และสหกรณ์การเกษตรลำลูกกา จำกัด
36	การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสมาชิกสตรีสหกรณ์การเกษตร : ศึกษาเฉพาะกรณีสหกรณ์การเกษตรเมืองน่าน จำกัด อำเภอเมือง จังหวัดน่าน
37	การมีส่วนร่วมในกิจกรรมสหกรณ์ของสมาชิกสตรีสหกรณ์การเกษตรเมืองสุรินทร์ จำกัด จังหวัดสุรินทร์
38	การมีส่วนร่วมในกิจกรรมสหกรณ์ของสมาชิก สหกรณ์การเกษตรดอยสะเก็ด จำกัด จังหวัดเชียงใหม่
39	การมีส่วนร่วมในกิจกรรมสหกรณ์ของสมาชิก สหกรณ์การเกษตรเมืองลำปาง จำกัด จังหวัดลำปาง
40	การรวบรวมผลิตผลของสมาชิกโดยวิธีกงสี : ศึกษาเฉพาะกรณีสหกรณ์การเกษตรกันทรลักษณ์ จำกัด จ.ศรีสะเกษ ปี 2531
41	การระดมเงินทุนและการบริหารการเงินของ สหกรณ์การเกษตรในจังหวัดนครราชสีมา
42	การลดภาวะสูญเสียที่มีต่อธุรกิจโรงสีข้าวสหกรณ์การเกษตร

ลำดับที่	หมวดที่ 1 รายชื่อวิทยานิพนธ์/ งานวิจัยสหกรณ์ กลุ่มสหกรณ์การเกษตร
43	การวางแผนการผลิตเพื่อให้มีการใช้ทรัพยากรการผลิตอย่างเหมาะสมของสมาชิกสหกรณ์การเกษตรแม่ริม จำกัด อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ปีการผลิต 2539/2540
44	การวางแผนการผลิตเพื่อให้มีการใช้ปัจจัยการผลิตอย่างมีประสิทธิภาพของสมาชิกสหกรณ์การเกษตรสันป่าตอง จำกัด อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ปีการผลิต 2537/2538
45	การวิเคราะห์การบริหารการเงินของสหกรณ์การเกษตรเมืองลำพูน จำกัด อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ปีบัญชี 2537-2541
46	การวิเคราะห์การบริหารการเงินของสหกรณ์โคนมเชียงใหม่ จำกัด ปีทางบัญชี 2526-2532
47	การวิเคราะห์การผลิตตัวเหลืองฤดูแล้งของสมาชิกสหกรณ์การเกษตรแม่แตง จำกัด อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่
48	การวิเคราะห์ขนาดของโรงสีและความเป็นไปได้ในการสร้างโรงสีของสหกรณ์การเกษตรสระบุรี จำกัด
49	การวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นในการพิจารณาสินเชื่อการเกษตร
50	การวิเคราะห์ความเป็นไปได้โครงการสร้างศูนย์รับน้ำนมดิบศูนย์หนองใหญ่ของสหกรณ์โคนมบ้านบึง จำกัด
51	การวิเคราะห์ความเป็นไปได้ทางการเงินในการจัดตั้งโรงงานเกลือป่นของสหกรณ์การเกษตรนาเกลือสมุทรสาคร จำกัด
52	การวิเคราะห์ความเป็นไปได้ทางการเงินในการสร้างโรงแรมควนยางของสหกรณ์การเกษตรย่านตาขาว จำกัด จ. ตรัง
53	การวิเคราะห์ ความรู้ ทักษะ และพฤติกรรมของสมาชิกสหกรณ์การเกษตรระดับตำบล : ศึกษาเปรียบเทียบเฉพาะกรณีสหกรณ์การเกษตรระดับตำบลใน อ.นาบอง และ อ.บ้านกรวด จ. บุรีรัมย์
54	การวิเคราะห์ความรู้พื้นฐานทางสหกรณ์และทัศนคติที่มีต่อสหกรณ์ของสมาชิกสหกรณ์นิคมในจังหวัดสุราษฎร์ธานี
55	การวิเคราะห์ความรู้และทัศนคติของสมาชิก สหกรณ์ที่มีต่อสหกรณ์การเกษตรเมืองกาฬสินธุ์ จำกัด
56	การวิเคราะห์โครงการส่งเสริมการเลี้ยงกิ้งกูดดำของสมาชิกสหกรณ์ประมงคู่งกระเบน จำกัด ตามโครงการชลประทานน้ำเค็ม อำเภอกู่งกระเบน
57	การวิเคราะห์ต้นทุนการให้สินเชื่อของสหกรณ์การเกษตร
58	การวิเคราะห์ต้นทุนผลตอบแทนในการผลิตและส่งออกกล้วยหอมทองปลอดสารพิษ : ศึกษาเฉพาะกรณีสหกรณ์การเกษตรท่ายาง จำกัด จังหวัดเพชรบุรี
59	การวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทนจากการเลี้ยงกิ้งกูดดำ : ศึกษาเฉพาะกรณีสมาชิกสหกรณ์การเกษตรบางชัย จำกัด จ.พระนครศรีอยุธยา
60	การวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทนในการเลี้ยงโคเนื้อของสมาชิกสหกรณ์ศึกษากรณี : สหกรณ์โคเนื้ออันดามันเมืองกระบี่ จำกัด และสหกรณ์โคเนื้ออันดามันคลองท่อม จำกัด
61	การวิเคราะห์บทบาทของสหกรณ์การเกษตรในการเพิ่มรายได้ และเพิ่มฐานะความเป็นอยู่ของสมาชิกในจังหวัดภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. 2535-2539
62	การวิเคราะห์เบื้องต้นโครงการจัดซื้อเรือทวน้ำมันของสหกรณ์ประมงทวนน้ำลึกไทย จำกัด

ลำดับที่	หมวดที่ 1 รายชื่อวิทยานิพนธ์/ งานวิจัยสหกรณ์ กลุ่มสหกรณ์การเกษตร
63	การวิเคราะห์ประสิทธิภาพด้านการเงินและประสิทธิผลการดำเนินงานของสหกรณ์การเกษตรหนองจอก จำกัด
64	การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อประสิทธิผลในการดำเนินงานของสหกรณ์การเกษตรสันป่าตอง จำกัด จังหวัดเชียงใหม่
65	การวิเคราะห์ผลการดำเนินงานของสหกรณ์การเกษตรพิมาย จำกัด ระหว่าง 2535-2539
66	การวิเคราะห์ผลการดำเนินงานของสหกรณ์การเกษตร ศึกษาเฉพาะกรณี : สหกรณ์การเกษตรในเขตปฏิรูปที่ดินลำพูน จำกัด
67	การวิเคราะห์ผลการดำเนินงานสหกรณ์การเกษตรวารินชำราบ จำกัด
68	การวิเคราะห์ผลการดำเนินงานของสหกรณ์ประมงแม่กลอง จำกัด
69	การวิเคราะห์ผลการดำเนินธุรกิจรวบรวมข้าวเปลือกของสหกรณ์การเกษตร เมืองอุบลราชธานี จำกัด ปี 2540/41
70	การวิเคราะห์พฤติกรรมการลงทุนของสมาชิก สหกรณ์โคมนมเชียงใหม่ จำกัด จ.เชียงใหม่ ปี พ.ศ. 2531
71	การวิเคราะห์เพื่อการจัดการสหกรณ์การเกษตร ศึกษาเฉพาะกรณี สหกรณ์การเกษตรแหลมสิงห์ จำกัด
72	การวิเคราะห์เพื่อพัฒนาการจัดการสหกรณ์กองทุนสวนยาง ศึกษากรณีสหกรณ์กองทุนสวนยางในอำเภอปะเหลียน
73	การวิเคราะห์เพื่อพัฒนาการจัดการสหกรณ์โคมนม ศึกษาเฉพาะกรณีสหกรณ์โคมนมพัทลุง จำกัด
74	การวิเคราะห์เพื่อพัฒนาการจัดการสหกรณ์ในการผลิตข้าวโพด : ศึกษาเฉพาะสหกรณ์การเกษตรนิคมสร้างตนเองพระพุทธรบาท จำกัด
75	การวิเคราะห์เศรษฐกิจการผลิตกล้วยเหลือของสมาชิกในเขตพื้นที่ชลประทานเขื่อนแม่กวงของสหกรณ์การเกษตรสันทราย จำกัด อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ปีการเพาะปลูก 2537/2538
76	การวิเคราะห์เศรษฐกิจการผลิตกล้วยเหลือของสมาชิกสหกรณ์การเกษตรนมริม จำกัด อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ปีการเพาะปลูก 2534/2535
77	การวิเคราะห์เศรษฐกิจการผลิตกล้วยเหลือของสมาชิกสหกรณ์การเกษตรสันป่าตอง จำกัด อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ปีการเพาะปลูก 2537/2538
78	การศึกษา : การดำเนินงานของสหกรณ์กองทุนสวนยางบ้านเขาสก จำกัด
79	การศึกษาการดำเนินงานของสหกรณ์ประมงในรอบ 10 ปี
80	การศึกษาการดำเนินธุรกิจของสหกรณ์กองทุนสวนยาง
81	การศึกษาการดำเนินธุรกิจของสหกรณ์โคมนมแห่งประเทศไทย จำกัด
82	การศึกษาการดำเนินธุรกิจมังคุดของสมาชิก สหกรณ์การเกษตรเมืองจันทบุรี จำกัด
83	การศึกษาการดำเนินธุรกิจโรงสีของสหกรณ์การเกษตรท่าโขลง จำกัด
84	การศึกษาการรวบรวมผลผลิตมันสำปะหลัง กรณีศึกษาสหกรณ์การเกษตรห้วยบางทราย จำกัด
85	การศึกษาการส่งเสริมและพัฒนาสหกรณ์ปศุสัตว์(โคเนื้อ)
86	การศึกษาเกี่ยวกับรายได้ รายจ่าย และการบริโภคของครัวเรือนสมาชิกสหกรณ์การเกษตรเสนา จำกัด ปี 2530-2534
87	การศึกษาความต้องการของเกษตรกรที่มีต่อบทบาทสหกรณ์การเกษตร
88	การศึกษาความต้องการสารสนเทศทางการตลาดและการเงินสำหรับบริหารสหกรณ์การเกษตร

ลำดับที่	หมวดที่ 1 รายชื่อวิทยานิพนธ์/ งานวิจัยสหกรณ์ กลุ่มสหกรณ์การเกษตร
89	การศึกษาความเป็นไปได้ของโครงการขยายกำลังการผลิตและจำหน่ายอาหารของสหกรณ์ผู้เลี้ยงสุกร เชียงใหม่-ลำพูน จำกัด
90	การศึกษาความเป็นไปได้โครงการจัดตั้งโรงงานผลิตภัณฑ์นมของสหกรณ์โคนมวังน้ำเย็น จำกัด
91	การศึกษาความเป็นไปได้โครงการเลี้ยงโคเนื้อขุนของสหกรณ์ปศุสัตว์ศรีสะเกษ จำกัด
92	การศึกษาความเป็นไปได้ในการจัดตั้งองค์กร / สถาบันด้านการตลาดสำหรับผลิตภัณฑ์กลุ่มสตรี สหกรณ์ในประเทศไทย
93	การศึกษาความเป็นไปได้ในการดำเนินธุรกิจผลิตภัณฑ์หัตถกรรม : กรณีศึกษาสหกรณ์การเกษตรโพธิ์ทอง จำกัด
94	การศึกษาความเป็นไปได้ในการลงทุนผลิตนมพร้อมดื่มพาสเจอร์ไรส์ของสหกรณ์โคนมขอนแก่น จำกัด จ.ขอนแก่น
95	การศึกษาความเป็นไปได้ในการส่งเสริมการปลูกปาล์มน้ำมันในเขตนิคมสหกรณ์บาเจาะ จังหวัดนราธิวาส
96	การศึกษาความเป็นไปได้ในการสร้างความเข้มแข็งของสหกรณ์เชิงบริหารและการถ่ายทอดเทคโนโลยีของสหกรณ์โคนมแม่โจ้ และสหกรณ์การเกษตรไชยปราการ จ.เชียงใหม่
97	การศึกษาความพึงพอใจในการปฏิบัติงานของผู้จัดการสหกรณ์การเกษตรในจังหวัดภาคใต้ของประเทศไทย
98	การศึกษาต้นทุนและผลตอบแทนจากการผลิตกล้วยหอมทองปลอดสารเคมีเพื่อการส่งออกของสมาชิกสหกรณ์การเกษตรบ้านลาด จำกัด
99	การศึกษาถึงความเป็นไปได้ในการจัดเครื่องอบเมล็ดข้าวโพดของสหกรณ์การเกษตรเมืองเลย จำกัด
100	การศึกษาแนวทางการพัฒนาสหกรณ์ผู้ใช้น้ำ : กรณีศึกษาสหกรณ์ผู้ใช้น้ำสถานีสูบน้ำด้วยไฟฟ้าบ้านน้ำปลีก จำกัด
101	การศึกษาแนวทางการวางแผนการผลิตเพื่อการตลาดของสหกรณ์ผู้เลี้ยงสุกร
102	การศึกษาแนวทางที่เหมาะสมสำหรับการบริหารจัดการตลาดข้าวเปลือกของสหกรณ์การเกษตร
103	การศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อปริมาณสินเชื่อเพื่อการเกษตรของสมาชิกสหกรณ์การเกษตรป่าซาง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน จำกัด
104	การศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเป็นหนี้เงินกู้ค้างชำระของสมาชิก สหกรณ์การเกษตรแม่จัน จำกัด
105	การศึกษาปัญหาและอุปสรรคของสหกรณ์เครดิตยูเนียน ศึกษาเฉพาะกรณีสหกรณ์เครดิตยูเนียนสยามอะไหล่ จำกัด
106	การศึกษาเปรียบเทียบความพึงพอใจระหว่างสมาชิกสหกรณ์การเกษตรเมืองนครราชสีมา จำกัด และสมาชิกสหกรณ์การเกษตรประทาย จำกัด
107	การศึกษาเปรียบเทียบการบริหารจัดการสหกรณ์การเกษตรภาคตะวันออกเฉียงเหนือในประเทศไทย
108	การศึกษาเปรียบเทียบประสิทธิภาพการดำเนินงานทางด้านการเงินของสหกรณ์การเกษตรสวรรคโลกกับสหกรณ์การเกษตรเมืองสวรรค
109	การศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรที่เป็นสมาชิกกับไม่เป็นสมาชิกสหกรณ์การเกษตรสันป่าตอง จำกัด จังหวัดเชียงใหม่
120	การศึกษาเปรียบเทียบ สภาพทางเศรษฐกิจและภาวะหนี้สิน ระหว่างสมาชิกสหกรณ์การเกษตรกับสมาชิกกลุ่มเกษตรกร : ศึกษาเฉพาะกรณีในจังหวัดอุดรธานี

ลำดับที่	หมวดที่ 1 รายชื่อวิทยานิพนธ์/งานวิจัยสหกรณ์ กลุ่มสหกรณ์การเกษตร
121	การศึกษาเปรียบเทียบสภาวะการเลี้ยงโคนม ของสมาชิกสหกรณ์โคนมอุดรธานี จำกัด จ.อุดรธานีกับสมาชิกสหกรณ์โคนมวาริชภูมิ จำกัด จ.สกลนคร
122	การศึกษามลภาวะระดับขีดความสามารถของ สหกรณ์ในภาคการเกษตร ประจำปี 2534
123	การศึกษามลภาวะการดำเนินงานของสหกรณ์กองทุนสวนยางบ้านท่าสะท้อน จำกัด
124	การศึกษามลภาวะการดำเนินงานของสหกรณ์การเกษตรแม่ใจ จำกัด อำเภอมะแมใจ จังหวัดพะเยา
125	การศึกษามลภาวะการดำเนินงานของสหกรณ์ผู้ใช้น้ำและสหกรณ์การเกษตรในความรับผิดชอบของงานส่งเสริมสหกรณ์ในเขตเกษตรชลประทาน ปีบัญชีสิ้นสุด 31 มีนาคม 2537 ถึง 31 ธันวาคม 2537
126	การศึกษามลภาวะการดำเนินงานโครงการจัดตั้งและส่งเสริมสหกรณ์ผู้ใช้น้ำในสถานีสูบน้ำด้วยไฟฟ้า
127	การศึกษามลภาวะการดำเนินงานและวิเคราะห์หาจุดคุ้มทุนของธุรกิจบริการน้ำให้กับสมาชิกสหกรณ์การเกษตรหุบกะพง จำกัด
128	การศึกษามลภาวะการดำเนินธุรกิจของสหกรณ์การเกษตรคลองหลวง จำกัด
129	การศึกษามลภาวะการดำเนินธุรกิจของสหกรณ์ผู้เลี้ยงสุกร ศึกษาเฉพาะกรณี สหกรณ์ผู้เลี้ยงสุกรสระบุรี จำกัด
130	การศึกษามลภาวะทดแทนทางเศรษฐกิจในการเลี้ยงโคนมของสมาชิกสหกรณ์การเกษตรตากฟ้า จำกัด จังหวัดนครสวรรค์
131	การศึกษามลภาวะทดแทนและแนวทางการจัดการโครงการส่งเสริมการเลี้ยงกึ่งระบบพัฒนาที่ยั่งยืน นิคมสหกรณ์ปากพญา จังหวัดนครศรีธรรมราช
132	การศึกษาความเป็นไปได้โครงการส่งเสริมการปลูกเสาวรสครบวงจรกรณีศึกษาสหกรณ์การเกษตรทุ่งช้าง จำกัด
133	การศึกษาภาวะการผลิตและการตลาดยางพาราของสมาชิกสหกรณ์กองทุนสวนยาง จำกัด ปี 2538
134	การศึกษาภาวะเศรษฐกิจและสังคม และการเปลี่ยนอาชีพของสมาชิกสหกรณ์การเกษตร:ศึกษากรณีสหกรณ์การเกษตรคลองหลวง จำกัด จ.ปทุมธานี
135	การศึกษาภาวะเศรษฐกิจและสังคม และความต้องการเปลี่ยนอาชีพของสมาชิกสหกรณ์ประมงในแถบพื้นที่ชายฝั่งทะเลด้านตะวันออก
136	การศึกษาระบบบริการสารสนเทศทางสหกรณ์การเกษตร
137	การศึกษารูปแบบการดำเนินธุรกิจ ความรู้ ทักษะ และพฤติกรรมของสมาชิกสหกรณ์ผู้เลี้ยงสุกร (เปรียบเทียบระหว่างสหกรณ์ผู้เลี้ยงสุกรนครพนม จำกัด ที่ได้รับอนุญาต และสหกรณ์ผู้เลี้ยงสุกรเชียงใหม่-ลำพูน จำกัด ที่ไม่ได้รับอนุญาต)
138	การศึกษารูปแบบการผลิตโคนมและปัญหาในการเลี้ยงโคนม รวมทั้งการดำเนินงานของสมาชิก สหกรณ์โคนมที่จัดตั้งในปี 2532-2535
139	การศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาการดำเนินงานและธุรกิจของสหกรณ์การเกษตรชาวไร่อ้อยแก่งคร้อ จำกัด
140	การศึกษาวิเคราะห์ต้นทุนการผลิตยางแผ่นรมควันของสหกรณ์กองทุนสวนยางในจังหวัดนครศรีธรรมราช
141	การศึกษาวิเคราะห์ผลการดำเนินงานของสหกรณ์การเกษตร กรณีศึกษาเฉพาะสหกรณ์การเกษตรเพชรบูรณ์ จำกัด
142	การศึกษาวិถีการตลาดโคเนื้อทั่วไป และวิถีการตลาดโคเนื้อขุนของสหกรณ์การเลี้ยงปศุสัตว์ กรป.กลางโพธิ์ยางคำ จำกัด

ลำดับที่	หมวดที่ 1 รายชื่อวิทยานิพนธ์/ งานวิจัยสหกรณ์ กลุ่มสหกรณ์การเกษตร
143	การศึกษาสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสมาชิก สหกรณ์การเกษตร : ศึกษาเฉพาะกรณีสหกรณ์การเกษตรอากาศอำนวย จำกัด อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร
144	การศึกษาสภาวะการดำเนินงานและแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจของสหกรณ์ผู้ใช้น้ำในประเทศไทย
145	การศึกษาสภาวะการผลิตและการตลาดยางพาราของสมาชิกสหกรณ์ กองทุนสวนยาง ปี 2538
146	การสร้างเครือข่ายกระบวนการเรียนรู้เชิงธุรกิจ โดยหน่วยที่ปรึกษาการจัดการสหกรณ์การเกษตร
147	การสำรวจสภาวะเศรษฐกิจและสังคมของสมาชิก และสหกรณ์ ภายใต้แผนงานกระจายรายได้ โครงการความช่วยเหลือจาก UNDP : การส่งเสริมการผลิตผลิตภัณฑ์หัตถกรรมและการแปรรูป ผลิตภัณฑ์การเกษตร ขนาดเล็กของกลุ่มสตรีสหกรณ์ (ระยะที่1)
148	ขนาดธุรกิจที่เหมาะสมของสหกรณ์การเกษตรในจังหวัดภาคเหนือของประเทศไทย
149	ความคิดเห็นของกรรมการสหกรณ์การเกษตรต่อการส่งเสริมธุรกิจตามแผนทิศทางการส่งเสริมสหกรณ์
150	ความคิดเห็นของสมาชิกต่อการพัฒนาสหกรณ์ผู้เลี้ยงสุกรสุพรรณบุรี จำกัด จ. สุพรรณบุรี
151	ความคิดเห็นของสมาชิกที่มีต่อการปฏิบัติทางธุรกิจของสหกรณ์ กับการมีส่วนร่วมของสมาชิกในธุรกิจสหกรณ์การเกษตรแม่จัน จำกัด
152	ความคิดเห็นของสมาชิกสหกรณ์การเกษตรห้วยคต จำกัด ที่มีต่อการให้บริการของ สหกรณ์
153	ความคิดเห็นและการมีส่วนร่วมในธุรกิจของสมาชิกสหกรณ์การเกษตรอำนาจเจริญ จำกัด ที่อาศัยอยู่นอกแดนดำเนินงานของสหกรณ์
154	ความต้องการการฝึกอบรมของฝ่ายจัดการสหกรณ์การเกษตรในจังหวัดเชียงใหม่
155	ความต้องการฝึกอบรมของกรรมการดำเนินการสหกรณ์การเกษตรในจังหวัดลำพูน
156	ความต้องการสารสนเทศเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของสมาชิกสหกรณ์การเกษตรเมืองร้อยเอ็ด จำกัด
157	ความเป็นไปได้ในการปลูกมะม่วงหาวพานขาวของสมาชิกสหกรณ์การเกษตรเมืองแปดริ้ว จำกัด
158	ความพร้อมของผู้จัดการสหกรณ์การเกษตรในการเข้าสู่ระบบตลาดซื้อขายสินค้าล่วงหน้า กรณีศึกษา สหกรณ์การเกษตรในเขตส่งเสริมการส่งออก
159	ความพร้อมในการสนับสนุนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม : กรณีศึกษา สหกรณ์การเกษตรในจังหวัดฉะเชิงเทรา
160	ความพึงพอใจของสมาชิกต่อการดำเนินงานของสหกรณ์กองทุนสวนยาง จำกัด : กรณีศึกษา สมาชิกกลุ่มบ้านเขาแดง อ.สะบ้าย้อย จ.สงขลา
161	ความพึงพอใจของสมาชิกที่มีต่อการดำเนินงานของสหกรณ์นิคมเขียงคำ จำกัด อำเภอเขียงคำ จังหวัดพะเยา
162	ความพึงพอใจของสมาชิกที่มีต่อบทบาทของ สหกรณ์การเกษตรสารภี จำกัด
163	ความพึงพอใจของสมาชิกสหกรณ์ที่มีต่อโครงการเชื่อมโยงสินเชื่อเพื่อการผลิตและบริการตลาดข้าว ของชุมนุมสหกรณ์การเกษตรกำแพงเพชร จำกัด
164	ความพึงพอใจของสหกรณ์สมาชิกในเขตตรวจการ สหกรณ์ที่ 5 ที่มีต่อชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด : กรณีศึกษาการดำเนินธุรกิจ
165	ความพึงพอใจในการปฏิบัติงานของผู้จัดการ สหกรณ์การเกษตร ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
166	ความพึงพอใจในการปฏิบัติงานของผู้จัดการ สหกรณ์นิคมในประเทศไทย
167	ความรู้ และความคิดเห็นของสมาชิกสหกรณ์ที่มีต่อสหกรณ์การเกษตรจักราช จำกัด

ลำดับที่	หมวดที่ 1 รายชื่อวิทยานิพนธ์/ งานวิจัยสหกรณ์ กลุ่มสหกรณ์การเกษตร
168	ความสัมพันธ์แบบตอบโต้ระหว่างการมีส่วนร่วมและการพึ่งพาตนเองของสมาชิก กับ การดำเนินงานสหกรณ์การเกษตร ในจังหวัดสงขลา
169	ความสำคัญการบริหารการใช้น้ำของสหกรณ์ผู้ใช้น้ำ
170	คู่มือการส่งเสริมและพัฒนาสหกรณ์ผู้เลี้ยงสุกร
171	ทัศนคติของสมาชิกสหกรณ์ที่มีต่อการดำเนินธุรกิจของสหกรณ์การเกษตรดอยสะเก็ด จำกัด ปี 2540 อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่
172	ทัศนคติและพฤติกรรมการบริโภคสินค้าของสมาชิกสหกรณ์ร้านค้า กรณีศึกษา : แผนกร้าน สหกรณ์ของสหกรณ์การเกษตรสันป่าตอง จำกัด
173	แนวทางการจัดตั้งสหกรณ์ประมง
174	แนวทางการบริหารงานของคณะกรรมการดำเนินการสหกรณ์ ศึกษาเฉพาะกรณีสหกรณ์การเกษตรโลกศรีสุพรรณ จำกัด จ.สกลนคร
175	แนวทางการปฏิรูปที่ดิน เรื่อง การควบคุมภายใน สหกรณ์การเกษตรปฏิรูปที่ดิน
176	แนวทางการปรับปรุงและพัฒนาสหกรณ์การเกษตรวัดเพลง จำกัด
177	แนวทางการพัฒนาการจัดการสหกรณ์การเช่าซื้อที่ดิน ศึกษากรณีสหกรณ์การเช่าซื้อที่ดินองครักษ์ จำกัด จังหวัดนครนายก
178	แนวทางการพัฒนาธุรกิจการซื้อของสหกรณ์การเกษตรในจังหวัดลำพูน
179	แนวทางการพัฒนาสหกรณ์การเกษตรในเขตปฏิรูปที่ดิน : ศึกษากรณีจังหวัดเชียงใหม่
180	แนวทางการพัฒนาสหกรณ์การเกษตรในจังหวัดนครสวรรค์
181	แนวทางการพัฒนาสหกรณ์การเกษตรปฏิรูปที่ดิน กรณีศึกษาสหกรณ์การเกษตรที่ดินหนองเสือ จำกัด
182	แนวทางการพัฒนาสหกรณ์การเกษตรปฏิรูปที่ดิน กรณีศึกษาสหกรณ์การเกษตรปฏิรูปที่ดินทับเสลาอุทัยธานี จำกัด
183	แนวทางการพัฒนาสหกรณ์การเกษตรปฏิรูปที่ดิน : การจัดการสหกรณ์การเกษตรปฏิรูปที่ดิน
184	แนวทางการพัฒนาสหกรณ์การเกษตรปฏิรูปที่ดิน : การประสานงาน ในการพัฒนาสหกรณ์
185	แนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพการทำการเกษตรแบบผสมผสานในเขตพื้นที่เขตสระน้ำเพื่อการเกษตรขนาดเล็กในสหกรณ์การเกษตร
186	แนวทางในการพัฒนาธุรกิจของสหกรณ์การเกษตรกำแพงแสน จำกัด
187	แนวทางในการพัฒนาธุรกิจของสหกรณ์ผู้ใช้น้ำในเขตโครงการสูบน้ำด้วยไฟฟ้า : ศึกษาเฉพาะกรณีสหกรณ์ผู้ใช้น้ำสถานีสูบน้ำด้วยไฟฟ้าบ้านเมืองหมี่ จำกัด
188	แนวทางพัฒนาปัจจัยความสำเร็จของสหกรณ์นิคม ศึกษาเฉพาะกรณีสหกรณ์นิคมนครชุม จำกัด จังหวัดกำแพงเพชร
189	บทบาทของสหกรณ์การเกษตรสันป่าตอง จำกัด ในการสนองตอบต่อความต้องการของสมาชิก
190	บทบาทของสหกรณ์ผู้ปลูกหอมหัวใหญ่ตามความคิดเห็นของสมาชิกสหกรณ์ ผู้ปลูกหอมหัวใหญ่แม่วาง จำกัด
191	บทบาทที่เหมาะสมของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมสหกรณ์ : ศึกษากรณีสหกรณ์การเกษตร
192	ประเมินผลการดำเนินธุรกิจโครงการการผลิตน้ำดื่มของสหกรณ์การเกษตรสะเตา จำกัด
193	ประโยชน์ที่สมาชิกได้รับจากสหกรณ์การเกษตรนางรอง จำกัด

ลำดับที่	หมวดที่ 1 รายชื่อวิทยานิพนธ์/งานวิจัยสหกรณ์ กลุ่มสหกรณ์การเกษตร
194	ประโยชน์ที่สมาชิกสหกรณ์การเกษตรทั่วไปได้รับ แยกตามเขต / จังหวัด
195	ประโยชน์ที่สมาชิกสหกรณ์นิคม สหกรณ์การเข้าซื้อที่ดินและสหกรณ์การเช่าที่ดินได้รับจากสหกรณ์ ประจำปี 2538/2539
196	ประเมินผลโครงการพัฒนาสหกรณ์การเกษตรเชิงธุรกิจ กรณีศึกษา : หน่วยที่ปรึกษาการจัดการสหกรณ์ที่ 6 (ปี 2538-2540)
197	ประสิทธิภาพการดำเนินงานด้านการตลาดถั่วเหลือง ของสหกรณ์การเกษตรในจังหวัดเชียงใหม่
198	ประสิทธิภาพการดำเนินงานด้านการตลาดอ้อยของสหกรณ์การเกษตรบ้านบึง จำกัด อำเภอบ้านบึง จังหวัดชลบุรี ปี 2528-2532
199	ประสิทธิภาพการบริหารงานของสหกรณ์การเกษตรสันป่าตอง จำกัด อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่
200	ประสิทธิภาพสหกรณ์การเกษตร : ศึกษากรณีในจังหวัดสิงห์บุรี
201	ปัจจัยต่อผลสำเร็จในการจัดตั้งและการดำเนินงาน สหกรณ์โคนม
202	ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมดำเนินธุรกิจของสหกรณ์ผู้ปลูกหอมหัวใหญ่กาญจนบุรี จำกัด
203	ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการยอมรับเทคโนโลยีการเกษตรของเกษตรกรในโครงการเร่งรัดการปลูกยางพารา ทดแทนมันสำปะหลัง เขตสหกรณ์นิคมชะแวง อำเภอวังจันทร์ จังหวัดระยอง
204	ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการทำงานของพนักงานและลูกจ้างของสหกรณ์การเกษตรและสหกรณ์นิคม ใน จังหวัดลำปาง พ.ศ. 2539
205	ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความต้องการสินเชื่อการเกษตรของสมาชิกสหกรณ์การเกษตรแม่สรวย จำกัด อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย
206	ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความต้องการสินเชื่อการเกษตรของสมาชิกสหกรณ์นิคมสันทราย จำกัด จ.เชียงใหม่ ปีการผลิต 2533/34
207	ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความสำเร็จในการดำเนินธุรกิจของสหกรณ์การเกษตรในประเทศไทย
208	ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความสำเร็จในการดำเนินธุรกิจของสมาชิกสหกรณ์การเกษตรสันป่าตอง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่
209	ปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติงานของพนักงานสหกรณ์การเกษตร
210	ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกในกิจกรรมสหกรณ์การเกษตรสะเมิง จำกัด
211	ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกสหกรณ์ผู้ใช้น้ำในการดำเนินงานและบำรุงรักษาระบบชลประทานในไร่นา : ศึกษาเฉพาะกรณีสหกรณ์ ผู้ใช้น้ำลพบุรี จำกัด ในเขตชลประทานโลกกระเทียม อ.เมือง จ.ลพบุรี
212	ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสมาชิกสหกรณ์การเกษตร หนองม่วงไข่ จำกัด อำเภอหนองม่วงไข่ จังหวัดแพร่
213	ปัจจัยที่มีผลต่อความสามารถในการชำระหนี้ของสมาชิกสหกรณ์การเกษตร ปี 2539
214	ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการจัดตั้งสหกรณ์การเกษตร
215	ปัจจัยที่มีผลต่อบทบาทของประธานกลุ่มสหกรณ์การเกษตร : ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดลำพูน
216	ปัจจัยที่มีผลต่อประสิทธิผลขององค์กรประชาชนในการประกอบธุรกิจขนาดย่อมนอกภาคเกษตรกรรม : ศึกษาเฉพาะกรณีสหกรณ์การเกษตรศรีประจันต์ จำกัด อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี

ลำดับที่	หมวดที่ 1 รายชื่อวิทยานิพนธ์/ งานวิจัยสหกรณ์ กลุ่มสหกรณ์การเกษตร
217	ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการชำระหนี้สินเชื่อการเกษตรของสมาชิกสหกรณ์การเกษตรสันป่าตอง จำกัด อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่
218	ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกในกิจกรรมสหกรณ์การเกษตร : ศึกษาเฉพาะกรณี สหกรณ์การเกษตรเมืองกาฬสินธุ์ จำกัด อ.เมือง จ.กาฬสินธุ์
219	ปัจจัยที่สนับสนุนการดำเนินงานของสหกรณ์ผู้ใช้น้ำ โครงการสูบน้ำด้วยไฟฟ้ากุดเชียงมี-บ้านบ่อ จำกัด ต.บ้านดง อ.อุบลรัตน์ จ.ขอนแก่น
220	ปัจจัยที่สนับสนุนการดำเนินงานของสหกรณ์ผู้ใช้น้ำชลประทานอ่างเก็บน้ำห้วยด้อย จำกัด อ.นาเชือก จ.มหาสารคาม
221	ปัจจัยบางประการที่มีความสัมพันธ์กับอุปสรรคในการปฏิบัติงานตามบทบาทและหน้าที่ของผู้จัดการสหกรณ์การเกษตรในภาคใต้
222	ปัจจัยบางประการที่มีความสัมพันธ์กับอุปสรรคในการปฏิบัติตามหน้าที่ของผู้จัดการสหกรณ์การเกษตรในเขตภาคเหนือ
223	ปัญหาและกระบวนการนำนโยบายส่งเสริม สหกรณ์ไปปฏิบัติ
224	ปัญหาและแนวทางในการพัฒนาธุรกิจการซื้อของสหกรณ์การเกษตร ในจังหวัดลำปาง
225	ผลกระทบของวิกฤตเศรษฐกิจต่อการดำเนินงานของกลุ่มสตรีสหกรณ์ : กรณีศึกษากลุ่มสตรีสหกรณ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
226	ผลกระทบต่อการผลิตข้าวของการจัดการทรัพยากรน้ำระดับไร่นาในรูปของสหกรณ์ : กรณีศึกษาสหกรณ์ผู้ใช้น้ำหนองเตียน จำกัด ต.ท่าไม้รวก อ.ท่ายาง จ.เพชรบุรี
227	ผลการจัดนิคมสหกรณ์ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่เสื่อมโทรมที่มีต่อฐานะทางเศรษฐกิจของสมาชิกนิคมสหกรณ์
228	ผลการระดมทุนของสหกรณ์การเกษตรในจังหวัดอุบลราชธานี : ศึกษาเฉพาะกรณี สหกรณ์การเกษตรพิบูลมังสาหาร จำกัด
229	ผลการศึกษาการดำเนินงานโครงการเมืองสหกรณ์ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ กรณีศึกษาเฉพาะจังหวัดกาฬสินธุ์ สหกรณ์ศูนย์สาธิตสหกรณ์การเกษตรถาวรพัฒนา (กาฬสินธุ์) จำกัด
230	รายงานวิเคราะห์เปรียบเทียบฐานะทางการเงิน การบริหารการเงิน และความสามารถในการดำเนินธุรกิจของสหกรณ์การเกษตร ศึกษาเปรียบเทียบ สหกรณ์การเกษตรเมืองสวรรค์ จำกัด กับสหกรณ์การเกษตรสวรรค์โลก จำกัด
231	แรงจูงใจของเกษตรกรในการสมัครเป็นสมาชิก สหกรณ์การเกษตรในจังหวัดพังงา ปี 2535
232	ลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจ และสังคมของเกษตรกรลูกค้าธนาคารที่ค้างชำระสินเชื่อเพื่อการเกษตร : กรณีศึกษาธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร สาขาเชียงใหม่ หน่วยอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่
233	ผลการส่งเสริมสหกรณ์โคนมแบบครบวงจรเพื่อพัฒนาการเลี้ยงโคนมให้เป็นอาชีพหลักในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
234	พฤติกรรมของสมาชิกที่มีผลต่อความสำเร็จของชุมนุมสหกรณ์การเกษตรฉะเชิงเทรา จำกัด จ.ฉะเชิงเทรา
235	พฤติกรรมบางด้าน และการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการดำเนินการกับผลการดำเนินธุรกิจของสหกรณ์ในภาคเกษตรในประเทศไทย

ลำดับที่	หมวดที่ 1 รายชื่อวิทยานิพนธ์/งานวิจัยสหกรณ์ กลุ่มสหกรณ์การเกษตร
236	ภาวะผู้นำกับประสิทธิผลขององค์การ : ศึกษากรณีสหกรณ์การเกษตรในประเทศไทย
237	ภาวะหนี้สินและรายได้ของสมาชิกสหกรณ์การเกษตรนาเชือก จำกัด
238	ระบบการจัดการตลาดเมล็ดพันธุ์ข้าวของสหกรณ์ภาคการเกษตร
239	ระบบการจัดการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวและถั่วเหลืองของสหกรณ์การเกษตร
240	ระบบข้อมูลทางบัญชีเพื่อการจัดการสหกรณ์การเกษตร
241	ลักษณะองค์ประกอบของการจัดการธุรกิจขององค์กรชุมชนในชนบทที่สามารถพึ่งตนเองได้ในทางธุรกิจ : ศึกษาเฉพาะกรณีสหกรณ์การเกษตรทำางแนว จำกัด ตำบลทำางแนว อำเภอเวียงน้อย จังหวัดขอนแก่น
242	สู่ทางการพัฒนาการธุรกิจของสหกรณ์การเกษตรในจังหวัด เชียงใหม่
243	วิเคราะห์ความเป็นไปได้โครงการโรงสีของ สหกรณ์การเกษตรพร้าว จำกัด
244	วิเคราะห์ต้นทุนการผลิตน้ำมันดิบ กรณีศึกษาสมาชิกสหกรณ์โคนมทุ่งเสลี่ยม จำกัด
245	วิเคราะห์ประเภทของธุรกิจที่ให้ผลตอบแทนแก่ สหกรณ์เพื่อการพัฒนาธุรกิจของสหกรณ์การเกษตรเขตจัดรูปที่ดินพอกใหญ่ จำกัด
246	วิเคราะห์ปัจจัยที่เป็นสาเหตุของปัญหานี้ต่างชำระ : กรณีศึกษาสมาชิกสหกรณ์การเกษตรโกสุมพิสัย จำกัด จ.มหาสารคาม
247	วิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อความสามารถในการชำระหนี้สินของสมาชิกสหกรณ์การเกษตรดอยสะเก็ด จำกัด อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ปีทางบัญชี 2533
248	วิเคราะห์ผลการดำเนินงานของสหกรณ์การเกษตรแม่ทะ จำกัด
249	วิเคราะห์ผลการดำเนินงานโรงงานสกัดน้ำมันปาล์มของสหกรณ์นิคมหลังสวน จำกัด
250	วิเคราะห์ระบบธุรกิจสหกรณ์ผู้เลี้ยงสุกรนครพนม จำกัด จังหวัดนครพนม
251	ศักยภาพการดำเนินธุรกิจและปัจจัยที่มีผลต่อความมั่นคงทางการเงินของสหกรณ์นิคม
252	ศักยภาพในการจัดการธุรกิจและความพร้อมในการเป็นผู้นำของผู้จัดการสตรีสหกรณ์เกษตรในประเทศไทย
253	ศึกษากลุ่มสหกรณ์ชาวไร่สับปะรดสามร้อยยอด จำกัด จ.ประจวบคีรีขันธ์
254	ศึกษาการผลิตและการดำเนินธุรกิจการตลาดหอมหัวใหญ่ของสหกรณ์ผู้ปลูกหอมหัวใหญ่กาญจนบุรี จำกัด
255	ศึกษาการเลี้ยงโคนมของสมาชิกสหกรณ์โคนม จังหวัดพัทลุง
256	ศึกษาการส่งเสริมและพัฒนาสหกรณ์โคนม
257	ศึกษาแนวทางการควบสหกรณ์การเกษตร เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการดำเนินธุรกิจ: ศึกษาเฉพาะกรณีสหกรณ์การเกษตรปฏิรูปที่ดินไพศาลี จำกัด
258	ศึกษาแนวทางการดำเนินงานของโรงสีข้าวเพื่อบริการในชุมชน
259	ศึกษาแนวทางการระดมเงินฝากของสหกรณ์การเกษตรศรีกันทรารมย์ จำกัด
260	ศึกษาเปรียบเทียบความสำเร็จของสหกรณ์การเกษตรในจังหวัดฉะเชิงเทรา ที่ดำเนินธุรกิจโดยอาศัย "แหล่งเงินทุน" ที่แตกต่างกัน
261	ศึกษาและวิเคราะห์ผลการดำเนินงานสหกรณ์การเกษตร เพื่อการตลาดลูกค้า ธ.ก.ส.
262	เศรษฐกิจการผลิตและการตลาดตะพานน้ำของสหกรณ์

ลำดับที่	หมวดที่ 1 รายชื่อวิทยานิพนธ์/งานวิจัยสหกรณ์ กลุ่มสหกรณ์การเกษตร
263	สภาพการจัดทำบัญชีและการใช้รายงานทางการเงินในสหกรณ์การเกษตรในจังหวัดเชียงใหม่
264	สภาพการเป็นผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์จำหน่ายของสหกรณ์การเกษตรในจังหวัดสุโขทัย ปี พ.ศ. 2538-2539
265	สภาพเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรผู้เป็นสมาชิก และไม่เป็นสมาชิกสหกรณ์การเกษตรทางดง จำกัด อำเภอดง จังหวัดเชียงใหม่
266	สภาวะการเงิน การตลาดและศักยภาพในการส่งเสริมการจัดทำโครงการสินค้าจากสวนผ้าไหมและการเลี้ยงสุกรแม่พันธุ์ของกลุ่มสตรีสหกรณ์ (ศึกษาเฉพาะกรณีสหกรณ์การเกษตรปฏิรูปที่ดินท่าตูมหนึ่ง จำกัด จังหวัดสุรินทร์)
267	สภาวะการตลาดผลผลิตของสหกรณ์การเกษตร(ศึกษาเฉพาะกรณีสหกรณ์ในจังหวัดนครราชสีมา ชัยภูมิ และศรีสะเกษ) พ.ศ. 2532
268	สำรวจความเป็นผู้นำของสมาชิกสหกรณ์การเกษตรบ้านใหม่ไทรงามจอมบึง จำกัด
269	องค์กรเพื่อเกษตรกร : กรณีสหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาดลูกค้า ช.ก.ส. สาขาเชียงใหม่ จำกัด และสหกรณ์การเกษตรสันป่าตอง จำกัด
270	อัตราผลตอบแทนของเงินทุนและความต้องการเงินทุนตามฤดูกาลของเกษตรกรที่เป็นสมาชิก และไม่เป็นสมาชิกสหกรณ์การเกษตรเมืองเลย จำกัด

ลำดับที่	หมวดที่ 2 รายชื่อวิทยานิพนธ์/ งานวิจัยสหกรณ์ กลุ่มสหกรณ์นอกภาคการเกษตร
271	กรณีศึกษาการมีส่วนร่วมในธุรกิจของสมาชิก สหกรณ์เดินรถกระทู้แบน จำกัด
272	กระบวนการและปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานสหกรณ์ร้านค้า : ศึกษาเฉพาะกรณีสหกรณ์ร้านค้าชุมชน มัสยิดนูรุลยาซีน เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร
273	การจัดการสหกรณ์ กรณีศึกษาสหกรณ์เครดิตยูเนียนในจังหวัดเพชรบุรี
274	การจัดการสหกรณ์ร้านค้าในประเทศไทย : ปัญหาและแนวทางการพัฒนา
275	การจัดที่อยู่อาศัยของสหกรณ์เคหสถานผู้มีรายได้น้อย
276	การจัดสวัสดิการลักษณะประกันชีวิตให้แก่สมาชิกและครอบครัวสมาชิกของสหกรณ์ออมทรัพย์
277	การจัดอันดับประสิทธิภาพในการดำเนินงานของ สหกรณ์เครดิตยูเนียน : กรณีศึกษา ฐานะการเงิน ประจำปีการเงิน 2533 และปีการเงิน 2534
278	การดำเนินงานของสหกรณ์ออมทรัพย์ตำรวจขอนแก่น จำกัด
279	การดำเนินงานของสหกรณ์ออมทรัพย์ตำรวจมหาสารคาม จำกัด
280	การดำเนินงานของสหกรณ์ออมทรัพย์ในสถาบันการศึกษา สังกัดทบวงมหาวิทยาลัย
281	การดำเนินงานธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ในสหกรณ์ออมทรัพย์
282	การดำเนินชีวิตและเจตคติของคนในชุมชนศูนย์กลางเทวาทที่มีต่อสหกรณ์เครดิตยูเนียนศูนย์กลางเทวาท จำกัด
283	การดำเนินธุรกิจอู่ซ่อมรถยนต์ของสหกรณ์เดินรถ : กรณีศึกษาสหกรณ์รถยนต์โดยสารรอบเมืองปัตตานี จำกัด
284	การตรวจสอบภายในของสหกรณ์ออมทรัพย์ในเขตกรุงเทพมหานคร
285	การประเมินขนาดพื้นที่ร้านและรูปแบบการดำเนินงานร้านสหกรณ์ในสถานศึกษา สังกัดกรมอาชีวศึกษา
286	การประเมินผลการดำเนินงานสหกรณ์ออมทรัพย์ครูเชียงใหม่ จำกัด จ.เชียงใหม่
287	การประเมินผลระบบไมโครคอมพิวเตอร์ในระบบเหมาเสร็จที่ใช้ในสหกรณ์ออมทรัพย์
288	การประยุกต์โปรแกรมสำเร็จรูปสำหรับระบบบัญชีสหกรณ์ร้านค้าในสถานศึกษา
289	การพัฒนาธุรกิจของชุมนุมสหกรณ์ออมทรัพย์สู่ความเป็นศูนย์กลางทางการเงินของขบวนการ สหกรณ์ออมทรัพย์
290	การพัฒนาบริการและสวัสดิการให้กับสมาชิก สหกรณ์ออมทรัพย์ ศึกษาเฉพาะกรณี สหกรณ์ออมทรัพย์ตำรวจนครบาล จำกัด
291	การพัฒนาระบบสารสนเทศเพื่องานสหกรณ์ออมทรัพย์กลุ่มธุรกิจเอกชน
292	การมีส่วนร่วมของนักเรียนที่เป็นสมาชิกกิจกรรมสหกรณ์ร้านค้าภายในโรงเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดน่าน
293	การมีส่วนร่วมของนักเรียนประถมศึกษาต่อ สหกรณ์ร้านค้าโรงเรียน : ศึกษากรณีโรงเรียนวัดโพสพผลเจริญ อ.ลำลูกกา จ.ปทุมธานี
294	การวิเคราะห์การดำเนินงานของสหกรณ์บริการทอผ้าบ้านไผ่ จำกัด
295	การวิเคราะห์การหมุนเวียนของเงินสดและระดับเงินสดที่เหมาะสมของสหกรณ์ออมทรัพย์
296	การวิเคราะห์การให้สินเชื่อเงินทุนหมุนเวียนส่งเสริมการสหกรณ์แก่สหกรณ์เดินรถ
297	การวิเคราะห์โครงสร้างทางการเงินของสหกรณ์ออมทรัพย์ระหว่างปีบัญชี 2528-2532

ลำดับที่	หมวดที่ 2 รายชื่อวิทยานิพนธ์/ งานวิจัยสหกรณ์ กลุ่มสหกรณ์นอกภาคการเกษตร
298	การวิเคราะห์งบการเงินของสหกรณ์ออมทรัพย์ ศึกษาเฉพาะกรณีสหกรณ์ออมทรัพย์ วังพญาไท จำกัด
299	การวิเคราะห์ประสิทธิภาพทางการเงินและประสิทธิภาพผลการดำเนินงานของสหกรณ์ออมทรัพย์ครูสามัญ ศึกษา
300	การวิเคราะห์ผลการดำเนินงานของร้านสหกรณ์วิทยาลัยครูภูเก็ต จำกัด ปีทางบัญชี 2532-2536
301	การวิเคราะห์ผลการดำเนินงานของสหกรณ์ออมทรัพย์อิสลามปัตตานี จำกัด
302	การวิเคราะห์พฤติกรรมกรรมการบริโภค และการออมของสมาชิกที่เป็นหัวหน้าครัวเรือนสหกรณ์ออมทรัพย์กรม ส่งเสริมการเกษตร จำกัด
303	การศึกษาการลดหย่อนการตลาดของสหกรณ์ร้านค้า
304	การศึกษาการจัดการกิจกรรมสหกรณ์ร้านค้า ในโรงเรียนมัธยมศึกษาขนาดใหญ่ สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 11
305	การศึกษาการดำเนินงานกิจกรรมสหกรณ์ในวิทยาลัยเทคนิคภาคกลาง
306	การศึกษาการดำเนินงานของสหกรณ์ออมทรัพย์ครูนครราชสีมา จำกัด
307	การศึกษาการดำเนินงานของสหกรณ์ออมทรัพย์ในสถานประกอบการ (ศึกษาเฉพาะจังหวัดสมุทรปราการ)
308	การศึกษาการบริหารและการจัดการสหกรณ์เครดิตยูเนียนในภาคเหนือตอนบน
309	การศึกษาความเป็นไปได้ของการรวมกันซื้อวัสดุทางราชการของหน่วยงานในมหาวิทยาลัยแม่โจ้ โดยรูป ร้านสหกรณ์มหาวิทยาลัยแม่โจ้ จำกัด
310	การศึกษาความเป็นไปได้โรงงานเครื่องปั้นดินเผา สหกรณ์บริการหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญ จำกัด จังหวัดนครสวรรค์
311	การศึกษาความพึงพอใจของสหกรณ์นอกภาคการเกษตรต่อกิจกรรมบริการของสำนักงานตรวจสอบบัญชี สหกรณ์
312	การศึกษาโครงสร้างหนี้สินของสมาชิกสหกรณ์ออมทรัพย์ในเขตตรวจราชการสหกรณ์ที่ 8 : กรณีศึกษา สมาชิกสหกรณ์ออมทรัพย์ตำรวจ ทหาร สาธารณสุข และครู
313	การศึกษามหาชนของชุมนุมสหกรณ์เครดิตยูเนียนแห่งประเทศไทย จำกัด ที่มีต่อสหกรณ์ / กลุ่มเครดิต ยูเนียนสมาชิกในประเทศไทย
314	การศึกษาเปรียบเทียบการจัดการด้านสวัสดิการ ของร้านสหกรณ์ กับห้างสรรพสินค้าในกรุงเทพมหานคร : ศึกษากรณีร้านสหกรณ์กรุงเทพ จำกัด และบริษัทห้างแก้วฟ้าพลาซ่า จำกัด
315	การศึกษามูลค่าการดำเนินงานของสหกรณ์เครดิตยูเนียนบ้านศรีงามพัฒนา จำกัด ตำบลแม่แฝก อำเภอสัน ทราย จังหวัดเชียงใหม่
316	การศึกษามูลค่าการดำเนินงานของสหกรณ์แท็กซี่สยาม จำกัด เมื่อมีการติดตั้งวิทยุสื่อสารในรถแท็กซี่
317	การศึกษามูลค่าการดำเนินงานของสหกรณ์ออมทรัพย์ข้าราชการโรงพยาบาลสุรินทร์ จำกัด
318	การศึกษากฎการของผู้นับถือกับสหกรณ์ร้านค้าในประเทศไทย ปี 2534
319	การศึกษาภาวะวิกฤตของร้านสหกรณ์พระนคร จำกัด
320	การศึกษากฎเศรษฐกิจและสังคม และการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มสตรีสหกรณ์ : กรณีกลุ่มสตรีส หกรณ์ทอผ้าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
321	การออมและการกู้ยืมของสมาชิกสหกรณ์ออมทรัพย์ข้าราชการกรมการปกครอง จำกัด : ศึกษาเฉพาะกรณี จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ลำดับที่	หมวดที่ 2 รายชื่อวิทยานิพนธ์/งานวิจัยสหกรณ์ กลุ่มสหกรณ์นอกภาคการเกษตร
322	ความคิดเห็นของผู้ขับขี่รถจักรยานยนต์รับจ้าง ต่อการรวมกลุ่มในรูปสหกรณ์ : ศึกษากรณีอำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี
323	ความเป็นไปได้ในการจัดตั้งสหกรณ์เครดิตยูเนียนในชุมชน กรณีศึกษา จ.เพชรบุรี
324	ความรู้ พฤติกรรมการบริโภค และทัศนคติของนักศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ที่มีต่อร้านสหกรณ์ : กรณีศึกษา ร้านสหกรณ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จำกัด
325	ความรู้และทัศนคติของสมาชิกต่อการดำเนินงานของสหกรณ์ออมทรัพย์ กรณีศึกษา : สหกรณ์ออมทรัพย์ครูสิงห์บุรี จำกัด
326	ทัศนคติและความคาดหวังของสหกรณ์สมาชิกและบุคลากรของชุมนุมสหกรณ์ออมทรัพย์แห่งประเทศไทย จำกัด
327	แนวทางการจัดตั้งสหกรณ์ออมทรัพย์ใหม่ที่สมาชิกอาจเข้าชื้อกับสมาชิกสหกรณ์ออมทรัพย์เดิม
328	แนวทางการพัฒนาสหกรณ์รถยนต์โดยสาร
329	แนวทางการส่งเสริมสหกรณ์ออมทรัพย์ที่ใช้คอมพิวเตอร์
330	แนวทางในการจัดตั้งสหกรณ์ ศึกษาเฉพาะกรณี สหกรณ์บริการหัตถกรรมเครื่องประดับเงินเขวาสินรินทร์ จำกัด จังหวัดสุรินทร์
331	แนวทางในการระดมเงินฝากของสหกรณ์ออมทรัพย์ ศึกษาเฉพาะกรณีสหกรณ์ออมทรัพย์ก้านมู่ใหญ่บ้านอำเภอห้วยยอด จำกัด
332	บทบาทของคณะกรรมการหมู่บ้านกับการพัฒนา ศึกษาเฉพาะกรณีร้านค้าสหกรณ์บ้านโละป่าไคร้ ต.บ้านหลวง อ.แม่สาย จ.เชียงใหม่
333	บทบาทของรัฐในทัศนะของผู้นำสหกรณ์ร้านค้า
334	บทบาทของสหกรณ์เครดิตยูเนียนในการอำนวยความสะดวกแก่สมาชิกสหกรณ์ (ศึกษาเฉพาะกรณี สหกรณ์เครดิตยูเนียนภาคเหนือ)
335	บทบาทของสหกรณ์ออมทรัพย์ตำรวจนครบาล จำกัด กับการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของสมาชิก
336	บทบาทของสหกรณ์ออมทรัพย์ที่มีต่อลูกจ้างในระบบแรงงานสัมพันธ์
337	บทบาท และทัศนคติของสมาชิกและคณะกรรมการที่มีต่อความสำเร็จของสหกรณ์ออมทรัพย์ : ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างสหกรณ์ออมทรัพย์ครู กรมสามัญศึกษา จำกัด และสหกรณ์ออมทรัพย์ครูนครราชสีมา จำกัด
338	แบบจำลองลิเนียโปรแกรมมิ่งเพื่อการบริหารเงินทุนของสหกรณ์ออมทรัพย์ : กรณีศึกษาสหกรณ์ออมทรัพย์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จำกัด
339	ประสิทธิภาพของฝ่ายจัดการในการรับเงินฝากจากสมาชิกสหกรณ์ออมทรัพย์ปี 2534 ศึกษาเฉพาะกรณีสหกรณ์ออมทรัพย์ครูสุรินทร์ จำกัด
340	ประสิทธิภาพในการบริหารการเงินของสหกรณ์ออมทรัพย์ครูเชียงใหม่ จำกัด ปีทางบัญชี 2532-36
341	ปัจจัยต่อผลสำเร็จในการจัดตั้งสหกรณ์เคหสถาน
342	ปัจจัยทางการเงินที่มีผลกระทบต่อการก่อไรสุทธิต่อสินทรัพย์ทั้งหมดของสหกรณ์ออมทรัพย์ในประเทศไทย
343	ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการออมของครอบครัวสมาชิกสหกรณ์ออมทรัพย์ครูลำปาง จำกัด ปี 2538
344	ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการออมของครัวเรือนสมาชิกสหกรณ์ออมทรัพย์ครูลำพูน จำกัด ปี 2534

ลำดับที่	หมวดที่ 2 รายชื่อวิทยานิพนธ์/ งานวิจัยสหกรณ์ กลุ่มสหกรณ์นอกภาคการเกษตร
345	ปัจจัยที่มีผลต่อประสิทธิภาพในการระดมการออมเงินของสหกรณ์เครดิตยูเนียนในจังหวัดขอนแก่น ศึกษาเปรียบเทียบสหกรณ์เครดิตยูเนียนที่ประสบความสำเร็จ และไม่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงาน : กรณีสหกรณ์เครดิตยูเนียนบ้านชาดพัฒนา, หนองไฮ, สามัคคีธรรมออมทรัพย์ (บ้านท่อน) และไททองออมทรัพย์ (บ้านคำไฮ) จำกัด
346	ปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำเนินงานของสหกรณ์ออมทรัพย์ : ศึกษาเฉพาะกรณีสหกรณ์ออมทรัพย์สามัญศึกษา จังหวัดกาฬสินธุ์ จำกัด และสหกรณ์ออมทรัพย์ครุภาพสินธุ์ จำกัด
347	ปัจจัยที่สัมพันธ์กับความสำเร็จขององค์กรเพื่อการพึ่งพาตนเองด้านเศรษฐกิจในชุมชนแออัด : กรณีศึกษาสหกรณ์เครดิตยูเนียน ชุมชนฟ้าใหม่
348	ปัจจัยส่งเสริมความสำเร็จของร้านสหกรณ์ในสถานศึกษา ศึกษาเฉพาะกรณี ร้านสหกรณ์สถาบันราชภัฏ บ้านสมเด็จพระเจ้าพระยา จำกัด
349	ปัจจัยแห่งความสำเร็จในการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าโรงพยาบาล
350	ปัญหาการดำเนินงานของสหกรณ์แท็กซี่ในกรุงเทพมหานคร (ศึกษาเปรียบเทียบสหกรณ์ที่ไม่ได้รับการจัดสรรป้ายทะเบียนกับสหกรณ์ที่ได้รับการจัดสรรป้ายทะเบียน)
351	ผลกระทบของวิกฤตเศรษฐกิจที่มีต่อสหกรณ์ออมทรัพย์ของผู้มีรายได้ประจำ
352	ผลกระทบของห้างสรรพสินค้าที่มีต่อการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้า ในเขตกรุงเทพมหานคร : ศึกษาเฉพาะกรณีร้านสหกรณ์พระนคร จำกัด
353	ผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจต่อการดำเนินงานของสหกรณ์ออมทรัพย์ ศึกษาเฉพาะกรณีสหกรณ์ออมทรัพย์ในสถานประกอบการในจังหวัดสมุทรปราการ
354	พัฒนาการทางการเงินและความมั่นคงของสหกรณ์ออมทรัพย์
355	ภาวะคำครองชีพของสมาชิกสหกรณ์ออมทรัพย์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จำกัด ในรอบปี 2534 : ศึกษากรณีสมาชิกที่มีพฤติกรรมกู้ยืมบ่อยครั้ง
356	ภาวะหนี้สินของสมาชิกสหกรณ์ออมทรัพย์ในจังหวัดนราธิวาส
357	รูปแบบและการดำเนินงานของร้านสหกรณ์ร้านค้ากลางหมู่บ้านสกลนคร จำกัด
358	สู่ทางพัฒนาการลงทุนของสหกรณ์ : ศึกษาเปรียบเทียบกองทุนรวมเพื่อการให้กู้ และการให้กู้แก่สหกรณ์การเกษตร
359	วิเคราะห์การดำเนินงานสหกรณ์ออมทรัพย์ข้าราชการจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จำกัด
360	วิเคราะห์การบริหารการเงินของสหกรณ์ออมทรัพย์ครูนครราชสีมา จำกัด จังหวัดนครราชสีมา พ.ศ.2529-2533
361	วิเคราะห์ทางเศรษฐกิจและการเงินของสหกรณ์ออมทรัพย์ข้าราชการกรมการปกครอง จำกัด
362	วิเคราะห์พฤติกรรมกรรมการของสมาชิกสหกรณ์ออมทรัพย์ : สหกรณ์ออมทรัพย์ครูกรมสามัญศึกษา จำกัด
363	วิธีการพยากรณ์ค่าเหมาะสมที่สุดของสหกรณ์ออมทรัพย์ โดยใช้สมการถดถอยเชิงเส้นตรง
364	ศึกษาการปฏิบัติงานและผลจากการปฏิบัติงาน โดยใช้หลักเศรษฐกิจอิสลามของสหกรณ์ออมทรัพย์อิสลามปัตตานี จำกัด
365	ศึกษาปัญหาและอุปสรรคการดำเนินงาน ศึกษาเฉพาะกรณีสหกรณ์เครดิตยูเนียนบ้านเกาะพัฒนา จำกัด อำเภोजอมบึง จังหวัดเพชรบุรี
366	ศึกษาผลการปฏิบัติงานจัดตั้งสหกรณ์ออมทรัพย์และสหกรณ์ร้านค้าในระยะแรกของการปรับเปลี่ยนหน้าที่ส่วนราชการในกรมส่งเสริมสหกรณ์

ลำดับที่	หมวดที่ 2 รายชื่อวิทยานิพนธ์/ งานวิจัยสหกรณ์ กลุ่มสหกรณ์นอกภาคการเกษตร
367	สถานการณ์ด้านการเงินของขบวนการสหกรณ์ออมทรัพย์ในประเทศไทย
368	สถานการณ์และแนวทางพัฒนาสหกรณ์ร้านค้าในประเทศไทย
369	สภาพภาพของสหกรณ์หัตถกรรมผลิตภัณฑ์ไม้ในประเทศไทย
370	สภาพทางการเงินของสหกรณ์ กรณีศึกษาเฉพาะ สหกรณ์ออมทรัพย์โรงพยาบาลประจวบคีรีขันธ์
371	สวัสดิการเงินออมของข้าราชการกองทัพบก ศึกษาเฉพาะกรณี : ประสิทธิภาพในการบริหารเงินของสหกรณ์ออมทรัพย์ ในส่วนราชการกองทัพบก
372	สหกรณ์บริการชุมชนที่พัฒนาตัวเองจากสภาตำบล : กรณีศึกษาสหกรณ์บริการบ้านเบิกไพร จำกัด
373	สหกรณ์บริการ ทางเลือกในการผ่อนถ่ายงานจากภาครัฐ สู่เอกชน ในประเทศไทย
374	สหกรณ์ร้านค้าแม่บ้าน : กรณีศึกษาหมู่บ้านกอก ต.โพธิ์ธาตุ อ.หนองสองห้อง จ.ขอนแก่น
375	สหกรณ์ออมทรัพย์ในสถานประกอบการ กรณีบริษัทเล็กกิจการ ศึกษาเฉพาะกรณีสหกรณ์เครดิตยูเนียนสุโขทัย จำกัด
376	สหกรณ์ออมทรัพย์ในสถานประกอบการธุรกิจในประเทศ : สถานภาพในปัจจุบันและทิศทางในอนาคตสู่ศตวรรษที่ 21
377	หลักเกณฑ์ในการจัดตั้งสหกรณ์เคหสถานของชุมชนเขตเมือง
378	โอกาสและแนวทางในการพัฒนาร้านสหกรณ์

ลำดับที่	หมวดที่ 3 รายชื่อวิทยานิพนธ์/ งานวิจัยสหกรณ์ กลุ่มสหกรณ์ด้านอื่น ๆ
379	กรณีศึกษา ปัญหา-อุปสรรคการดำเนินโครงการ การปรับปรุงประสิทธิภาพ และคุณภาพผลผลิตผลการเกษตรของสถาบันเกษตรกร : การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของสหกรณ์การเกษตรเมืองเพชรบุรี จำกัด
380	การแก้ปัญหาการขาดทุนโดยวิธีการสหกรณ์ ปี 2536
381	การจัดตั้งคุณภาพการบัญชีของสหกรณ์ประจำปี 2536
382	การจัดตั้งสหกรณ์บริการตามพระราชบัญญัติ สหกรณ์ พ.ศ. 2542
383	การจัดตั้งสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดกับการพัฒนาการเกษตรและสหกรณ์ของประเทศ
384	การจัดระบบและการพัฒนาข้าราชการกรมส่งเสริมสหกรณ์ตามกระบวนการทรรศน์ใหม่ในการพัฒนา
385	การดำเนินการจัดกิจกรรมสหกรณ์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษาจ.เลย : ศึกษาเฉพาะกรณีโรงเรียนเลยพิทยาคม
386	การดำเนินการทางกฎหมายกรณีสหกรณ์ได้รับความเสียหายอันเนื่องมาจากการกระทำผิดทางอาญา
387	การดำเนินงานกิจกรรมสหกรณ์แบบครบวงจรในโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จ.จันทบุรี
388	การดำเนินธุรกิจตลาดกลางของสหกรณ์ กรณีศึกษาสหกรณ์การเกษตรศรีประจันต์ จำกัด
389	การนำความรู้และทักษะที่ได้รับจากการจัดกิจกรรมสหกรณ์ไปใช้ในชีวิตประจำวันของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในโรงเรียนประถมศึกษาที่ได้รับรางวัลการจัดกิจกรรมสหกรณ์ดีเด่น สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จ.ศรีสะเกษ
390	การบริหารการจัดธุรกิจสถานีบริการน้ำมันเชื้อเพลิงของสหกรณ์
391	การบริหารโครงการฝึกอบรมผู้นำกลุ่มสตรีสหกรณ์ หลักสูตร "การออกแบบบรรจุภัณฑ์"
392	การบริหารจัดการสหกรณ์ของสหกรณ์ของประเทศไทย : การดำเนินการปัญหาและการพัฒนา
393	การประชาสัมพันธ์งานสหกรณ์เชิงรุก
394	การประเมินโครงการส่งเสริมกิจกรรมสหกรณ์ ด้านการประกอบอาชีพอิสระ เพื่อการมีรายได้ระหว่างเรียนของโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 9
395	การประเมินผลการฝึกอบรมหลักสูตร "การบริหารจัดการองค์กรธุรกิจสหกรณ์"
396	การประเมินโครงการแทรกแซงราคาไข่ไก่ปี 2539
397	การประเมินโครงการปลูกสร้างสวนป่าเชิงพาณิชย์ในเขตนิคมสหกรณ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
398	การประเมินโครงการพัฒนาการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในประเทศไทย ศึกษาเฉพาะกรณีสหกรณ์นิคมประมงนครศรีธรรมราช จำกัด
399	การประเมินประสิทธิภาพโครงการปรับปรุงระบบการตรวจสอบบัญชีสหกรณ์
400	การประเมินผลการจัดตั้งสหกรณ์โดยนโยบายของรัฐกับการจัดตั้งสหกรณ์ตามความต้องการของประชาชน
401	การประเมินผลการใช้เงินกองทุนรวมเพื่อช่วยเหลือเกษตรกร โครงการส่งเสริมสหกรณ์โคนม ภายใต้แผนปรับโครงสร้างและระบบการผลิตการเกษตร
402	การประเมินผลการดำเนินโครงการของมูลนิธิสงเคราะห์เด็กยากจน ซี.ซี.เอฟ. ในสหกรณ์การเกษตร
403	การประเมินผลโครงการพัฒนาและรณรงค์การใช้หญ้าแฝกอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ของกรมส่งเสริมสหกรณ์ ปี พ.ศ. 2536-2538
404	การประเมินผลโครงการส่งเสริมสหกรณ์ในพื้นที่พัฒนาเกษตรที่สูง
405	การประเมินผลโครงการส่งเสริมอุตสาหกรรมการเกษตรในครัวเรือนและชนบทของกรมส่งเสริม สหกรณ์ (ปี 2536-2539)

ลำดับที่	หมวดที่ 3 รายชื่อวิทยานิพนธ์/ งานวิจัยสหกรณ์ กลุ่มสหกรณ์ด้านอื่น ๆ
406	การปรับโครงสร้างสถานภาพและบทบาทสันนิบาตสหกรณ์แห่งประเทศไทย
407	การปรับเปลี่ยนสิทธิและการใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตนิคมสหกรณ์พร้าว เชียงใหม่ : นโยบาย และปัญหา
408	การแปรรูปลำไยอบแห้ง เพื่อแก้ปัญหาการตลาดลำไยของสหกรณ์
409	การผลิต การตลาด การรวบรวมมังคุด โดยวิธีการ สหกรณ์ ปี 2536
410	การพัฒนากลุ่มสตรีสหกรณ์เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของครอบครัว
411	การพัฒนาการตลาดทุเรียนของสหกรณ์
412	การพัฒนาชนบทโดยวิธีการสหกรณ์ : กรณีศึกษาโครงการพระราชดำริ ๙ สหกรณ์การเกษตรหมู่บ้าน สหกรณ์สันกำแพง จำกัด กิ่งอำเภอแม่ฮ่องสอน จ.เชียงใหม่
413	การพัฒนาชุมชนเมืองโดยวิธีสหกรณ์
414	การพัฒนารูปแบบการจัดตั้งสหกรณ์บริการชุมชน
415	การพัฒนาสหกรณ์ในเกาะสมุย
416	การมีส่วนร่วมของสตรีในการบริหารงานของ สหกรณ์ในภาคเกษตร ปี 2536
417	การรวมวันลำไยสดด้วยก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์กับการตลาดลำไยสดของสหกรณ์
418	การวิเคราะห์การจัดตั้งสหกรณ์ตามโครงการส่งเสริมสหกรณ์ในพื้นที่พัฒนาเกษตรที่สูง (ศึกษาเฉพาะกรณี สหกรณ์การเกษตรดอยอินทนนท์ จำกัด จังหวัดเชียงใหม่)
419	การวิเคราะห์การจัดตั้งสหกรณ์สตรี "ศึกษากรณีเฉพาะสหกรณ์สตรีจังหวัดยโสธร จำกัด"
420	การวิเคราะห์การดำเนินงานของกองทุนรวมเพื่อช่วยเหลือเกษตรกร
421	การวิเคราะห์การให้สินเชื่อแก่สหกรณ์ที่ขอกู้ยืมเงินทุนหมุนเวียนส่งเสริมการสหกรณ์
422	การวิเคราะห์ความพร้อมก่อนดำเนินการจัดตั้งสหกรณ์หัตถกรรม เพื่อทำธุรกิจการตลาด
423	การวิเคราะห์โครงการเพื่อการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรโครงการฝายและสูบ
424	การวิเคราะห์ผลการดำเนินโครงการสนับสนุนเงินทุนเวียนเพื่อการตลาดลำไยอบแห้ง
425	การวิเคราะห์ผลการดำเนินงานตลาดกลางผลิตผลเกษตรประจำตำบลของสหกรณ์ในเขตตรวจราชการ สหกรณ์ที่ 5
426	การวิเคราะห์ผลการดำเนินงานตลาดกลางผลิตผลเกษตรประจำตำบลของสหกรณ์ในเขตตรวจราชการ สหกรณ์ที่ 9
427	การวิเคราะห์เพื่อพัฒนาการจัดการชุมนุมสหกรณ์ ผู้ปลูกหอมหัวใหญ่แห่งประเทศไทย จำกัด
428	การวิเคราะห์สถานภาพลูกหนี้และแนวปฏิบัติในการบริหารสินเชื่อ
429	การศึกษาการจัดกิจกรรมสหกรณ์ดีเด่นในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัด ขอนแก่น
450	การศึกษาการจัดกิจกรรมสหกรณ์ในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัด ภาพสินธุ์
451	การศึกษาการปฏิบัติงานกิจกรรมสหกรณ์ในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จ.สงขลา
452	การศึกษาพฤติกรรมของผู้บริโภคกับสหกรณ์ร้านค้าในประเทศไทยปี 2534
453	การศึกษาความเป็นไปได้ในการจัดตั้งสถาบันการเงินของขบวนการสหกรณ์
454	การศึกษาความพึงพอใจของสถาบันเกษตรกร ต่อกิจกรรมบริการของสำนักงานตรวจบัญชีสหกรณ์
455	การศึกษาความรู้ ทัศนคติของผู้บริหาร ครู และนักเรียนที่มีต่อการจัดกิจกรรมสหกรณ์ในโรงเรียนประถมศึกษา อำเภอแม่สะเรียง จำกัด แม่ฮ่องสอน

ลำดับที่	หมวดที่ 3 รายชื่อวิทยานิพนธ์/ งานวิจัยสหกรณ์ กลุ่มสหกรณ์ด้านอื่น ๆ
456	การศึกษาความรู้ ทักษะ และพฤติกรรมการปฏิบัติเกี่ยวกับกิจกรรมสหกรณ์ในโรงเรียนประถมศึกษาของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จ.เลย
457	การศึกษาความเหมาะสมในการจัดตั้งสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดในระดับภูมิภาค
458	การศึกษาจัดทำแผนงานส่งเสริมและพัฒนาสหกรณ์ กรณีศึกษา สำนักงานสหกรณ์กรุงเทพมหานคร
459	การศึกษาเชิงเปรียบเทียบระหว่างความสำเร็จของ สหกรณ์กับเงินงบประมาณของรัฐที่ได้ใช้จ่ายไปในการส่งเสริมและพัฒนางานสหกรณ์
460	การศึกษาต้นทุนและผลตอบแทนในการเลี้ยงกุ้งของสมาชิกสหกรณ์ นิคมสมุทรสาคร จำกัด จังหวัดสมุทรสาคร
461	การศึกษახอบหาของสหกรณ์ในการจัดการผลิต และการตลาดหอมหัวใหญ่
462	การศึกษาปัญหาการบริหารงานกิจกรรมสหกรณ์ร้านค้าในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จ.นครพนม
463	การศึกษาปัญหาและอุปสรรคของสมาชิก และกรรมการดำเนินการสตรีสหกรณ์
464	การศึกษาพฤติกรรมของผู้บริโภคที่มีต่อที่อยู่อาศัย ภายใต้การดำเนินงานโดยวิธีการสหกรณ์ : ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มข้าราชการในจังหวัดเชียงใหม่
465	การศึกษาภาวะการผลิต การตลาดและการแทรกแซงราคามะนาวโดยผ่านสหกรณ์ในจังหวัดเพชรบุรี
466	การศึกษาภาวะการผลิต และการตลาดกาแฟของสมาชิกสหกรณ์ในจังหวัดชุมพร
467	การศึกษามาตรการแก้ปัญหาการตลาดลำไยของสหกรณ์ในเขตตรวจราชการสหกรณ์ที่ 5
468	การศึกษารูปแบบการประสานงานที่มีประสิทธิภาพของงานประสานงานราชการ ฝ่ายช่วยอำนวยความสะดวกและประสานราชการ สำนักเลขานุการกรม กรมส่งเสริมสหกรณ์
469	การศึกษาเรื่องอุดมการณ์ในการรับรองของชาวนา : ศึกษาเฉพาะกรณีสหกรณ์ผู้ปลูกหอมหัวใหญ่สันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่
470	การศึกษาวิเคราะห์โครงการส่งเสริมและปรับปรุงการปลูกปาล์มน้ำมันของนิคมสหกรณ์ในเขตตรวจราชการสหกรณ์ที่ 8
471	การศึกษาสภาพการดำเนินงาน ปัญหาและความต้องการในการพัฒนางานสหกรณ์สตรีเมืองบุรีรัมย์ จำกัด
472	การศึกษาสภาพตลาดของสหกรณ์เฉพาะกิจ กระเทียม หอมแดง และหอมหัวใหญ่ กรณีศึกษาโครงการจัดการผลิตและการตลาดกระเทียม หอมแดง หอมหัวใหญ่
473	การศึกษาสภาพและปัญหาการดำเนินงานกิจกรรมสหกรณ์ร้านค้าโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จ.ระยอง
474	การศึกษาหลักเกณฑ์วิธีการพิจารณาคัดเลือกสหกรณ์ดีเด่นแห่งชาติ ประเภทสหกรณ์ออมทรัพย์
475	การศึกษาอัตราการเติบโต และแนวโน้มทางธุรกิจของสหกรณ์ในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ.2528-37
476	การส่งเสริมการพัฒนาสหกรณ์สู่ประชาสังคม เพื่อเป็นภูมิคุ้มกันทาง เศรษฐกิจ สังคมและการเมือง
477	การส่งเสริมสหกรณ์ในเขตเกษตรชลประทาน
478	การสนับสนุนเงินทุนหมุนเวียนส่งเสริมสหกรณ์ สำหรับรวบรวมยางพาราของสหกรณ์
479	การหาความจำเป็นในการฝึกอบรมเพื่อพัฒนากลุ่มสตรีสหกรณ์สู่ MSEs (Micro and Small Enterprises)
480	ความต้องการฝึกอบรมของคณะกรรมการดำเนินการและฝ่ายจัดการของสหกรณ์ ในภาคการเกษตรและนอกภาคการเกษตรในจังหวัดนครราชสีมา

ลำดับที่	หมวดที่ 3 รายชื่อวิทยานิพนธ์/งานวิจัยสหกรณ์ กลุ่มสหกรณ์ด้านอื่น ๆ
481	ความพึงพอใจของนักเรียนที่มีต่อการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าโรงเรียนในโรงเรียนมัธยมศึกษา อ. เมืองนครศรีธรรมราช จ. นครศรีธรรมราช
482	ความพึงพอใจของพนักงานสหกรณ์ต่อหน้าที่การงานและผลตอบแทนที่ได้รับ
483	ความรู้ในหลักและวิธีการสหกรณ์ และความคิดเห็นของครูต่องิจกรรมสหกรณ์ในโรงเรียนสังกัดสำนักงาน การประถมศึกษา อำเภอสนทราย จังหวัดเชียงใหม่
484	ความสามารถในการใช้สื่อเพื่อการประชาสัมพันธ์งานสหกรณ์ของนักวิชาการสหกรณ์ ประจำสำนักงาน สหกรณ์จังหวัด
485	คุณสมบัติของคณะกรรมการดำเนินการและผู้จัดการ สหกรณ์ที่มีผลต่อการดำเนินงานของโรงสีชุมชน สหกรณ์จังหวัดเปรียบเทียบกับระหว่างภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
486	โครงการแนวทางแก้ไขปัญหาด้านการเงินของสันนิบาตสหกรณ์แห่งประเทศไทย
487	โครงการส่งเสริมให้สมาชิกสหกรณ์ผสมปุ๋ยเคมีใช้เอง
488	ทัศนคติของสมาชิกสหกรณ์ต่อการบริหารงานตลาดกลางผลิตผลเกษตรประจำตำบลของสหกรณ์ในจังหวัด พิษณุโลก
489	แนวคิดสหกรณ์และการจัดการธุรกิจของผู้จัดการสหกรณ์ไทย
490	แนวทางการขุดลอกแหล่งน้ำธรรมชาติ ศึกษาเฉพาะสหกรณ์การเกษตรบ้านฝาง จำกัด จังหวัดขอนแก่น
491	แนวทางการใช้กฎหมายเพื่อการบริหารจัดการสหกรณ์ (ศึกษาวิเคราะห์เฉพาะ กฎหมายในส่วนที่เกี่ยวข้อง)
492	แนวทางการตรวจสอบบัญชีสหกรณ์ออมทรัพย์ที่ใช้คอมพิวเตอร์ในการบันทึกบัญชี
493	แนวทางการพัฒนาชุมชนสหกรณ์การเกษตร
494	แนวทางการพัฒนารูทกิจน้ำมันเชื้อเพลิงของสหกรณ์
495	แนวทางการส่งเสริมธุรกิจส่งออกผลิตผลเกษตรของสหกรณ์
496	แนวทางปรับปรุงแก้ไขกฎหมายเกี่ยวกับการดำเนินการของสหกรณ์
497	แนวทางพัฒนาการดำเนินงานของสหกรณ์สตรี
498	บทบาทของโรงเรียนประถมศึกษาต่อการส่งเสริมสหกรณ์ชุมชน ตำบลไทรเดี่ยว
499	บทบาทของสหกรณ์กับการตลาดเกลือทะเล
500	บทบาทของสหกรณ์ในการสนับสนุนความมั่นคงของชาติ
501	บทบาทของสหกรณ์ในสถานศึกษาสังกัดกรมอาชีวศึกษา จังหวัดสิงห์บุรี
502	บทบาทโครงสร้างของสันนิบาตสหกรณ์แห่งประเทศไทยตั้งแต่อดีต-ปัจจุบัน-อนาคต
503	บทบาทที่เหมาะสมของสหกรณ์อำเภอ
504	ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของผู้นำในการพัฒนาองค์กรประชาชน ศึกษาเฉพาะกรณี : สหกรณ์ชุมชนพระนครศรีอยุธยา
505	ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการมีส่วนร่วมของสตรีในการพัฒนา : ศึกษาเฉพาะกรณี ตำบลสหกรณ์นิคม อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี
506	ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการปฏิบัติงานของพนักงานและลูกจ้างของสหกรณ์
507	ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อกฎภาพของผู้สอบบัญชี สหกรณ์ : ศึกษาเฉพาะผู้สอบบัญชีสหกรณ์ภาครัฐ
508	ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจย้ายที่อยู่อาศัยไปสู่ชุมชนใหม่ : ศึกษาเฉพาะกรณี สหกรณ์เคหสถานชุมชนสุขุมวิท 93 จำกัด จ.กรุงเทพมหานคร

ลำดับที่	หมวดที่ 3 รายชื่อวิทยานิพนธ์/ งานวิจัยสหกรณ์ กลุ่มสหกรณ์ด้านอื่น ๆ
509	ปัญหาการดำเนินการจัดสหกรณ์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 11 ตามทัศนะของผู้บริหารโรงเรียนและผู้ช่วยผู้บริหารโรงเรียนฝ่ายบริการ
510	ปัญหาการดำเนินงานกิจกรรมสหกรณ์ในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จ.นครพนม
511	ปัญหาการดำเนินงานกิจกรรมสหกรณ์ในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา อ.ศรีธาตุ จ.อุดรธานี
512	ปัญหาการดำเนินงานกิจกรรมสหกรณ์แบบครบวงจรในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดชลบุรี
513	ปัญหาการบริหารโครงการส่งเสริมกิจกรรมสหกรณ์ร้านค้าโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดสิงห์บุรี
514	ปัญหาการปฏิบัติงานของสำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางจังหวัด สังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์
515	ปัญหาทางกฎหมายว่าด้วยสหกรณ์ในการดำเนินธุรกิจของกลุ่มเกษตรกรในประเทศไทย
516	ปัญหา พ.ร.บ.สหกรณ์ 2511 และที่แก้ไขเพิ่มเติมที่เกี่ยวกับการบริหารงานของสันนิบาตสหกรณ์แห่งประเทศไทย
517	ปัญหาและกระบวนการนำนโยบายส่งเสริม สหกรณ์ของไทยไปปฏิบัติ
518	ปัญหาและอุปสรรคในด้านการผลิตและการตลาดผ้าไหมของกลุ่มสตรีสหกรณ์
519	ผลกระทบทางการตลาดของสหกรณ์ภายใต้องค์การการค้าโลก (WTO)
520	ผลกระทบเชิงเศรษฐศาสตร์ตามโครงการตัดเย็บรองเท้านักเรียนของสหกรณ์พัฒนาประชากรและชุมชน ลำไทรโย่ง จำกัด
521	ผลการดำเนินงานโครงการเชื่อมโยงสินเชื่อเพื่อการผลิตและบริการตลาดข้าวของสหกรณ์ ศึกษาเฉพาะกรณี สหกรณ์ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
522	ผลการดำเนินงานโครงการส่งเสริมการเกษตรแบบผสมผสาน ในเขตพื้นที่โครงการชลประทานเพื่อการเกษตรขนาดเล็ก
523	ผลการศึกษาการจัดตั้งสหกรณ์ กรณีศึกษาสหกรณ์กองทุนสวนยาง
524	ผลการศึกษาการพัฒนาอาชีพของสมาชิกกลุ่มสตรีสหกรณ์ : กรณีศึกษาสมาชิกกลุ่มสตรีสหกรณ์ จำนวน 5 กลุ่ม สหกรณ์การเกษตรเมืองมหาสารคาม จำกัด อ.เมืองมหาสารคาม จ.มหาสารคาม
525	พระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2511 และข้อบังคับของสหกรณ์ในปัจจุบัน
526	ระบบการชดเชยดอกเบี้ยเงินกู้ให้แก่สมาชิกสหกรณ์ กรณีประยุกต์ใช้กับวิถีทางธรรมชาติ
527	รายงานการจัดทำแผนการฝึกอบรมหลักสูตร "เทคโนโลยีเพื่อการผลิตสื่อวีดิทัศน์และสไลด์"
528	รายงานผลการศึกษาการจัดที่ดินให้ราษฎรโดยวิธีการสหกรณ์
529	รูปแบบของสหกรณ์ที่เหมาะสมกับการส่งเสริมอาชีพแก่ประชาชนในชุมชน
530	วิเคราะห์กฎหมายประกันภัยและกฎหมายสหกรณ์เพื่อนำไปประยุกต์ใช้กับการประกันวินาศภัยปศุสัตว์ : ศึกษากรณีโคนมและสุกร
531	วิเคราะห์การจัดตั้งและการดำเนินงานสหกรณ์สวนป่าเอกชน
532	วิเคราะห์คุณสมบัติที่เหมาะสมและการปฏิบัติงานของเลขานุการ ผู้บริหารกรมส่งเสริมสหกรณ์

ลำดับที่	หมวดที่ 3 รายชื่อวิทยานิพนธ์/ งานวิจัยสหกรณ์ กลุ่มสหกรณ์ด้านอื่น ๆ
533	วิเคราะห์ผลการดำเนินงานโครงการปรับปรุงประสิทธิภาพและคุณภาพ ผลิตผลการเกษตรของสถาบันเกษตรกร : การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวและถั่วเหลือง ในสถาบันเกษตรกร
534	วิเคราะห์ระบบการผลิตและการตลาดผักอนามัยปลอดภัย ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างสหกรณ์ผู้ผลิตผักอนามัยบางเหริ่ง จำกัด กับสหกรณ์การเกษตรท่าเรือ จำกัด
535	วิสัยทัศน์ของข้าราชการกรมส่งเสริมสหกรณ์ต่อการพัฒนางานสหกรณ์ ตามแผนทิศทางกรมส่งเสริมสหกรณ์ (พ.ศ.2537-2546)
536	ศึกษาการบริหารกองทุนสงเคราะห์เกษตรกรตามโครงการเชื่อมโยงสินเชื่อเพื่อการผลิตและบริหารตลาดข้าวของสหกรณ์ ศึกษากรณีปีการผลิต 2534/35 ถึงปี 2538/39
537	ศึกษาการบริหารเงินกองทุนสงเคราะห์เกษตรกรตามโครงการเชื่อมโยงสินเชื่อเพื่อการผลิตและบริหารตลาดข้าวของสหกรณ์ : ศึกษาเฉพาะ กรณีปีการผลิต 2539/40 ถึงปีการผลิต 2541/42
538	ศึกษาการเปลี่ยนฐานะของกลุ่มเกษตรกรเป็น สหกรณ์
539	ศึกษาการพัฒนาแหล่งน้ำของกรมส่งเสริมสหกรณ์ เฉพาะ กรณีงานปรับปรุงบำรุงที่ดิน
540	ศึกษาแนวทางการลงทุนของสหกรณ์ในหลักทรัพย์ กรณีศึกษา : การลงทุนในหุ้นกู้
541	ศึกษาเปรียบเทียบปัจจัยความสำเร็จของตลาดกลางข้าวเปลือกระหว่างสหกรณ์กับเอกชน
542	ศึกษาผลสัมฤทธิ์ของสระน้ำเพื่อการเกษตรขนาดเล็กในเขตตรวจราชการ สหกรณ์ที่ 7
543	ศึกษาระบบการจัดการสหกรณ์เพื่อรองรับตลาดซื้อขายล่วงหน้าผลผลิตการเกษตร (ศึกษาเฉพาะกรณีมันสำปะหลัง)
544	สถานการณ์ประชาสัมพันธ์งานสหกรณ์ในประเทศไทย
545	สภาพการจัดกิจกรรมสหกรณ์ที่ประสบผลสำเร็จในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดขอนแก่น : กรณีศึกษา
546	สภาพและปัญหาการบริหารงานร้านค้าสวัสดิการของสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอ สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา
547	องค์กรพัฒนาเอกชนกับการพัฒนาชนบทด้วยวิธีการ สหกรณ์ : ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการพัฒนาหมู่บ้านชนบทผสมผสาน อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

ผนวก ข.

กรณีตัวอย่างสหกรณ์ในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่สร้างจุดเด่นในด้านต่าง ๆ

เชื่อมความสัมพันธ์ด้วยศาสนา - สหกรณ์เครดิตยูเนียนบ้านศรีงามพัฒนา จำกัด จังหวัดเชียงใหม่

สหกรณ์นี้เกิดจากพื้นฐานของการออมทรัพย์และการบริหารสินเชื่อในระดับหมู่บ้าน และได้พัฒนากิจกรรมเรื่อยมาจนสามารถขยายการดำเนินงานของสหกรณ์ให้เป็นที่ยอมรับของสมาชิกในหมู่บ้านอย่างดียิ่ง จุดเด่นของสหกรณ์คือ การใช้ศาสนาเชื่อมความสัมพันธ์ และสร้างความเข้าใจอันดีให้เกิดขึ้นกับมวลสมาชิก เช่น การจัดกิจกรรมงานวันปีใหม่ การจัดสวัสดิการค่ารักษาพยาบาลแก่สมาชิก การสงเคราะห์ผู้ยากไร้ เป็นต้น มีการส่งเสริมให้สมาชิกมีรายได้เสริมนอกจากรายได้หลักของครอบครัว เช่น การส่งเสริมให้สมาชิกเลี้ยงไก่ การส่งเสริมและปลูกฝังให้เยาวชนหรือบุตรหลานของสมาชิกรู้จักระบบสหกรณ์ว่าคืออะไร มีการเชื่อมโยงเครือข่ายระหว่างสหกรณ์ด้วยกันในเชียงใหม่และจังหวัดใกล้เคียง เป็นต้น

เกษตรยั่งยืน - สหกรณ์การเกษตรพัฒนา จำกัด จังหวัดเชียงใหม่

สหกรณ์การเกษตรพัฒนา จำกัด ก่อเกิดจากกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกหัวเหลืองแถบแม่ริม แม่แตง ซึ่งประสบความเดือดร้อนเรื่องหัวเหลืองมีราคาตกต่ำ จึงได้รวมกลุ่มขอความช่วยเหลือจากรัฐให้เข้ามาแทรกแซงตลาดเพื่อให้ราคาหัวเหลืองไม่ตกต่ำจนเกินไป ต่อมามูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบทโดยการนำของท่านพระธรรมติลล วัดป่าดาราภิรมย์ ได้ให้โอกาสกลุ่มผู้ปลูกหัวเหลืองพัฒนาการรวมกลุ่มจนสามารถพัฒนากิจกรรมของกลุ่มโดยการทำการเกษตรแบบยั่งยืน คือ การปลูกหัวเหลืองปลอดสารเคมี นอกจากนี้แล้วกลุ่มยังมีกิจกรรมการออมทรัพย์ระดับกลุ่ม และการรวมกันซื้อรวมกันขายอีกด้วย นอกจากคณะกรรมการได้เข้ามาสัมผัสกับงานสหกรณ์อย่างจริงจังแล้ว ยังมีการตั้งกองทุนพัฒนาสหกรณ์โดยตั้งเป็นกองทุนให้สมาชิกช่วยเหลือ สหกรณ์ในรูปของการทำบุญให้กับสหกรณ์ด้วย

เอกภาพในการบริหารจัดการ - สหกรณ์ผู้ปลูกมันฝรั่ง จังหวัดเชียงใหม่

สหกรณ์ผู้ปลูกมันฝรั่งจังหวัดเชียงใหม่ เป็นการรวมตัวของเกษตรกรที่ประสบปัญหาการค้าหัวพันธุ์ที่ต้องนำเข้าจากต่างประเทศมีราคาแพงและราคาผลผลิตมันฝรั่งตกต่ำ เกษตรกรผู้ปลูกมันฝรั่งในเขตอำเภอสันทราย แม่แตง และไชยปราการ จึงรวมตัวกันภายใต้การแนะนำส่งเสริมของเจ้าหน้าที่กรมส่งเสริมการเกษตร ส่งผลให้เกิดการพัฒนาแก้ไขปัญหาด้านหัวพันธุ์และพัฒนาเทคนิคการผลิตร่วมกัน แต่ในด้านราคายังไม่สามารถแก้ไขได้ผลมากนัก จึงรวมกันตั้งเป็น สหกรณ์เพื่อสร้างความเป็นเอกภาพและจัดการนำเข้าหัวพันธุ์มันฝรั่งจากต่างประเทศ ทำให้สามารถแก้ไขปัญหาคาเกษตรกรได้ในระดับหนึ่ง นอกจากนี้ยังขยายไปสู่ธุรกิจอื่นๆ เพื่อเป็นบริการแก่สมาชิกเช่น การบริการห้องเย็น การจัดจำหน่ายน้ำมัน เป็นต้น

รุกสร้างเครือข่ายภายในและภายนอก - กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตของสตรีแม่บ้าน จังหวัดเชียงใหม่

เนื่องมาจากโครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทองในปี 2524 รัฐได้ส่งเสริมให้มีการจัดตั้งโครงการพัฒนาอาชีพสตรีขึ้นมาเพื่อเป็นการช่วยเหลือราษฎรในท้องถิ่นให้มีรายได้สูงขึ้น แต่ไม่สามารถดำเนินการต่อได้เนื่องจากขาดงบประมาณของทางราชการที่ส่งมალำบากเกินไปจนต้องล้มโครงการไปในที่สุด ต่อมาเมื่อโครงการมวลชนสัมพันธ์เข้ามาจัดตั้งในหมู่บ้านเพื่อเป็นการ

พัฒนาด้านจิตใจ สังคมและเศรษฐกิจของชาวบ้าน แต่ต้องล้มเลิกไปเพราะขาดเงินทุนดำเนินงานเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตาม จากโครงการนี้เองเป็นจุดที่ก่อให้เกิดชาวบ้านมีความรู้สึกที่ดีต่อท้องถิ่น มีการช่วยเหลือระหว่างชาวบ้านขึ้น แต่ก็ยังไม่สามารถยกระดับรายได้ของชาวบ้านให้สูงขึ้นได้ เนื่องจากสินค้าไม่สามารถจำหน่ายได้และขาดแคลนเงินทุน ดังนั้น คุณทองดี โพธิ์ทอง จึงพยายามปรับเปลี่ยนการผลิตใหม่ให้สินค้ามีคุณภาพเป็นที่ยอมรับของตลาด แต่เนื่องจากยังขาดเงินทุน จึงรวบรวมสมาชิก จัดตั้งเป็นกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตในปี 2526 อันเป็นจุดเริ่มแรกของการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์นั่นเอง

กิจกรรมของกลุ่มนอกจากการสะสมเงินทุนแล้ว ยังให้ทุนสนับสนุนในการประกอบอาชีพของสมาชิก มีการจัดสวัสดิการให้แก่สมาชิกของกลุ่ม การกู้ยืมเงินเพื่อเป็นค่ารักษาพยาบาลโดยคิดดอกเบี้ย การให้ทุนการศึกษาแก่บุตรสมาชิก การช่วยเหลือเด็กกำพร้า การช่วยเหลือด้านฌาปนกิจ การรวมกันซื้อข้าวสารมาจำหน่ายแก่สมาชิก เป็นต้น

นอกจากนี้แล้วมีการสร้างเครือข่ายของตนเอง โดยการส่งเสริมให้มีการแลกเปลี่ยนผลิตภัณฑ์ที่สมาชิกกลุ่มผลิตได้ ระหว่างกันเองและรวมถึงการช่วยเหลือในด้านการตลาดให้แก่สมาชิกกลุ่มอีกด้วย มีการสร้างเครือข่ายกับองค์กรภายนอก เช่น เครือข่ายเด็ก เครือข่ายสตรีล้านนา เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่ม การกู้ยืมเงินทุนระหว่างกันเอง เพื่อนำมาเป็นทุนหมุนเวียนในกลุ่ม เป็นต้น

พิทักษ์สิ่งแวดล้อมชุมชน - กลุ่มอินแปง จังหวัดสกลนคร

สืบเนื่องจากนโยบายพัฒนาการเกษตรที่อาศัยเทคโนโลยีทันสมัยมาใช้ในการเกษตรและส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการผลิตทางอุตสาหกรรมและการส่งออก เกษตรกรบ้านบัว ต.กุดบาก อ. กุดบาก จังหวัดสกลนคร จึงผันจากการประกอบอาชีพทางการเกษตรแบบ "ผลิตเพื่อบริโภค เหลือจำหน่าย" มาเป็นการใช้พื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์เพื่อปลูกมันสำปะหลังเพราะราคาดี แต่เมื่อประสบกับภาวะราคามันสำปะหลังตกต่ำทั่วโลก ทำให้ขาดทุนและต้องกู้เงินนอกระบบมาใช้ ต่อมาจึงหันมาวางแผนทางพัฒนาเกษตรกรรมเพื่อให้เกิดความยั่งยืน โดยมีผู้นำทางภูมิปัญญาในพื้นที่หลายท่านร่วมกันคิดแก้ปัญหาและประสานความร่วมมือกับมูลนิธิหมู่บ้านและคณาจารย์จากสถาบันราชภัฏสกลนครตั้ง " กลุ่มกองทุนพันธุ์ไม้พื้นบ้าน " โดยเริ่มจากมีสมาชิกกลุ่มเพียง 13 คน เพาะและอนุรักษ์พันธุ์ไม้พื้นเมือง หลังจากขยายกองทุนกลางเพิ่มขึ้นได้ภายใน 3 ปี ก็ขยายกิจกรรมเพื่อสนับสนุนการพัฒนาชุมชนและหมู่บ้าน โดยเปลี่ยนชื่อกลุ่มเป็น "อินแปง" หมายถึงพระอินทร์ผู้แปลงสร้างสิ่งต่างๆ ให้ได้อยู่ได้กิน

กลุ่มได้ขยายกิจกรรมออกไปในรูปของธุรกิจการผลิตสิ่งที่จำเป็นในหมู่บ้าน เช่น โครงการเลี้ยงหมูบ้าน โดยเฉพาะหมูที่พื้นบ้านที่ชาวบ้านนิยมใช้เพื่อประกอบพิธีกรรม มีการขยายกิจกรรมเพื่อพัฒนาพื้นที่รอบป่าเทือกเขาภูพานโดยอาศัยความรู้ใหม่ในชุมชน ทำการผลิตยาสมุนไพรพื้นบ้านโดยได้รับการสนับสนุนจากสหกรณ์เมืองคະດູະ ประเทศญี่ปุ่น

นอกจากนี้กลุ่มอินแปงยังประสานความร่วมมือเป็นเครือข่ายเกษตรกรรมนิเวศน์ภูพาน รวมเครือข่ายทั้งสิ้น 70 ตำบล 734 หมู่บ้าน แบ่งเป็น 8 เขต มีผู้อำนวยการประจำในแต่ละเขตทางด้านเกษตรผสมผสานและสิ่งแวดล้อมชุมชน ด้านวิสาหกิจชุมชน ด้านกองทุนและสวัสดิการชุมชน ด้านสุขภาพชุมชน โดยกิจกรรมกลุ่มมีหลายด้าน อาทิ การทำเกษตรกรรมนิเวศน์บนพื้นฐานความรู้และแลกเปลี่ยนภูมิปัญญา การผลิตเพาะขยายพันธุ์ไม้พื้นเมือง การแปรรูปยาสมุนไพรพื้นบ้าน และพืชผักผลไม้พื้นบ้านซึ่งมีทั้งคุณค่าและเพิ่มมูลค่าแก่ผลไม้พื้นบ้านด้วย การจัดกองทุนชุมชนโดยการออมสัจจะออมทรัพย์ และจัดสวัสดิการค่ารักษาพยาบาลและฌาปนกิจ นอกจากนี้ยังจัดกระบวนการเรียนรู้ให้ชุมชน และจัดตั้ง "กลุ่มเด็กอีกถิ่น" เพื่อถ่ายทอดการเรียนรู้วิถีชีวิต การประกอบอาชีพ วัฒนธรรมประเพณี การตระหนักในคุณค่าของทรัพยากรรอบป่าเทือกเขาภูพานให้แก่เยาวชนอีกด้วย

•

• **เห็นคุณธรรม จริยธรรม - ธนาคารหมู่บ้านวัดชัยศรี บ้านเสียว จังหวัดขอนแก่น**

ธนาคารหมู่บ้านวัดชัยศรี บ้านเสียว อำเภอคำม่วง ริเริ่มจัดตั้งโดยพระครูสุธีปริยัตโยดม เจ้าคณะอำเภอคำม่วงและเจ้าอาวาสวัดไชยศรีร่วมกับ นายโชติ ทองหล่อ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 9 เมื่อ พ.ศ. 2535 โดยการชักชวนให้ชาวบ้านมาร่วมทำงานธนาคารหมู่บ้าน ด้วยความศรัทธาในผู้นำและจากการที่ชาวบ้านมอบให้พระครูเป็นประธาน ในขั้นต้นพระครูจึงขอคัดเลือกกรรมการของธนาคารหมู่บ้านเอง

ธนาคารหมู่บ้านวัดชัยศรี ระดมทุนจากสมาชิก โดยเป็นค่าสมัคร 20 บาท ค่าหุ้น หุ้นละ 10 บาท ให้สมาชิกถือหุ้นอย่างต่ำ 50 บาท ปัจจุบันให้บริการแก่สมาชิกในหมู่ 9 และ หมู่ 13 รวมทั้งเป็นเครือข่ายให้กับหมู่บ้านใกล้เคียงในการเผยแพร่การออมทรัพย์ โดยทำธุรกิจจำฝากในรูปเงินออม และธุรกิจให้กู้ทั้งแก่สมาชิกโดยตรง และเพื่อการลงทุนทำธุรกิจร่วมกัน เช่น การเชื่อมโยงกับร้านค้าสหกรณ์ในหมู่บ้าน ธนาคารใช้หลักการบริหาร 5 ก. คือ กรรมการเป็นคนดี คนเก่ง กฎกติกาเหมาะสม และปฏิบัติได้ กองทุนได้เงินกองทุนจากการลงหุ้น หุ้นละ 10 บาท โดยอย่างน้อยต้องถือคนละ 5 หุ้น เน้นการมีกิจกรรมต่อเนื่อง และมีระบบในการจัดสรรกำไร ซึ่งกำไรสิ้นปีจะจัดสรรเป็นเงินปันผลคืนสมาชิก การจัดสวัสดิการ เงินสำรอง โบนัส กรรมการ ทุนพัฒนาบุคลากร และกองทุนสาธารณประโยชน์ในหมู่บ้าน

นอกจากนี้ยังมีการตั้งศูนย์เครือข่ายองค์กรการเงินชุมชนจังหวัดขอนแก่น โดยหน่วยงานใดที่เกี่ยวข้องเรื่องเงิน กลุ่มออมทรัพย์ สัจจะออมทรัพย์ สหกรณ์ เครดิตยูเนียน ให้รวมกลุ่มมาเป็นกลุ่มเดียว เพื่อแลกเปลี่ยนด้านวิชาการและประสบการณ์ซึ่งกันและกัน รวมทั้งเป็นการสานต่อในด้านแนวคิดด้วย

•

• **เชื่อมโยงเครือข่าย - สหกรณ์การเกษตรม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี**

สหกรณ์การเกษตรม่วงสามสิบ จำกัด ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2518 เพื่อลดการแทรกแซงจากนายทุน การบริหารจัดการแบ่งการทำงานเป็น 2 ฝ่าย ได้แก่ ฝ่ายบริหาร ประกอบด้วยคณะกรรมการดำเนินการ ดำรงตำแหน่ง 2 ปี ติดต่อกันไม่เกิน 2 วาระ ฝ่ายจัดการ ประกอบด้วยผู้จัดการ รองผู้จัดการและเจ้าหน้าที่ประจำฝ่ายต่างๆ ประกอบด้วย ฝ่ายการเงิน ฝ่ายสินเชื่อ ฝ่ายการตลาดซึ่งดูแลในส่วนธุรกิจร้านค้า สหกรณ์ ปิ๋มน้ำมัน และโรงสี แต่ยังคงขาดฝ่ายธุรการซึ่งทำให้การประสานข้อมูลของฝ่ายต่างๆ ยังล่าช้าอยู่

สหกรณ์มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของสมาชิก โดยสมาชิกสามารถเสนอความคิดเห็นและความต้องการผ่านมาทางหัวหน้ากลุ่มซึ่งเป็นตัวแทนในการเข้าร่วมประชุมทุกครั้ง จากนั้นคณะกรรมการก็จะพิจารณาข้อเสนอที่สมาชิกฝากผ่านมาทางหัวหน้ากลุ่มต่างๆ เพื่อพิจารณาร่วมกันในที่ประชุมอีกครั้ง และแจ้งผลการดำเนินงานให้แก่สมาชิกทราบอย่างสม่ำเสมอ คณะกรรมการและฝ่ายจัดการยังมีการประสานกันเพื่อวางแผนในการพัฒนาสมาชิก และมีการเข้าเยี่ยมสมาชิกกลุ่มต่างๆ เพื่อรับฟังปัญหาและให้ความรู้แก่สมาชิกเป็นประจำ

สหกรณ์มีการดำเนินธุรกิจทางด้านสินเชื่อ ธุรกิจการซื้อ ธุรกิจการรวมข้าวเปลือกเพื่อจำหน่าย ส่วนธุรกิจอื่นๆ ได้แก่ ร้านค้าสหกรณ์ และปิ๋มน้ำมัน เป็นต้น ซึ่งจากการดำเนินธุรกิจหลายประเภท มีระบบการจัดการที่ดี จึงช่วยลดความเสี่ยงต่อการขาดทุน

สหกรณ์มีการเชื่อมโยงเครือข่ายทั้งในส่วนของการรวบรวมข้าวเปลือก และผลิตภัณฑ์อื่นๆ ซึ่งช่วยลดปัญหาของปริมาณผลผลิตล้นตลาด และการขาดแคลนวัตถุดิบ มีการประสานงานกับสหกรณ์จังหวัดเพื่อให้ความช่วยเหลือแก่สหกรณ์ที่มีผลการดำเนินงานขาดทุน โดยใช้วิธีการนำเงินเข้าฝากสหกรณ์ดังกล่าว

จากการดำเนินงานของสหกรณ์ นอกจากสามารถเฉลี่ยคืนให้แก่สมาชิกแล้ว ยังกันส่วนหนึ่งเพื่อพัฒนาสังคมปีละประมาณ 150,000 - 200,000 บาท และจัดให้มีสวัสดิการแก่สมาชิกอีกด้วย ได้แก่ การให้ทุนการศึกษาบุตร ช่วยเหลือสมาชิก

ผู้ประสพภัยธรรมชาติ และช่วยเหลือสมาชิกผู้ยากไร้ขัดสน มีการพัฒนาและให้ความรู้แก่สมาชิก ซึ่งดังกล่าวมีส่วนช่วยให้สมาชิกรู้สึกว่สหกรณ์เป็นของตนเอง

เพิ่มทุนจากหุ้นของสมาชิก - สหกรณ์การเกษตรเมืองขอนแก่น จำกัด จังหวัด ขอนแก่น

สหกรณ์การเกษตรเมืองขอนแก่น จำกัด เริ่มจากเป็นสหกรณ์หาทุน และได้มีการควบสหกรณ์เข้ากันจากสหกรณ์ใน

7 ตำบลเป็นสหกรณ์การเกษตรนครขอนแก่น จำกัด และ ต่อมาเป็นสหกรณ์การเกษตรเมืองขอนแก่น จำกัด เมื่อ พ.ศ. 2517 การดำเนินการสหกรณ์การเกษตรเมืองขอนแก่น จำกัด ประกอบด้วยนโยบาย 5 ด้าน คือ

1. การเปิดรับสมาชิก เน้นให้สมาชิกมีความศรัทธาในอุดมการณ์และหลักการสหกรณ์ จัดให้มีการอบรมสมาชิกใหม่ ขยายการรับสมัครสมาชิกสมทบเพื่อเริ่มทำธุรกิจกับสหกรณ์และเป็นการประชาสัมพันธ์งานสหกรณ์
2. การระดมทุน ระดมทุนภายในสหกรณ์ทั้งทุนเรือนหุ้น ทุนสำรอง และทุนสะสม อื่นๆ ทำโครงการสัจจะออมทรัพย์ (โครงการหย่อนวันละบาท) ลดการพึ่งพาเงินทุนจากภายนอก
3. การแก้ปัญหาหนี้ต่าง ลดดอกเบี้ยต่าง กำกับดูแลการใช้เงินกู้ของสมาชิกให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ ส่งเสริมอาชีพสมาชิก
4. ด้านการตลาด โดยธุรกิจซื้อ เน้นการให้บริการสมาชิกถึงกลุ่ม ทำเครือข่ายเชื่อมโยงในระดับจังหวัด รวมกันซื้อปุ๋ย รถไถ และสินค้าอื่นๆ ที่มีคุณภาพมาตรฐานราคาถูกมาจำหน่ายให้สมาชิก มีการปรับตัวด้านเครือข่ายที่ให้ความเอื้อเฟื้อข้อมูลข่าวสารระหว่างสหกรณ์ด้วยกัน และอยู่ระหว่างแสวงหาหนทางเพื่อการใช้ทรัพยากรร่วมกันในระหว่างสหกรณ์การเกษตรกับสหกรณ์ประเภทอื่นๆ ในพื้นที่ ส่วนด้านธุรกิจการขาย ส่งเสริมให้สมาชิกใช้เมล็ดพันธุ์ชั้นดี เพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพ โดยสหกรณ์ให้บริการสมาชิกอย่างเป็นธรรม ทั้งด้านราคาและตราซัง และมีเงินเฉลี่ยคืน
5. ด้านการให้สวัสดิการสมาชิก มีกองทุนสวัสดิการช่วยเหลือสมาชิกและครอบครัวสมาชิก โดยมีการจ่ายเงินแก่ครอบครัวสมาชิกที่ถึงแก่กรรม สมาชิกเบิกค่ารักษาพยาบาลได้ไม่เกิน 2,000 บาทต่อปี และเพื่อเป็นการลดภาระหนี้ของระบบ จึงให้สมาชิกกู้เงินกองทุนสวัสดิการเพื่อชำระหนี้สหกรณ์ได้โดยไม่มีดอกเบี้ย ไม่เกินร้อยละ 20 ของเงินต้นคงค้าง

คณะกรรมการดำเนินการสหกรณ์มีวาระอยู่ในตำแหน่งคราวละ 2 ปี นับแต่วันเลือกตั้งในวาระเริ่มแรก เมื่อครบหนึ่งปีนับแต่วันเลือกตั้ง ให้กรรมการออกจากตำแหน่งเป็นจำนวน 1 ใน 2 ของคณะกรรมการดำเนินการทั้งหมด โดยวิธีจับฉลาก ณ วันจับฉลากออก หากกรรมการคนใดคนหนึ่งไม่มาให้ถือว่าเป็นผู้ถูกจับฉลากออก และให้ถือว่าเป็นการพ้นจากตำแหน่งตามวาระ ในปีต่อไปให้กรรมการที่อยู่ในตำแหน่งจนครบวาระ หรืออยู่นานที่สุดออกจากตำแหน่งสลับกันไปทุกปี

เป้าหมายของสหกรณ์การเกษตรเมืองขอนแก่น จำกัด ในปี 2545 คือการเพิ่มทุน ดังนั้น จึงกำหนดวัตถุประสงค์เพื่อสร้างนิสัยการออมทรัพย์ที่มั่นคงให้เกิดขึ้นในหมู่สมาชิกโดยการถือหุ้น ลดการพึ่งพาเงินทุนจากแหล่งทุนภายนอก เพิ่มทุนสหกรณ์เองให้ได้ 80% ของทุนดำเนินงานทั้งสิ้นภายในระยะเวลา 10 ปี โดยอาศัยแนวทางสำคัญจากการจัดชั้นของกลุ่มและของสมาชิก

การจัดระดับชั้นกลุ่มสมาชิกนั้น สหกรณ์ได้กำหนดนโยบายการจัดชั้นสมาชิก เพื่อกำหนดอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ให้สมาชิก สร้างให้เกิดความร่วมมือในระดับกลุ่ม โดยจัดเป็น ดังนี้

กลุ่มชั้นที่ 1 กลุ่มที่มีดอกเบี้ยชำระตั้งแต่ 100,000 บาทขึ้นไป สามารถชำระดอกเบี้ยได้ 100% ลดอัตราดอกเบี้ยให้ร้อยละ 1 บาทต่อปี

กลุ่มชั้นที่ 2 กลุ่มที่มีดอกเบี๋ยพึงชำระตั้งแต่ 100,000 บาทขึ้นไป สามารถชำระดอกเบี๋ยได้ 80% ขึ้นไป ลดอัตรา ดอกเบี๋ยให้ร้อยละ 0.5 บาทต่อปี

กลุ่มชั้นที่ 3 กลุ่มที่มีดอกเบี๋ยพึงชำระต่ำกว่า 100,000 บาท หรือมีดอกเบี๋ยพึงชำระ 100,000 บาทขึ้นไป แต่ส่ง ชำระดอกเบี๋ยไม่ถึง 80% คิดอัตราดอกเบี๋ยปกติ

นอกจากนี้ สหกรณ์มีการจัดระดับชั้นสมาชิกรายตัว โดยจัดแบ่งสมาชิกเป็นระดับชั้น คือ สมาชิกชั้นที่ 1 , 2 และ 3 จากเกณฑ์การจัดระดับชั้นสมาชิก 10 ประการที่ประกอบด้วย การส่งชำระตรงตามสัญญา ส่งชำระดอกเบี๋ยปีละ 2 ครั้ง ถือ หุ้นเมื่อสิ้นปีบัญชีไม่ต่ำกว่า 10,000 บาท การถือหุ้นวันสหกรณ์แห่งชาติ ไม่ต่ำกว่า 100 บาท ทำธุรกิจซื้อ-ขายกับสหกรณ์ ต้องไม่ต่ำกว่า 500 บาทต่อปี ไม่ขาดการประชุม เข้าร่วมเป็นสมาชิกกองทุนสวัสดิการสังคม ฝากเงินกับสหกรณ์ มีการถือ หุ้นประจำปี 120 บาทต่อปี และฝากเงินสัจจะออมทรัพย์ 365 บาทต่อปี

><><><><><><

ผนวก ค.

ลำดับข่าวและความเคลื่อนไหวในรอบปี 2545^{*}

เดือน	ประเด็นข่าวและเหตุการณ์
มกราคม	- งานวันสหกรณ์ ระหว่าง 5-7 มกราคม จัดขึ้นที่สวนอัมพร มีผู้เข้าชมงานกว่า 70,000 คน เงินสะพัดวันละ 5 ล้านบาท สินค้ายอดนิยมที่ขายดี คือ ผ่าทอ อาหารแปรรูป และ สินค้าหัตถกรรม - กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ตั้งคณะอนุกรรมการเพื่อแก้ไขและติดตามการทำงานของสหกรณ์ที่มีปัญหา เพื่อกำหนดแนวทางฟื้นฟูและเพิ่มรายได้ให้กับสมาชิก ตามโครงการลดภาระหนี้ให้แก่เกษตรกรรายย่อย ซึ่งกองทุนพัฒนาสหกรณ์อนุมัติ 500 ล้านบาทเพื่อให้สหกรณ์กู้ยืมเป็นที่เรียบร้อยแล้ว - ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทยกำหนดวิสัยทัศน์องค์กร - สัมมนา "ปฏิรูปสหกรณ์ไทย วิสัยทัศน์ใหม่ของการพัฒนา" - แถลงข่าว "2545 ปีรณรงค์การสหกรณ์" เพื่อรณรงค์ให้สมาชิกตระหนักถึงความสำคัญของสหกรณ์ คุณค่าการรวมตัวเป็นสหกรณ์ และเน้นการสร้าง ความเข้มแข็งแก่กลุ่ม ตระหนักถึงคุณค่าและศักดิ์ศรีในการเป็นสมาชิก และนำเอาหลักและวิธีการของสหกรณ์ไปใช้แก้ปัญหาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน - กรมส่งเสริมสหกรณ์ประกาศจังหวัดน่านรองการพัฒนาสหกรณ์ คือ นครราชสีมา ลพบุรี เพชรบุรี ชลบุรี นครสวรรค์ ลำปาง ขอนแก่น นครศรีธรรมราช และตรัง ทั้งนี้ สหกรณ์การเกษตรดีเด่น ได้แก่ สหกรณ์การเกษตรสีคิ้ว และสหกรณ์การเกษตรพิมาย จ. นครราชสีมา - สหกรณ์การเกษตรท่าวังผา จ. น่าน สหกรณ์นิคมดีเด่น ได้แก่ สหกรณ์นิคม วังพระธาตุ จ. กำแพงเพชร สหกรณ์นิคมสวรรคโลก จ.สุโขทัย สหกรณ์นิคมปลายพระยา จ. กระบี่ สหกรณ์นิคมปากน้ำ จ. กระบี่ สหกรณ์ออมทรัพย์ดีเด่น ได้แก่ สหกรณ์ออมทรัพย์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย - กองสหกรณ์การเกษตร จัดชั้นสหกรณ์ผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ระหว่างปีการผลิต 2543-2544 ตามโครงการปรับปรุงประสิทธิภาพและคุณภาพผลิตผลการเกษตรของสถาบันเกษตรกร
กุมภาพันธ์	- ที่ประชุมคณะรัฐมนตรีเห็นชอบร่างแก้ไขพระราชบัญญัติสหกรณ์ ปี พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2545 โดยมีประเด็นสำคัญ เช่น วาระการดำรงตำแหน่งของประธานสหกรณ์ - กระทรวงเกษตรและสหกรณ์เตรียมเข้าจัดการสหกรณ์ที่มีหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ โดยจะมีการดำเนินคดีในสหกรณ์ที่มีปัญหาดังกล่าว และจะดำเนินการให้มีการปรับโครงสร้างหนี้เพื่อให้

^{*} สรุปจาก "ข่าวความเคลื่อนไหวขบวนการสหกรณ์รอบปี 2545" โดย ปิยะวดี สิงห์สุริย์, มกราคม 2546

	สหกรณ์ดังกล่าวสามารถคืนเงินได้ จากนั้นจะดำเนินการฟื้นฟูต่อไป - ประชุมเชิงปฏิบัติการ "การเสริมสร้างเครือข่ายขบวนการสหกรณ์" สำหรับผู้นำ สหกรณ์ในท้องถิ่น ซึ่งปรากฏว่ามีการเชื่อมโยงธุรกิจกันตามมาด้วย - ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรเข้าช่วยในการลดต้นทุนการผลิต และสร้างอำนาจต่อรองทางการตลาด โดยผ่านสหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาดลูกค้าธกส. (สทก.) และบริษัทไทยธุรกิจเกษตร จำกัด (TABCO) - ชุมนุมสหกรณ์เครดิตยูเนียนชักชวนกลุ่มชุมชนที่ใช้วิธีการสหกรณ์เข้าเป็นสมาชิกและรับสวัสดิการได้ โดยไม่ต้องเปลี่ยนชื่อเป็น "สหกรณ์" - ครบรอบ 50 ปี กรมตรวจบัญชีสหกรณ์ - นายกรัฐมนตรีปาฐกถาวันสหกรณ์ เรื่อง "นโยบายภาครัฐในการสนับสนุนขบวนการสหกรณ์ในประเทศไทย" ประกาศปณธการสหกรณ์ และรัฐจัดงบประมาณเพื่อการพัฒนาสหกรณ์ไว้ 800 ล้านบาท และเสนอให้สหกรณ์นำระบบการกำกับบัญชีมาใช้ และมีเว็บไซต์เอง
มีนาคม	- คณะกรรมการสงเคราะห์เกษตรกรอนุมัติให้ยืดเวลาการชำระหนี้ในโครงการช่วยเหลือเกษตรกรผู้เลี้ยงโคนมออกไปอีก 3 ปี โดยให้ อ.ส.ค. รับภาระชำระหนี้ดังกล่าวแทนสหกรณ์ - สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม (สปก.) ปลดปล่อย 7.15 ล้านบาท เพื่อจัดสรรพื้นที่และหนุนสมัชชาคนจนทำสหกรณ์ชุมชนมั่นคงพึ่งตนเอง - ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย (ชสท.) จัดครบรอบ 50 ปี - ตั้งศูนย์ประสานงานสหกรณ์เพื่อแลกเปลี่ยนสินค้าโดยระบบหักบัญชีจังหวัดศรีสะเกษ Sacatc (trade center) มีสหกรณ์นำร่อง 3 แห่งคือ สหกรณ์ฯ เมืองศรีสะเกษ สหกรณ์ฯ ศรีกันทรารมย์ และ สหกรณ์ฯ กันทรลักษณ์ โดยแลกเปลี่ยนข้าวหอมมะลิกับนมจากราชบุรี อาหารทะเลจากรยอง และพันธุ์สุกรจากนครปฐม - กรมส่งเสริมสหกรณ์เร่งจัดสรรงบประมาณกระตุ้นเศรษฐกิจ 600 ล้านบาท พัฒนารัฐกิจโคนมของสหกรณ์ - บริษัทไทยธุรกิจเกษตร (TABCO) ในฐานะหัวขบวนสหกรณ์ในรูปแบบบริษัท ลงนามตกลงกับบริษัทผู้นำเข้าผลไม้จากจีน 7 แห่ง เพื่อส่งออกผลไม้ควบคุมคุณภาพจากไทยโดยไม่จำกัดปริมาณ - สหกรณ์เครดิตยูเนียนในโรงงานผัสดองหลังโรงงานปิดกิจการลง มาเป็นสหกรณ์ชุมชน - ภาควิชาความร่วมมือเพื่อการพัฒนาและวิจัยสหกรณ์ โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) จัดเวทีส่งเสริมการเรียนรู้ เรื่อง "เราจะผนึกกำลังร่วมสร้างความเข้มแข็งให้ขบวนการสหกรณ์ได้อย่างไร" ที่จังหวัดเชียงใหม่ - สันนิบาตสหกรณ์แห่งประเทศไทยและธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ประสานความร่วมมือในเรื่องเครือข่ายข้อมูลสตรีและพัฒนาศักยภาพสตรี
เมษายน	- รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (นาย ประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์) ร่วมประชุมระดับรัฐมนตรีด้านนโยบายและกฎหมายสหกรณ์ประเทศแถบเอเชียแปซิฟิก ที่ประเทศ

	เนपाल เพื่อหาหรือเกี่ยวกับผลกระทบจากกฎระเบียบขององค์การการค้าโลก (WTO) และสังคมโลกาภิวัตน์ที่มีต่อบทบาทสหกรณ์ ซึ่งที่ประชุมเห็นพ้องให้ใช้ระบบสหกรณ์เป็นอาวุธป้องกันตัวจากกระแสโลกาภิวัตน์และการแข่งขันเสรี - รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (นาย ประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์) มอบนโยบายกรมส่งเสริมสหกรณ์และกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ ให้ผู้บริหารทั้งสองกรม ปรึกษาหารือกันประจำทุกเดือน และควรมีพี่เลี้ยงสอนระบบบัญชีสหกรณ์พี่เลี้ยงในการสร้างจิตวิญญาณของสหกรณ์ก่อนที่จะรับจดทะเบียนสหกรณ์ - ประธานสหกรณ์โคนมหนองโพราชบุรี ยอมรับผลิตภัณฑ์ที่ตลาดทั่วประเทศทำให้สหกรณ์ขนาดเล็กกระเทือน - สหกรณ์ภูมิไทย จำกัด ร่วมกับห้างสรรพสินค้าเอ็มโพเรียม จัดงานมหกรรมสินค้าภูมิไทย ผลักดันสินค้าหัตถกรรมจำหน่ายในห้างและผลักดันสู่ตลาดต่างประเทศ - กรมส่งเสริมสหกรณ์ ร่วมกับสำนักพัฒนาชุมชน กรุงเทพมหานคร และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) จัดฝึกอบรมและฝึกวินัยทางการเงินของคนในชุมชนแออัดทั่วประเทศ ก่อนจะมีการคัดเลือกกลุ่มที่เข้มแข็งตั้งเป็นสหกรณ์ในชุมชนแออัด - กรมส่งเสริมสหกรณ์ออกหนังสือแสดงการทำประโยชน์บนที่ดิน (กสน.5) ให้สมาชิกสหกรณ์แก้ปัญหาขาดแคลนที่ทำกิน
พฤษภาคม	- กรมส่งเสริมสหกรณ์ ร่วมกับห้างสรรพสินค้าซีคอนสแควร์ จัดงานเทศกาลผลไม้สหกรณ์ "ไทยแลนด์ แดนผลไม้" - ภาควิชาความร่วมมือเพื่อการพัฒนาและวิจัยสหกรณ์ จัดเวทีส่งเสริมการเรียนรู้ ที่จังหวัดขอนแก่น - กรมส่งเสริมสหกรณ์ตั้งคณะอนุกรรมการจัดระเบียบสหกรณ์แห่งชาติ - คนตาบอดรวมตัวจัดตั้ง "สหกรณ์บริการคนตาบอดแห่งประเทศไทย" ดำเนินธุรกิจหลักด้านสินเชื่อ ชื้อ-ขาย และ บริการนวดแผนโบราณ - สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ร่วมกับสันนิบาตสหกรณ์แห่งประเทศไทยประสานความร่วมมือในการสร้างกรอบวิจัยร่วมกัน - ชมรมผู้จัดการและพนักงานสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จัดประชุมสัญจรที่จังหวัดสุพรรณบุรี - ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย ประกาศขายที่ดินย่านราชประสงค์ 300 ล้านบาท เพื่อเตรียมสร้างศูนย์ธุรกิจการเกษตร
มิถุนายน	- ปฏิรูประบบราชการกระทบสหกรณ์ออมทรัพย์ - "กลุ่มผู้ก่อการดี" เดินสายทั่วประเทศ ผันย่องโครงการการเงินชุมชน ตั้งสถาบันการเงินและสวัสดิการชุมชนระดับชาติ - สัมมนา "การพัฒนาคุณภาพสหกรณ์ต้นแบบ ปีรณรงค์สหกรณ์ 2545" มีสหกรณ์ต้นแบบ 126 สหกรณ์ นำร่องใน 9 จังหวัด - กรมส่งเสริมสหกรณ์จัดอบรมผู้นำสมาชิกสหกรณ์ที่เข้าร่วมโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์

	พร้อมวางแผนทางขยายตลาด โดยประสานกับบริษัท King Power เพื่อจำหน่ายในท่าอากาศยานและห้างสรรพสินค้า - ชมรมผู้จัดการและพนักงานสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย เคลือบปัญหาเรื่องแนวปฏิบัติที่ไม่ตรงกัน สับสนและไม่สอดคล้องกัน ในการดำเนินโครงการลดภาระหนี้เกษตรกรเรียบร้อยแล้ว ต่อจากนี้จะเริ่มจับปัญหาสหกรณ์การเกษตรที่มีโรงสีขายข้าวติดราคาตัวเอง - โครงการเชื่อมโยงธุรกิจของขบวนการสหกรณ์ซึ่งกรมส่งเสริมสหกรณ์ริเริ่ม เกิดปัญหาทางปฏิบัติเนื่องจากระเบียบที่มีอยู่ไม่เหมาะสม - เกลียวเชือกครบรอบ 10 ปี มีสมาชิกที่จ่ายค่าสมาชิกเพียง 117 ราย เป็นสมาชิกที่บริษัทจัดส่งให้ฟรี โดยมีบางจังหวัดส่งค่าสมาชิกเพียง 2 ราย แต่รับฟรี 92 ราย - สันนิบาตสหกรณ์แห่งประเทศไทยปรับเปลี่ยนนโยบายการอบรม โดยหันมาเป็นผู้ประสานงานให้แก่ท้องถิ่น และเปิดตัวโครงการนำร่องเครือข่ายฝึกอบรมผ่านดาวเทียม - ชุมนุมสหกรณ์บริการเดินรถแห่งประเทศไทย จำกัด ร่วมกับ กรมส่งเสริมสหกรณ์ จัดแรลลี่การกุศลเน้นความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกสหกรณ์ เส้นทาง กาญจนบุรี - กรุงเทพฯ - ธนาคารแห่งประเทศไทยเปิดโอกาสให้สหกรณ์ประมวลพันธบัตรแบบไม่แข่งขันราคา และสามารถลงทุนผ่านสถาบันการเงินซึ่งเป็นผู้กำกับธนาคารแห่งประเทศไทยในวงเงินเสนอซื้อระหว่าง 4- 40 ล้านบาท
กรกฎาคม	- กรมส่งเสริมสหกรณ์อนุมัติงบ 17 ล้านบาท สร้างศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์เกษตรและสหกรณ์ประจำจังหวัดทั่วประเทศ โดยอนุมัติให้สร้างแล้ว 44 ศูนย์ เพื่อสนับสนุนให้สมาชิกรวมกลุ่มกันผลิตสินค้าของท้องถิ่นออกจำหน่าย - สันนิบาตสหกรณ์แห่งประเทศไทย กรมส่งเสริมสหกรณ์และชุมนุมร้านค้าสหกรณ์ฯ ระดมความคิดสร้างยุทธศาสตร์ในการแก้ไขปัญหาสหกรณ์ร้านค้า - อธิบดีกรมส่งเสริมสหกรณ์เตรียมรับมือลำไยทางเหนือทะลัก วางแผนช่วยเหลือสมาชิกสหกรณ์ผู้ผลิตลำไย ช่วงผลผลิตล้นตลาดระหว่างฤดูกาล โดยจัดโครงการคาราวานผลไม้สหกรณ์ - สหกรณ์การเกษตรในเครือข่ายสมาชิกเกษตรกรรายย่อยภาคอีสานร้องเรียนรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (นาย ชูชีพ หาญสวัสดิ์) กรณีไม่ได้รับการจัดสรรเงินช่วยเหลือในโครงการสนับสนุนของกระทรวง
สิงหาคม	- กรมส่งเสริมสหกรณ์เร่งซื้อเตาอบลำไยแห้งแก้ปัญหาผลผลิตล้นตลาด โดยยืมเงินจากกองทุนรวมเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรโดยให้เกษตรกรกู้ยืมปลอดดอกเบี้ย - สหกรณ์โคนมภาคเหนือเรียกร้องรัฐคงระบบโซนนิ่ง วอนอย่านำเรื่องทุจริตนมที่หนองคายมาเป็นสาเหตุล้มเลิกระบบ - กลุ่มสตรีสหกรณ์เปิดบ้านรับตัวแทนกลุ่มสตรีเอเซียเข้าดูงาน

กันยายน	- กรมส่งเสริมสหกรณ์จัดทำร่างแผนแม่บทพัฒนาการสหกรณ์ ประกอบด้วยแนวนโยบาย แผนกลยุทธ์การดำเนินงาน และงบประมาณ ระยะ 5 ปี เสนอผ่าน คณะกรรมการพัฒนาการสหกรณ์แห่งชาติ ส่งต่อ คณะรัฐมนตรี - สหกรณ์ชาวสวนปาล์มขายผลผลิตปีนี้ได้ราคาสูง ระดมทุนเพิ่มสร้างโรงงานสกัดครบวงจร - สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน ส่งเสริมการลงทุนสหกรณ์ที่มีศักยภาพ - กระทรวงเกษตรและสหกรณ์อนุมัติเงินกองทุนพัฒนาสหกรณ์ 243,656 ล้านบาท ให้สหกรณ์ 108 แห่ง กู้ในอัตราดอกเบี้ยต่ำเพื่อเป็นทุนหมุนเวียนการผลิตพันธุ์จำหน่ายตามโครงการปรับปรุงประสิทธิภาพและคุณภาพผลผลิตผลการเกษตร
ตุลาคม	- 30 ปีกรมส่งเสริมสหกรณ์ "องค์กรแห่งการพัฒนางานสหกรณ์" - สันนิบาตสหกรณ์แห่งประเทศไทยจัดพิมพ์เผยแพร่ หนังสือพิมพ์รายปักษ์ "โคออปนิวส์" - สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรกรรมอนุมัติเงินกู้กว่า 4 ล้านบาท ช่วยเหลือสมาชิกสหกรณ์ในเขตปฏิรูป - ชุมนุมสหกรณ์ผู้บริโภคชูโตเคน ญี่ปุ่น สั่งซื้อกล้วยหอมทองจากสหกรณ์การเกษตรบ้านลาด จำกัด จ.เพชรบุรี - คณะทำงานติดตามการบริหารงบประมาณโครงการปุ๋ยอินทรีย์ สภาผู้แทนราษฎร ตรวจสอบกรณีปุ๋ยปลอม มีความขึ้นเกินร้อยละ 35 ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทยยอมรับดินทั้งหมดหากปุ๋ยไม่ตรงตามสเปก
พฤศจิกายน	- กลุ่มเกษตรกรรายย่อยภาคอีสานกว่า 500 คน ยื่นหนังสือเรียกร้องให้ยกเลิกสัญญาการจัดหาปุ๋ยอินทรีย์ระหว่างกรมส่งเสริมสหกรณ์ และชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย - เกษตรกรจังหวัดขอนแก่นกว่า 300 คน นำรวงข้าวที่ไม่มีเมล็ด มีแต่เปลือก ซึ่งได้รับแจกจากสหกรณ์อำเภอ ไปที่ว่าการอำเภอบ้านไผ่ ภายหลังทราบว่าผู้ผลิตคือ ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย ซึ่งกำลังสอบสวนอยู่ - ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ตั้งเป้าปล่อยกู้ในปีบัญชี 2545 วงเงิน 1.5 แสนล้านบาท - ระบุรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เห็นชอบซื้อปุ๋ยเมื่อ 11 กันยายน 2545 - โครงการเมืองสหกรณ์ อันเนื่องมาจากพระราชดำริภายใต้การบริหารของมูลนิธิถาวรจิตตถาวโร - วงศ์มัลย์ ร่วมกับกรมส่งเสริมสหกรณ์ สิ้นสุดโครงการในปีนี้ แต่ขยายต่ออีก 5 ปี หลังสร้างงานให้ชุมชนสำเร็จ - ประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่องสหกรณ์
ธันวาคม	- บริษัท ศูนย์วิจัยกสิกรไทย จำกัดเตือนสหกรณ์ออมทรัพย์ระวังเจอบัญชีหนี้ค้างชำระเกินกว่า 3 เดือน ที่ถือว่าเป็นหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ - กรมส่งเสริมการเกษตรส่งมอบภารกิจส่งเสริมกลุ่มเกษตรกรที่เป็นนิติบุคคลให้แก่กรมส่งเสริมสหกรณ์

	- สหกรณ์เพชรบุรีจับมือสถาบันราชภัฏเพชรบุรีคิดค้นขนมหม้อแกงนมสดสูตรใหม่สำเร็จ - ชุมนุ่่มสหกรณ์สวนยางแห่งประเทศไทยและสมาคมธุรกิจไม้ยางพารา นัดชุมนุมร้องรัฐทบทวนการห้ามส่งออกไม้ยางแปรรูป - สหกรณ์โคนมทั่วประเทศ 117 สหกรณ์ ร้องนายกรัฐมนตรีเร่งแก้ปัญหา น้ำนมดิบค้างสต็อก พร้อมผลักดันพระราชบัญญัตินมและผลิตภัณฑ์นม - ฟ้องกรมส่งเสริมการเกษตรเลิกสัญญาปุ๋ย 1.3 แสนล้านต้น เรียกค่าเสียหายกว่า 300 ล้านบาท - นำร่อง ดอนเมือง - บางกะปิ เปิดโรงรับจำนำชุมชน บริหารในรูปสหกรณ์
--	--